ad eas regiones summam obtinere jubent, et cum peditatu equitatuque, qui ad Victoriam aderat, Sanctum Sebastianum properare, et id oppidum Guipuscoae Cantabricae provinciae primarium, quod mox Galli petituri putabantur, tueri. De hujus adventu Almirallius cum cognovisset, ulterius procedendum non putavit; sed firmo praesidio Fonterabia, vicinisque castellis munitis, domum revertitur. Hoc nuntiato, Castellae praesides suas etiam ipsi copias dimittere constituunt, praeter mille pedites, equitesque ducentos, centum cataphractos, totidem levioris armaturae, quo praesidio Beltranus Cueva Sanctum Sebastianum et circumjectam regionem obtineret, et a Gallorum incursionibus tueretur; quod ille munus, libenter susceptum, strenue ac diligenter administravit.

XXIII. Erat non procul a Fonterabia arx Beoviae dicta, quam Galli eodem tempore cum occupassent, praesidioque tenerent, quia tamen plus dispendii, quam commoditatis ad bellum gerendum habitura videbatur, demoliri constituerant. Hoc per exploratores perlato, Beltranus, qui arcem non spernendam putabat; quoniam ipse tertiana febricula laborabat, Ludovicum fratrem, cum milite praesidiario et tumultuaria manu properare jubet, et arcem, quae negligenter custodiebatur, tentare. Hoc ille diligenter administrato, arcem sine certamine per deditionem recepit; quo nuntio commoti Galli, et arcis, quam contemserant, desiderio incensi, tumultuario delectu manus cogunt, et Germanos mille quingentos, quos Almirallius discedens in confinio Regnorum collocaverat, ex praesidiis deducunt. Hoc cogni-

gnito, Ludovicus Cueva Beltranum certiorem facit, et sui ceterorumque praefectorum consilii esse docet, ut arx, quae sine magno praesidio, magnisque impensis defendi nequeat, solo aequetur, ne deserta hostibus usui esse possit. Beltranus, suorum improbato consilio, quippe quod Gallorum voluntati de arce subruenda suffragabatur, jam se morbo remittente, dehortantibus Medicis, tamen cum paucis accurrit, ut quae arci defendendae contra Gallorum impetum usui essent, imperaret; situque et loci natura considerata, praesidium relinquit, et Ochoa Assua praefecto, si lacessatur, sustinere, seque cum subsidio eo triduo exspectare jusso, in provinciam interiorem, Gallis adventantibus, revertitur, et popularibus ad arma vocatis, et in ea temporis angustia trecentorum circiter hominum coacta manu, cum hac praetereaque militibus septingentis et equitibus centum sexaginta in hostes movet; jam enim anno poene elapso, bona pars militum propter stipendium perparce suppeditatum discesserat.

XXIV. Galli arcis oppugnationem, tormentis admotis, urgebant numero millia circiter quinque, praeter Germanos, quos demonstravimus, et milites ex Fonterabiae praesidio, qui duo signa sequebantur. Beltranus igitur suos hortatus, ut sociis laborantibus subvenirent, et Gallorum multitudinem, quorum magnos exercitus saepe Hispani parva manu fudissent, contemnerent, prima vigilia profectus, per montem interjectum copias circumducit, ut collem, qui *Saxum Aldabae* dicitur, arci impendentem, pulsa Gallorum collectitia manu, quae ibi consederat, occuparet. Extrema quarta vi-

gi-

gilia, cum hostibus appropinquaret, proxime collectam manum cum veteranis praefectis in hostes, qui collem tenebant, praemittit, cujus illi impetu, et subsequentis agminis timore in fugam conjiciuntur. Dux hostium, qui cum cetera manu, Germanisque, inferius ad tormenta constiterat, animadversa suorum fuga parumper moratus, si forte ea parte hostis ingrueret, Germanos, copiarum scilicet robur, montem subire, nostrisque obviam proficisci jubet. His magno impetu subeuntibus, Beltranus suos, qui fugientes insectabantur, revocat; acieque instructa, et fronte ex industria ad speciem paulo latius explicata, ceteros superne hostes invadere jubet, ipse cum equitatu eodem tempore a latere Germanos circa montis cacumen adoritur; verum Germani, labore subeundi fatigati, et majorum copiarum ingruentium falso timore conterriti (collis enim nostrorum postremos occultabat) animo deficere coeperunt; itaque primis, qui promtius depugnabant, concisis et postremis fugere incipientibus, ceteri facile funduntur, omnesque nostris insectantibus usque ad Beoviam flumen, quod Hispaniam a Gallia disterminat, effusa fuga deferuntur, eoque flumine alioquin vadoso, tunc aestu vicini maris, quoad Fonterabiam influit, intumescente, multi eorum, qui se illi commisere, perierunt. Hoc praelio ex nostris unus dumtaxat occidit, isque ore, quo Deo saepe maledixerat (nam et hoc notatum fuit) scloppeti telo accepto vulnere. Ex hostibus multi caesi, multi etiam capti, et in his plus sexcenti Germani, ex quibus centum nonaginta, qui graviter erant vulnerati, in cymbas impositos ad praefectum Fonte-

terabiae curandi gratia Beltranus misit ; ceteri armis exuti, et ad praesides, qui adhuc Victoriae morabantur, rejecti sunt ; ab his autem, ne si in Galliam reverterentur, in nostros arma resumerent, per Hispaniam victus quaerendi gratia penetrare jussi, sed ita, ut dispersi singuli, aut bini, certe non amplius deni, procederent.

XXV. Hac parta victoria, Beltranus praefectis virtutis gratia pro ipsius mediocritate donatis, finitimam Galliam incursionibus infestare, vias obsidere, commeatu Fonterabiam prohibere, praesertim post adventum trium millium Germanorum, quos ei Carolus Caesar, qui jam in Hispaniam ex Belgio redierat, cum Rocandulfo praefecto in supplementum miserat ; naviculas enim complures, *zabras* patrio vocabulo dictas, quibus Galli repentinis incursionibus omnem illam maritimam oram infestabant, partim abductas, partim depressas sustulit, et Fonterabiam terrestri itinere praetergressus, Sanctum Joannem Lusium maritimum castellum invasit atque diripuit. Quibus rebus sublatus Bajonam quoque, custodibus per occulta colloquia, magnaque pollicita solicitatis, mari terraque oppugnare cogitabat, animos addente classe, quam Petrus Cueva Beltrani patruus, a Carolo missus, compulerat. Erant duae magnae catenae transversae in fluvio Bajonam alluente, quae aditum navium impediebant ; ad has infringendas dentata ferramenta, aeneaeque bombardae, quibus illa erant ex naviculis contorquenda, ingeniose comparantur, et rebus omnibus expeditis, idonea rei gerendae tempestas exspectatur ; quae ubi adesse visa est, Petrus Cueva, milite nau-

nautico et machinamentis impositis, naves solvit, eodemque tempore Beltranus cum terrestribus copiis proficiscitur; sed dum in flumen, directo cursu, classis secundo flatu ferretur, malacia primum consecuta, dein contrario vento flare incipiente, nostrorum conatus ad irritum reciderunt. Lautrecus enim, Mariscalisque Navarrae, qui tunc forte ad Bajonam aderant, inopinato periculo perculsi, omnem circa regionem ad arma vocaverant; itaque quatriduo armatorum hominum millia circiter quinque, et praeterea cataphracti equites ducenti Bajonam subsidii gratia confluxerunt. Quo animadverso, Beltranus, qui totidem diebus rei gerendae occasionem in castris exspectaverat, classe discedere jussa, suas ipse copias in Sanctum Sebastianum reduxit, quod oppidum novis operibus munire non desistebat.

XXVI. Diebus aliquot interjectis, Beltranus, Fonterabiam obsidere, et commeatibus terra marique prohibere coepit. Galli, ut suorum inopiae quoquomodo mederentur et virorum periculo consulerent, mulierculas, quae cibaria deportarent, submittebant; hae namque deprehensae a fortium virorum violentis manibus tutiores fore videbantur; sed huic malitiae facile obviam itum est, abscissis viginti circiter deprehensarum muliercularum auriculis, pro quibus singulis Beltranus praemium militibus binos regales nummos proposuerat. Viis igitur omnibus per terram obsessis, placuit Regi Gallo, ut commeatus, qui ut anguste provisus fuerat, perparce obsessis suppetebat, maritimo subsidio importaretur. Beltranus ubi de comparata classe cognovit, ipse quoque suam ad obsistendum paratam esse jubet; cujus rei gratia tormenta cum scloppetariis tripartito

sic collocavit, ut una pars ex idoneo loco jaculando obsessos frequentibus telis infestaret; duae diversae mari portuique incumberent, ad hostiles naves portu, si compellerentur, arcendas, aut etiam deprimendas. Ubi dies rei gerendae destinatus illuxit, Gallica classis ante portum conspecta; huic nostrae naves, quibus praeerat Alfonsus Mercadus, quamquam erant numero longe inferiores, ad fauces portus adversae constiterunt, ceteraque a nostris interim, ut constitutum erat, expediuntur.

XXVII. Ceterum Gallicae naves nihil his rebus deterritae, cum se aestus ex alto incitavisset, velis explicatis, non alieno vento in portum impelluntur; has nostrae venientes excipiunt, injectisque harpagonibus constrictas tanto impetu singulae singulas oppugnare coeperunt, ut brevi eas omnes in potestatem redigerent, nam reliquae naves hostiles, quibus se nulla nostrarum singulatim objecerat, non id curae fuit, ut sociis navibus laborantibus subvenirent, sed ut in portum interiorem prope urbis moenia cum commeatibus, ut fuerat imperatum, penetrarent; quae tamen praetereuntes non parum incommodi a nostris tormentis, et jaculatoribus acceperunt; eoque certamine, et nostrarum navium congressu retardatae nondum muris successerant, cum aestu minuente vadis subsederunt. Hoc animadvertens Beltranus delectos, praemioque adductos ex nauticis hominibus quosdam prima vigilia cymbis duabus mittit, a quibus injecto igne, naves omnes, quae duodecim, aut tredecim numero erant, conflagrarunt, simulque mortales omnes perierunt, iis exceptis, qui ad terram, qua proximum cuique fuit, enatarunt.

XXVIII. Hoc nuntio Franciscus Rex Galliae vehemen-

menter commotus, majore classe reparata, exercituque peditum decem et octo millium, cataphractorumque equitum septingentorum confecto, mari terraque subsidium obsessis Fonterabiam mittit; quod opportunissimo tempore pervenit, eodem scilicet die, quo praefectus ex pactis cum Beltrano, qui obsidionem vehementer urgebat, nisi subventum ei fuisset, urbem dediturus erat. Ita, cum tantae multitudini nostri, qui peditum quinque millium et septingentorum equitum numerum non explebant, pares esse non possent, Beltranus suas copias sine jactura, ordine servato, Sanctum Sebastianum reduxit.

XXIX. Eodem anno, qui fuit Christi millesimus quingentesimus vigesimus primus, dum Hispania tumultuatur, Italia quoque bello concussa est, et Franciscus Rex Gallorum, cui Veneti socia arma conjunxerant, Leonis Pontificis maximi et Caroli Caesaris communibus armis Principatu Mediolanensi dejectus, quem ante sex annos, superatis cruenta victoria ad Melignanum Helvetiis, occupaverat; ex his enim Maximiliani Sfortiae Mediolanensis ducis exercitus constabat, et Maximilianus ipse, desperatis rebus, Mediolanensem arcem, qua continebatur, seque Gallis dediderat, et ab iis fuerat in Galliam captivus ductus, et retinebatur etiam nunc jure quodcumque in Mediolanensem Principatum haberet, decedere, et Regi Francisco tradere coactus. Nec vero solum Insubrium fines Rex Franciscus, et oppida Mediolanensis ditionis occupaverat, sed Placentiam quoque et Parmam, quae licet antiquitus essent ditionis Mediolanensis, tunc tamen Romano Pontifici parebant, a Leo- ANNO M. D. XXI.

ne per terrorem recente victoria injectum extorserat in colloquio Bononiensi; quae causa fuit, ut id bellum non gravate Leo susciperet, a Carolo Caesare in foedus et amicitiam adversus Gallum ineundum solicitatus. Carolus enim jus suum persequebatur, iniquo animo ferens Principatum Mediolanensem sine auctoritate Imperatoria contra jus antiquum ab ipso Francisco occupatum, denique nullo a se non modo impetrato, sed ne petito quidem titulo, retineri.

XXX. His igitur de causis inter Leonem et Carolum foedus ac societas inita est, his potissimum legibus, ut bellum communibus armis et impensis gereretur; parta vero victoria, et pulsis ex Italia Gallis; Placentia et Parma ad Pontificem Romanum redirent; Principatui vero Mediolanensi Franciscus Sfortia Maximiliani frater minor natu praeficeretur, quippe is vim et insidias Galli metuens ad Carolum confugerat, ac ipsum, opem et fidem ejus implorans, assectabatur; cujus dignitati et commodis hoc libentius Pontifex favebat, quod eo Mediolanensibus imperitante, res Italicas tutiores quietioresque fore non dubitabat, hoc enim fere Romani Pontifices et ceteri Principes Italici, atque liberae civitates sibi omni ope providendum statuebant, ne cui Regi magnove Principi accessio fieret ducatus Mediolanensis, cujus ille occasione posset in reliquam Italiam atque ejus imperium animum intendere. Nec parvi momenti apud Leonem, Carolumque ea ratio fuit, quod Sfortiarum nomen in magna gratia esse apud omnes fere populares Mediolanensis ditionis constabat, quorum studium ad bellum conficiendum magno usui fore non du-

dubitabatur. Quibus rebus proponendis et commemorandis Hieronymus Moronus civis Mediolanensis, vir magni consilii et auctoritatis, per litteras et nuntios principes Italicos ad bellum pro Francisco Sfortia, cujus erat valde studiosus, suscipiendum e Tridento cohortabatur; Mediolanenses vero, ut a Rege Gallorum, cui Moronus erat infensus, deficerent, cunctis rationibus solicitabat.

XXXI. Ceterum his molitionibus per indicium enuntiatis, Thomas Fusius, qui pro fratre Odetho Lautreco rei Mediolanensis procuratore opera vicaria fungebatur, cum equitatu, in quo uno praesidium Mediolanense consistebat, Parmam contendit, huic enim urbi primum omnium metuebat; hinc Regium Lepidi, Pontificiae ditionis oppidum, quo Hieronymus Moronus ex Tridento, et quidam alii Mediolanenses exules confugerant, progressus per dolum id capere molitur; qui urbis praefecto ad colloquium vocato, dum ante portam institutum sermonem consulto trahit, multisque verbis de receptis exulibus expostulat, Alexander Tribultius, ut convenerat, cum turma Gallorum equitatus, oppidum invadere conatus est, simulans se a Guidone Rangonio Mutinensi Pontificii praesidii praefecto in auxilium oppidanis cum equitatu submitti; sed dolo cognito non modo repulsus a praesidio et oppidanis est, sed etiam letale vulnus accepit; Fusius vero, cum capi posset, tamen increpatus tantum a praefecto, et fraudis nomine graviter incusatus dimittitur. Hoc nuntio accepto, Pontifex non mediocriter commotus est, nec tamen moleste tulit oblatam sibi esse causam cur jure

Re-

Regem Gallum bello lacessere posse videretur, qui prior foedus Bononiae initum violasset; itaque deinde apertius ab eo et Caroli Caesaris administris de bello agitari coeptum.

XXXII. Rex Franciscus, ubi de consilio et apparatu Leonis et Caroli cognovit, Odethum Lautrecum ex ulteriore Gallia Mediolanum properare jubet, et simul conquisitores cum pecunia ad Helvetiorum octo millia conducendum mittit, ad quos item Leo Pontifex Ennium Verulanum Episcopum proficisci, et decem millium manum conducendam curare jubet, simulque Federicum Gonzagam Mantuae Principem, qui nunc Ducis, tunc Marchionis titulo civitati huic imperitabat, Italicorum peditum, equitumque delectum habere, eisdemque praeesse jussit. Interea Carolus Prospero Columnae scribit, ut Hispanorum cohortes, et equites cataphractos ex praesidiis Regni Neapolitani deducat, et cum his in Galliam Cisalpinam contendat, seque Federico eidem conjungat, et quid fieri velit, ostendit. Has copias Prosper ad fluvium Lentiam deduxerat, cum eodem quatuor Germanorum, Rhaetiorumque, quos *Grysones* nunc appellant, duo millia, quae Carolus in supplementum mittebat, pervenerunt; quibus ille aucto exercitu Parmam, quam Fusius Federicusque Gonzaga Bozuli Princeps cum firmo praesidio obtinebant, oppugnare aggreditur; sed parte urbis expugnata, cum se Galli citra pontem, quo Parma fluvius cognominem urbem interfluens committitur, recepissent, et munitionibus firmavissent, summa Fernandi Avali Piscariae Marchionis, peditum Caesarianorum praefecti, contentione,

Par-

Parmam expugnari posse negantis, factum est ut oppugnatio omitteretur.

XXXIII. Quo cognito Leo Pontifex, tribus jam mensibus exactis, et magna vi pecuniarum consumta, nihil bello profectum esse moleste ferens, Julium Medicem Cardinalem patruelem suum ex urbe Florentia, cujus rempublicam administrabat, ad exercitum contendere jubet, et bellum cum ducibus pro sua fide atque prudentia administrare. Hic ubi in castra venit, haud sibi tempus in Parmae obsidione, aut oppugnatione terendum statuit, sed urbem ipsam Mediolanum Insubrium, ac totius Principatus velut caput, petendam; hac enim recepta, facile ceteras in ditionem potestatemque redigi posse confidebat. Quam sententiam ducibus omnibus approbantibus, Mediolanum movet, Helvetios jam domo cum Verulano Episcopo, de quo supra mentionem fecimus, et Matthaeo Sedunensi Cardinali profectos obiter excepturus. Erat autem Matthaeus natione Helvetius magna in suos gratia et auctoritate, cujus egregia opera Pontifex usus fuerat in hoc milite, praeter foedus, quod Rex Gallus cum ea gente percusserat, conducendo.

XXXIV. Odethus initio belli Mediolanum cum venisset, magnam vim pecuniarum mutui nomine per omnia oppida locupletibus imperavit, et coacto Helveticorum, Italicorumque magno peditatu, et Venetorum pro foedere et societate copiis adjunctis, per agrum Cremonensem Parmam contendit; sed hostium discessu cognito, revertens ad Rhobechum oppidum, et fluminis Olii ripam, nondum Helvetiis in Caesarianorum castra perdu-

ductis, occasione pugnandi praeter ceterorum ducum sententiam omissa, copias Mediolanum properanter, inducit, et vastam urbem, quae praeter eam partem, qua oppidum olim, nondum maximis suburbiis adjunctis, constabat, sine muris est, fossa valloque munire et veteres aggeres reficere incipit; sed adventu Caesarianorum Veneti, qui aggeres reficiebant, repulsi, et ipsorum praefectus Theodorus captus. Hispani vero, ceteros antecedentes, vallum transcendunt, atque urbem invadunt.

XXXV Tunc vero Odethus Lautrecus, relicto in arce praesidio, copiisque per partem ab hostibus aversam eductis, Comum urbem contendit, et ibi quoque praesidium relinquens Cremonam pervenit, ubi sese ex fuga et timore cum recepisset et confirmasset, ad Federicum mittit, ut Parma decedens ad se quamprimum cum praesidio venire properaret. Federico Parma digresso, Robertus Sanseverinus, Leonis Pontificis affinis, cum praesidio successit; Placentia quoque facile in Pontificis potestatem reducta; nec fuit oppidum in finibus Mediolanensibus, quod Mediolano recepto non parvo negotio in Caesarianorum potestatem perveniret, praeter Cremonam, et eam regionem, quae lacum Verbanum attingit, et item Aronam, et Domusulam: arces tamen Mediolanensis, Novariensis, et Tritiensis in Gallorum potestate remanserunt.

XXXVI. Dum haec ad Insubres geruntur, inter victoriae gratulationem Romae Leo Pontifex naturae concessit: quo nuntio accepto Julius Medices, cumque eo Sedunensis, Cardinales, ad Pontificia comitia in urbem properanter reverterunt. Duces autem Caesariani Parman

et

et Placentiam Ecclesiae restituunt, et ceteris copiis dimissis, Hispanos Germanosque, praeter horum duo millia Principi Mantuano ad Placentiae praesidium attributa, in iis oppidis, quae Abduam flumen attingunt, hybernorum causa disponunt; utque Gallis, qui Cremonae continebantur, a Mediolano, siquid movissent, obsisterent, et, stipendio post Leonis obitum parce suppetente, impensis oppidanorum partitis domibus alerentur; quod quamquam graviter ferebant populares, hoc tamen dispendium atque molestiam ea spe solabantur, fore ut brevi pulsis omnino Gallis, quos summo odio ob superbum dominatum, et acerbas nummorum exactiones prosequebantur, Franciscus Sfortia succederet, vir de cujus humanitate, temperantia, et justitia magna erat hominum opinio, et cujus frater, paterque, et avus Mediolanensium imperium obtinuerant.

XXXVII. Rex Franciscus, ut bellum renovaret, magnum peditatum ex Helvetiis conductum in supplementum Odetho Lautreco mittit, qui singulari studio et diligentia res, quae bello usui forent, ad Cremonam comparabat; vicissimque Carolus per idem tempus Germanorum manum auxilio Prospero Columnae submittit, qui ad Mediolanum munitiones reficiendas curabat, et duplicem fossam duplicemque vallum, parvo intervallo relicto, ea ratione duxit, ut intus eruptiones ex arce cohiberentur, foris arceretur hostis, si vim facere aut opem obsessis ferre conaretur. Franciscus quoque Sfortia, quem Germanorum sex millia sequebantur, Mediolanum pervenit, singulari civitatis gratulatione receptus.

XXXVIII. Igitur Lautrecus, coactis copiis, adjunctaque Venetorum auxiliari manu, per Federicum Bozulum, et exercitus partem trans Ticinum missam, Viglevum oppidum parvo negotio recepit, et Novariam, quam Philippus Tornelius cum praesidio tenebat, expugnavit. Deinde ea manu cum Federico revocata, Papiam, quam Federicus Marchio et Antonius Leiva cum parvo praesidio obtinebant, copiis omnibus oppugnare parat. Hujus cognito consilio, Prosper ex Mediolano, ubi se exercitumque continebat, Papiensibus Hispanorum Corsicorumque delectam manum subsidio mittit, quorum tantum fuit studium, et animi robur, ut per agmen hostium appropinquantium irrumpentes, oppidum intrarent. Ceterum magno impetu Galli Papiam oppugnare, tormentisque quatere aggressi, bonam muri partem diruerunt; sed his detrimentis singulari defensorum diligentia occurebatur ducendis citra murum fossis exstruendisque vallis. Accidit quoque peropportune, ut multorum dierum continentes pluviae consequerentur, quae Gallorum administrationem tardarunt, eisdemque cibariorum inopiam magnam attulerunt, nec enim per terram viis aqua repletis, nec per redundantem Ticinum navibus in castra commeatus supportari poterant.

XXXIX. His difficultatibus Lautrecus affectus, et Prospero Mediolanum, ut suis auxilio veniret, copias deduxisse cognito, Papiae oppugnationem ac obsidionem omittens, castra movit, et Moguntiam exercitum perduxit. Huc ubi ventum est, Helvetii diuturniorem laborem inique ferentes, ut est Gallorum animus ad perferendas calamitates, prout Caesar saepius expertus conscri-

scripsit, mollis ac minime resistens, missionem a Lautreco efflagitare coeperunt, ita tamen ut si vellet hostes praelio lacessere, atque ea ratione belli fortunam experiri, libenter se vel iniquo loco pugnam inituros confirmarent; quos ille postquam ab instituto revocare nulla ratione valet, ne discessu Helvetiorum, in quibus robur consistebat, pugnae fortuna non tentata exercitus dilaberetur, statuit praelium vel iniquo loco committere, et castra hostium, quae Prosper Columna ad fundum, praetoriumque Bicocham posuerat tribus a Mediolano passuum millibus, intra fossas, quibus praealtis fundus ille muniebatur, oppugnare.

XL. Lautrecus igitur suos pridie multis verbis ad praelium, et castra hostium oppugnanda cohortatus, ipsorumque virtute omnium quidem, sed maxime Helvetiorum laudata; vicissimque hostium viribus et animis extenuatis, Moguntia digreditur; et acie instructa, in castra Caesarianorum contendit. Prosper per indicium, et exploratores cum de Lautreci consilio cognovisset, vehementer delectatus est, quod eum videret ad iniquam pugnandi conditionem necessario descendere, suosque et ipse bono animo ad castra defendenda paratos esse jubet, et Hieronymum Moronum, qui missus a Francisco Sfortia Duce tunc ad se de re communi deliberandi gratia venerat, Sfortiae renuntiare jubet, ut oppidanos ad arma vocet, et quid fieri velit, ostendit.

XLI. Jussis igitur Sfortia popularibus omnibus arma sumere, ceteros urbis praesidio ad aggeres relinquens, peditum armatorum sex millia, et item quadringentos equites educit; cum his ad Bicocham in via,

quae ducit Mediolanum, consistit. Lautrecus copiis omnibus, quarum prima maximaque acies Helvetiorum erat, progressus, dispositis tormentis, castra eminus oppugnare aggreditur. Caesariani ad arma celeriter concurrunt, et tormentis ipsi nihilo segnius rem gerunt. Tunc Helvetii suo more ad hostilia tormenta occupanda concurrunt; sed dum ad fossas haerent, progredi nequeuntes, frequentes cadunt Caesarianorum telis, praesertim Hispanorum scloppetis, quo genere teli nostri homines, ut scientissime, sic libenter magna ex parte in bellis Italicis utebantur, ut juxta essent hostibus terrori cum eminus dimicarent, et cum res gladiis cominus gereretur; quibus gladiis caesim punctimque feriendo, ceteris fere nationibus Hispanum militem praestare constat.

XLII. Inter haec Lautrecus ad partem dextram cum equitatu progressus, turmalibus suis insignia Gallica, hoc est albas cruces, rubris, quibus insigniebantur Caesariani, mutare praecipit, ut hac ratione fallentes, in castra hostium irreperent; sed dolo celeriter cognito, Prosper herbarum manipulis suos insigniri jubet; et sic occursum hostili fraudi, et Lautrecus hac quoque parte repulsus, ut sinistra Fusius frater, qui cum trecentis equitibus, et peditum manu invehebatur, qua parte Sfortia cum Mediolanensibus constiterat. Sic undique Galli magno cum detrimento rejecti pedem retulerunt, sed ordine servato, et tormenta retrahentes, nec insequentibus Caesarianis. Etenim Prosper plenam victoriam sanguine suorum quaerere nolebat, qua se paulo post Helvetiorum discessu, et exercitus dissolutione, potiti-

turum non dubitabat; quod consilium eventus comprobavit.

XLIII. Helvetiis nulla interposita mora domum digressis, Lautrecus Laudem Pompejam, Pisleonem et Cremonam praesidiis firmare, dum exercitus repararetur, constituit; sed Laudem Hispanorum manus a Prospero festinare jussa parvo negotio recipit, quippe ab his per scalas appositas conscenso muro, Galli, qui erant in praesidio, deserto oppido se fugae mandarunt, bonaque pars, amissis impedimentis, caesa captaque, et oppidum direptum. Pisleonenses autem paucis post diebus admoto exercitu deditionem faciunt. Ita Lautrecus, rebus paene desperatis, tradita Thomae fratri imperii summa, ipse in Transalpinam Galliam ad Regem, ut novum exercitum mitteret, cohortandum proficiscitur. Thomas cum firmo praesidio Cremonam, quam potissimum tueri constituerat, sese recepit; sed Prospero, qui oppugnandi gratia copias omnes induxerat, periculum denuntiante, ac ne ceteris amissis sine auxilii spe discrimen oppugnationis temere experiri vellet, per caduceatores admonente, et ad pacem invitante, in has conditiones descendit, ut induciae fierent quadraginta dierum, quibus nisi exercitus a Gallia tam validus auxilio mitteretur, ut Caesarianis invitis Padum trajiceret, vel oppidum aliquod Mediolanensis ditionis praesidio firmatum expugnaret, non Cremonam tantum Caesarianis traderet, sed quidquid in finibus Mediolanensibus Gallico praesidio teneretur, praeter Mediolanensem, Cremonensem, et Novariensem arces; ipse vero, praesidiumque, cum rebus suis omnibus, vexillis explicatis, dis-

discedere, domumque redire permitteretur. Haec omnia obsidibus a Gallo traditis, et data acceptaque fide, et jurejurando firmata sunt, et utrinque captivi (nam hoc quoque fuerat in conditionibus) redditi.

XLIV. Hinc movens Prosper exercitum in agrum Genuensem hoc animo inducit, ut Genua, quae in duas factiones, Adornorum, et Fregosorum scissa erat, Octavianum Fregosum suarum partium principem, et Gallicarum studiosum, depelleret, hujus enim arbitrio tunc res Genuensis agitabatur; et Antoniotum, Hieronymumque Adornos fratres, hujus factionis principes, qui Caroli fidem sequebantur, exsules in patriam reduceret. Octavianus, cognito Prosperi consilio, ad Regem Gallorum auxilium adversus Caesarianos postulatum mittit; ipse interim duorum Italicorum millium tumultuaria manu, et amicorum, ac suae factionis hominum praesidio seque urbemque munivit. Rex quamquam in confidendi exercitus, et suis laborantibus ad Insubres auxilio submittendi curam tota mente et animo insistebat, tamen ne amici postulata, precesque in ea rerum iniquitate contemnere videretur, Petrum Navarrum, strenuum Hispani generis virum et rei militaris peritissimum, cum duabus navibus onerariis, probe armis, atque viris instructis, subsidio mittit.

XLV. Prosper in Genuae conspectum progressus, exercitum in duas partes distribuit, ut Fernandus Avalus Marchio Piscariae, peditum Hispanorum praefectus, cum ea manu Italicisque militibus ab occasu urbem oppugnare aggrederetur; ipse cum Germanis, et equitatu ad alteram partem circumjectis, occasionem observaret;

ret; sed tormentis dispositis, et rebus omnibus ad oppugnationem comparatis, Marchio simul tormentorum telis murum concuti jubet, simul caduceatorem oppidanis denuntiatum mittit, ut nisi vellent hostilia pati, ejecto Gallico praesidio, Antoniotum Adornum in urbem pro Duce reciperent (sic enim Genuenses praefectum summumque magistratum appellabant) ac fidem et amicitiam Caroli Caesaris sequerentur, conditiones aequas, et quae civitatis libertati non officerent, accepturi. Haec denuntiatio plerisque oppidanorum, validi et victoris exercitus metu perterritis, haud contemnenda videbatur, sed ut omnia paucorum ex Fregosis arbitrio gerebantur, legatus ab eis in castra nomine civitatis Benedictus Vivaldus mittitur, ut de pacis conditionibus cum Marchione transigeret, qui dum tempus in castris paciscendo terit, conscensa Hispani occupataque turri, quam magna ex parte tormentis fuerant demoliti, foratoque proximo muro, qui et ipse concussus dilabebatur, aditum sibi in urbem aperuerunt, et defensoribus negligenter agentibus, nec admodum propugnantibus, irrumpere coeperunt.

XLVI. Hoc ubi nuntiatum, Marchio, dimisso colloquio, in eum locum, quo jam undique concursus fiebat, properavit, et latius aditu patefacto, primisque militibus subsistere jussis, atque aliis intromissis, omnes ordine, pedetentimque procedere, hostemque propellere imperat, donec resistente nemine portae reclusae sunt, admissique Germani. Tunc vero militibus permissa praeda, passim dissipantur, urbemque diripiunt, sic tamen, ut Ducis Columnae imperio, edictoque a capiendis civi-

vibus abstinerent cetera praeda contenti, quae magna fuit ex urbe opulentissima, multo major futura, nisi postridie Dux idem, misertus civitatis, militibus finem direptioni facere, ac urbe decedere imperasset. Ceterum Octavianus Fregosus, et Petrus Navarrus capti, Neapolimque, ut in arce custodirentur, missi; Antoniotus autem Adornus Dux fit, civitatique praeficitur.

XLVII. Interea Rex Gallus, exercitu reparato, huic Almirallium cum summa imperii praeficit, et in Italiam properare, et cum suis laborantibus opem ferre, tum ab obsidione Genuae, quam diuturnam fore putabat, Caesarianos avertere jubet. Hoc cum esset nuntiatum, jamque Gallos Alpes transcendisse constaret; Columna copias in Astensem agrum, qua iter hostibus fore cognoverat, ut venientibus occurreret, induxit; Galli in vicum ejusdem agri, cui nomen est *Villanova*, progressi consedere, sed cognito Genuensium casu, et Cremonae deditione, difficultatibus deterriti, re infecta, ac ne tentata quidem, domum jussu Regis, quem de rebus omnibus certiorem fecerant, revertuntur. Nam Thomas Fusius, elapsis induciarum quadraginta diebus, Cremonam et cetera, quae in potestate Gallorum erant, praeter arces exceptas ex pactis, tradiderat, ac in potestatem Caesarianorum permiserat, ipse cum Gallicis praesidiis rebusque suis omnibus decesserat.

XLVIII. Pulsis Italia Gallis, ea cura potissimum Prosperum Columnam solicitabat, qua ratione posset in magna pecuniarum inopia exercitus, solutis emeritis stipendiis, ali. Igitur consilio cum praefectis communicato, Germanos Italosque milites, qui facile possent per no-

novum delectum, si res posceret, revocari, dimitti placuit, Hispanis dumtaxat retentis, qui praesidio essent urbibus receptis, et arces, quae in potestate Gallorum relictae fuerant, obsiderent. Ceterum Joannes Emanuel Caroli Caesaris legatus, qui Romae hoc munere apud Pontificem Maximum fungebatur, et Carolus Lanojus, qui pro Rege rem Neapolitanam procurabat, inter se collocuti, consiliisque communicatis, optimum factu esse constituunt, ut a populis Italicis, ob continuatas Caesarianorum victorias perterritis, suisque rebus metuentibus, et quibus Gallos Italiam prohiberi bono esse videri volebant, stipendium exigeretur ad victorem exercitum alendum. Itaque Florentinis, Senensibus, Genuensibus, Lucensibusque liberis civitatibus, ac Duci Mediolanensi, recusare imperium non audentibus, pro cujusque facultatibus imperata sunt centum et quadraginta millia nummorum aureorum, quos *ducatos* appellant, paulo minus drachmae ponderis.

XLIX. Carolus Caesar, factus Imperator Romanorum hujus nominis Quintus, ut erat Hispanorum Rex ejusdem nominis Primus, mense Julio, qui fuit annus Christi millesimus quingentesimus vigesimus secundus, ANN. M. D.XXII. ex Belgio in Hispaniam revertitur; cognitaque causa popularis seditionis, ceteris data venia, homines ad ducentos et septuaginta, quos principes tumultus auctoresque fuisse compererat, nominatim laesae majestatis condemnavit, sententia Valdoliti Kalend. Novembris pro suggesto promulgata; sed damnatorum pars comprehensa capite poenas luit, plures fuga discrimen vitaverunt, quorum nonnulli postea aut ipsi, aut eorum fi-

lii tum precibus, tum pecunia culpam, publicataque patrimonia redemerunt. Comes Salvaterrae, extremum auxilium ponens in Caroli Caesaris clementia, ad ipsum Burgos ex Portugallia, quo se receperat, pervenit, ejusque misericordiam imploravit; cujus imprudentiam Carolus sese mirari confirmans, ipsum in arcem Burgensem custodiae, dum ejus causa cognosceretur, tradi jubet. Sed paucis post diebus dolore animi morboque confectus in custodia mortuus est.

L. Per idem fere tempus in Baetica regio Granatensis, sed Almeria potissimum ingenti terraemotu concussa est, quo templa, privataeque domus complures corruere, multique mortales oppressi fuerunt. Ad exitum hujus anni Solymanus Turcarum Princeps Rhodum recepit, religiosis militibus Sancti Joannis cognominatis, qui eam insulam jam pridem obtinebant, post longam et fortissime sustentatam obsidionem dedentibus, postquam a Principibus Christianis inter se dissidentibus nihil subsidii mittebatur, ac ne spes quidem ulla certa ostendebatur mittendi.

JO. GENESII SEPULVEDAE
DE REBUS GESTIS
CAROLI QUINTI
IMPERATORIS ET REGIS HISPANIAE

LIBER QUINTUS.

I. EA, quae secuta est, aestate, qui fuit annus Christi millesimus quingentesimus vigesimus tertius, Carolus cum populo Veneto amicitiam, bellique societatem inivit, quae his potissimum conditionibus convenit, ut peditum sex millium, equitum vero mille ducentorum auxilio alter alterum juvaret, si quis eorum in Italia bello foret lacessitus. Arx quoque Mediolanensis per deditionem in Francisci Sfortiae, Caesarianorumque potestatem pervenit, custodibus partim morbo absumtis, partim morae taedio, inopiaque cibariorum adactis. Per id tempus Romae Ludovicus Corduba Suesanus Dux, Caroli Caesaris vicem in Italia gerentis titulo, ejusdem legatione apud Adrianum Sextum Pontificem Maximum fungebatur. Qui cum religiosum Pontificem, et a bellis abhorrentem, frustra multis viis, precibusque fuisset adortus, ut cum Carolo Caesare belli societatem iniret; tandem justitiae, ac honestatis specie quadam expugnavit, dum societatem ejus non jam ad bellum gerendum, sed ad tuendam pacem se Caroli Caesaris nomine petere dictitaret. Impetrat igitur ab eo, ut societatem cum ANN. M. D. XXIII.

Carolo in eos dumtaxat coiret, qui pacem tranquillitatemque Italiae solicitarent; eoque nomine foedus percussum est, non solum inter Adrianum Pontificem Maximum et Carolum Caesarem, sed etiam Franciscum Sfortiam Ducem Mediolanensem, item Florentinos, Genuenses, Senenses atque Lucenses liberas civitates, traditaque Prospero Columnae summa belli, si forte exsisteret, administrandi.

II. Quae omnia quamquam in se comparari Rex Gallorum intelligebat, non tamen est deterritus, quo minus bellum in Italia summis viribus renovaret instrueretque, ingenti vi pecuniarum cunctis ordinibus per Galliam etiam Clericis imperata. Confecto igitur exercitu peditum triginta millium, et equitum duorum, cum totidem hippotoxotis, hunc cum imperii summa in Italiam ducendum Guilielmo Gomphierio tradidit, quem Galli a magistratu maritimo, cui praeerat, *Almirallium*, id est maris praefectum nuncupabant. Hic, nemine iter vel impediente, vel remorante, ad Ticinum usque progreditur, ad cujus fluminis ripam alteram Columna cum Hispanorum quatuor millibus, totidemque Germanis et omni equitatu consederat; sed Prosper se hoste numero militum longe inferiorem esse animadvertens, optimum factu esse constituit, ut conquisitoribus ad conducendum militem Italicum in omnes partes dimissis Papiam Cremonamque valido praesidio firmaret, ipse cum reliquo exercitu Mediolanum se reciperet, atque urbem caput ejus Principatus custodiret. Nam si vim hostium ab aliis oppidis arcere nequiret, tamen his tribus retentis, facile posse amissa recuperari confidebat.

An-

III. Antonium igitur Leivam, cum valido praesidio, Papiam properare jubet, Cremonam Italicorum militum ad tria millia et quingentos cum Francisco Salomone aliisque centurionibus mittit, qui oppidum cum Maino ejusdem praefecto custodirent, ipse cum reliquis copiis Mediolanum contendit. Almirallius dum suos colligit, et eos, qui intervallo sequebantur, operitur, rei bene gerendae occasionem amittit; itaque sero Mediolano exercitum admovit, ac juxta viam, quae ducit Laudem Pompejam, prope urbem oppugnandi gratia castra posuit. Sed Italicorum novo delectu in dies augescere intra urbem hostilem numerum, et oppidanorum in Franciscum Sfortiam Caesarianosque magnum esse studium atque consensum per exploratores certior factus, partitis copiis oppida, quae infirmiore praesidio tenebantur, oppugnare decrevit. Itaque Petrus Bajardus, cui negotium datum, et peditum octo millia cum bona parte equitatus attributa, cum alia oppida a Caesarianis deserta, tum in primis Laudem et Alexandriam occupavit, impositisque praesidiis flumen Abduam ponte commisit; trajectisque copiis, et adjuncta quatuor millium Italicorum manu, quam Rentius Cerrus Ursinus in Carpensibus Ferrariensibusque finibus confectam ducebat, Cremonam contendit, obsessamque magno impetu oppugnare aggreditur, triduoque tormentis murum concussit, ac diruta bona parte aditum ad irrumpendum aperuit; sed magna tempestate repente exorta, et pluviis continuatis, oppugnatio irruptioque Gallorum impedita est, et spatium Caesarianis diruta reficiendi, et se novis munitionibus tegendi datum, simul-

que

que magnis difficultatibus obsidentes affecti, obsessis itineribus, interclusisque commeatibus, quos ab arce, quae pro Gallis stabat, petere cogebantur, desperata Cremonae expugnatione Almirallius suos inde, ut arctius Mediolanum obsideret, revocavit, ad Moguntiamque consedere jussit, ut ex diversis partibus Mediolanum urgeret, et commeatibus intercluderet. Prosper vicissim Marchioni Mantuano, qui equites quingentos Pontificio stipendio militantes ducebat, scribit, ut se Papiam cum equitatu conferret, atque inde incursionibus quotidianis vias omnes redderet infestas, et hostem, quoad fieri posset, commeatibus prohiberet.

IV. Per id tempus Fernandus Alarco, qui postea factus fuit a Carolo Caesare Marchio Vallis Caecilianae, vir magni consilii, et laude bellica clarus, e Calabria Mediolanum venerat jussu Caesaris evocatus, ut in locum Fernandi Avali Piscariae Marchionis succederet. Hic enim, ne sub imperio Prosperi Columnae, a quo animum gerebat alienum, militaret, ad Carolum in Hispaniam se superiore anno contulerat. Prosper autem, cum per eos dies caepisset graviter aegrotare, summam imperii Alarconi tradidit. Hic, ut hostem liberius vagantem et propius urbe succedentem longius submoveret, contextis, adjunctisque trabibus, et multa congesta terra aggerem excitavit, ibique tormenta collocavit; unde hostilia castra crebris telis oppugnari coepta, simulque viae a Principe Mantuano quotidie infestiores reddebantur, et hostis commeatibus intercludebatur. Quibus difficultatibus affectus Almirallius, hyeme jam appetente, Helvetiisque missionem flagitantibus, castra mo-

ve-

vere, in hybernaque secedere, et novam Helvetiorum manum, quae jam conducta erat, exspectare constituit. Hoc ut fieret commodius, copiis, quae ad Moguntiam consederant, in sua castra revocatis, duorum mensium inducias a Prospero Columna, missa legatione, petit. Sed cum ille spatium ad deliberandum se sumturum respondisset, ab eodem postulavit, ut legati colloquendi utrinque causa in medium locum cum mandatis mitterentur, qui de re communi, ac induciarum conditionibus agitarent.

V. Hoc impetrato, et loco inter urbem et castra medio constituto, ex Caesarianis Fernandus ipse Alarco, Hieronymus Moronus, et Paulus Victorius, ex Gallis Galleatius Vicecomes, et Thomas Bojerius missi. Quibus colloquentibus, post longam de justitia belli utriusque partis disputationem, Galli duorum mensium inducias, ut coeperant, postularunt; ea conditione, ut Almirallius omnia, quae citra Ticinum occupasset, Caesarianis remitteret atque traderet; sed illi alteri, qui consilium Almirallii non ignorabant, nec de parte Principatus soliciti erant, totum negotium ad Carolum Lanojum rem Neapolitanam pro Rege, uti supra diximus, procurantem, cujus adventus propediem exspectabatur, rejecerunt; hic enim Caroli Caesaris, Foederatorumque jussu, ut vicem Prosperi Columnae, qui jam pridem aegrotabat, bellum administraret, ad exercitum adventabat. Re igitur infecta, Galli in castra reversi, paucisque diebus interjectis, cum magnae nives decidissent, Almirallius, omissa Mediolani obsidione, Abbiagrassum copias reduxit, et cum ceterum Gallicum peditatum ex

Pro-

Provincia Narbonensi Allobrogibusque, tum etiam Helvetios, adventante nova manu, dimissit, equitibus retentis, et Italico milite, qui numero erat ad septem millia, cum quibus Rentius Ursinus Aronam oppidum ad lacum Verbanum oppugnandi gratia missus, triginta diebus in obsidione, oppugnationeque frustra consumtis, ab Anchise Vicecomite, qui Aronam cum praesidio tenebat, fortiter rejectus, re infecta redivit.

VI. Interea Carolus Caesar, ut Gallorum vires distraheret, atque manus distineret, exercitum in Hispania coêgit, et per Navarram, saltu Pyrenaeo superato, in Galliam Aquitaniam properare jussit. Ipse Pompelonem Idibus Octobris cum magno procerum comitatu progreditur, qui non ignarus placere nemini, ut ipse cum exercitu in Galliam transiret, consilium plerisque palam improbantibus, praesertim tam alieno anni tempore, quo ceteri Principes, atque Duces, omisso bello, in hyberna secedere consuescerent, proceribus in unum convocatis, simulata oratione, pauca locutus est; non se consultandi, sed hortandi gratia, ipsos convocasse, cui certum esset exercitum in Galliam traducere; omitterent igitur de re jam sibi constituta disserere, aut disceptare, sed pro se quisque necessaria ad bellum, ipso ductore, in Gallia gerendum compararent. Haec scilicet effatus est, ut fama in vulgus edita ad Regem Gallorum efferretur, atque eum majore terrore belli concussum, ad occurrendum huic parti et periculo ab Italico bello revocaret.

VII. Sed jam bona pars exercitus saltum Pyrenaeum cum duobus praefectis transierat, Philiberto Uraniae Prin-

ci-

cipe adolescente, qui praeerat Hispano peditatui, et Rocandulfo, qui Germanorum manum circiter sex millium ducebat; ambo enim Carolum fuerant in Hispaniam ex Belgio proficiscentem secuti. Inechum porro Velascum Castellae Comestabilem, tradita imperii summa, ad exercitum trans Pyrenaeum properare jubet, et quid fieri velit, ostendit. Ille, Pyrenaeo saltu non sine magno labore propter magnas nives decidentes, et itinerum difficultatem superato, collectoque exercitu, Monleonem primum natura praesidioque munitum castellum expugnavit; deinde Salvaterram majus oppidum, quod caput erat Lebritensis Principatus, et firmiore praesidio tenebatur, tormentis quatere, oppugnareque aggressus, ad deditionem compulit, ac totam Aquitaniam magno terrore concussit. Ceterum praefectorum coacto concilio, cum de ratione belli gerendi sententias exquireret, omnibus visum est, non posse absque magno exercitus discrimine tam alieno anni tempore, itineribus impeditis, in Galliam interiorem et Tolosam, ut rumor fuerat dissipatus, procedi; commodius esse iter Oceanum versus retorquere, et Fonterabiam urbem littoralem in ipso Hispaniae Galliaeque confinio, si Carolo Caesari sic placuisset, oppugnare; qua sententia Carolo perlata, atque probata, Comestabilis a Salvaterra movens, copias Fonterabiam versus deducit, magno jumentorum numero, quae frumentum comportabant, sine praesidio subsequente, quae omnia fuerunt a Gallis intercepta, et inde magna rerum necessariarum inopia in nostris castris consecuta.

VIII. Kalendis Januarii insequentis anni, qui fuit Chri-

ANN. M.D.XXIV Christi millesimus quingentesimus vigesimus quartus, Comestabilis Fonterabiam obsidione cinxit, postridieque tormentis murum quatere aggressus est; cujus bona parte concussa, tantae pluviae et procellosae tempestates consecutae sunt, ut necessario ab oppugnatione desisteretur, gnaviter etiam defensoribus telis tormentisque propugnantibus; ita cum magno nostrorum incommodo, durissimo anni tempore, obsessio tracta. Nam re infecta discedere, tum Comestabili turpe videbatur, tum etiam Carolo Caesari; qui ut citius, quae a suis gererentur, cognosceret, et quae visa essent, commodius provideret, ex Pompelone profectus, Victoriam urbem caput Alavae Cantabriae regionis Nonis Januarii pervenit.

IX. Erant in praesidio Fonterabiae Navarri circiter trecenti, ex iis qui Gallorum partes secuti fuerant, quo tempore illi occupatam a nostris Navarram bello repetebant, Gallisque repulsis atque devictis in Galliam sese receperant. His praeerat Petrus, Marischalis Navarrae filius, maximae in omni praesidio auctoritatis. Cum hoc ab initio Comestabilis per occultos nuntios agere coeperat, ut auctor fieret oppidi dedendi, quod contra tantas Caroli Caesaris vires tueri non posset, quodque per injuriam a Gallis ereptum jure antiquo ad Castellam, unde ipsi mater genusque maternum esset, pertineret, Navarrorum cohorti impunitatem, reditumque in patriam, ipsi vero magna etiam praemia, cum paterno patrimonio, tituloque dignitatis, proponit. Hanc conditionem Petrus, ceterique Navarri, initio quidem repudiaverant, et sibi famam fidemque Gallo Regi datam cunctis rationibus antiquiorem esse responderunt.

Sed

Sed multis diebus obsidione sustentata, posteaquam omnes, maxime Gallos, defensores pro sua natura morae taedium ceperat, ac pulvis tormentarius paene erat exhaustus, sine quo tormenta redduntur inutilia; conditio placere coepit, praesertim spe sublata Comestabilem re infecta discessurum; nam de hujus, et Caroli Caesaris obstinato animo exploratum habebant. Itaque, eodem Petro auctore, facilius etiam Gallis, quam Navarris persuasis, oppidum tertio Kalendas Martias deditur, omnibus incolumitate data, permissoque, ut armati, explicatisque vexillis, quo quisque vellet, discederent. In digressu equites cataphracti centum, ac totidem levioris armaturae, quos francharchieros Gallica consuetudo nominat, pedites mille et quingenti numerati; oppido, ac oppidanis in fidem receptis, bombardica tormenta majora quadraginta septem reperta, minorum, atque scloppetorum maximus numerus, globorum, quibus ferreis, aut aeneis bombardae pro telis utuntur, circiter quinque millia; sed tormentarii pulveris quinque dumtaxat cadi, tritici, atque vini magna vis; atque haec quidem in Hispania gerebantur.

X. Interea Carolus Lanojus Papiam primum, ubi dies aliquot substitit, deinde, Prospero Columna jam extremum spiritum ducente, Mediolanum progressus est, et justis ei funeribus solutis, exercitum ex hybernis educere, et Germanos, qui numero ad sex millia jam iter ingressi nuntiabantur, in castris exspectare constituit. Adjunctis autem Venetorum copiis, quibus praeerat Dux Urbinas, et equitatu, qui Clementis Pontificis Maximi nuper in demortui Adriani locum suffecti stipendiis,

cum praefecto Marchione Mantuano militabat, Mediolano movet, Italicorum quinque millibus praesidio relictis, Ticinumque copias traduxit, et ad Gambalotum castra posuit. Hoc animadvertens Almirallius, et amissi Garlasci nuntio commotus, quod castellum, cum praesidio Gallorum teneretur, opera et industria Venetorum ac Ducis Urbinatis fuerat expugnatum, ipse quoque Abbiangrasso movet; praesidioque relicto, copias, in quibus erant Helvetiorum duodecim millia, Ticinum trajecit, et ad Viglevenum non longe ab hostibus consedit. Hic frequenter parvis equestribus praeliis secundioribus magna ex parte cum Gallis contendebant.

XI. Itaque his levioribus certaminibus, et accepto nuper ad Robecum castellum incommodo, ubi bona pars cataphractorum de improviso fuerat a Caesarianis oppressa, multum erat Gallicus equitatus imminutus; quorum incommodorum, ceterarumque belli calamitatum pro suo ingenio impatientes Galli, copiis omnibus rem praelio committere constituunt, et continuo biduo acie instructa, hostibus pugnandi potestatem faciunt. Caesariani vero, quamquam et numero, et genere militum erant superiores, tamen tutius consilium cruentae victoriae praeferendum rati, pugnae discrimine vitato, bellum ducere decernunt, et per occasiones, quas sibi certas ex Gallorum natura et impatientia pollicebantur, administrare. Paucis igitur diebus, Saturana (castelli hoc nomen est) cum arce, caeso praesidio, et captis Ugone Pepulo Bononiensi, et Joanne Virago praefectis, expugnata, antequam Almirallius Vigleveno movens subsidio perveniret, nec multo post Vercellae per oppidanorum

rum deditionem receptae; tum castris inter hoc oppidum, et Novariam, ubi hostes consederunt, communitis, eos commeatibus, qui ex regione Subalpina importabantur, prohibere coeperunt.

XII. His difficultatibus affecti Galli, se tamen auxiliorum spe, quae tum a Rhaetiis, tum ab Helvetiis in dies exspectabant, solabantur. Ceterum Rhaetiorum ad quinque millibus in agrum Bergomatem progressis tum nova manus a Venetis missa, tum Joannes Medices cum peditum quatuor millibus, et ducentis equitibus, quam manum Sfortia Dux Mediolanensis alebat, occurrit, eosque continentibus incursionibus usque adeo vexavit Medices, ut triduo dumtaxat morati, spe transeundi dejecti domum sese reciperent, et paucis diebus interjectis legatos de pace et amicitia ad Franciscum Sfortiam mitterent. Sed revocato ab hac expeditione Joanne Medice, Abbiagrassumque oppugnandi gratia praemisso, Sfortia ipse cum Mediolanensium non contemnenda manu subsequitur. Expugnatoque ponte, quo Ticinus ad Abbiagrassum committitur (nam et hic Gallico praesidio tenebatur) oppidum ipsum magno impetu oppugnare aggreditur, captumque deleto praesidio militibus diripiendum permisit, atque ea victoria laetus Mediolanum cum praeda magna quidem, sed Mediolanensibus perniciosa, revertitur; pestis enim, quae Abbiagrassum afflixerat, Mediolanum ex contagione tam vehementer invasit, ut supra quinquaginta hominum millia ex hac urbe, grassante morbo, absumerentur.

XIII. Dejecti Galli spe Rhaetiorum subsidii, amissoque Abbiagrasso, unde commeatu bonam partem suble-

va-

vabantur, et paene cunctis ex partibus interclusi, durisque subvectionibus a re frumentaria laborantes, nihil jam, nisi de tuto receptu, domumque reditione cogitare, utque Helvetiorum novae quinque millium hominum manui sese conjungerent, niti, quae manus suis non jam ad bellum gerendum, sed, ut domum redire possent, auxilio veniebant. Almirallius ex Novaria copias instructas Romagnum deducit, et cum Helvetiis illis, qui ad Porediam constiterant, conveniendi loco ad Sesitem fluvium per internuntios constituto, silentio noctis castra movit, et extrema quarta vigilia, per vadum trajecto flumine, cum Helvetiis Poredia profectis suas copias conjunxit. De hac simili fugae profectione certiores facti Caesariani equitatum ad consectandos hostes immisserunt, mille circiter peditibus scloppetariis expeditis sua sponte absque signo militari subsequentibus, a quibus eminus jaculantibus turbati hostes, seque vix ab effusa fuga continentes, male habiti sunt, eorumque non pauci desiderati, et in his equitum duo praefecti Petrus Bajardus et Joannes Cabanaeus; plures vulnerati, in primisque Almirallius ipse grave vulnus accepit; nec prius ex timore ac trepidatione, multis tormentis signisque militaribus, et impedimentis amissis, sese hostes receperunt, quam Caesariani finem facerent insequendi.

XIV. Pulsis Italia Gallis, ac Laude Pompeja et Alexandria, quae oppida praesidiis Italicis nomine Gallorum tenebantur, ad deditionem compulsis, Carolus Caesar in Galliam Transalpinam bellum transferre constituit, ne sibi semper esset illatum a Gallis defendendum; sed

Rex

Rex qui publicam pacem solicitare non intermittebat, suis etiam rebus timere aliquando cogeretur, adjuvantibus hoc Caesaris consilium Caroli Borbonii rationibus, quem Gallia, dum Regis iram et injuriam metuit, digressum profugumque in suam fidem receperat, et ad bellum in Gallia administrandum idoneum esse reputabat. Carolus enim Galliae Comestabilis, et Borboniorum Dux (quae natio est in Aquitania Avernos attingens) postquam, injuria odioque Regis, avitae fortunae atque ejus Principatus in discrimen trahebantur, jam suae quoque saluti metuens, statuit ad fidem Caroli Caesaris confugere, atque illi suam operam, gratiam, et auctoritatem in Gallos ad Regem bello consectandum per occultos nuntios deferre; nec Carolus Caesar in tanta Regis pertinacia, et in se hostili animo, conditionem respuendam putavit, eumdemque consolatus liberaliter pollicetur. Itaque Borbonius, conquisitoribus cum pecunia in Germaniam missis, qui militum duodecim millia quam occultissime possent, conducerent, per occasionem Regis absentis, et Italico bello occupati, Galliam invadere decreverat, si Rex ipse, qui post suorum cladem ad Bicocham acceptam bellum reparabat, exercitum, ut instituerat, in Italiam Transpadanam induxisset.

XV. Sed his rebus enuntiatis, Rex, mutato consilio, Gallia se, suisque finibus tenuit, et exercitum cum imperii summa Almirallio ducendum tradidit, Carolumque Borbonium, qui, ne ipsum in Italiam sequi coge-retur, morbum simulaverat, ad se quam primum, etiam aegrotantem, per nuntium et litteras venire jussit. Sed litteris acceptis, Borbonius inani lectica in speciem cum

cum suo comitatu missa, ipse clam cum duobus dumtaxat comitibus in Burgundiam, Carolique Caesaris fines, lecticae dolo non ante biduum patefacto, profugit, unde Caesaris voluntate in Italiam, et Caesariana castra migravit; et tunc temporis aderat, cum Almirallius et Gallicus exercitus Italia cedere cogeretur. Ex litteris igitur Caroli Caesaris, quae fuerunt in concilio Caesarianorum ducum recitatae, exercitus in Transalpinam Galliam ducendus Carolo Borbonio cum summa imperii traditur. Is, nulla interposita mora, copias in Transalpinam Galliam per Allobroges traducit (Lanojus enim ad Insubres cum parvo praesidio remansit) Massiliamque urbem maritimam, quae capta cum portu magnas ad bellum gerendum commoditates praebitura videbatur, primum omnium obsidere, atque oppugnare aggreditur; quod fore suspicatus Rex Gallus, Rentium Ursinum, cum Italicorum militum ad quinque millibus, qui, Laude et Alexandria deditis, Transalpinam in Galliam traducti fuerant, Massiliam properare ac tueri jusserat. Itaque oppidum opere locoque et firmo praesidio munitum, facile obsidionem, atque oppugnationem sustentavit.

XVI. Rex autem, magno exercitu coacto, facile sibi fore ratus, dum Borbonius in obsidione Massiliae tempus terit, vacuam a milite Caesariano Transpadanam Italiam in potestatem suam redigere, hanc petere, omissa Massilia, decrevit, vitatisque hostibus, copias Alpibus admovere coepit. Hoc cum esset nuntiatum, Borbonius, et Marchio Piscariae, vir magnae virtutis atque usus in re militari, communicato consilio, nec de

Re-

Regis animo dubitantes, optimum factu esse statuerunt, ut omissa obsidione Massiliae, exercitum in Italiam reducere maturarent, ne, dum trans Alpes nova imperia quaeruntur, quae citra magno labore jam parta erant, in discrimen adducerentur. Tormentis igitur, quae maxime iter demorari poterant, partim in naves impositis, ut Genuam deportarentur, partim comminutis, ut jumentis deferri, rursusque, cum opus esset, conflari possent, castra movent, magnisque itineribus Mediolanum, ut Regem, quam maxime poterat, properantem anteverterent, reverti contendunt; tantumque fuit militum studium, ut a Massilia profecti Papiam vicenis castris pervenirent; et quo die Rex cum agmine primo, magna celeritate usus, Vercellas attigit, hoc Borbonius, et Marchio Piscariae cum equitibus, et Hispano atque Italico peditatu ab Alba usque ad Viqueriam, quod oppidum est ad Padi ripam, quadraginta passuum millia conficerent, Germanis intervallo itineris diurni subsequentibus. Sed Mediolanum progressi parati nihil offenderunt, non commeatus congesti, non aggeres refecti, propter Sfortiae Ducis absentiam, qui vitandae pestis causa Pisleonem secesserat; itaque arcem retinere contenti, urbem deserere, et militibus in praesidio deductis, oppida cetera, quae ad bellum gerendum majorem haberent facultatem, muris contra furentium Gallorum impetum objectis, defendere constituunt, et exercitus supplementum ex Germania, quo militem conducendi gratia mitti placuit, exspectare.

XVII. Vix dum erant Caesariani Mediolano per portam, quae Romana dicitur, ordine servato, ne pro-

fectio similis fugae videretur, digressi, cum per Ticinensem et Vercellensem Galli succedebant, nec tamen Rex ipse Mediolanum est ingressus, sed imposito praesidio, quod arcem simul obsideret, paucis diebus ante Novembris Kalendas exercitum oppugnandi gratia Papiam inducit. Hoc oppidum Antonius Leiva custodiendum susceperat, ibidem Germanorum, qui agmen nostrum subsequebantur, ad quinque millibus, Hispanisque circiter quingentis, et quadringentis equitibus retentis. Ita cum huc quoque Caesariani pleraque tormenta et plurimum bellici apparatus contulissent, recepta Papia bellum confectum fore Rex sibi persuadebat. Dispositis tormentis Rex Papiam circa Idus Novembris tribus non continuis, sed brevi intervallo diebus, magno impetu multis ex partibus oppugnare, et murum ferire tormentis aggressus, bonam ejus partem demolitus est; ter milites irrumpere jussi, conatique, ter a Caesarianis, magno accepto detrimento, repulsi.

XVIII. Postquam ea parte non succedebat, Rex Ticinum, qui fluvius Papiam, qua murus erat infirmus, et oppidum parum munitum, alluit, avertere tentavit. Sed hoc quoque frustra fuit. Nam magnis imbribus consecutis fluvius auctus oppositas moles, maximoque sumtu productum opus disjecit, diruitque. Nec tamen incepto desistere Rex animum inducit, indignum se, tantoque exercitu, et ad hominum opinionem, quae multum in bello dominatur, perniciosum esse judicans, re, quam totis viribus fuisset aggressus, infecta discedere. Perstare igitur in obsidione placet; et quoniam quando aliter non datur, interclusis commeatibus, inopia rerum

rum necessariarum obsessos premere, ad deditionemque compellere. Magnos enim spiritus Rex sumserat, et magnopere contemserat Caesarianorum paucitatem, qui necessario Mediolanum relinquentes in oppida munitiora sese recepissent, sic ut non contentus Mediolanensi Principatu, quem sibi velut explorata victoria pollicebatur, in Regnum etiam Neapolitanum animum intenderet. Itaque non dubitavit peditum octo millia, et sexcentos equites ex magno videlicet exercitu detrahere, cum quibus Joannem Scotum Albaniae Ducem praefectum Neapolim properare jubet, ut vel Regnum, quod nullis aut parvis praesidiis tenebatur, reciperet, vel si contra hunc auxilia fuissent a Caesarianis missa, distentis hostilibus copiis facilius ipse Mediolanensi Principatu potiretur: de cujus Ducis, manusque ex castris profectione cum Caesariani cognovissent, non tamen adduci poterant, Regem nondum Mediolanensi confecto, velle distractis copiis bellum Neapolitanum suscipere, sed per hujus causam praesidium mittere, quo tormenta et quae tormentorum usui necessaria sunt, convehi possent, quae Alfonsus Aestensis Ferrariae Dux ad Papiae commodiorem oppugnationem petenti Regi amicitiae gratia ex maxima scilicet copia submittebat. Alfonsus enim tormentis fabricandis oblectabatur, atque ejus artificii scientissimus erat.

XIX. Igitur Caesariani nova sex millium Germanorum manu copiis auctis, praesidio Laudi relicto, ad insectandum Albaniae Ducem, et frustrandos Gallorum conatus proficiscuntur. Sed trajecto Pado, Monticellum oppidum progressi, ex captivis certisque auctoribus de Re-

gis consilio cognoverunt invadendi Regni Neapolitani, ac si deductam manum Caesariani consectarentur, his longius submotis, pontem ab eis in Pado paulo supra Cremonam factum, occupandi, ut amne hostibus exclusis, facilius Transpadanam Italiam in potestatem redigeret; quod ne accideret Caesariani providentes, exercitum in castra ad Laudem reducere festinant, simulque Lanojus per nuntios, et litteras Neapolitanos proceres praesidiorumque praefectos de profectione Gallorum certiores facit, et ut manus equitum, peditumque cogerent, atque oppida et arces praesidiis firmarent, cohortatur, et se ad Gallis iter jam ingressis, donec a se, vel a Carolo Caesare auxilia, si opus esset, mitterentur, obsistendum compararent.

XX. Paucis diebus interjectis, ab Antonio Leiva litterae perferuntur, Germanos, qui erant in Papiae praesidio, quamvis ab obsidionis initio oppidanorum sumtibus alerentur, stipendium tamen efflagitare, urbem, nisi sibi satisfiat, hostibus sese tradituros minitantes. Laborabatur pecuniarum inopia vehementer in castris Caesarianis, stipendium enim a Carolo Caesare parce admodum ex Hispania suppeditabatur. Nam Clemens Pontifex, et Florentini, ac fere reliquae liberae civitates, quae foedus cum Carolo Caesare fecerant, tempori servientes ab officio discesserant; et ejus amicitia, et fortuna, quam inclinatam judicabant, relicta, ad Regiam, quae stare atque etiam augescere videbatur, se converterant, ut ex foedere pactum stipendium minime suppeditarent Nec Veneti de copiis auxiliaribus ex foedere mittendis fidem praestabant. Quamobrem Lanojus, cum Borbonio

et

et Fernando Avalo communicato consilio, ex ea penuria tria ducatorum millia subducta, Germanis, si consilium fortuna comprobaret, submittere constituit. Hac inita mittendi ratione, duplicibus linteis ad thoracis formam aptatis, intus dispositi nummi per singulos ordines, et quasi versus rectis, transversisque filis intertextis, ne delaberentur, constringuntur; tum ea lintea tunicis interioribus assuuntur, eaque ratione duo quasi thoraces nummis aureis pro xylino, laneove tomento farti, conficiuntur, aptanturque. Hos duces duobus Hispanis militibus viris fortissimis, quos ut negotium susciperent, magnis pollicitis persuaserant, induendos tradunt, et quid fieri velint, ostendunt, eosque, datis ad Antonium, Germanorumque praesidium mandatis, bene precantes dimittunt.

XXI. Erat in Gallorum castris Hispanorum cohors, qui tempore superiore, propter multorum mensium stipendium non solutum, facta secessione, ad Gallos transierant; his praeerat Petrus Guevara, qui cum ordinem in exercitu Caesariano, summam imperii tenente Prospero Columna, duxisset, post hujus mortem a Piscariae Marchione fuit per injuriam eo gradu atque honore dejectus, nec a Carolo Caesare, cujus fidem vir nobilis, et tum virtute, tum usu rei militaris praestans imploravit, ad suam dignitatem restitutus; quamobrem ab ipso Principe missione, et cuicumque vellet, militandi impetrata facultate, ad Regem Galliae sese contulerat. Duo igitur milites, thoracibus auro infartis induti, in castra Gallorum, Hispanorumque cohortem pro transfugis cum pervenissent, a Petro Guevara, cui noti erant,

rant, de adventus causa rogati, se patrata in castris caede vix irati ducis, et se ad supplicium diligenter perquirentis manus effugisse responderunt. Hos Guevara consolatus, bono animo esse, et apud se manere jussit.

XXII. Paucis diebus interjectis, Papienses custodes erumpunt, et hostes levi praelio lacessunt. His Guevara, Hispanorumque cohors sese ante omnes objiciunt; tum praelio commisso, duo milites pecuniam comportantes, qui inter primos versabantur, cedentibus Papiensibus sese conjunxerunt; et sic incolumes ad Antonium perducti, tradita pecunia, Lanoji, ducumque mandata Germanis audientibus exponunt; ex magna pecuniarum, ad quam redacti sint, inopia, illam se ingenti cum solicitudine, et singulari deferentium periculo mittere, non ut Germanis militibus, quod maxime vellent, satisfiat; sed ut iidem animum et voluntatem suam agnoscant: rogareque, et obtestari Germanos pro ipsorum perspecta fide et constantia, inopiam aequo animo tantisper tolerarent, donec exspectata, et jam a Carolo Caesare missa pecunia, per Genuenses mercatores perferatur, ne quorumdam impatientia res atque dignitas Caroli Caesaris, qui magnam spem victoriae in Germanorum fide atque virtute omnibus bellis collocare consuevisset, cum dedecore laudatissimae nationis in discrimen adducatur. His auditis, Germani, et ducum animo studioque perspecto, magnopere sunt deliniti; itaque accepta excusatione, parvaque pecunia, aequo animo ad bellum confectum stipendii solutionem exspectarunt, praesertim post ipsorum praefecti mortem, qui per eos dies ardentissi-

ma

ma febre correptus, nec sine veneni suspicione, interiit; sic enim increbuit, Antonium hac ratione voluisse sine tumultu ancipiti malo mederi, eo scilicet sublato de medio, qui seditionis auctor fuisse putabatur.

XXIII. Paucis post diebus, Germanorum altera sex millia in castra ad Laudem pervenerunt, quorum adventu recreati Caesariani duces, haud cunctandum sibi esse constituunt, quin Regem, si ad parem pugnandi conditionem deduci possit, praelio lacesserent; sed magna difficultate afficiebantur, quomodo in tanta penuria, stipendio non soluto, milites adducerent, ut ex hybernis ad signa, et una castra convenirent, et exercitum ad praelio dimicandum paratum, dictoque audientem haberent. Cum igitur pecuniae, quantum satis esset, conficiendi nulla ratio iniri posset, quod reliquum erat, ad preces descendere, et pollicitis blandaque oratione cum militibus agere placuit, sumto ab Hispanis initio, ut quorum animi, tum natura tractabiliores et calamitatum tolerantiores essent, tum hujusmodi incommodis magis assueti; nam ceteri fere milites, quasi mercenarii; Hispani tamquam et existimatio, et res eorum ageretur, bellum gerebant. Igitur Fernandus Avalus Piscariae Marchio, ut erat universi peditatus Hispani generis praefectus, et in omni exercitu auctoritatem, Lanojo imperii summam obtinenti proximam, et paene parem habebat, apud Hispanos concionatur in hunc maxime modum.

XXIV. „Si vel mea, ceterorumque ducum culpa „factum esset, commilitones, ut tamdiu emerito stipen„dio careretis, aut vestra militia stipendium maxime „mo-

„ more mercenariorum spectaret; puderet me, fateor,
„ post tot, tantosque susceptos vobis, et sine stipendio
„ exhaustos labores, rursus operam vestram militarem
„ vel ad breve tempus gratuitam postulare, cujus gra-
„ tia huc necessitate compulsus accessi. Tunc enim me-
„ tuenda foret justa repulsa, maximeque verendum, ne
„ apud vos aut cognita nostra avaritia postulationis in-
„ justitiam et imprudentiam argueret, aut illiberale ve-
„ strum institutum honestis nostris, atque necessariis po-
„ stulatis obesset. Nunc magna me spes habet, quae
„ honeste, ac necessario poscimus, facile posse ab in-
„ genuis animis vestris impetrari. Nam et vobis nota
„ est innocentia nostra, quos exploratum habetis non
„ avaritia, sed inopia laborare, et nobis multis magnis-
„ que documentis perspectum, vos belli gerendi prae-
„ mium, non mercedem, sed laudem et gloriam po-
„ tissimum vobis proposuisse; prudentissimo scilicet insti-
„ tuto, praestans enim virtus, et maximis in rebus per-
„ specta fides nullo pretio aestimari, nulla pecunia re-
„ munerari queat, quoniam, quae res ignavis juxta, et
„ fortibus viris adesse potest, haec non est idoneum,
„ conveniensque praemium virtutis egregiae, sed laus et
„ solida gloria, quae solis praestantibus viris contingit;
„ cujus praecepti non magis philosophos auctores ac te-
„ stes, quam vestros majores, vosque ipsos, hoc est
„ Hispanam gentem, citare possum, quos omni saecu-
„ lo, omnique memoria illo potissimum praemio du-
„ ctos bella gessisse constat; qui magnos labores atque
„ pericula sponte suscipientes, ac fortiter obeuntes, in-
„ gentes calamitates, et rerum necessariarum inopiam

„ aequis-

„ aequissimo animo tolerantes, vos ita gerere consuevi-
„ stis, ut bello vobis nihil magis petitum esse videa-
„ tur, quam gloria, et vera insitae virtutis, ac robo-
„ ris, fideique laus; quam sic estis claris editis facino-
„ ribus assecuti, ut Hispanorum nomen, bellicaque vir-
„ tus et fides, et in malis ac difficultatibus invictus a-
„ nimus per totum orbem cum maxima vestra laude
„ pleno, ut ajunt, ore celebretur. Neque vero hic at-
„ tinet celeberrima Numantinorum et Saguntinorum ex-
„ empla, et quae Viriato et Sertorio duce gesta sunt,
„ ceteraque omnis aetatis maxima, claraque documenta
„ ex vetustate repetita in testimonium commemorare,
„ cum multa veteribus illis, et celebratissimis paria ve-
„ stra facinora aetas nostra viderit; quorum est in pri-
„ mis locupletissima testis Italia, in qua tum in Regno
„ Neapolitano, duce Gonsalo magno, tum in circum-
„ padanis regionibus difficillima bella saepe sine stipen-
„ dio, et parcissime commeatu suppetente confecistis,
„ et pauci cum longe majoribus copiis praelia secundis-
„ sima fecistis; quorum cum aliarum nationum milites
„ socios interdum habueritis, idcirco tamen laudem vo-
„ bis potissimum, et plerumque solis, fama homi-
„ num attribuit, quoniam ceteri externos, et mercena-
„ rios milites imitantur, vos ut cives fortissimi, et quo-
„ rum res, et imperium existimatioque agatur, Regis
„ vestri, quem fidelissime studiosissimeque colitis, bel-
„ la gerere consuevistis. Haec cum ita sint, viri fortis-
„ simi, non rogandi mihi esse videmini, ne ab institu-
„ to et consuetudine vestra discedatis, sed admonendi
„ dumtaxat Caroli Caesaris vestri nostrique Regis et Im-

„ peratoris imperium et dignitatem hoc difficillimo tem-
„ pore, si unquam alias, officium vestrum postulare, ut
„ quemadmodum jam diu necessario, sic ad paucos prae-
„ terea dies inopiam aequo animo perferatis, donec pe-
„ cunia ad stipendium militare ex Hispania missa, et
„ propediem, ut nuntiatur, affutura perveniat, et ad
„ signa sumtis armis conveniatis, ut ceteri exemplo ve-
„ stro officii sui admoneantur, nec quisquam sibi pu-
„ tet in stipendio necessitate dilato satis esse causae ad
„ bellum turpiter et ignave, addo etiam stultissime, ta-
„ li tempore, et tantarum rerum sese ostendentibus
„ occasionibus, detrectandum. Nec enim, ut arbitror,
„ statum rerum, et rationem belli hujus nescitis, aut pu-
„ gnandi conditio quam impar et dissimilis nobis, ho-
„ stibusque, et quam disparia praemia victoribus propo-
„ sita sint, ignoratis. Illi enim bellum gerunt cum for-
„ tissimis quidem, sed egenis hominibus, et praeter vir-
„ tutem et arma hoc quidem tempore a rebus cunctis
„ inopibus, quibus cruenta victoria superatis, si forte,
„ quod abominor, superaremur, victores nec praeda,
„ praeter equos et arma, secutura sit, nec de capto ma-
„ gno aliquo Principe triumphus, quae cogitatio, for-
„ tissimorum etiam animos obtundere, et minus alacres
„ reddere solet ad praelio decertandum. Nobis contra
„ res est cum Rege Gallorum, opulentissimum exerci-
„ tum ducente, ex his nationibus, quas saepe devicistis,
„ confectum, et quem pleraque Gallica nobilitas auro,
„ argentoque fulgens assectatur, quos si armis, quem-
„ admodum spero, et vobis solitum est, deviceritis, in-
„ genti praeda cum locupletissimis captivis potiemini, et

„ in-

„ inveteratam gentis vestrae bellicam laudem novo et
„ clarissimo exemplo, magnaque et perpetuo duratura
„ gloria cumulabitis, Rege cum tot, tantisque proceri-
„ bus, aut capto, aut interfecto. Nam de victoria mul-
„ ta sunt, quae me vetant dubitare; primum, melior,
„ justiorque belli, quod defendimus, causa, cui Deus
„ superbiae et injuriarum vindex adesse solet; deinde
„ vestra, ceterorumque militum nostrorum virtus, cum
„ qua non est Gallorum nec robur animi, nec constan-
„ tia conferenda; tum, quod eorum numerus, quo ma-
„ xime valebant, adeo imminutus est, parte copiarum
„ ad Regnum Neapolitanum invadendum dimissa, ut ne
„ hoc quidem jam post adventum Germanorum sint lon-
„ ge nobis superiores. Agite ergo, viri fortes, et pri-
„ stinae virtutis, fideique memores non de tenui stipen-
„ dio, quo nemo est unquam locupletatus, nec quis-
„ quam vestrum fraudabitur, cum facultas erit, quam
„ propediem exspectamus, sed de opulenta praeda, et
„ magna gloria cogitantes, vos ad arma comparate, ut
„ officium vestrum tum sociis et cognatis, qui ad Pa-
„ piam obsessi spem suae salutis in vestra virtute ac fi-
„ de posuerunt, tum Carolo Regi Imperatorique no-
„ stro, hoc suo magno tempore praestetis, quo totum
„ ejus Italicum imperium agitur. Frustra enim vestra
„ natio tot, ac tantas victorias, nostra patrumque me-
„ moria, de Gallis reportasset, tota fere Italia, quam illi
„ sibi injuste ac insolenter vindicabant, in vestram po-
„ testatem redacta, si quod imperii, et gloriae majo-
„ res vestri sua virtute, et malorum tolerantia pepere-
„ runt, id vos pertinacia, et praepostera quadam ava-

„ ritia volentes amitteretis, turpissime socios, et Ita-
„ liam hostibus vestra cunctatione prodentes, quae res
„ longissime a vestra natura, consuetudine, et instituto
„ absunt. "

XXV. Hac oratione habita, alacres Hispani, et cupidi belli gerendi, operam suam liberaliter pollicentur, seque solidum mensem aequo animo stipendium exspectaturos confirmant. Tum cum Germanis eodem fere modo actum per Georgium eorum praefectum, et ab eis, Hispanorum exemplo permotis, impetratum, ut stipendii medietate ad praesens contenti bellum gerere ne gravarentur. Equites quoque, ut debiti stipendii accepta parte ex hybernis ad signa convenirent, haud difficulter exorantur. Copiis in unum coactis, primum omnium Sanctum Angelum oppugnare placet, quod castellum medio ferme spatio inter Laudem, et Papiam situm, a Pyrrho Gonzaga cum praesidio Italico peditum octingentorum, et ducentorum equitum Regis nomine tenebatur, multumque commeatibus in Caesariana castra, Laudemque comportandis obstabat. Coepta oppugnatione, posteaquam tormentis, et scloppetis murum defensoribus nudaverant, atque hostem repulerant, Marchio Piscariae, ab Hispano centurione sublevatus, secundus post eum et murum conscendit, et intra oppidum desilivit; hujus virtutem Hispani milites laudantes, et libenter imitantes, conscenso muro in oppidum irruperunt, portisque refractis ceteros admiserunt, nec fuit difficile hostes, qui se in arcem receperant, intentata oppugnatione ad deditionem compellere, quos Marchio, praefecto et centurionibus exceptis, incolumes,

ar-

armis tamen, et equis exutos, trans Abduam abire permisit; data fide, et jurejurando, arma se ante mensem exactum adversus Caesarianos non sumturos.

XXVI. Nec vero solum ad Sanctum Angelum bene pugnatum est a Caesarianis, sed etiam ad Casale majus Alexander Bentivollus cum Italorum manu missus Joannem Ludovicum Palavicinum oppressit, qui cum duobus peditum millibus, et quadringentis equitibus vias, ut Caesarianos commeatibus prohiberet, jussu Regis obsidebat, et incursionibus infestabat. Nam praelio commisso, ipsum equo delapsum vivum cepit, ejusque copias fudit atque fugavit. Gaspar quoque Mainus Mediolanensis, qui Alexandriam cum praesidio tenebat, Italicorum duo millia ex iis qui Massiliae aestate superiore praesidio fuerant, et evocati a Rege in castra ipsius contendebant, praetergredientes adortus, in fugam dedit, et in Castellatium vicum compulsos armis exutos dimisit.

XXVII. Ad haec incommoda illud quoque multo etiam gravius Gallis accessit, quod Rhaetiorum quatuor millia finitimo bello evocata e castris discesserunt. Causa discedendi fuit, Davennae ipsorum ditionis oppidi ad Larium lacum amissi nuntius perlatus, quod Joannes Jacobus Medices, qui arci Mussi castelli Mediolanensis ditionis haud procul inde praeerat, per dolum scilicet occupaverat; pauci enim milites ab eo missi, et quid fieri vellet, edocti, cum loco idoneo ad arcem Davennae in insidiis consedissent, praefectum ex consuetudine arce digressum exceperunt, eoque in arcis, uxorisque conspectum reducto, hanc jactatione verborum, et ma-

mariti necis, nisi dedat arcem, denuntiatione, ut se intra arcem reciperet, coëgerunt. Quo nuntiato, Joannes Jacobus cum trecentis militibus accurrit, occupataque arce, facile oppidum in potestatem redegit. Hoc cognito, Rhaetii, qui aderant, non solum sese sumtis armis ad Davennam recipiendam comparare, sed etiam illos, qui erant in Regis castris, per litteras et nuntios evocare coeperunt, quos dubitantes capitis mulcta, et bonorum publicatione, si non paruissent, constituta, domum redire coëgerunt. Horum discessus multum fregit Gallorum, ac Regis animum; sic enim factum est, ut Regis exercitus Caesarianis numero par, aut etiam inferior redderetur.

XXVIII. His rebus majore in dies auctoritate, et spiritibus sumtis, Caesariani haud sibi cunctandum esse statuebant, quin castra castris conferrent, atque hostes praelio lacesserent. Minus igitur mille passuum ab Regis castris intervallo cum castra posuissent, hostem diurnis, nocturnisque eruptionibus infestare, et vanis interdum ad pugnam per clangorem tubarum et tympanorum strepitum nocturnis irritamentis solicitare, nec somnum capere pati, ut primum metu ac solicitudine vexarent, deinde, cum vanum timorem consuetudine remisissent, securiores offenderent, ubi visum esset, vero praelio lacessere.

XXIX. Rex autem, se suosque castris diligenter continere bellumque ducere, sic fore sperans, ut exercitus Caesarianus, stipendio non suppetente, rerum necessariarum inopia brevi dilaberetur, qui timor vicissim Caesarianos duces angebat urgebatque, ut maturarent rem

prae-

praelio committere, si qua se facultas ostenderet non iniqua conditione decernendi. Erant castra Regis ceteris ex partibus vallo, atque fossa permunita, sed uno latere murus non admodum firmus, locum illum, *Parcum* vulgo dictum, cingebat: hic Cartusianorum Monachorum coenobium erat, et praetorium *Mirabellum* vocatum, quo Duces Mediolanenses venationis causa secedere solebant. Ad coenobium castris circumfusis, Rex ipse initio diversabatur, sed postea his propius urbem commotis, ipse quoque urbi appropinquavit. Ad praetorium vero, quod paulum erat a continentibus castris sejunctum, pars equitatus, et peditum nonnullae cohortes consederant. Igitur Marchio Piscariae, cum quotidiana fere consuetudine considerandi gratia castra Regis obequitaret, animadvertit eam partem, qua muro objecto satis se munitos esse Galli existimabant, negligentius custodiri, et hac aditum aperiri posse ad copias introducendas judicavit; consilioque cum Carolo Lanojo, et Borbonio communicato, placuit, ut subruto muro, et copiis inductis, Mirabellum occuparent, ibique castra munirent, quo Papiam obsidione laxarent, et cum viam ad urbem expedivissent, adjuncta sibi manu, quae cum Antonio erat in praesidio, hostes ea parte, quae immunita erat, praelio lacesserent.

XXX. Ceterum certiores facti iidem duces, praesidium Papiense tormentarii pulveris inopia laborare, equitibus Hispanis expeditis sexaginta cum Faro praefecto adscitis, sacculos singulos pulvere plenos his contribuunt, et quid fieri velint, imperant. Erat in castris Regis Joannes Medices Italicorum equitum praefectus, vir animosus

sus et impiger, qui saepe, inconsulto Rege, cum suis extra ordinem, nec accepta tessera, castris ad captandas occasiones Caesarianos opprimendi excedebat, qui per inopiam commeatus ex propinquis aedificiis agrisque petendi gratia, saepe turmatim centuriatimque vagabantur. Haec Joannis consuetudo explorata Lanojo, ducibusque Caesarianis erat. Igitur equites Hispani, qui sacculos ad priorem ephippii partem adstrictos importabant, ad castra Gallorum progressi, per mediam hostium stationem vadunt, et quinam mortales essent, rogantibus, ac tesseram petentibus Gallis, se Joannis Medicis equites esse respondent, custodiamque fallunt; postremo admissis equis portae succedunt, et in urbem incolumes recipiuntur.

XXXI. Postridie ad sextum Kalendas Martias, qui
ANN. M. D.XXV. fuit annus Christi nati millesimus quingentesimus vigesimus quintus, antecedentis noctis tertia vigilia Caesariani duces, praemissa Hispanorum cohorte ad Regia castra, qui clamore cohortantium ad arma, et tympanorum sonitu, scloppetorumque strepitu, hostes, velut ea parte castra oppugnaturi solicitarent, et eorum in se animos converterent, copias ipsi silentio castris educunt duplice acie instructa, quarum altera Germanorum erat, Hispanorum altera, Italicis, qui mille circiter numero erant, praesidio tormentis esse jussis. Ubi ad *Parcum* ventum est, tanta fuit militum murum ariete concutientium diligentia et studium, ut prius bona muri parte solo aequata, *Parcum* irrumperent, quam Galli, quid ab his gereretur, plane, quamquam sonitum audierant, intelligerent. Re autem cognita, propere ad ar-

arma concurrunt, equitatu praemisso, a quo, praesidio Italicorum deleto, facile tormenta fuerunt occupata.

XXXII. Hoc cognito, Marchio, qui Mirabellum a Gallis timore desertum occupaverat, hostibus obviam venientibus, et frequentissima tela tormentis jaculantibus, rem jam non consilii esse, sed necessitatis animadvertens, Borbonium, atque Lanojum, qui cum equitatu constiterant, misso nuntio, de amissis tormentis certiores facit, utque sese praelio compararent, adhortatur, quemadmodum ipse necessario copias Mirabello ad dimicandum educeret. Idem paulo post acie instructa, animadvertens, Caesarianum equitatum ab hostili, qui multis partibus major erat, repulsum urgeri, utilissimo consilio Alfonsum Cordubam, et Quesadam praefectos, cum jaculatorum Hispanorum manu, subsidio mittit equitatui; quae manus Gallos equites a latere urgendo, multis dejectis, tantopere telis, strepituque conturbavit, ut gradum referre cogeret. Itaque Caesariani equites conversi, et magno impetu relati Gallos equites cedentes, donec prope castra ventum est, consectantur; tum vero praelio redintegrato, pro vexillo, cum quo Fernandus Rex equestrem suam familiam fraterno exercitui subsidio miserat, est acriter utrinque pugnatum, bis enim amissum, idemque bis receptum est a Caesarianis.

XXXIII. Interea Marchio, imperandi, et administrandi gratia, dimissa cum Vasti Marchione Hispanorum manu, ad Germanos, qui propius hostes erant, devenit, eoque, et Georgio cohortantibus, et antecedentibus, Germanorum acies genibus flexis Deum Christiano more, ut res feliciter eveniret, comprecata Hel-

vetiorum obviam phalangem adoritur, Hispanis jaculatoribus latera claudentibus, atque eminus rem gnaviter gerentibus; sed Helvetii, Caesarianorum primum impetum ferre nequeuntes, pedem referre coeperunt, moxque Germani hostes, qui sese Hispanis opposuerant, parvo negotio fusi ab eis, atque fugati sunt, ut erant scilicet sociorum fuga conturbati.

XXXIV. Eodem fere tempore, ex alia parte Antonio Leiva cum praesidio erumpente, fuga undique a Gallis fieri coepta est; et nostris insectantibus, multi concisi, plures in Ticinum amnem praecipitati perierunt. Carolus enim Alansonii Dux, qui cum equitibus quingentis primus omnium sese fugae mandavit, ut insectandi sui Caesarianis facultatem demeret, pontem ligneum, quo Galli Ticinum paulo infra Papiam commiserant, rescidit; ita cum plerique, factum ignorantes, fuga per pontem salutem peterent, alii alios impellentes, omnes in flumen praecipitabantur, et vi fluminis, ac timore obruti peribant. Multi etiam in fuga capti, et in his Rex ipse Franciscus, quem amisso exercitu, cum paucissimis equitibus fugientem, Jacobus Avila, et Joannes Urbieta Hispani equites paulisper insectati sunt, donec ad ponticulum quemdam nonnihil haerentem Avila consecutus, equum Regium gladio per locum neci opportunum adacto confodit, quo cadente, illi ad pedes desiliunt, et Franciscum, quem adhuc Regem esse nesciebant, ex ejus confessione cognitum, ex ephippio, ne cadens laederetur, exceperunt; cui Jacobus Avila gladium, Joannes torquem cum aurei velleris insigni in testimonium capti ab ipsis Regis ademerunt; mox tri-

tribus aliis equitibus invectis, et ab his, ut in societatem praedae, captique Regis admitterentur, postulantibus, Carolus Lanojus superveniens controversiam diremit, eosque se, prout quisque meritus esset, donaturum pollicitus, Regem abduxit.

XXXV. Capti etiam Almirallius, et Thomas Fusius, Galleatius Sanseverinus, qui ab officio et honore *magnus Scutifer* a Gallis dicebatur; praeterea Jacobus Cabanaeus, et alii multi proceres; nec hujus ordinis quisquam omnium effugit, praeter Carolum Alansonii Ducem, quem supra nominavimus. Magna praeterea turba Gallorum equitum capta, qui Germanorum parta etiam victoria saevientium iram metuentes, sese Hispanis, quorum mitior est humaniorque natura, et extra praelium a caedibus abhorrens, sponte dedebant, et commendabant, ne sic quidem valentibus nonnullis manus Germanorum effugere. Ex Caesarianis perpauci desiderati; Marchio Piscariae, dum inter primos versatur in praelio, quo Helvetii a Germanis fusi sunt, duas plagas, alteram leviorem in facie, alteram secundum ilia ancipitem accepit. His Carolus Madritium, ubi tunc agitabat, nuntiatis, quamquam victoriae nuntius ei non ingratus evenit, tamen quia cum multorum Christianorum caede parta erat, nullam ex more gratulationem publice fieri passus est, nec ipse laetitia exsultavit, sed gaudium moderate pro sua gravitate tulit.

JO. GENESII SEPULVEDAE
DE REBUS GESTIS
CAROLI QUINTI
IMPERATORIS ET REGIS HISPANIAE

LIBER SEXTUS.

I. PRAELIO Papiensi, quo praelio Rex Gallorum Franciscus magno amisso exercitu captus est a ducibus Caroli Caesaris, et inde paulo post ad ipsum in Hispaniam perductus, diuturno bello, quo jam pridem Italia fuerat continenter vexata, finis factus esse videbatur. Quippe Gallorum fractis viribus, et opibus exhaustis, magnoque populis Italicis injecto terrore, nemo fore putabatur, qui contra Carolum toties in Italia victorem bellum movere animum induceret. Sed illa victoria, ut grata plerisque popularibus evenit, qui sibi longam ex ea quietem et tranquillitatem pollicebantur, ac ipsorum studia coepit ad pacem convertere, sic Italorum Principum, quibus erat potentia Caroli suspecta et formidolosa, animos solicitabat, et ad bellum, siqua ratione fieri posset, renovandum acuebat. Nam Clemens Pontifex Maximus tum aliarum rerum conscientia privatim exagitabatur, tum illud metuebat, ne si in pacatam Italiam coronarum gratia Carolus trajecisset, suam in Romano Pontifici subjectas, ac stipendiarias civitates auctoritatem minueret, et vectigalia deteriora face-

ceret, si non se omnino earum imperio depelleret, ob veterem illam Pontificum et Imperatorum de imperio Ecclesiastico controversiam: accedebat Florentinorum ratio, cui civitati tunc temporis Clemens idem oppressa libertate imperitabat.

II. Adventu igitur Caroli ne qua commutatio rerum exsisteret, Pontifex verebatur. Veneti sua consuetudine ac instituto ducebantur, qui Gallorum, ac vicissim Hispanorum augescentibus opibus in Italia studiose diligenterque solent suas vires opponere, et cum victis societatem inire, dum scilicet metuunt, ne non aliter possint imperium in Italiae Continentis urbes et oppida retinere, quam si neutrorum opes in Italia plurimum emineant; quod sibi a Carolo Caesare tanto magis verendum existimabant, quod quasdam in eo tractu Imperatoriae ditionis urbes a se tempore superiore per occasionem occupatas obtinebant, quas ne victricibus eisdemque justis armis Carolus repeteret, metuebant. His accedebat communis causa asserendae Italiae a dominatu, ut ipsi praedicabant, barbarorum, et quam solam, ut pote omnium maxime et speciosam, et ad popularium animos concitandos efficacem, suis conatibus Pontifex et Veneti praetendebant; quibus causis, cum sua ipsi sponte solicitarentur, tum admonitione et hortatu Alberti Pii Carporum Comitis, viri facundi, et acri ingenio, magnopere accendebantur, cujus propter plurimum rerum usum, et veterem nobilitatem, singulari doctrina cumulatam, non mediocris erat apud Principes auctoritas. Hic enim non modo Gallorum communi causa, quorum res a Francisco Rege legatus apud Pon-

Pontificem Romae procurabat, sed suo quoque nomine Italicis Caroli successibus infensus erat, propter Carpensem principatum, quo principatu fuerat a Caesarianis dejectus, et dum Clementem Pontificem Venetosque ad bellum cohortaretur, Gallorum animum, atque opes in societatem belli deferebat; nec enim haec ignara Ludovica Galli Regis matre, aut praeter voluntatem ejus administrabantur.

III. Re igitur per hunc et Venetorum legatum Romae cum Pontifice occultis consiliis agitata, placuit communi consilio, Henricum Britannorum Regem ad amicitiam et belli societatem invitare, quem alienum a Carolo animum gerere constabat propter injuriam neglectae filiae, quam Carolo citra legitimam, et maturam aetatem cum spopondisset, non ille quidem neglexit, sed justis de causis Isabellae Portugalliae Regis Emanuelis filiae posthabuit. Propter has igitur causas sua sponte Carolo succensentem Regem Britannum Pontifex ac Veneti missa legatione, quibuscumque rationibus possunt, in Caroli odium atque invidiam incendunt, nec privatarum modo injuriarum admonent, sed etiam commune periculum proponunt, nisi communibus armis eatur obviam Caroli Caesaris in dies augescentibus opibus, qui recente de Gallis victoria, ipsorumque Rege capto, usque adeo sublatus esset, magnis spiritibus sumtis, ut in omnia Christianorum Regna animum adjecisse videretur: rogare, ut ad insolentiam Caroli cohibendam et iniquos conatus reprimendos, societatem secum ac foedus sanctissimum iniret: facile fore ipsorum atque Gallorum, quibus eumdem animum atque con-

consilium esse docent, collatis viribus, Carolum ad justitiam aequabilitatemque compellere, ac revocare.

IV. Hac audita legatione, Rex Henricus conditionem accepit non gravate, statimque legatum cum liberis mandatis mittit, qui Romae cum Pontifice, et Gallorum Venetorumque legatis foedus et amicitiam suo nomine sanciret. Foedere, quam potuit, occultissime percusso, ne si res Carolo fuisset enuntiata, pax, de qua tunc maxime, et liberatione Regis in Hispania tractabatur, impediretur, Regem Gallum per occultum nuntium de facta conspiratione certiorem faciunt, cohortanturque, ut pacem cum Carolo quibuscumque conditionibus faciat, nullam fidem, nullum jusjurandum, nullos obsides dare recuset, modo se vindicet in libertatem, facile fore jurisjurandi veniam a Pontifice Maximo, principe conspirationis, qui hanc ipsam veniam ultro deferat, impetrare, et obsides a Carolo per vim et metum extorquere. Nam bello communibus armis illato, victoriam esse in expedito, ut Carolus ad accipiendas conditiones, quas ceteris dare moliretur, cogi possit, magno pacem emturus, si velit Regna vel avita retinere. Tali cohortatione, non solum a justitia et proborum virorum consuetudine, sed etiam a jure gentium abhorrente, Francisci Regis animus ad fraudem et honesti ac boni contemtum facile impulsus est, ad alias stimulantes causas auctoritate Clementis Pontificis accedente.

V. Clemens igitur, et Foederati, iis, quas diximus, rationibus urgentibus, res ad bellum necessarias comparare incipiunt. Quae licet ab eis, quam occulto fieri poterat, administrarentur, ne tamen ipsorum consilia Ca-

ro-

rolum Caesarem diu laterent, fecit eorumdem nimia solicitudo ac diligentia nihil inexpertum relinquendi, quod ex usu fore ad perficienda conata videretur. Quippe Fernandum Avalum Piscariae Marchionem, magni animi virum, et rerum gestarum gloria clarum, qui, absente Carolo Lanojo, summam imperii in exercitum Caesarianum tenebat, ad defectionem solicitare inutili consilio constituerunt, cum eum non ita bono animo esse in Carolum Caesarem existimarent, propter dolorem celati consilii de Rege Gallo in Hispaniam traducendo. Nam Carolus Lanojus, quem pro Rege Neapolitanam rem administrare, et summam imperii in exercitum Caesarianum tenere supra demonstravimus, a Carolo Caesare, quid fieri vellet, per litteras edoctus simulat se velle captum Regem Neapolim deducere, ut procul a Gallia in arce munitissima urbis pacatae parvo praesidio tutissime custodiretur, et per hanc speciem ipsum Genuam adducit, inde tutiore ac expeditiore, quam pedestri via, Neapolim, ut videri volebat, navigaturus; re autem vera, ut comparata classe, Regem id ipsum magnopere cupientem, ut coram, aut certe propius cum Carolo Caesare de sua liberatione transigere posset, in Hispaniam transportaret. Quod ubi Marchio rescivit, qui victoriam de Rege suae potissimum industriae, virtutique deberi sibi conscius erat, dum vel se contemtum, vel suam fidem damnatam eo facto interpretaretur, magno dolore affectus est, atque ira incensus, statim per litteras de insigni Lanoji in se, gravique injuria cum Carolo Caesare vehementer conquestus est, sed ita ut tota querela in Caesarem ipsum magis

gis intendi videretur: non ea esse officia, quae multis annis ipse per summos et continentes labores, ingentiaque pericula Regibus Hispaniae praestitisset, non ea documenta fidei, ut spernendus esset a Carolo Lanojo, aut fidei parum integrae damnandus, occultando consilium de Rege in Hispaniam traducendo; quod si factum esset illius privato consilio, nec recte ipsum, nec pro bono fecisse: sin jussu Caesaris, qui se non eum judicaret, cui secretum, atque id generis consilium recte committeretur; ab ipso petere, ne cujus fidem haberet suspectam, hujus opera in bello administrando, et summis rebus uteretur: missionem daret, ut sibi liceret ipsius voluntate aliquo secedere, ubi tam procul a sinistra suspicione, quam a bellicis tumultibus, quod reliquum esset aetatis ageret.

VI. Ad haec Carolus respondit, omnia Lanojum suo jussu administrasse, nec Marchionem propterea debere se vel neglectum, vel minus fidelem habitum existimare, cujus virtus et industria multis et magnis documentis cognita fuisset, et fides perspecta; sed negotium sibi placuisse non pluribus citra necessitatem, sed uni tantum committi, ut res, quam occultissime fieri posset, administraretur.

VII. Hoc responso accepto multum Marchionis ira deferbuit; quod licet Pontifex Venetique non ignorarent, tamen ferocem animum re vehementer accensum, nullis verbis ad aequitatem, lenitatemque rediisse rati, sic cum eo per Hieronymum Moronum Ducis Mediolanensis intimum et consiliarium egerunt: sibi esse in animo, siqua ratio iniri possit, Italiam a crudeli dominatu et intolerabili avaritia barbarorum in libertatem

asserere; de quorum in Italos animo, fideique eorum in se opinione si non aliunde Marchio didicisset, tamen domestico, suoque exemplo potuisse nuper edoceri, cum de transvehendo in Hispaniam Gallorum Rege tam diligenter fuisset a Carolo Caesare celatus propter suspectam ipsius, ut ceterorum Italorum, fidem; qua barbarorum suspicione Itali, siqua ratio dignitatis haberetur, satis sui officii admoneri possent; nam cui dubium esse, suspicionem illam ex timore barbarorum ortam, ne Itali resipiscant aliquando, et vires suas orbi reliquo, adsit modo concordia, non tolerandas agnoscant, et memores veteris majorum gloriae unanimes ad arma concurrant, et Italiam, ab ipsis barbaris servitute oppressam, vendicent in libertatem? haec cum ita sint, non esse bonis ac fortibus viris committendum, ut Patriam ipsorum fidem tacitis gemitibus implorantem deserant, praesertim siqua occasio rei bene gerendae sese ostendat, quam occasionem tunc putarent planam et expeditam adesse; nam complures Italiae populos, et eos potentissimos, paratos esse Patriae cunctis opibus atque viribus hoc summae pietatis officium adversus barbarorum crudelitatem praestare, sed duce ipsis atque imperatore opus esse, qui bellum administraret, quod munus quoniam Marchio cunctis videretur optime omnium praestare posse, rogare, ne in tam praesenti occasione, et tanta universae propemodum Italiae conspiratione Patriae suum officium impartiri gravaretur: quod non esset sine magno emolumento facturus, sed, exactis barbaris, praemium suae virtutis consensu Italiae Regnum Neapolitanum accepturus.

VIII. Ad haec Marchio, fidei ac officii memor, ita ta-

tamen respondit Legato, ut non parum et oratione motus, et pollicitis captus esse videretur; sed rei magnitudine ac difficultate deterreri, ut, spe defectionis injecta, cuncta Pontificis consilia commodius exploraret, qui socii conspirationis essent, qui belli apparatus, perdisceret. Curam esse, dixit, perofficiosam, et laborem honestissimum, et nemini viro probo recusandum, quicumque pro Patriae libertate susciperetur: sed bellum parari difficillimum, et, nisi maximis opibus administraretur, frustra, atque adeo tam florentibus Caroli rebus cum auctorum magno periculo futurum.

IX. His auditis, Moronus, ut in mandatis habebat, existimans voluntati Marchionis nihil aliud, quam rei difficultatem obesse; ut eam expeditissimam esse demonstraret, socios nominat conspirationis Pontificem, Venetos, Florentinos, et Franciscum Sfortiam Ducem Mediolanensem ex Italis, praeterea Henricum Britannorum Regem, regnumque Galliae; nam contra barbaros commodum esse barbarorum opibus abuti, ut potentioribus Italia pulsis ceteri bello attriti facilius excludantur. Ad ea Marchio commodius tanti momenti negotium domi tractari posse cum dixisset, discesserunt; haec enim Mediolani in area, quae est ante arcem, inambulantes sunt collocuti. Marchio vero, qui gloriam virtute et claris facinoribus partam in discrimen adducere, et Caroli Caesaris multis et magnis officiis collectam gratiam effundere nolebat, certam rem dubiae spei, et incertis Italorum pollicitis posthabere dementis esse judicavit. Itaque eodem die legationem ad se perlatam omnemque Moroni orationem Antonio Leivae, cujus maxima e-

rat secundum ipsum inter Caesarianos duces auctoritas, exponit, ne celato consilio in animi, fideique in Carolum Caesarem dubiae suspicionem incurreret; rursusque, ne comminisci, aut fingere aliquid ad fidei ostentationem videretur, rationem inire constituit, ut idem Antonius Moronum ipsum eisdem de rebus secum agentem ac disserentem audiret.

X. Ad diem igitur colloquio dictum cum Moronus adesset, hunc Marchio in cubiculum, ubi post stragula aulaeaque Antonius occultabatur, inducit, submotisque arbitris, pristinum legationis, mandatorumque sermonem repetunt; et Marchione diligentius ex industria de rebus omnibus percontante, et Morono referente, ex ore hujus Antonius omnia Pontificis Venetorumque molimina et mandata cognovit. Ad ea sic respondit Marchio, ut conditionem haud prorsus aspernari videretur, se tamen ad deliberandum de re tanta spatium sumturum esse dixit.

XI. Ad hunc modum de conatibus Foederatorum edoctum Antonium Marchio in consiliorum societatem adsciscit, ac Carolum Caesarem de cunctis rebus per litteras certiorem facit, et quid fieri velit, exquirit. Ille, fide prudentiaque Marchionis laudata, pergere eum jubet spe defectionis animum Pontificis eludere, ac omnia consilia Foederatorum explorare, et praecipue Franciscus Sfortia quid moliatur, observare, hunc enim, tanto suo beneficio nuper devinctum, falso inter conjuratos nominatum putabat.

XII. Reverso ad diem Morono, et quid Marchio statuisset, exquirenti sic ille respondit: in ea provincia,

cia, quam sibi Pontifex dare cogitaret, suscipienda se Patriae studiosissimum minus fuisse dubitaturum, si foret modo sua, et ceterorum Italorum eadem conditio et causa; sed quod aliis fortasse gloriosum esset, qui nullo auctoramento Carolo Caesari obligati essent, id sibi, cujus ille fidei tanta rerum momenta credidisset, non videre quomodo non sit infamiae ac dedecori perduellionis nomine futurum. Nam si honeste id facere posse doceatur, nihil in se fore vel morae, vel cunctationis ostendit. Hoc responso accepto, Pontifex fallacibus quibusdam, sed a juris specie ductis argumentis Marchioni persuadere nititur id facinus ab ipso pie atque sancte patrari posse.

XIII. Dum his de rebus nuntiis, atque litteris ultro, citroque mittendis tempus extrahitur, etsi pleraque conjuratorum consilia Marchio perquirens cognoverat, statuit tamen Hieronymum Moronum capere, ut per hujus indicium cum aliorum, tum maxime Sfortiae Ducis consilia certius ac perquisitius cognosceret, simulque ceteris ducibus atque praefectis fides fieret, nihil se vani ad eos de conspiratione retulisse. Re igitur cum Antonio potissimum communicata, et ad Subalpinas regiones Salutias et Astam, copiis, quae diversae agebant, evocatis, et proprius Mediolanum considere jussis, Hieronymum Moronum per speciem de re communi colloquendi missis litteris Novariam accersit; huc enim ipse secesserat lento morbo implicitus, quo tandem absumtus est, porrecto scilicet, ut suspicio fuit, Foederatorum opera, posteaquam de animo ejus desperarunt, veneno, et paulatim proficiente. Nova-

varia igitur rediens Moronus jussu Marchionis ab Antonio capitur, militibusque custodiendus datur, a quo, intentatis tormentis, conjuratorum consilia planius, et apertius indicata.

XIV. Ad nuntium capti Moroni Dux Sfortia magno timore perculsus Jacobum Philippum Saccum jure consultum purgandi sui causa ad Marchionem mittit, cujus oratione, nec prorsus accepta, Marchio, nec plane rejecta, suam tamen operam, utcumque res esset, liberaliter pollicitus, per eumdem Jacobum Philippum a Duce petit, ut sibi arces omnes munitioraque oppida tuenda tradat, ut in ea temporum perturbatione tum exercitus Caesarianus, tum Mediolanensis Principatus tutior sit ab eorum injuria, qui in Carolum atque ejus exercitum conspirassent, quemadmodum adhuc idem Principatus Caroli Caesaris praesidiis adversus hostium violentiam fuisset asservatus; nec enim esse, quod Sfortia dubitaret, quin oppida et arces, ut nunc traderet, sic bello confecto, aut belli suspicionibus sublatis, esset a Carolo recepturus, cum illi suam in eum voluntatem atque fidem, quae in suspicionem, vanam scilicet, ut ipse confirmaret, fuisset adducta, probavisset. Haec postulata Sfortiae nimis dura et periculosa visa sunt; animadvertens tamen omnia Pontifici, atque belli sociis imparata esse, et se suis opibus non posse cuncta oppida contra vires Caesarianorum tueri, statuit, praeter Mediolanensem, Cremonensemque munitissimas arces, cuncta in Marchionis potestatem permittere; quibus traditis, Marchio munitissima quaeque praesidiis firmavit, et ad Sfortiam, qui jam pridem conscientia et timore ductus in

ar-

arcem Mediolanensem sese receperat, denuntiatum mittit, ut nisi haberi vellet hostis loco, illas quoque duas arces, ad bellum impendens propulsandum opportunissimas, sibi traderet, easdem cum ceteris omnibus, confecto bello, recepturus.

XV. Ad haec Sfortia respondit: mirari sese quid causae Marchionem huc injuriarum impulisset, ut se nihil tale meritum omni dignitate ac fortunis, praeter Caroli voluntatem, spoliare vellet, nam ea se scire injussu Caroli Caesaris administrari: cetera omnia se Marchioni tradidisse, ne voluntati ejus abnueret, affirmantis hoc ad Caroli Cesaris, atque ejus exercitus rationes pertinere, duas dumtaxat arces ad sui, suorumque munimentum et habitationem reliquisse; has quoque sibi eripere velle iniquum esse, et inhumanum; eas igitur, nisi Caroli voluntate perspecta se nemini esse traditurum; quod si a Carolo, cujus liberalitate Principatum accepisset, fuerit per chirographum his quoque arcibus excedere jussus, quamvis nullius criminis in eum admissi sibi conscius esset, nihil tamen in se nec morae futurum, nec cunctationis pollicetur. Hoc responso accepto, Marchio negotium Gaspari Frodespergo dat, ut cum Germanorum, quibus praeerat, tribus millibus Mediolanensem arcem obsideret. Cremonam vero mille Germani, et Hispani quingenti ad oppidum occupandum, et item arcem obsidendum missi.

XVI. Interea Rex Gallus, Pontificis et Venetorum nuntio, ac pollicitis excitatus, et ad spem fortunae secundioris erectus, pacem cum Carolo utcumque facere maturat, quae his potissimum conditionibus convenit: primum

mum omnium ad omnes bellorum causas tollendas, ut Rex jure cederet, quod jus se habere videri volebat, tum in Regnum Neapolitanum, tum in Ducatum Mediolanensem, quod se Galli armis persequi jactabant, quoties bello Italiam infestarent. Deinde, ut omnes, qui utrinque bellis superioribus capti fuissent, liberarentur, et quicumque partes secuti solum vertissent, non ad Patriae modo, sed etiam ad opes et Principatus, si quibus spoliati essent, restituerentur. Tum Rex, accepta in matrimonium Leonora, Caroli sorore natu majore, quae fuerat Emanueli Regi Portugalliae nupta, partem eam Galliae, quae nunc Burgundia dicitur, Carolo redderet, non tam nova lege, quam hereditario, antiquoque jure repetenti. Cujus antiqui juris rationem, non erit huic loco alienum paucis verbis explicare.

XVII. Carolus Quintus Rex Gallorum, qui *Prudens* fuit cognominatus, Philippo, fratruum natu minimo, Burgundiae Principatum jure perpetuo tradidit. Philippus Margaritam filiam unicam Ludovici Flandriae Comitis in matrimonium duxit, ex eaque Joannem filium procreavit. Hic Philippum genuit, Philippus Carolum, qui *Bellator* cognominabatur. Carolus, dum Lacejum oppidum obsideret, cui Renatus Lotharingiae Dux imperitabat, ab eodem Renato praelio lacessitus occubuit, qua occasione usus Ludovicus Rex Gallorum Burgundiae Principatum per vim, et injuriam occupavit, exclusa Maria Caroli filia, cujus erat jus hereditarium. Haec Maximiliano nupsit, Federici tertii Imperatoris filio, qui et ipse fuit Imperator, et ex eadem Maria Philippum genuit, patrem Caroli Caesaris, in cujus po-

te-

testate Franciscus Rex Gallorum erat praelio Papiensi captus. Jure igitur Carolus idem Burgundiam pacis conditione repetebat.

XVIII. Jus autem, quo Galli Reges Mediolanensem Principatum bello repetebant, et quo Franciscus Rex Carolo Caesari hoc in foedere decessit, erat hujusmodi. Ex familia Vicecomitum, qui diu Mediolanensem Principatum tenuere, Joannes Galleatius primus omnium Ducis titulo auctoritate Venceslai Imperatoris Mediolano imperitavit. Is duos filios Joannem, et Philippum, qui sine liberis decesserunt, et Valentinam filiam procreavit. Hanc Ludovicus Caroli Sexti Gallorum Regis frater in matrimonium duxit; ex quo matrimonio Carolus natus est, pater ejus Ludovici, qui hujus nominis Duodecimus Regnum Gallorum tenuit, et Joannem Francisci Regis avum, Henrici vero, qui nunc rerum Gallicarum potitur, proavum genuit. Ceterum Franciscus Sfortia Jacobi nothus filius, vir nobilissimae familiae, et bellicosus, Philippi Valentinae fratris notham filiam uxorem duxit, cujus matrimonii occasione Mediolanensem Principatum invasit, et moriens Ludovico filio tradidit Maximiliani, et saepe a nobis memorati Francisci patri, qui omnes Duces Mediolanenses fuerunt.

XIX. In ceteris igitur rebus, quae per datam fidem et jusjurandum verbis scilicet erant peragendae, facilem sese Gallus in accipiendis conditionibus praebuit, ut nihil praestare cogitabat; de Burgundia vero tradenda modis omnibus tergiversabatur, et, quod ipse fieri nolebat, in eo se consensu Gallorum impediri simula-

bat. Etenim Gallorum conventus, cujus publico consilio et auctoritate Regnum administrabatur, in eo perstabat, ut erat a Francisco Rege per occultos nuntios imperatum, nequa vel minima pars Regni, nisi a praesente Rege, qui libere arbitratuque suo posset de suis rebus statuere, distraheretur. Quibus difficultatibus objectis, diu cum fuisset res agitata, constitutum est tandem, ut Rex duos filios Franciscum stirpis maximum, et huic aetate proximum Henricum, fidei, jurisque jurandi obsides daret, se accepta libertate Burgundiam intra duos menses Carolo traditurum; aut si fuisset a Gallis, quominus fidem praestaret, impeditus, in Hispaniam, Carolique potestatem reversurum. Quae Gallorum recusatio rem in tempus, quo Rex fuisset liberatus, in Galliamque reversus, extrahentium plerisque eorum suspecta erat, quos Carolus in consilium publicasque Regni deliberationes adhibebat: ipse tamen, nonnullis reclamantibus, hanc conditionem vicies centum millibus nummorum aureorum, quos numerare Rex paratus erat, praetulit, ut non tam libertatem Regi, cui sororem matrimonio conjungeret, vendere, quam ab eodem, quod esset jure suum, per mutuum beneficium recipere videretur.

XX. Datis igitur obsidibus, Rex liberatur, in Galliamque revertitur; quod vix dum erat Romam nuntiatum, cum Pontifex foedus, et societatem cum legatis, de quibus supra diximus, retractat, confirmatque; et misso ad Regem legato, de recepta libertate gratulatus admonet, ut qui corporis Regno integro, et incolumi recepisset, idem animi libertatem, siquam amisisset, recipe-

ret,

ret, quo liberius dignitati, commodisque suis, et Regni bono publico consuleret: quae quis hosti temporibus adductus in custodia per vim, aut metum promisisset, non esse in his praestandam fidem: qua in re, ne forte impeditus religione timidius ageret, se illum jurejurando, si quod forte Carolo ad suam fidem adstringendam dedisset, auctoritate Apostolica liberare; proinde, quasi re integra nullo jurejurando, nulla fide data, fortiter de suis rebus statueret. Multa praeterea in hanc, ut gentium, sic Divino juri adversam sententiam mandatis per epistolam addit, omnia persecutus, quibus ille ad negligendum jus gentium fallendamque fidem perduci posse videretur.

XXI. Talibus monitis Rex, cui cedere Burgundia instar mortis videbatur, confirmatus, se vero respondit pro tanta in se benevolentia, et humanitate ingentem gratiam Pontifici Maximo, ac Foederatis habere, et eorum consilia, justitiae ac prudentiae plena, de causa publicae libertatis suscipienda etiam atque etiam probare. Nec enim tolerandam esse superbiam, et arrogantiam, quam sibi Carolus ex superiore victoria, qua ipse fortunae iniquitate fuisset superatus, sumsisset, qui se invitum in tam iniqua pacta compulisset, ut nihil aliud, quam occasionem eumdem se totius Galliae imperio dejiciendi quaerere videretur; nec esse difficilem conjecturam, quid in ceteros Principes Christianos ac Respublicas moliretur; se hoc esse animo, semperque fore, ut in propulsandis violentorum injuriis nec sibi defuturus sit, nec amicis; quare, quae Albertus Pius, suus legatus, vir prudens, ac boni publici studiosus, suo, vel

matris nomine pactus esset, ratum habere, quaeque in posterum pacisceretur, habiturum. Ita foedus certis conditionibus factum, quarum summa fuit, ut bellum communibus armis atque sumtibus tamdiu administraretur, donec omni Italia, ejusque Regno Hispani, Caesarianique exigerentur; his autem depulsis, sive deletis, ne Gallo quidem Regi ullum esset in Italos imperium, sed annuis tributis esset contentus aureorum millium quinquaginta, quae ipsi a Duce Mediolanensi, septuaginta vero, quae a Rege Neapolitano, Italorum suffragio deligendo, penderentur.

XXII. Interea Fernandus Avalus Piscariae Marchio, morbo invalescente, postridie Kalendas Decembris interiit; in cujus locum, qui ei proximi erant apud milites auctoritate, Antonius Leiva, et Alfonsus Avalus Vasti Marchio successerunt. His non solum arcis Mediolanensis obsidio urgenda, sed etiam intra urbem cum oppidanis pugnandum erat; qui oppidani ante menses aliquot exactiones et injurias Caesarianorum non ferentes ad arma concurrerant, et domum, qua Vasti Marchio diversabatur, oppugnaverant, atque eo tempore, tot Principum ac gentium conspiratione animos addente, majore et impetu, et consensu Caesarianos adorti sunt; hinc tumultus initio ducto. Dum bello necessaria a Foederatis comparantur, copiaeque conveniunt, Antonius Leiva hominem quemdam idoneum, qui Mediolanensium animos solicitaret, ab hostibus fuisse missum, certior litteris amicorum factus est, et, quibus ille notis dignosceretur, edoctus; quare hoc animo sero diei domo egreditur, sexaginta circiter jaculatoribus stipatus,

tus, ut hominem, si forte nactus esset, comprehenderet, aut de medio tollendum curaret. Ad portam novam progressus, dum oculis cuncta lustraret, in magna popularium turba hominem conspicatus agnoscit, et ad se vocari jubet; ille timore et conscientia perterritus, dum se auxilio popularis multitudinis periculum effugere posse putat, venire renuit; cumque in eo perstaret, jussu Antonii a militibus interficitur.

XXIII. Eo facto conciti Mediolanenses, ut erant jam pessime animati, tollendos esse de medio Caesarianos inclamantes ad arma discurrunt. Hoc animadverso, Antonius, et, qui se illi conjunxerat, Vasti Marchio propere domum, ut necessaria ad defensionem comparent, revertuntur. Milites autem jaculatores, scloppetis scilicet armati, cum Ferrera praefecto sic procedebant, ut alii tela in objectam per vias turbam, alii in fenestras, ne superne laederentur, intenderent. Postquam eo ventum est, ubi Antonius, et Vasti Marchio diversabantur, quae domus erant ad portam Comanam, carris, cuppisque objectis reliquas vias, paucis ad singulas dispositis jaculatoribus, obsederunt; quae vero latissime omnium patebat, in hac tormenta duo collocarunt, juxtaque Antonius, et Marchio, et milites Hispani, qui ad urbem erant numero omnes circiter centum, constiterunt; oppidani ad campanae bombum, quo populus ad arma vocari consuevit, nullam fere noctis ejus partem intermissum, undique exciti frequentissimi, probeque armati convenerunt, et quarta vigilia per viam, de qua diximus, latissimam magno impetu adorientes Hispanos oppugnare aggrediuntur. Illi vero, igne

gne admoto, et tormentorum telis emissis, in oppidanos, paucorum caede et tormentorum fragore conturbatos, scloppetis et hastis irruentes facile repulerunt, et fugientes non nihil insectati ad tormenta sese recepe-runt; quibus tormentis rursus pulvere telisque instructis, parati ad obsistendum, si amplius lacesserentur, exspectabant.

XXIV. Eodem tempore Sfortia Dux, quemadmodum constitutum erat, per litteras, quae sagittis ad certa loca in arcem et ex arce, ut postea compertum est, emittebantur, custodes emittit, qui magno impetu obsidentes Germanos adoriuntur, oppidanis simul impugnantibus a Vercellina porta; sed hi quoque Germanorum virtute, qui numero erant ad tria millia, cum detrimento repulsi. Ubi dies illuxit, Mediolanenses, qui re frustra tentata, exercitum non longe per oppida dispertitum metuentes cedendum esse tempori judicabant, blanda oratione ducum animos placare constituerunt. Itaque principes civitatis ad duces coëuntes, multa purgandi et deprecandi gratia dixerunt; sed exitus orationis fuit, nihil factum fuisse publico consilio, sed adolescentium quorumdam furore, et caecitate tumultum excitatum; precari, ne paucorum temeritas apud eos sit omnibus fraudi, atque, civitati in Caroli Caesaris, ipsiusque praefectorum potestate futurae ignoscatur, postulare. Ad haec duces, licet, ea quo animo dicerentur, intelligerent; tamen, ut quacumque ratione tanta multitudo quiesceret, ac in officio contineretur, ignoscere sese responderunt; sed his conditionibus: primum, ut peregrinos omnes, quicumque ab hostibus subornati civi-

vitatem solicitandi gratia missi essent, urbe depellerent, ac prohiberent: deinde, ut dato jurejurando, imperata Caroli Caesaris ipsiusque ducum facere pollicerentur: tum, ut arma cuncti deponerent, et in unam, duasve domos conferrent. Quarum conditionum primam nihil morati, secundam graviter quidem, propter fidem Francisco Sfortiae datam, acceperunt tamen, de tertia cum pertinacius recusarent, ne cujusquam injuriae cum periculo et infamia opportuni redderentur, constitutum est, ut arma domi suae quisque deponerent, siquis autem armatus domo exivisset, impune occideretur. Ceterum Caesarianae copiae partim evocatae, partim ad nuntium tumultuantis civitatis excitae, sponte sua Mediolanum confluxerunt, irrumpentesque viam ab armis cognominatam, qua plurimae sunt armorum officinae, atque tabernae, et tunc erant refertissimae, diripuerunt, vixque ducum auctoritate atque etiam precibus cohibiti, ab universae urbis direptione temperarunt.

XXV. Jam septimum mensem Franciscus Sfortia in arce obsidebatur, adveneratque dies octavus Kal. Julii, qui fuit annus Christi nati millesimus quingentesimus vigesimus sextus (hic enim dies initio belli faciendi fuerat constitutus); cum Pontifex et Veneti, habito militum delectu, Galli Regis, quem obsidum ratio et spes commodioris conditionis tardabat, copiis non exspectatis, suas mittere constituunt, ut Ducem solverent obsidione, quem certis significationibus ad extremam cibariorum inopiam redactum esse intellexerant, reclamante Alberto Pio (dum sic Regis etiam commoditatibus consultum iri putat) non esse ad arma sine ANN. M.D.XXVI.

Gal-

Gallorum copiis progrediendum, ne Regi alieno periculo fruendi, et se in commune malum Italici belli spectatorem praebendi occasionem, facultatemque darent; rem frustra fore, si minoribus viribus, apparatuque susciperetur. Sed hujus monitis, cunctisque consiliis ratio subveniendi Francisco Sfortiae, atque arcis Mediolanensis obsidione solvendae potior visa, quippe arx Italiae munitissima, firmissimaque, si in manus hostium pervenisset, plurimum ipsorum inceptis atque conatibus obfutura videbatur. Franciscus igitur Maria Urbinatum Dux, qui copiis Venetorum praeerat, et Joannes Medices Pontificiae manus praefectus, exercitum inducere, et Francisco Sfortiae primo quoque tempore subsidium ferre jussi.

XXVI. Sed Clemens Pontifex, ne bellum non indixisse, aut sine justis causis suscepisse videretur, eodem tempore ad Carolum epistolam mittit, in qua sui consilii rationem exponit, multa sua in Carolum merita, officiaque amicitiae commemorat, injurias sibi ab eo, ipsiusque ducibus et militibus illatas, foedera violata proponit; praeterea totius Italiae Regnum affectatum, et publicam Christianorum pacem perturbatam; a quibus ipse injuriis, injustisque conatibus ut Carolum averteret, quoniam frustra precibus adnixus esset, nec adhortationibus et monitis quidquam profecisset, necessario se ad arma compelli; quae sola ratio intolerabiles injurias a se et Italia propulsandi superesset: quoniam igitur invitissimus ad arma procederet, iterum atque iterum rogare, ac per Deum immortalem obtestari, ut immoderatis, non tam suis, quam suorum cupiditatibus

bus aliquando modum imponeret, neve publicae Christianorum quieti consulere, ad aequasque pacis conditiones descendere gravaretur; id non modo boni publici, sed etiam Caroli humanitatis atque officii rationem postulare; id ejusdem tum commodis, tum etiam famae multo fore accommodatius.

XXVII. Has litteras Clemens Balthasari Castilioneo, qui titulo Apostolici *Nuntii* ipsius apud Carolum legatione fungebatur, reddendas mittit. Sed tertio post die, cum liberiore animo, quae scripserat, retractasset, et falsas criminationes et querimonias, quibus epistolam compleverat, poenitentia et pudore ductus temperandas esse statuisset; alteram epistolam mittit aequiorem et moderatiorem perpaucis verbis in eamdem sententiam, sed calumniis ex parte sublatis scriptam, et ad Balthasarem conscribit, ut priorem illam epistolam, si nondum esset reddita, supprimeret, mandataque addit ad querimonias pertinentia, quibus posteriorem subsequatur.

XXVIII. Sed jam ille priores litteras reddiderat Carolo, qui non ferens iniquas et callidas Pontificis querelas, et injustas criminationes, longa quadam epistola singulatim ad objecta respondit; sed cujus summa fuit, ut calumnias dilueret, calliditatem detegeret, atque refelleret; „Nullo se loco beneficiis a Clemente fuisse su„peratum docet; quidquid ab illo in se profectum fue„rit, hoc hujusmodi fuisse, ut non minus ad ipsius Cle„mentis commoda, quam ad rem suam pertinere vide„retur; se foedera cuncta sanctissime servasse, publicae „Christianorum paci, et tranquillitati semper studuisse, „bellum numquam, nisi provocatum, et ad injurias re-

„pellendas suscepisse demonstrat. De perturbatione pu-
„blicae pacis Christianorum mirari sese Pontificem posse
„eo tempore mentionem facere, quo ipse, rebus quietis-
„simis, Principes Christianos atque nationes ad bellum
„solicitasset, et Regem Gallum ad modo facta foedera
„rumpenda violandamque fidem et jusjurandum ultro da-
„ta venia fuisset cohortatus: quod consilium, atque fa-
„ctum a quo tandem minus exspectari oporteret, quam
„ab eo, qui Christi Vicarium in terris agat, quique o-
„mnium maxime pacis auctor esse, et publicae quieti o-
„mnes rationes posthabere debeat? Quod se ad pacem
„cohortetur, nihil sibi potius, nihil optatius esse publi-
„ca concordia. Discedat ipse foederatique socii ab ar-
„mis in suum malum suorumque perniciem sumtis, et
„tunc se nullas conditiones pacis aequas modo recusatu-
„rum ad compositionem concordiamque vocent. Sed si,
„verbis pacem ostentantes, bellum iidem gravissimum fa-
„cere non desistant, se quoque rebus suis, quam com-
„modissime poterit, consulturum. Ad haec, quoniam
„nemo tunc esset, qui ipsorum controversias jure pos-
„set atque legibus minuere atque dijudicare, nisi Cle-
„mens acceptis suis justissimis excusationibus a bello
„desisteret, se futurum sacrum generale Concilium ap-
„pellare; quod, ut tam necessario religionis ac reipu-
„blicae Christianae tempore pro suo officio ac pietate
„quam primum indicere ne gravetur, orare sese ac per
„Deum immortalem obtestari; quod si ab eo non impe-
„traverit, se hac obtestatione atque legum auctoritate,
„cum res poscet, usurum, nec remedium publicorum ma-
„lorum neglecturum". Harum epistolarum mentionem hoc

mi-

mihi magis faciendam esse putavi, quoniam omnes fuerunt excusae, et in vulgus editae, dum uterque suas rationes atque consilia cunctis hominibus probata cuperet.

XXIX. Interea Franciscus Maria, Dux Urbinas, Venetorum copias, quibus cum summa potestate praeerat, Padum traducit, Laudemque Pompejam, quod oppidum magnam facultatem ad bellum Mediolanense habere videbatur, Italico dumtaxat praesidio teneri animadvertens, conandum sibi statuit, siqua ratione posset oppido, corruptis custodibus, potiri. Submissis igitur, qui quorumdam animos tentarent, haud difficile fuit in tanta Italorum conspiratione quosdam adducere, quorum princeps fuit Ludovicus Vistarinus Laudensis domi nobilis, qui ordinem ducebat in praesidio Caesariano. Nec prius dolum sensit Fabricius Marramaldus, praesidii praefectus, quam urbs ab hostibus teneretur, trecentis primum per murum, qua parte Vistarinus cum suis manipularibus excubias habebat, noctis silentio receptis, deinde ab his refracta porta reliquis militibus, quibus Joannes Paulus Monfronus praeerat, immissis. Ita nec opinato custodibus, qui in fide manserant, oppressis, Fabricio ipsi vix data facultas, ut nudus, uti somno sese dederat, brachioque scloppeti telo confosso in arcem cum paucis sese reciperet.

XXX. Hoc Mediolanum eadem nocte nuntiato, Vasti Marchio postridie cum parte equitatus et expeditis subsidio venire properat, et viginti millium passuum itinere confecto, prima vespera pervenit. Hi per portam, quae est ad arcem, immissi in area proxima

certamine commisso hostes per duas latiores vias ad forum usque propulerunt, tum hostes tormentis, quae ad capita viarum disposita erant, rem gerentes, et sclopetis omnique ratione propugnantes illorum impetum sustinuerunt; quibus rebus et hostium multitudine permotus Marchio cedendum esse urbe existimavit, suisque reductis, et qui subsequebantur, redire jussis, Mediolanum revertitur, arcis etiam, quae nullis erat commeatibus instructa, praesidio praeter paucos, qui vulneribus acceptis ad eam confugerant, deducto. Horum fuere Philippus Ferrera et Franciscus Marrochinus, quos Marchio discedens, ut arcem, si fieri posset, tantisper, dum ipse postridie cum omnibus copiis reverteretur, custodirent, hortatus est. Sed cum hi frustra tres dies exspectassent, et jam Dux Urbinas cum reliquis copiis et tormentis adesset, ipsique cibaria consumsissent; equos, qui forte aderant, conscendunt, et facta eruptione per hostes, qui parum frequentes arcem obsidebant, evadentes Mediolanum incolumes cuncti pervenerunt.

XXXI. Haec ubi nuntiata, copiae Pontificiae, quae ad Placentiam processerant, Padum ponte ligneo commissum trajecerunt, et se Venetis conjunxerunt, tum utrique Mediolano, ut Caesarianos obsiderent, appropinquantes, ad Melignanum consederunt. Franciscus Sfortia, postquam longinqua obsidione arcis praesidium ad maximam cibariorum inopiam pervenerat, ducentos homines, ut multitudine imminuta commeatus inopia sublevaretur, utque ab his Foederati, quam in angusto res esset, edocerentur, jubet per Caesarianorum munitiones,

nes, qua negligentius custodiri animadverterat, eruptionem facere. Hi de tertia vigilia emissi, et magna usi celeritate, perpaucis interceptis, ad castra Foederatorum incolumes pervenerunt: quo intelligi potest, quanta esset fossarum vallorumque brevitas, qua tam facile Sfortiani tabulis quibusdam, quas secum deportaverant, sublevati evadere potuerunt. Ab his duces, quo in statu res esset, edocti, Sfortiaeque expositis mandatis et precibus commoti nullam moram interponendam existimarunt, quin ad Caesarianorum oppugnandas munitiones properarent. Itaque instructo exercitu in coenobium, qui *Paradisus* dicitur, processerunt; quo nuntiato Caesariani ad arma concurrunt, et suburbanam portam Romanam dictam egressi hostes levibus praeliis lacessunt. Hoc temporis articulo Carolus Dux Borbonius ex Hispania a Carolo Caesare cum summa imperii ac belli gerendi potestate missus Mediolanum pervenit.

XXXII. Postridie tormentis productis hostes, primam aciem Joanne Medice ducente, portam Romanam, ut aditum sibi patefacerent, ariete concutere coeperunt. Caesariani vero indignitatem non ferentes portam ipsi per contemtum patefecerunt, ut, si hac hostes irrumpere auderent, liceret; quibus cunctantibus factoque deterritis, ipsi eruptione facta leve praelium commiserunt, parumque abfuit, quin collatis signis dimicarent. His rebus hostes conterriti sequenti nocte silentio motis castris Melignanum reverturtur, ibi jam domo profectorum Helvetiorum Gallique Regis auxilia exspectaturi. Hoc animadverso et rebus desperatis Dux Sfortia paucis diebus interjectis deditionem his condi-

tio-

tionibus facit, ut sibi, et quicumque arce, quo bona pars nobilium confugerat, continebantur, liberum esset, arce tradita, cum rebus suis omnibus, quo cujusque animus ferret, discedere; sibi Comum urbem, quae Hispanorum praesidio tenebatur, ad habitandum cum annuo triginta millium ducatorum vectigali permitteretur, donec ipse criminibus dilutis suam causam Carolo Caesari probavisset.

XXXIII. Arce tradita, Sfortia cum suis omnibus digressus et ab Antonio Leiva extra urbem et munitiones deductus in castra Foederatorum contendit, a quibus est amicis quidem animis, sed cum omnium magno dolore, receptus. Hinc Sfortinum praefectum cum militum praesidio mittit, qui Comum a Caesarianis, ut convenerat, traditam reciperet; sed Hispani, qui Comum tenebant, Sfortiam ipsum recipere, et urbem ei tradere sese paratos esse, ut jussi fuerant, responderunt; non sic tamen, ut sine suorum praesidio incustoditam hostibus tam propinquis, a quibus occupari posset, relinquerent. Hoc ab Sfortino renuntiato, Dux Sfortia non putavit e re dignitateque sua fore, ut se suspectum suspectis committeret. Itaque jam palam cum Foederatis paciscitur, et in castris permanere constituit.

XXXIV. Inter haec Helvetiorum quatuordecim millia Melignanum pervenerunt, quorum accessione Foederatorum exercitus ad peditum supra triginta millia pervenit; ita, cum essent equitatu etiam longe superiores, facile Caesarianorum paucitatem contemnebant. Summa enim Caesarianarum copiarum, quae dispositis per opportuna quaedam loca praesidiis Mediolanum principis ur-

urbis tuendae gratia convenerant, Hispanorum quinque, Germanorum quatuor circiter millium, equitumque sexcentorum fuit. Itaque decem circiter millibus, qui non urbis muro, sed brevibus et fossis et vallis munita castra ad suburbanum vicum habebant, res erat ex altera parte cum omni civitate Mediolanensi et ante deditionem etiam cum arcis praesidio, ex altera cum eo, quem diximus, Foederatorum exercitu, cui Galliae, Britanniaeque et Italiae fere omnis, quae in Caesarianos conspiraverant, consensus animos et spiritus addebat. Post Helvetiorum adventum, Foederati ad Mediolanum obsidendum, sed alia, quam nuper, parte revertuntur, multosque dies citra oppugnationem nequidquam consumserunt, deterriti scilicet Caesarianorum virtute, qui non modo frequenter erumpentes levia praelia magno animo, et ea plerumque secunda faciebant, sed etiam saepe singulae cohortes commeatus petendi gratia in aedificia vicosque circunjectos excurrebant.

XXXV. Ceterum, ne tamdiu tantus exercitus nihil facere videretur, Malatestam Ballionem Perusinum cum hominum octo millibus Cremonam mitti placet, qui eam urbem, quam Germani mille, Hispani quingenti cum parvo equitatu custodiebant, recipiendam curaret, arx enim Sfortiano praesidio retinebatur. Is postridie Nonarum Augusti copias cum perduxisset, postero die dispositis tormentis ea parte, quae est inter portam *Musae* cognominatam, et Padum flumen, magno impetu, sed frustra, urbem oppugnat. Itaque sequente die copias mille ab urbe passibus reducit, castraque communit, sed paucis diebus interjectis per eam partem, quae

quae arcem spectat, inducti quatere vallum, quo se Caesariani adversus arcis praesidium munierant, scindere ac transire magno impetu conati, totiesque cum detrimento et duobus signis militaribus amissis rejecti, rursus septimo Kal. Septembris tribus partibus oppugnationem repetunt, exorsique ante solis ortum usque ad horam diei decimam tormentorum telis murum concutere non destiterunt. Tunc vero bona parte solo aequata, milites dato signo quatuor partibus irrumpere conantur, quibus Caesariani tam strenue tantoque animo restiterunt, ut hostium plus mille, et in his fortissimo quoque, aut occisis, aut graviter vulneratis ceteros cum minima suorum jactura repellerent, et sex militaribus signis amissis sese recipere cogerent.

XXXVI. His rebus in castra nuntiatis, Dux ipse Urbinas negotium sibi suscipiendum ratus eodem copias omnes Venetorum rapit, qui cum variis ex partibus frustra et ipse oppugnationem tentasset, tamen ex magna hominum multitudine per arcis omnia loca opportuna tormentis et jaculatoribus dispositis atque ea maxime parte oppugnationem urgens magnum obsessis detrimentum inferebat. His difficultatibus adducti Caesariani, posteaquam pauci a magna multitudine multis ex partibus premebantur, deditionem facere constituunt, quae nono Kal. Octobris his conditionibus convenit: ut Caesariani, nisi intra sex dies auxilium eis submitteretur, urbem dederent, ipsisque cum rebus suis omnibus abire, quocumque vellent, extra loca, ubi tunc bellum gerebatur, liceret, dato jurejurando, neminem eorum ante solidum annum peractum in Gallia Cisalpina mi-

militaturum ; eaque ratione Cremona in Foederatorum potestatem pervenit.

XXXVII. Dum haec in Insubribus geruntur, magno timore atque tumultu Romae trepidatum est, Pompejo Columna Cardinale et Hugone Moncada cum Hispanorum et Columnensis factionis Italicorum manu urbem invadentibus. Hugo enim Moncada inter belli hujus initia, dum consilia inter Foederatos ineuntur, missus fuerat ex Hispania a Carolo ad Pontificem de pace legatus, si posset ejus animum precibus atque pollicitis a belli consilio ad concordiam traducere. Hic ubi per Galliam Mediolanumque, recto scilicet terrestri itinere, Romam pervenit, Pontifici justa et aequa Caroli postulata mandataque exposuit ; quorum unum fuit, se, quod Pontifex maxime omnium postulasset, non recusare, quominus Mediolanum in fiduciam, dum Francisci Sfortiae causa cognoscitur, committeretur, qui si judicum sententia esset absolutus, nullam in se moram fore, quin eumdem Franciscum ad suam dignitatem et imperium restitueret ; sin autem jure privandus esse videretur, se tamen nolle Principatum nec sibi sumere, nec tradere Fernando fratri, sed Carolo Borbonio delaturum, qui unus esset ex iis, quos ipse Pontifex inter idoneos huic rei nominasset.

XXXVIII. Expositis mandatis Hugo ipse et item Ludovicus Corduba Suesanus Dux, quem Romae Caroli Caesaris legatum apud Clementem Pontificem agere demonstravimus, de compositione cum ipso diligenter agitarunt. Ceterum Pontifex tantos spiritus arrogantiamque ex tot tantarumque gentium conspiratione sumse-

rat, ut nihil ab eo posset, quod ad pacem pertineret, impetrari. Itaque desperata pacificatione Suesanus Dux cum mille circiter Hispanis Germanisque Romae conscriptis Neapolim proficiscitur; et paucis post diebus morbo correptus interiit. Hugo vero, qui et ipse Neapolim se receperat, vir magni animi et consilii, aequinoctio praeterito nihil tamen auxilii nostris nec ab Hispania, nec a Germania Belgioque pervenisse animadvertens, quiescere non poterat, seque dolens tantum itineris et laboris frustra suscepisse, agitare animo coepit, siqua ratione posset Pontificem nec opinantem opprimere et capere, aut alias injecto terrore ad aequas pacis conditiones compellere, consiliumque cum Pompejo Columna Cardinale communicat, qui dum sibi a Pontifice, cujus animum offenderat, metueret, Roma discedens in eam regionem, quae est circa Lyrim amnem (nam ejus bona pars est in Columnensium clientela) in exilium voluntarium secesserat.

XXXIX. Igitur Hispanorum peditum, ut placuerat, circiter septingentorum Neapoli confecta manu, et ex Castellanis finium Columnensium ad mille quingentis coactis, cum his Romam mense Septembri proficiscuntur, praemisso equitatu, qui portam *Sancti Joannis* cognominatam occuparet, tanta celeritate usi, ut famae velocitatem antecederent. Hoc nuntio Pontifex perterritus, dum adversarii ad Divi Joannis Lateranensis aedem sese ex itinere et labore reficiunt, militem ad obsistendum conducere jubet, desperato scilicet auxilio Romanorum, qui cum sint in duas factiones Columnensium et Ursinorum scissi, major pars civium Columnen-

mnensibus studet, qui partes Hispanorum in Italia sequuntur.

XL. Externorum igitur hominum tumultuaria et male armata manu confecta, hi Tiberis pontes levibus tormentis dispositis obsidere jubentur; sed dum ea trepide et a malefidis administrantur, Hugo per mediam urbem, nemine prohibente Romanisque quiescentibus et spectantibus, suos ad pontem Sixti deducit, quem adversarii metu deterriti sine certamine deseruerunt; itaque trajecto Tiberi vicum suburbanum, qui *Burgus* dicitur, invadit occupatque vixdum Pontifice in arcem ad Molem Hadriani digresso, quo magnus principum virorum sibi a Caesarianis metuentium numerus una confugit. Nam qui fuerant eo die ad propugnandum conducti, ii non solum non obstitere venientibus, sed magna pars ad illos praedandi gratia Hispaniam conclamando transierunt, me, qui cum mei ordinis et nationis amicis in Burgum spectandi gratia processeram, conspiciente ex fenestra scilicet et audiente. Tunc vero ad praedam conversi milites Pontificias aedes Vaticanas, et vici domos aliquot diripuerunt.

XLI. In hac rerum trepidatione Hugo Moncada ad Clementem Pontificem hujusmodi legationem mittit: se nec odio Pontificis nec officiendi voluntate ductum in ipsum arma sumsisse, sed dum cuperet eumdem Pontificem, quando precibus nihil profecisset, quacumque ratione daretur, adducere, ut facta cum Carolo Caesare pace publicae Christianorum quieti consuleret, quod maxime ad summi Sacerdotis Christi Vicarii officium pertineret, ipsiusque rationibus privatim etiam conveni-

ret, qui bellum nec bono nec felici consilio, et vana prostrati Regis afflictarum opum spe deceptus suscepisset, et jam pridem magnis suis impendiis magnisque jacturis nequidquam aleret: precari ergo, ac omnibus precibus orare, ut sui officii ac publici Christianorum otii tranquillitatisque memor ab armis discedat, suasque copias ex agro Mediolanensi citra Padum primo quoque tempore revocatum mittat, nec velit jacentis Galliae Regis, et contra foedus datamque victori fidem et jusjurandum arma impia moventis societatem florentissimi ac potentissimi Principis Caroli Caesaris amicitiae nec pio nec utili consilio praeferre; haec si fecisset, quemadmodum ipsius et res et fama atque officium postularet, eumdem ipsum seque et rempublicam Christianam multis et magnis molestiis atque jacturis erepturum; nam de Caroli Caesaris in ipsum Pontificem animo, nisi gratiam ejus repudiaret, se persancte confirmare ac liberaliter polliceri: quae ab eo impetrare tanto cupidius se cupere atque contendere confirmat, ne si Pontifex aliter statuerit, se invitissimum operam dare cogat, ne leviter ac frustra sumtis armis eo processisse videatur.

XLII. Hac audita legatione Pontifex, qui ad arcem milite juxta et frumento commeatibusque imparatissimam confugerat, et simul, quae proponebantur, haud vana reputabat, vehementer est commotus. Itaque interposita factaque per obsides fide Hugonem ad se colloquendi gratia vocat, nec plurimis verbis ultro et citro habitis sic inter eos de compositione convenit: ut Clemens a Foederatorum societate discedens suas copias

pias citra Padum primo quoque tempore revocaret; Columnensibus superioris temporis in se injurias remitteret; militibus atque praefectis, qui Romam et Vaticanum vicum invaserant, crimen condonaret; quatuor mensium induciae fierent, ut interim de perpetua pace cum Carolo Caesare firmanda, et publica concordia transigeretur; Hugo vero nulla interposita mora manum, quam induxerat, ex urbe reduceret.

XLIII. His rebus constitutis, et ab utroque jurejurando firmatis, Hugo cum Pompejo Cardinale cohortibusque discedunt, et Neapolim revertuntur. Pontifex autem suas copias ex castris Foederatorum non solum citra Padum, sed Romam etiam revocare constituit per speciem sese urbemque tuendi contra Columnensium injurias, si rursus (quod metueret) majora confecta manu fidem fallentes ingruissent, sed re vera ut acceptam contumeliam ulcisceretur. Igitur, ubi Romam Italorum duo millia delecta manus, qui sub Joanne Medice Duce fortissimo militaverant, et Helvetiorum duo millia quingenti pervenerunt, aucto per novum delectum exercitu ad hominum armatorum octo millia, hos in fines Columnensium induci, et cuncta hostiliter vastare jubet. Illi haud segniter imperata faciunt, in proximosque vicos et castella Columnensis ditionis inducti agros populari, aedificia diripere et incendere, longeque et late a nullo maleficio aut scelere temperantes divagari, donec classis viginti septem vectoriarum navium, quae cum auxiliari manu ex Hispania mittebatur, opportuno tempore appulsa est, et milites ad Cajetam expositi et inde ad istorum conatus reprimendos inducti.

XLIV. Haec classis Hispanorum sex millia, Germano-

norum, qui Carolum fuerant in Hispaniam secuti, tria et quingentos cum praefecto Carolo Lanojo, quem saepe nominavimus, sustulerat, et ad tertium decimum Kal. Novembris ex portu novae Carthaginis profecta et ad Corsicam delata quinque dies ad eam insulam commorata est, dum ventus idoneus exspectatur, quo Genuam urbem, quae in fide Caroli Caesaris erat, et hostili classe obsidebatur, compelleretur, unde milites paucorum dierum itinere Mediolanum deducerentur. Sed ubi tempestatem nacti non incommodam eo processerant, unde Genua non plus duodecim passuum millibus aberat, subito malacia consecuta necessario naves constiterunt.

LXIV. Quo animadverso, Andreas Doria Petrusque Navarrus, hostilis classis Genuam obsidentis praefecti, sexdecim triremibus invehuntur, ac ex intervallo, quo ipsi aeneorum tormentorum telis impune nocere possent, ferreis scilicet tormentis, quibus onerariae naves utuntur, non tam longe jaculantibus, nostram classem oppugnare magno impetu coeperunt; qua oppugnatione ab hora diei circiter tertia ad noctem producta, paucis quassatis et ea maxime, quae Fernandum Alarconem vehebat, una dumtaxat depressa est; hac Hispani quadringenti vehebantur, quorum, ceteris desideratis, centum circiter cum praefecto Saavedra, qui ad hostiles naves enatarunt, excepti, multi enim cum triremes apprehendissent, concisis ab hoste manibus alto redditi perierunt. Sed circa solis occasum exorta graviore tempestate hostes in portum sese recipere coacti: Caesariani vero disjectis navibus feruntur, nec ante diem tertium convenire potuerunt, paucisque diebus ad

Di-

Divi Stephani portum in finibus Senensibus naves reficiendi gratia commorati, Cajetam processerunt, expositisque militibus hos Carolus Lanojus celeriter in eam regionem, quam milites Pontificii omni clade belli vastabant, ut demonstratum est, deduxit, illorumque populationes et maleficia cohibuit.

XLVI. Quamquam Hispanorum illa manus sive ducis culpa, sive quia tyrones erant nuper conscripti, sive, ut opinor, ex utraque causa, non eadem alacritate et studio in praeliis utebantur, qua ceteri Hispani uti consueverunt, praesertim in Italia, animos addente tot tantarumque victoriarum memoria, quas saepe de multo majoribus exercitibus reportarunt. Itaque Lanojus, etsi parum aut nihil ab hostibus militum numero superabatur, praelio tamen decernendum non putavit, sed in Frusinonem et munitiora castella militibus inductis, et praesidii loco dispositis Romam ipse progreditur a Clemente Pontifice Caesareque Ferramosca vocatus. Is enim paulo ante Romam pervenerat, a Carolo Caesare ad Pontificem eumdem cum mandatis et litteris benevolentiae ac officii plenis missus, quibus litteris de Hugonis et Pompeji Columnae Cardinalis consilio, et in Urbem irruptione memorans eam sibi molestissimam accidisse, ac suo injussu seque insciente factam fuisse confirmabat.

XLVII. Eae litterae hoc fuerunt Pontifici gratiores, quod ipse classis appulsu, et nuntio de Germanorum adventu conterritus (jam enim horum nova manus subsidio Caesarianis veniebat) cupidissime Caroli Caesaris amicitiam expetebat, cujus libera mandata Lanojum per-

fer-

ferre ipsius litteris ex portu Sancti Stephani missis intellexerat. Sed Lanojo propter injurias Columnensibus contra fidem datam illatas cunctante, violatasque inducias objiciente, multa Clemens disseruit in eam sententiam, ut se nec inducias violasse, nec injuriam Carolo Caesari fecisse doceret; nam quod armatam manum in Columnenses, quod esset caput querimoniarum, immisisset, in eo se jure gentium usum, quo suorum clientum in se injurias, perfidiam et impietatem persequeretur, ut hi poenas debitas darent, et ceteri fierent ad similia flagitia tardiores, nec pessimum et periculosum exemplum, et cunctis Principibus diligenter vindicandum, inultum relinqueretur. Quam excusationem Lanojus sibi repudiandam non putavit, non tam ejus aequitate ductus, quam quod semper Caroli Caesaris animum in Pontificis amicitiam pro singulari ejus in Christi Vicarium pietate proclivem perspexerat. Itaque induciae octo mensium pactae sunt, ut interim Carolo Caesare consulto, perpetua pax et amicitia aequis conditionibus confirmaretur.

XLVIII. Interea Franciscus Rex Gallorum, cum de Pontificiarum copiarum discessu cognovisset, maturandum sibi statuit, ut aliquid supplementi Foederatorum exercitui submitteret. Jam enim aestas erat exacta, necdum ipse quidquam auxilii Foederatis ad bellum Mediolanense miserat, quippe filiorum, quos obsides Carolo Caesari dederat, et aliarum rerum ad compositionem, quam agitabat, pertinentium ratio ipsum retardaverat, caventem, ne Caroli Caesaris animum a se prorsus alienaret; quem tamen Italico bello solicitum fa-

facilius ad aequiores pacis conditiones adduci posse existimans, ne abductis copiis Pontificiis bellum prorsus dissolveretur, Vasconum quatuor millia, et equites cataphractos quadringentos, totidemque levioris armaturae confecit, eamque manum Michaëli Antonio Salutiarum Marchioni in Galliam Cisalpinam deducendam tradidit: sera scilicet auxilia, quoniam Caesariani imminuto hostili exercitu excursionibus fere quotidianis, quidquid commeatus erat, ex propinquis aedificiis, et castellis in sua castra comportaverant, quod ad hyemis obsidionem tolerandam satis fore videbatur; et jam Germanorum duodecim millium auxiliaris manus appropinquabat, quam Carolus, missa non grandi pecunia, Georgio Frondespergo novo delectu conficiendam, et subsidio suis Mediolanum deducendam mandaverat. Qui ad lacum Benacum processisse, et agros ac oppida immunita vicosque Venetae ditionis populari cum nuntiarentur, Dux Urbinas et Joannes Medices, omissa Mediolani obsidione, cum equitatu expeditisque properant, ut eos, quoad fieri posset, ab injuria et maleficio prohiberent.

XLIX. Sed ubi in agrum Mantuanum Germani deflexerunt, Italicis copiis, ne vagari eos paterentur, insectantibus, Joannes Medices, qui omnium maxime agmen urgebat, commisso parvo praelio scloppeti telo crure vulnus accepit, quo paucis post diebus Mantuae (huc enim saucius pugna excedens sese receperat) absumtus est. Et Veneti ab insectandis Germanis, ne frustra id, et cum suo magno periculo facerent, necessario destiterunt. Jamque Caesariani castris conjunctis,

aut non longo intervallo distantibus, liberius passim vagabantur, sed pecunia ducibus ad alendum exercitum non suppetebat; a Carolo enim bellis superioribus exhausto peranguste stipendium submittebatur; itaque omnes necessario partim praeda ex adversariorum, Pontificisque finibus petita, partim etiam pecunia pacatis imperata, nec ab injuria, nec a maleficio temperantes alebantur, eaque ratione, quod reliquum hyemis fuit, transegerunt.

L. Interea Carolus annum agens vigesimum sextum ad urbem Hispalim uxorem duxit Isabellam Emanuelis Portugalliae Regis filiam cum magna caerimonia magnaque omnium ordinum gratulatione, non contemta, ut supra dixi, Maria Henrici Britannorum Regis filia, quam ex Belgio in Hispaniam rediens septem annorum puellam, ut superius demonstravimus, inconsiderate sibi desponderat, sed posthabita, ut posteritati consuleret, et Hispaniae principibus atque civitatibus morem gereret, qui hoc ipsum ab eo precibus omnibus saepe contenderant. Nam Britannicae puellae maturitatem exspectare cunctis longum esse videbatur, et commodae ac naturae convenientis procreationis desperationem quamdam afferebat; ut enim a senibus, sic ab adolescentioribus filios tum corpore, tum animo imbecilles gigni rerum usus docuit; itaque virum citra trigesimum sextum annum, feminam circa decimum octavum matrimonio jungi tempestivum esse philosophi naturaeque interpretes testantur. A quo praecepto siqua necessitas, siquave magna commoditas, ut saepe accidit, dehortetur, meminisse tamen oportet, quo longius ab illa

illa tempestivitate disceditur, hoc minus liberorum corporis et animi robori ac firmitudini consuli, addo etiam pulcritudini, quae multum hominum voluntates allicit ad benevolentiam, quaeque sine proceritate non consistit, cujus proceritatis ac pulcritudinis maxime Principibus habendam esse rationem Lacedaemoniorum Persarumque prudentissimarum nationum mos ac vetus institutum declarat, quo Reges, ut auctor est Plato, uxores statura brevi ducere vetabantur.

LI. Hispalim contendenti Carolo nuntiatum est, Antonium Acugnam Zamoranum Episcopum, de quo supra memoravimus, in arce Symanchica, ubi a tempore seditionum popularium custodiebatur, praefectum ejusdem arcis occidisse; quo cognito Carolus vehementer est commotus, novi sceleris nuntio veterum flagitiorum ab eodem Episcopo tumultuantibus popularibus patratorum memoriam refricante. Itaque Rodericum Ronquillum praetorem aulicum ad se vocat, et Symanchas properare, causaque cognita in Episcopum, si sceleris compertus fuisset, poena capitali animadvertere jubet. Ronquillus, ne se obstringeret sacrilegio, diu munere, sed nequidquam recusato, Symanchas cum venisset, causam cognoscit, et Episcopum caedis convictum et confessum morte condemnat; sed, ut res fieret occultius et cum minore animorum offensione, in custodia fuit jussu praetoris strangulatus; qui ad nuntium damnationis et instantis mortis, cum animae consulere juberetur, nihil conturbatus, sed laetus potius, taedio, ut opinor, calamitosae vitae, in hanc vocem prorupit:

Laetatus sum in his, quae dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus.

LII. Caedis autem ab Episcopo factae modum, atque initam rationem hanc mihi exquirenti Ronquillus ipse, ut compererat, enarravit. Cum praefectus arcis ad Episcopum confabulandi et latrunculis ludendi causa quotidiana consuetudine ventitaret, invitatus occasione Episcopus et desperatione libertatis impulsus consilium cepit illius occidendi, ut quacumque ratione fuga vel morte libertatem, quam a Carolo nullam sperabat, assequeretur, seque ab ea miseria vendicaret. Nactus igitur perticam quamdam hastae crassitudinis, hanc ex utraque parte, quatenus satis esset, findit, et gladiolos duos, quos sibi per causam aptandi pennas comparaverat, in fissuras, ita ut cuspides exstarent, inseruit filoque constrinxit. Hoc praeparato telo cum praefectus ex more cubiculum securus intrasset, Episcopus occlusis foribus seniorem et imbecillum robustus ipse adoritur et valide perticam in caput incutit. Tum cultellis rem gerit attoniti jugulum petens dissectisque venis obtruncat. Patrata nece cubiculo se proripit, jamque portae arcis appropinquabat, cum a muliere quadam ex praefecti domesticis fugiens conspectus est. Hujus clamore exciti domestici et vicini concurrunt, a quibus comprehensus Episcopus retractusque est, et cognito facinore arctiori custodiae traditus.

LIII. Haec in Episcopum animadversio quamquam justa et legitima videri poterat, utpote ipsius sceleribus conveniens, tamen quia novo exemplo praeter morem majorum et leges Pontificias edita fuit, multum sermonem

nem hominibus dedit, quippe Sacerdotem praeterquam a Sacerdotibus rite condemnatum, et certis caerimoniis exauctoratum necare impium habetur et nefarium, estque gravissimis poenis et sacrorum interdicto sancitum. Itaque Carolus diu se, ne rebus divinis interesset, continuit, donec a Pontifice Maximo veniam poenaeque remissionem impetravit, quae praetori Ronquillo magistratu sese abdicare coacto diutius negata fuit, nec ante annum elapsum impetrata.

JO. GENESII SEPULVEDAE
DE REBUS GESTIS
CAROLI QUINTI
IMPERATORIS ET REGIS HISPANIAE

LIBER SEPTIMUS.

I. MAGNOS labores et calamitates exercitus Caesarianus ad Mediolanum cum pertulisset, magnumque periculum adivisset, odio et ira in Clementem Pontificem ardebat; hunc enim malorum omnium auctorem fuisse nemo dubitabat, quae potissimum cogitatio Hispanos urgebat. Nam Germanos Lutheranae sectae, qua erant infecti, ratio nihilo secius excitabat, ut erant sponte sua Pontificibus et Sacerdotibus Romanis infensi. Itaque ineunte vere sequentis anni, qui fuit Chri-
ANN.M.D.XXVII. sti nati millesimus quingentesimus vigesimus septimus, communi consilio non tam ducibus, quam militibus, Romam contendere, et de Pontifice Cleroque Romano poenas expetere, et inopiae quoquo modo consulere placuit. Sed Antonio cum parte copiarum ad Mediolanum remanente, ceteris in castellum, quod *Sancti Joannis* in agro Bononiensi cognominatur, progressis, obviam fit Caesar Ferramosca, qui litteras et mandata a Carolo Lanojo deferebat, ne ulterius Romam versus progrederentur, neve Pontifici, cum quo Caroli Caesaris nomine octo mensium pactae fuissent induciae, aut ipsius

psius clientibus nocerent, magnis poenis infamiaque constitutis, siquis vel miles, vel praefectus jussis edictoque Lanoji, qui Caroli Caesaris vicem in Italia gereret, non paruisset.

II. Recitatis litteris in ducum praefectorumque concilio, expositisque mandatis, omnes fere parendum esse Lanoji jussis, et induciis standum censuerunt. Sed hoc vulgo militum ubi denuntiatum est, et induciarum conditiones expositae, clamore et tumultu concitato tollendum esse de medio qui talia mandata pertulisset, vociferari coeperunt, nec induciarum conditiones esse ferendas, quas turpiter Lanojus accepisset; sibi ergo vel sine ducibus procedendum, et pacis conditiones male de se merito Pontifici, et qui in ipsorum perniciem magnam orbis partem concitasset, dandas esse, non ab eo accipiendas. Qua sententia ab omni militum multitudine probata, ex ducibus Georgius Ferrariam, Vasti Marchio Senas sese contulerunt; Borbonius, posteaquam nec a militibus, ut ab incepto itinere ac proposito desisterent, impetrare, nec eos, ut erat stipendio non suppetente precarius imperator, coërcere posset, non putavit nec ad suum officium et dignitatem, nec ad Caroli Caesaris rationes interesse, ut ipse quoque ab exercitu discederet, ne si tanta multitudo sine imperio ferretur, obvia quaeque devastans atque diripiens in omnem injuriam et maleficium intolerantius irrueret, et Pontificiae ditionis populis, contra inducias factas, et Caroli Caesaris voluntatem, longe gravius noceretur. Itaque militum voluntati morem gerere se velle palam profitetur, centurionesque et praefectos, quorum quidam,

dam, ne Caroli Caesaris animum offenderent, metuere se praedicabant, confirmat, et omnes pro suo jure ac potestate, quam acceperat a Carolo, se sequi ac suum officium obire jubet, castraque movet, et per viam Flaminiam non procul urbe Bononia, quae portis clausis firmo praesidio tenebatur, inducit. A qua civitate, Caesarianis, quod nec commeatibus, nec re alia sublevarentur, indignantibus, Germani longe et late per agrum diffusi aedificiis incensis magnum detrimentum Bononiensibus intulerunt.

III. Hinc magnis itineribus progressi, et Medula, cui castello Albertus Pius imperitabat, ex itinere, quod clausis portis agmen recipere recusasset, expugnata et incensa, iter Romam per Senensem agrum direxerunt vitata Florentia, cui saepe Hispanorum illa manus direptionem minata fuerat, quippe opulentae urbi ex earum numero, quae in ipsorum caput conspiraverant. Nam perficiendi facultatem Dux Urbini sustulerat, qui a Florentinis sibi metuentibus accersitus Foederatorum exercitum, in quo, uti demonstratum est, imperii summam obtinebat, eo praesidii gratia celeriter induxerat, quo nuntiato Romam recta contendendi consilium nostris confirmatur.

IV. Romani postquam de Borbonii adventu nuntiatum fuerat, sese ad obsistendum, et urbem tuendam comparare coeperunt, non jam sibi cum parva et tumultuaria manu, et Columnensis factionis civibus, aut castellanis rem fore intelligentes, ut aestate superiore, quibus Romam invadentibus sibi quiescere, et sese spectatores praebere licuisset, sed cum robustissimo et ve-

te-

terano Hispanorum Germanorumque exercitu. Itaque Clementi Pontifici civitatem in officio, ejusque potestate futuram non gravate receperunt. Tum Romana juventus sese ad pugnam instruere, et exercere coepit, regionatim convenire, omnisque generis armis instructa singulis fere diebus per Urbem sese ostentare, et Romam suo more subinde conclamans vagari, idque cum Hispanorum, qui Romae suum negotium agentes morabantur, non parvo periculo quorum, nonnullos magna verborum contumelia arrogantiores vexaverunt, quosdam etiam noctu per occasionen occiderunt.

V. Pontifex, exercitu jam appropinquante, habito intra Urbem militum delectu, Romanisque collaudatis, et eos ad officium patriae tam necessario tempore praestandum cohortatus Rentium Chierum Ursinum toti muneri Urbis custodiendae ac defendendae praefecit. Is arcem, quae est ad pontem Milvium, ne Tiberim Caesariani extra Urbem trajicerent, praesidio munivit; et quia dubium non erat fore, ut Caesariani in Burgum potissimum incumberent, qui vicus suburbanus ad Vaticanum montem brevi infirmoque et partim etiam interrupto muro cingebatur, eam partem, qua murus corruerat, fossa valloque muniendam curavit, ibique frequentia tormenta, et praesidii maximam et firmissimam partem collocavit.

VI. Borbonius autem, copiis tertio Nonas Majas in Urbis conspectum deductis, cupiens in tanto periculo et militum odio civitatis saluti consulere, simulque exercitus in omnium rerum inopia necessitati prospicere, caduceatorem praecurrere jubet, et suis verbis a

Pontifice postulare, ut suorum aliquem ad se mitteret virum gravem, cum quo de pacis, quam ipse magnopere optaret, conditionibus transigeretur. Sed caduceator nec auditus est, nec a praefecto in Urbem intrare permissus. Tanta erat Rentii fiducia Caesarianum exercitum repellendi, quem rerum omnium inopia laborare, nec tormenta ad murum diruendum convehere constabat, quippe quae in finibus Senensium, ne properantibus essent impedimento, reliquerant! Cui sententiae fiduciaeque ea quoque res suffragabatur, quod Dux Urbinas cum valido Foederatorum exercitu non longo intervallo subsequi nuntiabatur; quin etiam Pontifex, et Albertus Pius ceterique fere, quorum consilio res administrabatur, nec paucis diebus Urbem ab his expugnari, praesertim in tanto Romanorum consensu, nec diutius obsideri posse judicabant, sed necessario dissolvendum esse exercitum, qui esset rebus omnibus necessariis destitutus.

VII. Ceterum quae res Pontifici suis rationibus suffragari videbantur, hae fuerunt illi maxime omnium adversariae. Tot enim tantisque difficultatibus affecti Caesariani, omne periculum contemnentes, sibi aut occumbendum esse in oppugnatione statuebant, aut Urbem expugnandam, quae tam superbe pacis conditiones negligeret. Igitur eo die in parte Vaticani montis, quae est a tergo fani Divi Petri, consederunt, et ex loco superiore situm rationemque murorum considerarunt; postridie quarta vigilia, densissima nebula, quae vel proximorum conspectum adimebat, omnem illum locum quasi divinitus occupante, silentio, et jaculatoribus sclop-

pe-

petorum igniculos occultantibus, muro, qua brevissimus erat, succedunt, Borbonio ipso cum Hispanis antecedente; nec ante conspici potuerunt, quam acies prima murum attingeret. Tunc vero proximorum clamore ceteri defensores exciti tormentorum scloppetorumque telis ex muris et vallo et ipso Petri fano propugnare, et ubi hostes esse suspicabantur, tela intendere coeperunt. Hispani vero scloppetorum telis eam partem muri defensoribus cum nudavissent, scalis admotis conscendere nituntur.

VIII. Quibus rebus administrandis atque imperandis occupatus Borbonius, dum inter primos versatur, tormenti telo femore confossus occiditur. Hoc prostrato, qui proximi aderant, centuriones ac milites, hortante Joanne Urbina et extremum periculum, si gradum retulissent, denuntiante, acrius instare, et majore jam non solum studio, sed etiam indignatione oppugnationem urgere, gnaviter etiam custodibus propugnantibus, hanc enim muri partem Helvetii milites praetoriani ducenti ex vallo, de quo supra demonstratum est, traducti in primis defendebant. Sed Hispani, postquam hos partim peremtos, partim vulneratos jam orto sole repulerant, pauci se ex muro intra vicum demiserunt, quibus fortiter defensorum multitudinem sustinentibus alii certatim se de muro demittebant. Itaque brevi, aucto numero, custodes ab ea parte diffugere coeperunt, tum suffoso muro ceteris aditus patefactus. Nam qui vallum ad montem Sancti Spiritus custodiebant, non prius hostem irrupisse senserunt, quam interclusi a tergo caederentur. Ita, cum essent numero circiter quinque millia, perpauci fuga elapsi mortem effugerunt.

IX. Interea Pontifex, qui audito scloppetorum tormentorumque fragore, cubitu non segniter surrexerat, ne subita Caesarianorum irruptione, si forte irrupissent, in aedibus Vaticanis opprimeretur, coepit cum tredecim Cardinalibus, qui ad ipsum convenerant, in arcem per cavum murum ad eam pertinentem contendere; necdum tamen pervenerat, cum jam fugientes suos et insequentes Hispanos conspexit, quorum Hispanorum circiter quinquaginta cum tribus signis militaribus pontem, quo Tiberis ad arcem Sancti Angeli committitur, transgressi ad turrim *Nonae* vocatam processerunt, atque eadem via, cum ceteros substitisse animadverterent, reversi sunt, nemine scilicet obsistente. Nam neque cataracta dejici a conantibus superne potuit, diuque in ea rerum trepidatione, qui portam pontis occluderet, nemo fuit. In arce vero, quae nullo aut quam minimo praesidio tenebatur, cuncta erant imparatissima, ut si illam Hispanorum manum mediocris militum multitudo subsecuta fuisset, eo temporis vestigio Urbs ipsa in Caesarianorum potestatem pervenire potuerit.

X. Ad hunc modum expugnato Burgo, et cum aedibus Pontificiis ipso quoque Petri fano direpto, nihil enim sanctum, nihil inviolatum fuit, Urbs tamen ipsa defendi poterat, si propugnatores, aut potius propugnatorum ducem habuisset. Nam qua parte trans Tiberim oppugnari poterat, nec infirmo, nec brevi muro cingebatur, et pontes rescindere, aut certe fossa valloque munire licebat; atque ea ratione vel auxilium exspectare, vel spatium dare, ut pax, si non aequis, tolerandis tamen conditionibus componeretur. Sed tantus

tus terror cum ceteros Romanos, tum vel maxime Rentium Chierum invasit, ut is inter primos, omissa Urbis defensione, timore ac desperatione plenus in arcem confugeret. Itaque Romanis, qui ad muros erant defendendi gratia, evocantibus, et ipso Pontifice per Joannem Matthaeum Gibertum Episcopum Veronensem cohortante, vix longo spatio ab eo potuit impetrari, ut ad munus suum obeundum, et quae defensioni forent necessaria, imperandum exiret, me vidente et audiente, atque hominis sive stupor ille fuit, sive ignavia, demirante. Nam et ego ex aula Pontificia me in arcem receperam cum Alberto Pio, cujus eram non negotiorum administer, sed studiorum, quemadmodum ipse dicere solebat, socius, ut vir ille doctissimus nulla re aeque, ac doctrinarum studiis et hominum non indoctorum consuetudine delectabatur. Quamquam paulo post eodem die a Francisco Ursino Cardinale, qui jussu Pontificis praesidium deligebat et constituebat, arce excedere coactus sum ob eam modo causam, quod Hispanus essem.

XI. Jam multo die de nece Borbonii in arce cognitum est, simulque nuntiatum Guidonem Rangonium cum equitatu auxiliari praemissum adesse. Tum Pontifex, sive praesentis periculi timore ductus, sive ut subsidio venientibus copiis spatium perveniendi daretur, Martinum Portugalliae Regis Oratorem ad se vocat, ipsumque ad Caesarianos duces legatum de compositione mittit, si quibus paulo modo aequioribus conditionibus pax convenire posset, ut accepta pecunia ad stipendium militare exercitus inde abduceretur. Quibus

a Martino mandatis expositis, Caesariani duces, quorum primum locum Philibertus Uraniae Princeps et Joannes Urbina tenebant, responderunt: ita demum pacem ab exercitu impetrari posse, si Pontifex Romanique ducatorum trecenta millia pro stipendio militibus numerando contribuerent, et interea exercitus in eam partem Urbis, quae trans Tiberim est, reciperetur, donec pecunia persoluta fuisset. Qua de re ipsi quoque duces ad civitatis supremos Magistratus legatum miserunt. Sed dum Pontifice de pecuniae magnitudine recusante nec, quod ducibus probaretur, offerente tempus teritur, Ludovicus Gonzaga cum Italica, cui praeerat, manu, paucis quibusdam Hispanis adjunctis, Transtiberinam Urbis partem circumire coepit, jussus locum oppugnationi aptum considerare et, si rei bene gerendae detur occasio, hanc non praeterire.

XII. Is ea parte, quae post Divi Pancratii fanum est, murum a defensoribus vacuum esse animadvertens, scalis admotis milites conscendere jubet, a quibus occupato muro Romani ceteris ex partibus diffugere coeperunt. Hoc nuntiato reliquus exercitus accurrit, et perforato muro deinde refractis portis, paulo ante solis occasum immittitur, praeter Hispanorum duo millia, qui in statione ad Burgum, si forte hostes pervenissent, remanserunt. Igitur Tiberi per pontes, nemine remorante, trajecto, diripiendi gratia in omnes partes milites discurrunt. Nec tota nocte, et postero die, cunctis jam Urbem ingressis, a rerum direptione, hominum captione, domorum, si quae hominum multitudine fretae resisterent, oppugnatione destiterunt, nullo

na-

nationum habito delectu, non Hispanis parcere, non Germanis, nihil ab Italicis Cardinalibus, qui rebus Caesaris favebant, atque ea fiducia in arcem non confugerant, abstinere, humana cuncta et divina permiscere, fana omnia sacraque vasa et, quibus Divorum reliquiae asservabantur, diripere; quidam etiam religiosi homines, cum ea verbis precibusque defendere conarentur, ad aras concisi, Lutheranorum impietate in res potissimum sacras saeviente. Neque vero patentibus inventisque auro, argento, vasisque, et cetera supellectile contenti erant, sed captos etiam cives pecunia sese redimere cogebant. Quidam etiam pessimi homines, sed pauci eosdem, ut occultatas opes indicarent, tormentis adhibitis compellebant. Cardinales civesque primarii, in quorum domos magna hominum multitudo confugerat, pactione facta pretioque constituto milites, praesertim Hispanos, admittebant, seque domosque cum rebus omnibus custodiendos eis committebant; sed quamquam accepta pecunia milites officium suum bona fide praestabant, tamen post dies aliquot eaedem domus vi expugnatae a Germanis diripiebantur, indignantibus, quod praedae maxima pars ad Hispanos ob ipsorum majorem diligentiam atque solertiam pervenisset.

XIII. Itaque divinitus factum esse videtur, ob peccata et scelera hominibus irascente Deo, ut Roma inusitata quadam ratione caperetur, diripereturque, et omni clade belli calamitatumque genere vexaretur. Tam acerbam enim direptionem mox fames, deinde etiam pestis gravissima consecuta est, et longa militum mora do-

domus etiam multae dirutae, quippe quarum materia milites, lignis non suppetentibus, ad ignem necessarium uti cogebantur.

XIV. Paucis ab Urbe capta diebus interjectis, Dux Urbinas cum exercitu peditum viginti quinque millium et firmo equitatu ad insulam, qui locus abest ab Urbe passuum sex millia, pervenit, castraque posuit. Quo nuntiato Caesariani, ne arci, qua Pontifex obsidebatur, subsidium ferri posset, a Tiberi ad extremos hortos Pontificios montemque Vaticanum per vineas, quae sunt ad prata Neroniana, vallum sed perhumile duxerunt, ibique dispositis militibus excubias per vices agebant, simulque arcem, brevi intervallo relicto, apertis cuniculis cinxerunt, quo Princeps Uraniae Philibertus, quae necessaria viderentur, imperandi gratia incautius cum processisset, scloppeti telo ex arce emisso facie vulnus accepit, quo multis diebus periculose laboravit.

XV. Pontifex, auxilio frustra multis diebus exspectato, magno timore afficiebatur. Nam Dux Urbinas, qui Caesarianos, quos aequo etiam loco metuisset, vallo munitos haud praelio lacessendos putaverat, reque infecta ac ne tentata quidem abierat, et jam commeatus parcissime suppetebant, cuniculique processerant. Tot igitur difficultatibus affectus, sed eo maxime timore ductus, ne arx per cuniculos igne supposito, ut Caesariani minabantur, dejiceretur, deditionem facere constituit, quae his conditionibus septimo Idus Junii facta est: ut ceteris omnibus, qui arce continebantur, cum rebus suis omnibus, quo cujusque ferret animus, discedere liceret: Pontifex dumtaxat, cum Cardinalibus tam-

tamdiu custodiretur, donec ducatorum quadringenta millia ad stipendium militare ab eo persolverentur: interim Roma, Ostia, Civitasvetus, Parma et Placentia fidei causa in potestatem Caroli Caesaris permitterentur. Igitur praesidio, quod erat quadringentorum hominum fere omnium jaculatorum, digresso pars arcis inferior Philippo Cervellonio Hispano, et alteri centurioni Germano cum suis manipularibus custodienda traditur: Pontificis autem et Cardinalium, qui parte superiore continebantur, custodia Fernando Alarconi cum parvo Hispanorum praesidio committitur. Nam diebus superioribus et hic et Carolus Lanojus cum ea Hispanorum Germanorumque manu, quam ex Hispania traduxerant, praeterea Vasti Marchio, Hugo Moncada et Pompejus Columna Cardinalis Romam convenerant.

XVI. Ceterum pridie deditionis Carolus Lanojus, cumque eo Vasti Marchio Urbe profugerat, ut Hispanorum furorem vitarent, quem seditiosorum quorumdam calumniae in ipsos concitaverant. Itemque paulo post Philibertus Uraniae Princeps, metuens Germanorum impetum, profugit, quorum in se invidiam iramque temeraria pactione, quam praestare nequibat, conflaverat, dum imperii summam comitiis militaribus ambiret. Nam inter Germanos, et Hispanos convenerat, ut ex quadringentis ducatorum millibus, quae Pontifex erat numeraturus, Germanis primum emeritum usque ad captam Romam stipendium, deinde Hispanis persolveretur. Philibertus autem, qui temere sibi cuncta de Hispanorum facilitate pollicebatur, in occulto Germanorum colloquio promisit, si suffragio ipsorum in demor-

tui Borbonii locum sufficeretur, se Hispanis adductis perfecturum, ut tota pecuniarum summa ad ipsos perveniret; eaque pollicitatione ducti Germani sese imperata ipsius facturos esse jurejurando promiserunt. Hoc per indices cognito, Hispani cum Germanis per praefectos colloquentes ipsorum cupiditatem Philibertique injustitiam incusant, seque profitentur eam injuriam et indignitatem non esse laturos; quorum justa expostulatione ac oratione probata, Germani tantopere sunt Philiberti vanam pollicitationem indignati, ut eorum quidam ipsum ad poenam quaerentes, domum, quae *Sancti Marci* cognominatur, qua ille diversabatur, ingressi diriperent; nam ipse, jam certior ab amicis factus, aufugerat.

XVII. Postridie colloquii, sicut fuerat constitutum, in circum Flaminium, qui *campus Agonis* hoc tempore nominatur, utrique de re communi conveniunt; gravissima enim tum pestis, tum etiam fames, quae in dies invalescebant, Urbem invaserant, constituuntque, ut Hispani viginti totidemque Germani suorum suffragio deligerentur, ad quos summa potestas de rebus omnibus communiter statuendi, et imperandi deferretur. Quo facto, quadraginta viris in fanum quoddam coactis placuit, ut quidquid nummorum ad id tempus fuisset a Pontifice tributum, et tum exigi posset, Germanis, ad quos multo minus praedae, quam ad Hispanos pervenerat, distribueretur; utque eo triduo exercitus Roma in oppida circumjecta discederet. Relictis igitur ad Urbis praesidium mille Hispanis praeter arcis custodes ejusdem nationis (nam Germani remanere no-

lue-

luerunt) sexto Idus Julii exercitu Roma digresso equites cataphracti Tibur, levioris armaturae Arrietum circumque ea loca discesserunt; peditatus in Umbriam processit, partitisque oppidis Narnia Germanis obtigit; sed cum ea civitas sit factionis Ursinae, oppidani Germanorum injurias metuentes, et loci munitione hominumque multitudine freti (multi enim mortales ex proximis vicis eo confugerant) sumtis armis portisque clausis Germanos recipere noluerunt; quorum temeritatem et arrogantiam milites non ferentes simulque, ne horum exemplum et impunitas alios ad obsistendum invitaret, oppidum oppugnare aggrediuntur, oppidanisque gnaviter propugnantibus Hispani, vitato proximo ponte, quo praeterfluens amnis committitur (hunc enim hostes firmo praesidio munierant) per alterum superiorem juxta Interamniam trajecerunt, et in locum, unde oppidani nihil hostile metuebant, pervenerunt, irrumpentesque magnam stragem in omnem sexum et aetatem saevientes ediderunt, majorem edituri, nisi magnus numerus per aversam partem prope arcem in proximum montem fugientes evasissent. Ad hunc modum expugnata direptaque Narnia, ejusque clade et exemplo vicinis perterritis nemo omnium fuit ejus regionis, qui portas accedentibus occluderet. Itaque per oppida et vicos dispersi milites sese oppidanorum castellanorumque opibus alebant.

XVIII. Tertio post mense Germani, posteaquam sedata peste annonam ad mediocritatem redactam esse cognoverant, Romam, ut superioris temporis stipendium exigerent, septimo Kalendas Octobris revertuntur;

sextoque post die Hispani ab Alarcone, cujus tunc erat maxima in exercitu auctoritas, evocati adsunt, ut Germanis, si stipendio dilato Urbem, quod saepe minati fuerant, incendere conarentur, obsisterent. Ceterum Germanis stipendium efflagitantibus, et Pontifice, dum praesentem inopiam excusat, differente, obsides ab eo promissae pecuniae postulantur, tradunturque primum Alarconi, mox ab ipso in campo Florae Germanis. Hi autem fuerunt Sipontinus, qui postea fuit Pontifex Maximus Julius Tertius dictus, et Pisanus Archiepiscopi, Pistoriensis et Veronensis Episcopi, Jacobus Salviatus, Laurentius Rodulphus amici et necessarii Pontificis. His novem dierum spatium ad certam pecuniae partem numerandam a Germanis datum, quibus elapsis, nec soluta pecunia, obsides in campum Florae (huc enim Germani armati velut acie instructa suo more convenerant et patibulum erexerant) producuntur. Quibus conspectis, *occide*, *occide* clamat Germanorum multitudo; sed obsidibus sub patibulum adductis et constitutis, inter se collocuti quinque dierum spatium addunt, et catenis ad brachia injectis, binos convinciunt, in aedisque *Cancelleriae* vocatae munitiorem propinquioremque locum traducunt; sed ne tunc quidem soluta pecunia, iterum et tertio ad patibulum obsides simili ratione atque minis cum maximo ipsorum metu et angore producuntur, spatiisque dilatis reducuntur.

XIX. In tanta rerum iniquitate et angore animi obsides hanc salutis rationem inierunt, limis, quas domestici (nam his aditus ad eos patebat) suggesserant, catenas ipsi secant, contiguum camino parietem familia-

res

res iidem ex proximo conclavi a custodibus Germanis averso perforant, et rebus omnibus ad fugam comparatis circa mediam noctem, custodibus eisdem somno et mero, quod ipsi large cibo etiam repletis praebuerant, gravatis et nihil sentientibus, manu a familiaribus sublevati per foramen egrediuntur, et per conclavia, et cubicula, cuncta tenebris obtinentibus, supra hortos educti per aptatas ex funibus scalas in hortos descendunt; deinde domum contiguam transgressi vestibus mutatis equisque conscensis in partem muri a familiaribus perforatam feruntur, consilium adjuvante fortuna. Accidit enim peropportune, ut ea nocte, quae fuit pridie Kalendarum Decembris, tenebras et viarum solitudinem continuatus imber augeret. Postridie cum de obsidum fuga Alarcon propere cognovisset, veritus, ne ira perciti Germani in aliquam injuriam impellerentur, Hispanos jubet in armis esse et, quid Germani moliantur, observare. Germani insequente die, ira et odio in dies augescentibus, in campum Florae superiorum dierum consuetudine de obsidibus constituendi gratia convenerunt. Ceterum obsidibus produci jussis, simul ac de ipsorum fuga cognovere, sine tumultu nec magnam indignationem praeferentes praeter omnium opinionem discesserunt.

XX. Post hanc obsidum fugam Caesariani duces, qui multis nuntiis litterisque Caroli Caesaris moniti jussique, ut Pontificem et Cardinales, quacumque ratione daretur, primo quoque tempore liberarent, in eam maxime curam insistebant; sed eorum studio militum, praesertim Germanorum, pertinax cupiditas obsistebat,

qui

qui in eo perstabant, ut prius pecunia persolveretur. Sed, quod diu precibus frustra petiverant, id hac demum ratione impetraverunt, ut de pecunia novis obsidibus, qui ab Hispanis custodirentur, et Ostiae ac Civitatisveteris arcibus datis caveretur. Nam Carolus ipse diuturnis bellis exhaustus superioris temporis stipendium persolvere non poterat. Itaque datis obsidibus, et arcibus traditis, postridie Nonarum Decembris Pontifex recepta libertate paulo post mediam consecutam noctem cum Italico praesidio, cui praeerat Ludovicus Gonzaga, Urbietum oppidum natura munitissimum proficiscitur.

XXI. Interea Rex Franciscus, qui neglecta fide et jurejurando, Foederatorum societate armisque confisus, pactis cum Carolo Caesare stare nolebat, posteaquam de Pontificis Venetorumque foedere constitit, legatum ad Carolum misit, ut cum eo de filiorum liberatione novis conditionibus transigeret, qui Venetorum legato sibi, ut constitutum erat, adjuncto a Carolo postulavit, ut, quando Rex Franciscus quod de Burgundia pollicitus fuerat, omni Gallia repugnante praestare non poterat, accepta grandi pecunia pueris Regiis libertatem daret. Ad haec Carolus ita respondit: quam quisque fidem et jusjurandum vel temporibus adductus dederit, hanc ab eo praestari fas esse, et jure gentium constitutum, eoque magis, siquis casus Principem, aut Regem, cujus etiam sine solemnitate et jurejurando pollicita soleant et debeant esse firma, huc necessitatis impulerit: si Rex Franciscus Burgundiam, quam injuste retineret, reddere nequiret, faceret, quod posset, pa-

pactusque fuisset, ut rediret in ipsius potestatem: aliter numquam nec fidem datam, nec filios liberaturum.

XXII. Hoc responso publice legatis dato, Gallum privatim sic est affatus: *Haec*, inquit, *dicito Regi tuo: quod fidem fallat, quam mihi, tum publice palamque, tum privatim et secreto, cum Madritii soli essemus, dedit, ipsum nec recte facere, nec ut decet virum generosum et Principem: hoc si negaverit, profiteor me armis cum ipso de veritate disceptaturum, singularique certamine controversiam diremturum.* Sperabat videlicet Carolus viro forti justam causam tuenti divinam opem non esse defuturam. Haec autem Granatae gesta sunt inter initia belli Mediolanensis, quo bello confecto, Romaque direpta et Pontifice capto, Henricus Britannorum Rex, dum contentionis causas propter odium, quod ex filiae repulsa in Carolum gerebat, quaerit, facta cum Rege Gallorum amicitia, a Carolo missa legatione petit, ut, quando Rex Gallorum, quod de Burgundia pollicitus fuerat, praestare omni Gallia resistente non poterat, ipse pro sua aequitate contentus sit eo, ut pueri Regii pecunia redimantur, ne hoc pertinaciter negato causam daret publicae Christianorum dissensionis. Ad haec Carolus liberaliter respondit, seque dixit, ut Henrici voluntati morem gereret, ea conditione contentum fore, quam Rex Franciscus tulisset, ut pro Burgundia vicies centena ducatorum millia numeraret, ceteris conditionibus, de quibus foedere Madritiensi convenisset, permanentibus.

XXIII. Multis diebus interjectis, utriusque Regis legati, qui Caroli Regiam assectabantur, velut accepto Regum responso, quorum docendorum causa longum spa-

spatium sibi sumserant, ad ipsum redierunt, utque pax iterum, quibus modo diximus, conditionibus firmaretur, postularunt. Hoc impetrato, dictisque conditionibus, exspectandum esse dixerunt, dum Rex Franciscus suo legato de confirmanda eis conditionibus pace per litteras privatim nominatimque mandaret; atque his rebus et artibus Carolum eludere, quo securius ageret, ut jussi erant, molientes tempus extraxere, donec rebus ad bellum Neapolitanum comparatis duo Regum caduceatores Burgos, ubi tunc Carolus morabatur, pervenerunt, ut ei bellum, quod jam pridem gerebatur, cum legatis visum esset, indicerent. Ut autem Henricus Rex non sine causa bellum indicere videretur, iidem legati rursus ad Carolum convenientes ab eo postularunt, ut quam primum Regi Henrico creditam pecuniam persolveret, quae summa erat trecentorum millium ducatorum, et item quinquies centena eorumdem nummorum millia, quae poena constituta fuerat in eum, per quem staret quominus Caroli cum Henrici filia constitutum matrimonium conficeretur; praeterea magnam vim pecuniarum, quam Rex Gallorum Henrico pendere intermisisset, ex quo inita societate inter Carolum et Henricum ea conditione bellum ab eis est in Regem Gallorum susceptum, ut Carolus centena quinquagena millia ducatorum, quae Rex Gallus Henrico in annos pendebat, tamdiu tribueret, donec Henricus, quod tanti esset, in Gallia communibus armis illatis recepisset.

XXIV. Ad ea Carolus respondit: si data pignora et syngrapha sibi reddantur, nullam in se moram fore, quin statim creditam pecuniam, de qua non dubitetur, per-

persolvat; de ceteris, quae summo jure et fortasse injuste peterentur, causa per arbitros cognita, quod fuerit judicatum, ab eo se non discessurum. Cujus responsi aequitate et justitia factum esse videbatur, ut nulla justa causa inferendi belli Britanno Regi relinqueretur, non magis quam Gallo, qui contra jus et fas praeterque omnem speciem honestatis arma in Carolum sumebat. Legati tamen non solum Francisci et Henrici Regum, sed etiam Venetorum et Florentinorum (nam hi cum maxime Regi studerent, se nihilominus in pacificationem interposuerant) velut desperata compositione ad Carolum redeuntes ab ipso, uti sibi ejus voluntate discedere domumque redire liceret, petiverunt. Hoc impetrato legatisque digressis caduceatores, de quibus diximus, ad Carolum introducti, qui hujus rei causa in conclavi magnaque principum virorum praesulumque adstantium corona sedebat, legationem, quam deferebant, exposuerunt, priorque Gallus, cujus legationis haec fuit summa: magnam esse Caroli et intolerabilem injustitiam, qui aequissimis pacis conditionibus repudiatis nec Pontificem Maximum, quem captivum teneret, liberare, nec accepto justo redemtionis pretio filios sibi restituere, nec debitam pecuniam Henrico Britannorum Regi persolvere animum induceret; quoniam igitur tum reipublicae Christianae, tum sibi privatim amicisque gravem injuriam faceret, bellum se illi, et quicumque sub ejus imperio essent, palam indicere.

XXV. Ad haec Carolus respondit, servos pugnare, aut bellum gerere cum dominis suis jure gentium prohiberi; injuste igitur facere Regem Franciscum, qui cum

sit ipsius captivus justo bello captus, bellum sibi indicat, praesertim causis nec justis, nec veris illatis; nam Pontificem Maximum, qui se invito et captus fuerit et custoditus, jam esse suo jussu dimissum et liberatum, ut pridie suorum litteris, nuntioque factus fuisset certior; de ipsius vero Regis filiorumque redemtione multum se de suo jure remittentem ad longe etiam leviores, quam aequitas postularet, conditiones descendisse; de pecunia Henrico Regi debita se nihil recusare, quin ei, quidquid fuerit judicatum, persolvat; ceterum mirari, qui Regi Francisco in mentem venerit bellum nunc indicere, quod jam pridem gerat geseritque cum ipso paene continenter septem annos superiores nunquam indictum.

XXVI. Atque haec quidem Gallo respondit. Britannico vero caduceatori, cujus idem paene fuit orationis exitus, quique Henricum non sua solum, sed etiam Regis amici et Pontificis Maximi injuria et contumelia permoveri dixit, eadem paene respondit; illud tamen adjecit, precari sese Deum immortalem, ne sibi Henricus justiorem bellum ei faciendi causam praeberet, quam ipse illi praebuisset. Jam enim Carolus intellexerat, Henrico esse in animo, ut in suam contumeliam Catherinam uxorem suam et ipsius Caroli materteram (id quod paulo post perfecit) repudiaret, ex qua ante annum plusquam vigesimum ducta liberos procreaverat. Deinde ad Gallum caduceatorem conversus Carolus: *Haec quoque*, inquit, *meis verbis dicito Regi tuo, quae nuper ego Granatae Burdigaliae praesidi ejus legato ipsi renuntianda mandaveram: ea si nondum cognovit, det operam, ut primo quoque*

que tempore cognoscat, nec enim parvi refert ad ipsius famam; jam intelliget, quanto melius ego ei, quam ipse mihi, promissa faciam. Haec caduceator eidem legato, qui nondum ex Hispania excesserat, cum nuntiasset, ille sive oblitus, sive oblivionem simulans a Carolo per litteras petit precaturque, ut oblito sibi verba illa, de quibus caduceatori memorasset, per epistolam suggerere ne gravaretur. Cui Carolus in hunc maxime modum respondit.

XXVII. „Scribis ad me petisque, ut, quae tibi die„bus superioribus Granatae dixeram, ac, ut Regi tuo „renuntiares, mandaveram, eidem tibi tamquam imme„mori suggeram, scriptoque referam. Scio, quarum re„rum est ingrata memoria, has homines diligenter o„blivioni tradere consuevisse. Faciam tamen quod po„scis; nec me pigebit, quae tunc dixi, nunc totidem „verbis scripto referre. Sic igitur tibi, cum essemus Gra„natae, mandavi: *Haec dicito Regi tuo, quod fidem fallat,* „*quam mihi Madritii tum publice palamque multis, tum pri*„*vatim, cum soli essemus, dedit, ipsum nec recte facere, nec* „*ut virum generosum decet; hoc si negaverit, profiteor me* „*armis cum ipso de veritate disceptaturum, et controversiam* „*singulari certamine diremturum.* Atque haec quidem ego „tibi Granatae dixeram; quae si Regi Francisco, uti „mandavi, renuntiaveris, jam intelliget me meliore fi„de pollicita praestare, quam ipsum, qui fore confir„mavi, cum soli essemus Madritii, nisi promissa face„ret, ut ipsum nec bonum virum esse, nec animi in„genui praedicarem, atque contenderem.“

XXVIII. His rebus ad se perlatis, Rex Franciscus,

ANN. M. D. XXVIII. cum jam annus ageretur Christi millesimus quingentesimus vigesimus octavus, ne per timorem aut ignaviam certamen effugere videretur, epistolam ad Carolum mittit, nec graviter, nec pro Regia dignitate scriptam, sed more militari: in hanc maxime sententiam.

FRANCISCUS REX GALLORUM, CAROLO ROMAN. IMPERATORI DESIGNATO, HISPANIARUMQUE REGI SALUTEM.

„ Renuntiatum mihi est a legatis, quos ad te de „ pace misi, te conditiones aequissimas aspernantem „ excusationem attulise, quod ego istinc violata fide „ profugerim; quamobrem, ut meae famae consulam, „ quae falsis a te obtrectationibus et calumniis gravi- „ ter impetitur, hanc ad te provocandi causa epistolam „ mittere constitui. Nam licet nemo, cui sint custodes „ impositi, data fide teneatur, qua ratione id meum „ factum vel sola purgari posset; tamen meae famae „ consultum esse cupiens, cujus magnam semper habui, „ habeboque, dum vita suppetet, rationem, ut hominum „ de me opinioni satisfaciam, sic tecum agere decrevi: „ si me fidem datam violasse jactasti, vel jactas, aut „ contemta fama quidquam fecisse, quod virum nobi- „ lem bonae famae studiosum non deceat, te turpiter „ mentiri dico, et quoties dixeris, mentiturum. Quo- „ niam igitur falso meam famam laedere conatus es, „ nihil amplius mihi scribas, sed locum certamini ido- „ neum tutumque deligito, ego arma utrique deferam. „ Ac nequid posthac temere in meam contumeliam „ voce, vel scripto jactes, Deum hominesque testor,

„ jam

„ jam per me non stare, quominus inter nos controver-
„ sia singulari certamine dirimatur. Vale. Lutetia quin-
„ to Kal. Aprilis. "

XXIX. Hanc epistolam Rex Franciscus ad Carolum perferendam ejus, qui ad ipsum erat, legato dare volebat, in Hispaniam proficiscenti; sed hoc accipere recusante, eumdem jubet Carolum Caesarem certiorem facere, ut ipsius voluntate fideque publica caduceatori suo epistolam in Hispaniam ad Carolum deferenti adventus reditusque tutus concedatur. Cujus legati litteris certior factus Carolus, tres eodem die nuntios cum litteris ad Regnorum confinia obviam caduceatori dimisit, ut is, quacumque veniret, accepta publica fide et liberaliter habitus, nulla interposita mora, ad ipsum, qui tunc ad Montisonem oppidum aderat, perduceretur. Quo caduceator cum pervenisset; ad Carolum cum majestate sedentem (sic enim ipsi Carolo rem geri placuit) introductus, multis proceribus adstantibus: *Rex*, inquit, *Gallorum dominus meus a te, Maxime Imperator, suam famam sinistris sermonibus laedi iniquo animo ferens, sui purgandi et falsas criminationes armis convincendi causa hanc ad te scriptam epistolam mihi perferendam dedit, quam cum legeris, plane cognosces, quam ille semper fuerit honesti, justitiaeque cultor, atque laudis studiosus.* Haec effatus, epistolam Carolo reddidit. Qua Carolus accepta: *Respondebo*, inquit, *Regi, caduceatoremque remittam. Tu Regi tuo renuntiato, ut ipse quoque caduceatorem meum ire atque redire sine periculo posse litteris fidem faciat.*

XXX. Sic Gallo caduceatore dimisso, et palam epistola in eodem principum virorum coetu recitata, Ca-

ro-

rolus Regis Gallorum injurias in se, suaque in ipsum officia commemorat; quae indignitas et ingrati Regis perfidia cum non ferenda, sed armis vindicanda videretur, ipsum tamen, ut ceterorum sanguini parcatur, per se cum Rege Francisco viritim dimicando controversiam dirimere statuisse. His auditis viri principes cum animi magnitudinem simul, ac humanitatem Caroli collaudassent, omnes ei suam operam et studium, vel cum vitae fortunarumque discrimine, vel ad propulsandas vel ad persequendas injurias liberaliter pollicentur. Carolus vero ad Regis epistolam in hunc modum respondit.

CAROLUS ROMANORUM IMPERATOR
DESIGNATUS, GERMANIAE HISPANIARUMQUE REX
FRANCISCO GALLORUM REGI,
S. D.

„Epistolam tuam, cui dies erat adscriptus ad quin-
„tum Kal. Aprilis, mihi reddidit Gienna caduceator tuus
„sexto Idus Junii, longo scilicet intervallo, ad quam
„eadem fere, quae eidem caduceatori dixeram, rescri-
„bam. Quod legatis et caduceatoribus, quos ad me
„de pace misisses, quaedam ad tuam contumeliam per-
„tinentia me tibi purgandi causa jactasse scribis, ego
„nec caduceatorem tuum quemquam vidi praeter eum,
„qui Burgos ad me venit, ut tuis verbis bellum no-
„bis indiceret, nec erat, cur me tibi, quem nunquam
„per injuriam offenderam, purgarem; te autem, si ni-
„hil aliud, tua certe ipsius culpa accusat et conde-
„mnat. Quod autem fidem, quam mihi dederas, me re-
„quirere dicis, est, ut ais; requiro enim illam, quam

„mi-

„ mihi Madritii foedere dedisti, te in meam potesta-
„ tem, ut meum captivum justo bello captum, reditu-
„ rum, nisi liberatus pacta conditionesque foedere ac-
„ ceptas perfecisses, ut scriptura publica tuaque manus
„ testimonio est. Me vero jactasse, te contra fidem da-
„ tam ex custodia profugisse, commentitium est; non
„ ego in hoc tuam perfidiam esse dico, sed in eo, quod
„ foedus non servas, et jusjurandum fallis, in quo nul-
„ la est necessitatis excusatio: quam enim quisque fi-
„ dem hosti dederit temporibus adductus, hanc ut prae-
„ stet, jus gentium esse constat, et proborum hominum
„ consuetudinem, qua sublata tollitur ratio bella semel
„ conflata sine summa hominum pernicie dissolvendi.
„ Quod vero ais, si te dico, aut dixero fidem datam
„ violasse, aut contemta fama quidquam fecisse, quod
„ virum nobilem et bonae famae studiosum non deceat,
„ me turpiter mentiri, et quoties dixero, mentiturum:
„ ego, quam sis ceteris in rebus, quae ad me non
„ pertinent, boni nominis studiosus et officii cultor,
„ non laboro; illud citra mendacium affirmo, te, quod
„ fidem, quam mihi Madritii tum publice palamque,
„ tum privatim separatimque dedisti, fallas, quod pa-
„ cta foederaque et jusjurandum violes, te nec boni
„ viri, nec generosi munere fungi; hoc si tu verum
„ esse negabis, scriptura publica, tuaque manu redar-
„ guente non ego, tuam illiberalem, vixque gregario
„ milite dignam orationem imitatus, te turpiter men-
„ tiri dicam; quamquam hoc, me tacente, res ipsa lo-
„ quitur, tuumque tibi factum plurimum ab oratione
„ discrepans aperte dicit: profiteor tamen, me, ut ce-
„ terorum Christianorum sanguini parcatur, tecum de

„ ve-

„ veritate armis viritim disceptaturum, et controversias „ diremturum, ad quod dumtaxat te, qui, cum meus „ captivus sis, pugnare cum altero praeter meam vo- „ luntatem communibus legibus prohiberis, idoneum „ reddo. Quod me amplius ad te scribere vetas, sed „ aequum tutumque pugnae locum praebere, teque di- „ cis arma utrique deportaturum; patiaris, oportet, haec „ ad te scribi, tuaque malefacta, dum res postulat, me- „ morari. De loco certaminis conditionem accipio, da- „ boque operam, quantum erit in me, ut loco injuria, „ omnesque absint insidiae. Erit autem idoneus locus, „ ut jam nunc nobis condicatur, in confinio Regnorum „ nostrorum ad parvum sinum, qui est inter Fontera- „ biam et Andajam, qua parte et qua ratione inter „ nos convenerit, et ad parem conditionem, tutamque „ ab insidiis rationem pertinere visum fuerit; quem lo- „ cum, nihil est, quod recuses, cum ibidem et tu di- „ missus fueris, et filios foederis obsides tradideris; quo „ ex utraque parte viros nobiles et rei militaris peri- „ tos mittere licebit, quorum judicio omnia, quae ad „ parem pugnandi conditionem pertinebunt, et, utrius „ sit jus arma utrique deligendi, quod ego potius „ meum esse dico, quam tuum, et dies pugnae, et ce- „ tera, quae ad negotium conficiendum faciunt, consti- „ tuantur. Tuum igitur erit ad haec primo quoque tem- „ pore respondere, quod si ultra diem quadragesimum, „ quam tibi haec epistola reddita fuerit, distuleris, jam „ omnes intelligent per te stare, quominus singulari „ praelio decernatur. Vale. Ex Montisone pridie Nona- „ rum Julii ann. Christi nati M.D.XXVIII.“

XXXI. Hanc epistolam Carolus caduceatori suo dedit,

dit, utque ipsi Regi Francisco palam recitaret vel audire recusanti epistolam redderet, et responsum postularet referretque, mandavit. Is ubi Fonterabiam pervenit, nec fidei publicae diploma, ut existimaverat, offendit; Bajonae praefectum per nuntium de suo adventu certiorem facit, et, num diploma receperit, inquirit. Ille quarto post die recepisse respondit, sed cum mandatis, ut non aliter id caduceatori traderet, quam si nihil is aliud afferret, quam quod ad tutum certaminis locum pertineret. Ad haec caduceator, nihil se praeterea, nisi quae ad responsum epistolae Regis et certamen pertinerent, afferre respondit. Tandem accepto diplomate, Lutetiam Parisiorum pervenit, unde paulo ante Rex per causam venationis discesserat, nec caduceatorem ad se venire, donec ipse post aliquot dies Lutetiam reverteretur, permisit. Tunc vero multis viris principibus, non modo Gallis, sed etiam aliarum nationum, qui forte ad Lutetiam aderant, convocatis, multa de Caroli Caesaris injuriis in se, deque ejus iniquitate et superbia falso commemoravit, seque, ut controversias singulari certamine dirimeret, ullum amplius verbum Caroli Caesaris auditurum, vel referri passurum negavit, praeterquam quod ad tutum certaminis locum pertineret.

XXXII. Tunc caduceatorem introduci jubet, protinusque dicere conantem furentibus verbis interpellans: *Memineris*, inquit, *quae scripseris ex Fonterabia, et qua conditione fides publica tibi data sit, et cave, ne quod tibi praescriptum est, excedas*. Nullo ad haec responso dato, caduceator suppliciter a Rege postulat, ut sibi ejus

voluntate officio suo fungi liceat; et Rex: *Non*, inquit, *tibi verbum facere permittam, nisi primum omnium, quae pertinent ad faciendam fidem de idoneo tutoque loco certaminis, exposueris*. Et caduceator: *Recitabo*, inquit, *tibi epistolam Caroli Caesaris, si audire non gravaris; sin aliter, epistolam reddam, sic enim mihi mandatum est*. Tunc vero Rex, cui videlicet certum erat in tam turpi sua causa certamen detrectare, quasi indigna relatu, nec ferenda audiret, caduceatorem increpans surrexit, ipsumque nec audita, nec accepta epistola, male dimisit.

JO. GENESII SEPULVEDAE
DE REBUS GESTIS
CAROLI QUINTI
IMPERATORIS ET REGIS HISPANIAE

LIBER OCTAVUS.

I. DUM haec in Hispania Galliaque geruntur, et novus exercitus Francisci Henricique Regum exspectatur; Veneti Franciscusque Sfortia copiis coactis Antonium Leivam, qui cum praesidio Mediolanum obtinebat, oppugnare constituunt. Antonius, quamquam numero militum erat inferior, tamen contemta collectitia manu venientibus Melignanum usque obviam progressus, injecto timore, hostes consistere cogit, Mediolanumque revertitur. Premebantur id tempus, ut plerumque, Caesariani pecuniarum inopia, nec erat, unde Germanis efflagitantibus stipendium conferretur. Genuam igitur, quae in fide Caroli Caesaris erat, Antonius mittit, siqua ratio iniri posset pecuniam exigendi, vel mutuandi, eaque spe Germanos aliquamdiu continuit; sed elapso, qui dictus fuerat, die, necdum reverso nuntio, Germani, facta secessione, tumultuari coeperunt, tanto furore ut domum qua diversabatur Antonius diriperent.

II. Jamque Veneti Sfortianique copiis auctis ad Melignanum consederant, et Joannes Jacobus Medices

cum Rhaetiorum quatuor millibus Cassanum, qui vicus a Mediolano quatuordecim passuum millibus abest, processerat, ut inde Caesarianos commeatibus intercluderet. Hanc manum Antonius cum per se deleri nec factu difficile, et commodissimum esse judicaret, Hispanos et Italos armari, et super arma subuculas linteas indui jubet dignoscendi gratia; ipse eodem habitu equa, ut solebat, invectus in Germanorum concionem, quo armati suo more deliberandi gratia convenerant, procedit, et nuntium Genua re infecta rediisse pronuntiat, se tamen curaturum, ut eis stipendium propediem persolvatur, cujus rei gratia in expeditionem proficisceretur, quo si sequi ipsi velint, sperare rem fore in expedito; sin aliter, se tamen vel cum Hispanis et Italis, quae cogitasset, esse conaturum. His dictis, die jam in vesperum praecipite, nec exspectato responso discedit, et ad portam Romanam, quo Hispani et Itali, ut erat imperatum, conveniebant, contendit. Hoc animadverso Germani, pudore subeunte, ipsi quoque celeriter subuculas induunt, seque expeditioni comparant; itaque brevi omnes ad portam Romanam coierunt.

III. Tunc Antonius simulans praedicansque velle se Melignanum contendere, et noctu hostes imparatos et inopinantes adoriri, via, quae Melignanum ducit, proficiscitur; paulumque progressus, cum jam hostium exploratores renuntiatum discessisse putaret, Theodorum Epirensem, qui paucis equitibus suae nationis praeerat, ad se vocat, agmenque praecurrere, et cum hostili equitatu, si forte occurrat, praelium, dum ipse adest, com-

committere jubet. Theodoro cum viginti equitibus digresso, ipse in Cassanum iter sine duce convertit, nullamque noctis partem itinere intermisso, quia tamen a recta via errabundus deflexerat, in conspectum Cassani non ante solis exortum pervenit. Hostes, procul agmine conspecto, carris et materia sese munierunt, et custodibus per vias dispositis bona pars extra vicum in acie constiterunt. Antonius partitis copiis, Hispanos Italosque diversos jubet per tres vici partes signa in hostes inferre; ipse, duobus Germanorum millibus in acie extra vicum consistere, immotisque manere jussis, cum mille reliquis et Hispanorum parte hostes invadit.

IV. Multis igitur ex partibus magno impetu Caesariani in vicum irrumpunt, custodesque propellunt. Sed his ad suorum aciem sese recipientibus, ipsi in praedam vertuntur. Hoc hostes animadverso in dispersos et praeda impeditos impetum faciunt, et nonnullis concisis ceteros vicissim extra vicum ejiciunt, ad Germanorumque aciem sese recipere compellunt. Antonius accepto vulnere, et vix quorumdam suorum virtute e manibus hostium ereptus, cum se ad Germanos recepisset, eorum cupidinem ac temeritatem castigat, qui nondum parta victoria praedae studuissent; tum eorumdem confirmatis animis, qui non virtute hostium, sed sua temeritate fuissent repulsi, quingentos praeterea ex acie Germanorum deductos, illis alteris adjungit, et sic aucta manu in hostes refertur. Milites, ut fugae turpitudinem virtute delerent, tanto animo certamen redintegrarunt, ut hostes ipsorum impetum ferre nequeuntes sese fugae mandarent, quos insectati Caesariani majo-

re

re parte concisa reliquos fere vivos cum quatuordecim signis militaribus ceperunt, perpaucis, quorum fuit Joannes ipse Jacobus, periculo per fugam ereptis.

V. Hoc praelio facto, nulla interposita mora, Mediolanum, quod sine praesidio reliquerant, itinere non intermisso revertuntur, ubi Antonius, superioris temporis consuetudine, civium facultatibus exercitum alere per inopiam cogebatur, cum interim Veneti Sfortianique ad Melignanum totam noctem stratagemate delusi, in armis Antonii adventum exspectantes, constitissent. Nam Theodorus, de quo supra demonstratum est, cum hostili equitatu nimium impari numero congressus facile a multitudine circumventus captusque fuerat, et cum sex equitibus in castra deductus; is ducibus de Antonii adventu percontantibus, mox ipsum cum omni praesidio, ut persuasum habebat, affuturum confirmavit, qua oratione cum exploratoribus congruente, nemo fuit omnium ducum, qui de Caesarianorum adventu dubitaret; itaque primum eorum impetum, deinde insidias metuentes loco se omnes continuerunt, et noctem in armis insomnem transegerunt. Ceterum dolo Antoniique victoria cognita, conatum, si obsidionem urgerent, frustra fore existimantes, Gallicas copias exspectare constituunt. Jam enim Lautrecus Alpes cum magno exercitu superasse, et adventare, et Alexandriam per custodum Germanorum deditionem recepisse nuntiatus erat. Horum enim bona parte ad Boschum Alexandrini agri castellum, quo irati ob non solutum stipendium secesserant, oppressa, facile ceteros ob paucitatem, ut urbem dederent, Lautrecus coëgit, Astamque progressus mul-

multum et spei et animorum Foederatis addiderat.

VI. Eodem fere tempore Genua, quae in Adornorum potestate et Caroli Caesaris clientela erat, a Gallis per Caesarem Fregosum post longiorem obsidionem recepta est, et in Fregosorum potestatem per alterius partis civium temeritatem redacta. Hic enim Caesar inductis pedestribus copiis urgebat a terra, Andreas Doria classis praefectus portum obsidebat, perparce intus re frumentaria suppetente; ceterum invito Doria et prohibere nequeunte naves quaedam frumento onustae in portum secundo vento compulsae magnam civitatis inopiam sublevarunt; quo successu Adorni elati, temere cum Hispanorum trecentorum circiter praesidio erumpentes, cum Caesare Fregoso praelium commiserunt. Interea Fregosi adversariorum absentiam suam occasionem rati, sumtis armis, intra urbem tumultuari coeperunt. Quo nuntiato, qui eruptionem fecerant, ut occurrerent intestino malo, praelium omittere urbemque repetere coguntur. Ita his redeuntibus et sine ordine properantibus, hostes immixti urbem irrumpunt, Fregosisque juvantibus, in suam potestatem redigunt, et paulo post Petro Navarro cum praesidio misso arx quoque recepta est, et tota paene Liguria in Gallorum potestatem redacta.

VII. Lautrecus Mediolano copias cum admovisset, urbem, ut existimabatur, oppugnaturus; Ludovicus Barbianus, qui cum praesidio Italico ab Antonio missus Papiam obtinebat, partem militum Mediolanum remisit. Quo cognito Lautrecus sive hac invitatus occasione, quod imminuto praesidio facile Papiam expugna-

gnari posse judicabat, sive quia sic ante constituerat; ut capti Regis et amissi ad id oppidum exercitus, jacturam et contumeliam ulcisceretur, castra movet, omnemque belli molem in Papiam convertit, et Venetis Sfortianisque copiis sibi adjunctis urbem obsidione cingit, quatuorque diebus magno militum numero magnaque tormentorum vi tam acriter oppugnat, ut bonam muri partem demolitus aditum suis late patefaceret, qua irrumpentes Galli (nec enim parvum praesidium multorum impetum amplius sustinere potuit) urbem invadunt diripiuntque, a nullo maleficio et scelere temperantes, non coenobiis Monachorum abstinere, non sacris aedibus parcere, captos cives, cum semel se redemissent, ab aliis captos iterum, et quosdam saepius sese redimere per supplicia cogere, domus etiam quaedam a Vasconibus potissimum incensae. Ceterum crudelitate et avaritia militum in dies augescente, Lautrecus post diem octavum eorum furori modum imposuit.

VIII. Paucos praeterea dies Papiae commoratus Lautrecus Venetos et Franciscum Sfortiam, ut Caesarianos Antoniumque attenuatos ac paene fractos bello gnaviter persequerentur, hortatus castra movet. Nam se a Galliae Britanniaeque Regibus Pontifici Maximo laboranti opem primo quoque tempore ferre jussum necessario proficisci praedicabat. Foedus etiam per id tempus cum Mantuano et Ferrariensi Principibus percussit, hoc facile adductis, quod Italia fere omnis maximo ut odio Caesarianos propter urbis Romae direptionem et captum Pontificem, sic studio et favore Gal-

Gallos prosequebatur. Amicos igitur omnes cohortatus, per viam Flaminiam Picenumque, non in agrum Romanum, sed in Regnum Neapolitanum, quo Reges, praecipue Gallus, animum intenderant, exercitum inducit.

IX. Cum de Gallorum adventu Romam fuisset nuntiatum, Philibertus Chialonus Princeps Uraniae, quae civitas est in Belgio, Caesariani exercitus ductor (huic enim Carolus Caesar imperii summam per litteras et diploma detulerat) Urbem decimo mense, quam capta direptaque fuerat, relinquit, et copias in Apuliam, quo iter habere Galli nuntiabantur, inducit, et Valmontone aliisque quibusdam Ursinarum partium castellis, quae sumtis armis portas accedentibus occluserant, expugnatis et direptis Trojam, quod oppidum est in Apulia, pervenit. Hic enim tormenta et partem suarum copiarum, quae ex intervallo subsequebatur, exspectare et hostibus sese opponere constituerat. Huc Gallis appropinquantibus et castra quatuor circiter millium intervallo metatis Philibertus praefectorum concilio advocato de ratione belli gerendi sententias exquirit. Vasti Marchio, qui primus sententiam dixit, praelium committere censebat occupato loco superiore, qua venturi Galli videbantur ac iter sibi muniebant. In hanc sententiam, quae multum animi et roboris habere videbatur, ceteri fere pedibus iere, partim ne timidius censere viderentur, partim etiam Gallorum, quos saepe devicissent, multitudinem contemnentes; praeter Fernandum Alarconem, virum magnae virtutis et consilii atque usus rei militaris, quique singulari gravitate et magni-

gnitudine animi rumores populares contemnebat. Hic enim ultimo loco sententiam rogatus, ut ceteris auditis, quod optimum factu esset, pro sua singulari prudentia constitueret ac declararet, in hunc maxime modum verba fecit.

X. „Non possum, viri fortes, non vehementer ob-„lectari, cum egregiam vestram virtutem et magnitu-„dinem animi ex verbis sententiaque vestra contem-„plor, quos nec hostium multitudine deterreri, et „sic animo paratos esse video, ut nullum periculum „pro salute publica recusetis. Ceterum in publicis bel-„li deliberationibus non quid milites praefectique au-„deant, sed quid poscat Reipublicae bellique gerendi „ratio, intuendum puto. Si praelii hujus discrimine pa-„ria nobis et hostibus momenta verterentur, et par „utrisque et victoribus praemium propositum esset, et „victis facienda jactura; equidem vestra militumque „nostrorum virtute confisus, quamvis multitudine supe-„remur, non magnopere recusarem, quin res in pu-„gnae discrimen adduceretur. Sed longe aliter sese res „habet. Nobis victoriae praemium nullum est aliud „propositum, quam, ut quae nunc in nostra potestate „sunt, retineamus. Victos non solum Regni Neapoli-„tani, sed etiam Principatus Mediolanensis, et quid-„quid in Italia Carolo Caesari Regi nostro paret, amis-„sio, et defectio sequatur necesse est. Hostibus haec „omnia totaque Italia praemium unius victoriae pro-„posita sunt, qui, si victi fuissent, quam aliam jactu-„ram Rex Gallus Britannusque facerent, nisi ut exer-„ci-

„ citum amitterent militum magna ex parte mercena-
„ riorum, cui similis alter possit eodem stipendio, si
„ bellum renovare libeat, reparari? Praeterea, si quis no-
„ verit adjumenta sua, et dum bellum gerit, superiore
„ conditione, cum possit, non utatur, hunc ego non for-
„ tem, sed temerarium et stultum putabo. Nos arces et
„ urbes, omnia denique loca munita obtinemus, quorum
„ quae maxime facultatem ad bellum gerendum habere vi-
„ debuntur, haec praesidio firmare ac defendere, bellum-
„ que ducere licebit; qua potissimum ratione Gallos de-
„ bellari posse non solum legimus in veterum monu-
„ mentis, sed nos ipsi saepe experti sumus. Nam in
„ praeliis, quae pari pugnandi conditione committun-
„ tur, Gallos parum aut nihil militum nostrorum virtu-
„ ti cedere, quis ignorat? qui primo impetu plusquam
„ viri esse memorantur et cernuntur, sed diuturniore
„ bello nec ferre calamitates, nec militares diurnos ac
„ nocturnos labores, aestus, ac pervigilia pati possunt.
„ Ad quae omnia incommoda perferenda milites nostros
„ et natura et consuetudo duravit. Occasiones rerum
„ gerendarum nostri perspicacius vident, ingeniosius in-
„ veniunt, inventis solertius ac diligentius utuntur, ho-
„ stium consilia eludere, conatus frustrari melius no-
„ runt. In his igitur initiis, et hac hostium alacrita-
„ te praelio supersedere censeo, et nostris bonis et ad-
„ jumentis, hostiumque malis et impedimentis uti, ut
„ bellum geratur non impetu temerario in hostes ir-
„ ruendo, qui nobis hoc in genere, ut dixi, pares sunt,
„ et numero apparatuque superiores, sed prout rerum
„ temporumque et locorum ratio postulabit. A quo

„ consilio ne licet quidem nobis discedere, si velimus,
„ ut velle debemus, jussis Caroli Caesaris obtemperare,
„ qui cognita hostilis exercitus magnitudine, proxime,
„ ut nostis, ad nos scripsit, ut quam commodissime
„ possimus, bellum, dum ipse copiis nostris imminutis
„ supplementum mittit, ducamus, praesertim cum co-
„ piae nostrae nondum omnes convenerint, adhuc enim
„ Italica sex circiter millium peditum manus, quam du-
„ cit Fabricius Maramaldus, exspectatur. "

XI. Hanc sententiam Philibertus ut maxime probaret, et ceteris omnibus anteferret, fecit non solum auctoris gravitas et opinio virtutis ac usus rei militaris, sed illa quoque ratio, quod Carolus Caesar, cum Philiberto summam imperii ac belli gerendi traderet, illud simul per litteras mandaverat, ut in bello administrando, et consiliis capiendis Fernandum Alarconem, cujus perspecta esset virtus et prudentia, et longus rei militaris usus, adhiberet. Itaque castris munitis bellum ducere et per quaesitas aut oblatas occasiones rem gerere constituit. Galli vero e regione castrorum progressi aperto et aequo loco constiterunt, ut, si praelium Caesariani committere vellent, liceret; sed nostris quiescentibus, intra bombardae teli jactum castra castris contulerunt. Postridie levi equestri praelio commisso, Caesariani equites cum totius equitatus praefecto Fernando Gonzaga male pugnaverunt; nam vexillo amisso, quique vexillum ferebat, Bartholomaeo Campegio Bononiensi viro forti desiderato fusi parum honeste se se in castra receperunt; sed iidem altero praelio, quod secundum paucis diebus interjectis fecere, illius fugae tur-

turpitudinem deleverunt.

XII. Cum dies circiter quindecim in ea castrorum propinquitate consedissent, Philibertus ex concilii sententia quarta vigilia copias educit, tanto silentio et ordine, ut non ante de ipsorum discessu cognoscerent hostes, quam nostri tam longe processerant, ut illi nec impedire iter eorum possent, nec remorari. Itaque confectis eo die passuum triginta millibus, superato Apennino, Arianum pervenerunt, deinde Beneventum, ubi obvius fuit eis Hugo Moncada, qui rem Neapolitanam post interitum Lanoji procurabat. Hic auctor erat Philiberto, ut collatis signis, antequam hostis in Campaniam perveniret, dimicaret, ne regiones illae, unde Caesarianus exercitus alendus erat, vastarentur. Sed hoc consilio, cum bellum ducere placuisset, improbato, circa Idus Martias Neapolim perventum est, et muris refectis montem *Divi Martini* ab aede imposita cognominatum, qui urbi arcique imminet, munierunt, et duorum millium Hispanorum praesidio firmarunt, nondum scilicet arce, qua postea Carolus magnis operibus inaedificandam mandavit, erecta, et hic hostes exspectare constituerunt.

XIII. Hoc Caesarianorum ex Troja discessu, et simili fugae profectione Galli sublati non statim insequendos sibi hostes, sed oppida et urbes recipiendas statuerunt. Quod eo magis fuit in expedito, quod fama celerrime per totum Regnum dissipata fuerat, in magna castrorum propinquitate per Caesarianos stetisse, quominus pari pugnandi conditione praelio decerneretur, eosdemque nocturno silentio castris egressos, fugientibus similes, magnis itineribus sese Neapolim re-

ce-

cepisse; quo factum est, ut a compluribus civitatibus legati ad Lautrecum mitterentur, qui ejus Regisque Galliae imperio obtemperare pollicerentur. Itaque brevi ex omni Apulia nullum oppidum in Caroli Caesaris fide permansit praeter Manfredoniam, quam veteres *Sipunta* nominabant, ad montem Garganum, quae Hispano praesidio tenebatur, et Melphos, ad quod oppidum tuendum Princeps ejus cum praesidio duorum millium Italicorum ex castris Trojaque a Philiberto missus fuerat: quod ille magno studio fortique animo, sed irrita opera conatus est; nam dies aliquot obsidione ac oppugnatione fortiter sustentata, ad extremum expugnato oppido ipse quoque captus est.

XIV. Is bello superiore Neapolitano inter Fernandum Hispaniae et Ludovicum Galliae Reges gesto Gallorum partes secutus fuerat, et his debellatis ipse quoque Melphorum Principatu dejectus; sed facta inter Reges pace, conditione ejus, ut ceteri viri Principes, qui in partibus fuerant, sic ipse ad suum Principatum restitutus in fide Regis Hispaniae permanserat, et pro ipso contra Gallos ad Ravennam depugnaverat, ab ipsisque captus sese redemerat; quin etiam hoc quoque bello, uti docuimus, captus diu mansit in Hispanorum fide; sed ad extremum cum totum paene Regnum, praeter munitissima et praesidio firmata loca, magno consensu partes Gallorum sequeretur, propinquorum et amicorum monitis cessit, qui Hispanorum inclinatam in Italia ac paene jacentem Gallorum stanti et quotidie sese magis attollenti fortunae praeferre, stultum praedicabant. Itaque propinquorum auctoritate permotus ad vere-

terem Gallorum amicitiam societatemque recepto Principatu redivit, proque ipsis adversus Hispanos arma sumsit; quae causa fuit, ut devictis hoc quoque bello Gallis Principatum amitteret, et rebus desperatis se in Galliam primum, deinde ad Turcarum Principem conferret. Itaque abunde poenas dedit levitatis et inconstantiae, quae semper infamiam, saepe etiam amicorum inopiam et fortunarum jacturam parit.

XV. Reliquo fere Regno in ditionem redacto, Lautrecus exercitum magna cum auctoritate magnisque ex ipso Regno copiis adjunctis Neapolim inducit, proque urbe castra ponit in colle, qui est ad praetorium, quod vulgo *Pogium Regale* dicitur. In Gallorum accessu Fernandus Gonzaga cum equitibus levioris armaturae octingentos cataphractos Gallos contemtim incedentes adortus, ceteris fusis aut interfectis, ducentos cepit, captivosque intra urbem induxit, colliculum quoque portae *Sancti Genarii* cognominatae imminentem, qui *caput montis* Neapolitanorum consuetudine nominatur, post longam deliberationem a Caesarianis omissum occupavere Galli, perductisque a majoribus castris munitionibus hic minora fecerunt, et quatuor millium armatorum praesidio ac viginti majoribus tormentis firmarunt.

XVI. Dum ad hunc modum Caesariani obsiderentur, crebris tamen eruptionibus levia praelia vario eventu faciebant. Obsidebantur autem non solum terra, sed etiam mari. Quoniam Philippinus Doria Andraeae praefecti ex fratre nepos, cum octo triremibus, ne quod paulo majus navigium Neapolim appelli posset, prohi-

be-

bebat. Nam cymbae et scaphae quotidie fere, his invitis, ex Cajeta profectae portum intrabant. Ad quam urbem ego tunc temporis aderam cum Thoma Vio Cardinale viro singulari religione et Theologica doctrina claro. Nam post urbis Romae direptionem is Cajetam urbem patriam, cujus etiam Ecclesiae Antistes erat, ego Neapolim me receperam, unde ab ipso studiorum gratia inter initia belli hujus sum evocatus, ut ex sacra Novi Testamenti scriptura, quam scripto tunc enarrabat, obscura et ancipitia loca ad normam Graecam me adhibito (nec enim ipse Graece noverat) dirigeret ac explanaret.

XVII. Ex Cajeta igitur quotidiana fere consuetudine scaphae vesperi discedebant; et quamquam eorum discessus semper nocturnis ignibus ex locis citra et trans Lyrim amnem editis significabantur, tamen in Aenariam insulam appellebantur; hinc malis velisque depositis remigio fere duodenorum hominum incitatae silentio noctis in portum Neapolitanum perveniebant. Aut enim sua exiguitate, et nocturnis tenebris, triremes extra teli jactum ab arcibus in littore remotas fallebant, aut, si forte illae praesensissent, illatas celeritate praecurrebant, vino magna ex parte, et oleribus salitisque carnibus onustae; quod licet saepe nulla fere earum intercepta facerent, tamen in tanta hominum multitudine commeatuum inopiam parum sublevabant; quod animadvertens Hugo Moncada, ac obsidionem intelligens levissimam fore, si mare pateret Caesarianis, liberaque ex Sicilia ceterisque Hispaniae ditionis insulis Neapolim navigatio redderetur, conandum sibi statuit, si qua ratio ini-

iniri posset octo illas triremes, quae mare reddebant infestum, debellandi. Consilioque cum Philiberto communicato non solum sex triremes, quae erant ad portum Neapolitanum, remigibus et omni genere armorum instruxit; sed etiam magnarum navium scaphas quasdam et id genus naviculas tormentis armavit, ut ea ratione, quod triremium numero deerat, suppleretur; et delectis militibus Hispanis ad sexcentis impositis, cum his ex portu proficiscitur, et in Capreas insulam, multis viris nobilibus, et in his Ascanio Columna et Vasti Marchione officii amicitiaeque gratia comitantibus, ut hostem ad pugnam eliceret, contendit.

XVIII. Philippinus autem sive cognito per exploratores Hugonis consilio, sive ex digressu triremium praeter morem a portu id, quod erat, suspicatus, ipse quoque ad pugnam se comparat, et delectos milites, dum Hugo ad Capreas demoratur, imponit; et jam sero diei infesta classe venientem conspicatus sic suas naves instruxit: sex simul ad Caesarianarum totidem numero impetum excipiendum, praeliumque committendum collocavit: duas, quae extra ordinem vagantes, quo res posceret, inveherentur et subsidio suis laborantibus irent, seposuit. Accidit autem magno nostrorum incommodo, ut quo tempore praelium inibatur, mare, quod ad id tempus fuerat tranquillum, vespertinis auris intumesceret, quae res piscatoria navigia scaphasque ad pugnam inutiles reddidit, et quosdam Caesarianos milites, navigandi praeliorumque navalium insuetos, conturbavit. Igitur commisso praelio, primo impetu Caesarianae triremes facile Gallicas, cum quibus congressae fuerant, cominus

pugnando virtute militum superabant. Ceterum duabus illis, quae seorsum ferebantur, tormentorum telis eminus rem gerentibus et praetoriam potissimum impetentibus, Hugo ipse, qui circa malum suos cohortandi gratia versabatur, accepto vulnere concidit; qui casus, ut hostium auxit, sic minuit Caesarianorum animos; quorum duae triremes sive ducum ignavia et stupore, sive alterius etiam perfidia praelio prorsus abstinuerunt. Harum alteri praeerat Garcias Manricus, alteri Franciscus Doria unus ex principibus Regni Neapolitani, qui hoc magis venit in perfidiae suspicionem, quod facto praelio cum eadem sua triremi ad hostes transfugit. Itaque quatuor triremes, amisso duce, non incruenta victoria ab hostibus devictae et captae sunt. Eo praelio cum Hugone ex nobilitate Caesar Ferramosca, Bernardus Villamarinus Almiranti, Petrus Cardona Comitis Golisani filii desiderati; item ex centurionibus Machinus Haja, Barredus et Spinosa, viri fortissimi. Capti vero Ascanius Columna, et Vasti Morataeque Marchiones.

XIX. Haec accepta calamitas Caesarianis moestitiam multo majorem, quam jacturam peperit, quoniam sublato Hugone magnae et periculosae dissensiones et contentiones ex exercitu Caesariano sublatae sunt. Hugo enim vir gloriae et imperandi cupidus, qui diu cum imperio fuerat et longum usum rei militaris habebat, contemta Philiberti Principis Uraniae adolescentia, facile libenterque ab ejus sententia in conciliis dissentiebat. Cujus auctoritatem nonnullis eorum, qui adhibebantur, studiose sequentibus factum erat, ut concilium in duas velut factiones scissum esset cum magno totius exercitus

tus discrimine. Ut enim civitatibus, sic exercitibus nihil est nec salutarius concordia et amicitia, nec discordia perniciosius, praesertim in iis quorum consilio et arbitrio summa rerum administratur.

XX. Premebantur Caesariani pabulatione, omni pabulo, quod erat intra urbem et in propinquis locis, consumto. Cujus rei causa Philibertus jussis calonibus cunctis in certum locum paulo remotiorem procedere, Fernando Gonzagae cum quadringentis equitibus levioris armaturae et ducentis cataphractis peditum Germanorum quatuor millia milleque Hispanos attribuit, cumque his proficisci et pabulatoribus esse praesidio jubet. Is in locum, qui *vallis pecorum* nominatur, ab urbe Neapoli octo circiter millia passuum, quo iter nisi angustissimum perque montis fauces non patet, eam manum, ut erat imperatum, induxit. Sed vix equitatu Germanisque cum calonibus montem traductis, magnus hostilis tum equitatus, tum etiam peditatus, et cui Caesarianum praesidium par esse nequeat, adesse ab exploratoribus et antecursoribus equitibus nuntiatur; quo nuntio conturbatus Gonzaga inopsque consilii optimum factu esse constituit, ut copiis citra montem reductis angustias occuparet, ubi pauci vel plurimis resistere possent.

XXI. Hoc per agmen pronuntiato, et Germanis, qui angustiis erant proximi, nullo servato ordine retrocedentibus magnus eodem calonum concursus factus est. Itaque commisti inter se utrique alteris magno erant impedimento; et cum res tumultuose et trepidanter administraretur, quo magis properabatur, hoc lon-

gior mora, ut fere trepidantibus accidere solet, duceba tur. Equites autem eodem regressi a suis multitudine et confusione laborantibus transitu prohibebantur. Ita cum hostibus urgentibus per montem ipsum evadere nequirent, in hostem conversi impetum ejus aliquantisper sustinuerunt, adhortante ad pugnam Zuazo viro fortissimo, equitum cataphractorum pro Garcia Manrico praefecto.

XXII. Interea Hispani, qui, ut jussi erant, citra montem substiterant, suorum fugam animadvertentes causa nondum intellecta conturbantur. Sed terga dare se indignum reputantes ad proxima aedificia, unde commodius pugnare possent, primum sese receperunt; deinde pars scloppetis armati, auctore et duce Dominico Arriarano centurione, montem juxta fauces conscendunt, in hostiumque conspectum progressi Hispaniam magna voce conclamantes scloppetis eminus rem gerere coeperunt, et repentino clamore, scloppetorumque strepitu et telis hostes usque adeo conterruerunt, ut sistere gradum ac partim etiam referre cogerent. Itaque horum potissimum virtute cohibitis hostibus, spatium per angustias remeandi reliquis datum, et in urbem sine ordine tamen et imperio paucis amissis redeundi. Nam ipse Fernandus initio inter suorum fugam et trepidationem, rebus desperatis, per impeditas angustias transire non valens ex equo desiluit, et per montem, qua equis iter non patebat, evasit ad salutemque contendit. In hac trepidatione et fuga trecenti circiter homines partim occisi, partim capti, et in his Zuazus ipse, strenue cum paucis adversus hostium multitudinem de-

depugnans, in manus hostium vivus pervenit. Equi vero et jumenta amplius mille ducenti capti; eaque non grandi jactura Caesariani maximum periculum per paucorum Hispanorum virtutem redemerunt.

XXIII. Jam tertius mensis obsidionis processerat, transieratque solstitium, cum caloribus invalescentibus magnus morbus tum urbem, tum castra Gallorum invasit, utrobique partim peste glandulisque, partim febre tertiana mortifera grassante; sed extra magis hostes propter vicinas paludes et gravem odorem, quam nostros intra urbem, et gravius oppidanos, quam milites uterque morbus infestabat. Quo tempore, posteaquam commeatus omnis praeter frumentum et aquam Caesarianos defecerat, et auxilia, quae Carolus Caesar ex Germania mittenda curaverat, ex itinere domum rediisse nuntiata erant; Antonius Ixartinus vir magni tum animi, tum etiam consilii, auctor in concilio Philiberto fit, ut quando jam exercitus cibariorum inopia premeretur, nec auxiliorum, quae a Carolo Caesare cum Henrico Prunsvicensi Comite ex Germania mittebantur, spes ulla superesset, daret operam conareturque praemiis et pollicitationibus Andream Doriam per Philippinum in partes amicitiamque Caroli Caesaris traducere, subjectis causis, cur id factu difficile non fore videretur. Quod si contigisset, cuncta obsidionis incommoda longe fore leviora, et facile viam aperire posse ad hostes superandos confirmabat.

XXIV. Hoc consilio tandem post longiorem disceptationem probato, Philibertus eumdem Antonium consilii auctorem legatum ad Philippinum, qui ad vicum Sur-

Surrenti aderat, cum hujusmodi mandatis mittit: scire se, quam multis et praeclaris officiis, ac strenue et fortiter factis Andreas Doria Franciscum Galliae Regem demeruerit, nec ignorare, pro his non solum nullis praemiis a Rege, ut par erat, ei gratiam esse relatam, sed ne stipendia quidem militaria, quae parce et avare suppeditentur, persoluta. Itaque nec mirum esse, nec praeter magnorum virorum morem, id quod a quibusdam accepisset, eumdem tantae virtutis et auctoritatis virum iniquo animo ferre se suaque magna officia contemtui ludibrioque Regi et Gallis esse, qui saepe soleant pro gratia et praemiis injurias et contumelias externis hominibus referre, quorum egregia opera usi sublevatique fuerint, ut Philippinum ipsum classicosque praefectos testes optimos esse crederet; quam indignitatem quis miretur magnis fortibusque viris non ferendam videri? se igitur, qui egregiae virtuti libenter faveat, nomine Caroli Caesaris, cujus ipse vicem gerat in Italia, conditionem afferre, quam si acceperit Andreas, multum sit tum dignitati, tum commodis suis consulturus, ut quando finis jam appeteret ejus temporis, in quod se suis triremibus stipendia Gallica meriturum cum Rege constituisset, ut libere posset de se suisque navibus statuere, amicitiae et clientelae Caroli Caesaris sese traderet, cujus constantiam et gravitatem memoremque officiorum animum nosset, ejusque fidem sequeretur accepturus ab eo non solum majora et certiora stipendia, sed magnum etiam amicitiae praemium, quod jam ipse definiret, Principatum scilicet in Regno Neapolitano, qui redderet in annos minimum octo millia

lia ducatorum ; nam Gallis nunc quoque, ut saepe ante, quemadmodum confideret, devictis, magnam praemiorum occasionem fore, dejectis multis Principibus Neapolitanis, qui leviter ad castra Gallorum transfugissent.

XXV. Haec mandata cum exposuisset Antonius, et liberali oratione, et ad Philippini, et classicorum praefectorum animos pollicitis conciliandos pertinente subsecutus fuisset, Philippinus liberaliter respondit : si sibi par animo et voluntati potestas esset, qui Gallorum importunos mores et contumeliosam amicitiam expertus esset, nihil in se fore cunctationis, quin statim ex Philiberti voluntate responderet ; ceterum consilii summa ad Andream rejecta, quae suae partes sint, libenter praestiturum, ut illi primo quoque tempore per litteras et nuntios Philiberti legationem referat, auctorque magnopere fiat, ut conditionem accipiat, et vir tantus tantaeque auctoritatis Caroli Caesaris optimi et gratissimi Principis clientelam ingratae et contumeliosae gentis amicitiae ne dubitet anteferre, ut simul suae dignitati consulat, simul ipsius Philippini et reliquorum praefectorum, qui hoc jam pridem cunctis votis expeterent, sed et classicorum militum voluntati morem gerat.

XXVI. Itaque postridie Christophinum Doriam, et Salvagum, singulis triremibus attributis, Genuam ad Andream cum litteris et mandatis mittit, ut et Philiberti legationem referant, et ad conditionem accipiendam cohortentur. Andreas, audita legatione lectisque litteris et conditione delectatus, consilium cum Ascanio Columna, et Vasti Marchione communicat, quos praelio navali captos,

ptos Genuam ad ipsum Philippinus miserat; et his cohortantibus suamque operam ad negotium cum Carolo Caesare per litteras et nuntios conficiendum pollicentibus, hoc incunctantius conditionem accipiendam esse statuit, quod ad veteres contumelias accedebat nova injuria, qua se a Rege affici existimabat, ut viros principes atque praefectos, pugna navali a Philippino captos ad se transmitteret, postulante. Nam praelio capta ab iis, qui ipsius stipendiis et auspiciis militarent, ad se de jure pertinere, contra quae Andreas Regem victoria, quae ad maximarum rerum imperiique Italiae summam plurimum conferret, contentum esse debere contendebat, eumdem praedam, vel captivos, quos ipse per suos praefectos, militesque et triremes cepisset, ut sibi tradantur, postulare, nec esse Regiae liberalitatis, et a justitia multum abhorrere.

XXVII. In hac igitur controversia et dissensione non fuit difficile Ascanio et Vasti Marchioni, post Philiberti legationem, dubium Doriae et labantem animum impellere. Itaque his cohortantibus ad Philiberti legationem liberaliter respondit, simulque ad Carolum Caesarem legatum cum mandatis, suisque et Ascanii ac Marchionis litteris in Hispaniam mittit. Carolus autem in ea rerum iniquitate conditionem sibi non aspernandam ratus facile ipse quoque adducitur, ut Doriam cum classe in suam fidem clientelamque aequissimis illi conditionibus reciperet.

XXVIII. Inter haec ad Neapolim frequenter erumpentibus Caesarianis levibus praeliis, ut toto fere obsidionis tempore varia fortuna dimicabatur. Erat inter ur-

urbem castraque Gallorum praetorium, quod occupatum ad bellum gerendum nonnihil facultatis praebiturum videbatur. Hoc utrique, ut occuparent, initio ambitiose parvis praeliis contendebant, nunc his, nunc illis occupantibus vicissimque cedentibus. Sed haec praelia initio nostri secundiora faciebant; tunc enim Horatius Ballonius, qui in Foederatorum exercitu Italicorum octo millibus delectae manui praeerat, quae sub Joanne Medice militasse gloriabatur, cum suorum multis occubuit. Postremo tamen Galli majore numero inducti praetorium occuparunt, munitumque et ducentorum militum praesidio firmatum retinebant. Huc ex Caesarianis duo centuriones noctu loci naturam considerandi gratia progressi, sua opinione decepti, facile hoc adiri et expugnari posse Philiberto renuntiaverunt et confirmarunt. His habita fide, Hispano peditatui negotium committitur, qui subuculis linteis, ut nocturno tempore consueverunt, superindutis silentio noctis erumpunt, et pars inter praetorium et castra Gallorum subsidium, si forte mitteretur, repellendi gratia collocatur. Ceteri praetorium oppugnare aggrediuntur; sed custodes, gnaviter alioquin scloppetis propugnantes, locus ipse circumjecta fossa aqua plena defendebat. Itaque suorum quadraginta, et in his Olmedo centurione viro fortissimo desideratis, ducentis amplius vulneratis, re infecta discesserunt. Hic casus magnum moerorem cum reliquo exercitui, tum ducibus Caesarianis attulit, omnes suos conatus, jam pridem reflante fortuna, ad irritum inque suam jacturam recidere reputantibus.

XXIX. Paucis diebus interjectis ad Philibertum de-

latum est Germanorum quosdam, qui nec sine stipendio militare vellent, et calamitates et commeatus inopiam ferre non possent (nam pane dumtaxat, et aqua jam exercitus Caesarianus alebatur) per clandestinos nuntios et legationes cum Gallis de transitu in illorum castra pacisci. Cujus rei occasionem quaerentes, et alios suo scelere contaminare cupientes ceteros Germanos ad injurias inducebant. His enim auctoribus Germani per speciem vini et reliqui commeatus inquirendi in quascumque domos, et Hispanorum ac Italorum hospitia libuisset irrumpere, cuncta deripere, et a nullo maleficio temperare coeperunt. Quod Hispani (nam Italici milites ad magnam paucitatem devenerant, quippe ex sex millibus quotidie dilabentes ad vix trecentos redacti erant) communis salutis causa patienter ferebant, ne ipsorum mutua caedes et discordia fieret Gallorum occasio; donec eadem temeritate impulsi Germani in domum, qua Fernandus Alarcon diversabatur, irrumpentes decem et septem hominibus partim ex domesticis, partim ex militibus, qui sese intrantibus objecerant, concisis totam domum diripuerunt, vix Alarcone ipso, qui ex vulnerato crure laborabat, ferro atque ipsorum manibus erepto, cui turris, qua aedes muniebantur, praesidio salutique fuit; huc enim sublatus a suis in eo discrimine sese recepit.

XXX. Tunc vero Hispanis, consilio per praefectos communicato, tam insignem contumeliam et indignitatem Germanorumque arrogantiam minime amplius ferendam ratis, omnes paratos esse placet, ut siquid praeterea tale Germani conarentur, suam dignitatem cunctis ra-

rationibus anteferrent, et contumeliosos illatis signis ulciscerentur. Sed Philibertus in hac rerum iniquitate atque discrimine communem Germanorum ducem ceterosque primorum ordinum praefectos ad se vocat, et apud eos verba facit in hunc maxime modum.

XXXI. „Magnus dolor, viri Germani, magnusque „moeror meum animum occupavit, quo me discrimi„nis et calamitatis fortuna compulerit, reputantem, et „rebus Caroli Caesaris propter discordiam metuere in„cipientem; quae res ad hoc tempus vestrae gentis, „quam ego semper colui et propter singularem virtu„tem amavi, simulque Hispanorum fide et virtute, i„temque concordia et amicitia steterunt ac floruerunt; „in quo mea hoc deterior est, quam ducum cetero„rum conditio et praecipua calamitas, quod ceteros „in periculis atque rerum iniquitate, suorum fide con„cordiaque animum confirmante, ea dumtaxat cura so„licitat, ne ab hostibus vel per insidias capiantur, vel „rebus improvisis aut inexploratis sua temeritate supe„rentur: me multa solicitant in hoc difficillimo bello, „in cujus discrimine maxima, si unquam alias, rerum „momenta versantur, agiturque totius Italiae quidquid „Caroli Caesaris ditionis est imperium; mihi enim non „solum hostium Gallorum multitudini, et harum regio„num magno in nostram perniciem consensui obsisten„dum est in tanta rerum omnium inopia, sed etiam „cum meorum militum perniciosa temeritate depugnan„dum, qui injurias et contumelias in commilitones, at„que etiam in praefectos inferre non desistunt; et quod „omnium est gravissimum, domesticas insidias perfi-

„diamque extimescendum atque cavendum. De contu-
„meliis et maleficio nihil est quod memorem; vos ipsi
„vidistis, qua temeritate et Germanis inusitata impuden-
„tia quidam vestrorum militum domos quasdam, quas
„Hispani Italique milites habitabant, superioribus die-
„bus diripuerint, et proxime eam, qua vir illustris et
„dux praeclarus Fernandus Alarcon diversabatur, qui
„multis suorum amissis ad munitiora domus turrimque
„confugiens, vix ipse Germanorum manus evasit; quo
„temeritatis et flagitii quis eos processuros fuisse cre-
„dat, nisi verum esset, quod ad me modo delatum est,
„quosdam ipsorum rebus novis studere, et per occulta
„colloquia cum Gallis pacisci, et transitum in ipsorum
„castra moliri? qui ad hoc commodius perficiendum, et
„majorem gratiam cum nostra pernicie a Gallis ineun-
„dam hoc scilicet agunt, ut suos ad similes injurias in-
„ducentes multos habeant sceleris societate contaminatos,
„quorum auxilio facilius possint conata perficere in mu-
„tua Germanorum et Hispanorum discordia, aut totius
„exercitus dissidio, bonis omnibus mecum ad cohiben-
„dam, et legibus et armis vindicandam ipsorum impro-
„bitatem et perfidiam conspirantibus. Quas injurias et
„contumelias initio cum leviores esse, et a falsa pau-
„corum occultati commeatus opinione profectae, cito
„cessaturae viderentur; Hispani patienter ferebant, gens
„provida et moderata, ne mutuis contentionibus res
„communis proderetur; nunc posteaquam easdem vi-
„dent in dies augescere et ad summos viros progressas
„nullo fine cohiberi, sic animo parati sunt viri fortissi-
„mi, ut nulla amplius ratione tantam indignitatem sibi

„per-

„ perferendam putent, quin sumtis armis violentos re-
„ pellant et ulciscantur, quod facient me auctore et du-
„ ce, qui et meos milites mutuis injuriis et contumeliis
„ prohibere, et perfidorum, si qui sunt, ut esse confir-
„ mantur, sceleri et insidiis cunctis rationibus occurrere
„ constitui. Erit igitur prudentiae vestrae atque justitiae,
„ dare operam pro vestro officio, et in Germanos, qui-
„ bus praefecti estis, auctoritate, primum eos injuriis et
„ contumeliis prohibere, deinde quaestionem de perfidia
„ et insidiis constituere, inque sontes vestris moribus at-
„ que legibus vindicare, ne per quorumdam Germano-
„ rum culpam et scelus exercitus mutuis caedibus con-
„ fectus, aut domesticis insidiis appetitus in tanta ho-
„ stium propinquitate in extremum discrimen adduca-
„ tur, cum insigni vestrae gentis infamia, quae adhuc
„ ore omnium fuit virtutis justitiae atque fidei summis
„ justisque laudibus celebrata. "

XXXII. Haec cum Philibertus dixisset, Germanorum praefecti pro ea voluntate et opinione, quam in suam nationem deque ipsorum virtutibus haberet, ei gratias agunt, seque operam daturos esse dicunt, ne in posterum superioris temporis opinione fallatur. De injuriis, quae se invitis fuissent illatae, et quas non a malitia, sed a quorumdam intemperantia profectas fuisse putassent, sibi curae fore, ne amplius inferantur. De studio rerum novarum et insidiis, quarum vel suspicio sibi esset molestissima, illud confirmare, ab ejus flagitii vel cogitatione praefectos omnes abhorrere, se tamen cunctis rationibus enixuros, ut scelus, siquid ejusmodi inter gregarios milites lateret, patefiat, et in auctores,

prout

prout rei gravitas et turpitudo poscit, vindicetur. *Hoc*, inquiunt, *quo fiat commodius, nos coacto concilio more nostro quaestionem exercebimus. Tu interim Hispanos in armis esse jube, ut, si scelus cognitum fuerit ad multos pertinere, improborum flagitium cum minore bonorum periculo vindicetur.*

XXXIII. His dictis Germani discedunt, et quaestione habita de paucorum septem aut octo numero male cogitantium scelere compertum, deque his ab ipsis Germanis militibus, qui hastis in eos irruerunt, supplicium sumtum. Tunc omnes omnium nationum milites ad jusjurandum libentibus animis adacti nunquam se ab exercitu, dum panis et aqua suppeteret, discessuros, sed omnes calamitates aequo animo perpessuros, et frumento consumto non recusaturos, quin hostes praelio lacessant, et omnibus officiis fungantur, quae ratio reipublicae et Caroli Caesaris dignitas postulaverit.

XXXIV. Per idem tempus Fabritius quoque Marramaldus, patria Neapolitanus, Italicae manus praefectus, et cujus fidei atque custodiae porta urbis una credita et commissa erat, in perfidiae proditionisque suspicionem, fraude scilicet inimicorum, venit, qui, confictis nomine Lautrechi ad Fabritium litteris, cum his Italum quemdam flagitiosum et astutum hominem, subornatum et instructum mittunt. Is ex industria in locum, unde ab Hispanis, qui in statione erant, conspici posset cum processisset, occultare se ac refugere coepit, ut sui adventus suspicionem nostrorum animis injiceret; quo animadverso Hispani advolant, et hominem cum litteris metuenti ac trepidanti similem comprehendunt, et ad Phi-

Philibertum deducunt, litteris perlectis, in quibus de superiore altera epistola, et prodenda porta praemioque scriptum erat. Philibertus hominem de negotio percunctatur. Ille, ut erat instructus, nihil praeterea se scire respondit, nisi quod diebus superioribus alteras litteras, a Lautrecho ad Fabritium datas pertulisset, et his redditis acceptam ab eodem Fabritio epistolam retulisset; quid tamen rei inter ipsos gereretur, prorsus ignorare. Tunc vocatus Fabritius Philiberto recitatae epistolae et consilii rationem reposcenti magno et intrepido animo respondet: *Insidiae, crede mihi Philiberte, et fraudes commentaque sunt inimicorum meorum*. Et ad eum qui litteras attulerat, conversus: ¿ *Tune*, inquit, *litteras mihi unquam ante hac attulisti vel reddidisti*? *Ego vero*, respondit ille, *et attuli et reddidi; et ad te responsum per litteras retuli*. ¡ *Proh facinus*! inquit Fabritius, *et ad Philibertum*: *Jube*, inquit, *oro, Philiberte, scelus hoc, meque custodiri, quem ego facile mendacii scelerisque convincam*. Uterque igitur custodiae datus, deinde utrique, postulante Fabritio, adhibita tormenta. Sed homo ille scelestissimus non minus conscientiae, quam tormentorum vi et impulsu dolum protinus confitetur, insidiasque indicat inimicorum Fabritii; et sic Fabritius est absolutus, et ad suam dignitatem et portae custodiam restitutus.

XXXV. Paucis diebus interjectis Gallica classis, qua pecunia in stipendium portabatur, et multi ex Gallica nobilitate vehebantur, appulsa est, summissique ex castris equites mille ducenti, et peditum sex millia, qui ad Joannis aedem mille quingentos circiter ab urbe passus expositis praesidio essent. Ad hos infestandos cum

Joan-

Joanne Urbina jaculatores quingenti, cum Fernando Gonzaga equites trecenti mittuntur. Facto levi praelio, ubi jam dies processerat, Fernandus Gonzaga Joanni Urbinae nuntiatum mittit, ut eam, quam ducebat, manum reduceret; jam enim hostes, ut sibi a suis nuntiatum esset, sese recipere. Urbina vero, et qui cum eo erat, Antonius Ixartinus exspectandum esse dixerunt, dum hostes in castra rediissent, ut posteriores ipsi honestius se reciperent, eoque dato responso incitatis equis feruntur, ut interposita villa quadam tutiores a tormentis et scloppetis, quid ab hostibus fieret, prospicerent. Hoc animadvertentes jaculatores, eosque in hostes invehi existimantes, magno clamore inter sese adhortantes in hostes procurrunt, inopinatam rem praefectis nostris demirantibus. Nam ut milites nostri sine causa in hostes incitati, sic Galli temere in fugam conjecti; a qua non ante destiterunt, quam ad proxima castris aedificia pervenissent, quorum praesidio confisi, jaculatores consistunt, nostrorumque impetum paulisper sustinuerunt; tum nostris in urbem sese recipientibus illi in castra perrexerunt. In ea fuga ex Gallis mille circiter ducenti concisi, capti plures etiam numero. Caesarianorum perpauci desiderati; sed in his Fabius Carachulus ab Hispano jaculatore per errorem pro hoste trajectus.

XXXVI. Ex hoc die mutata fortuna, cuncta fere Caesarianis ad votum fluere, Gallis retro, et in irritum labi coeperunt. Itaque Bertecillus nobilis latro, qui cum perditorum hominum manu circiter quingentorum, omnem circa regionem in hac perturbatione temporum infestabat, incipiens Gallorum, quibus ante favebat, rebus

bus diffidere, legationem ad Philibertum mittit, si sibi ab eo superioris temporis injuriae utcumque illatae parta victoria condonentur, et milites aliquot submittantur, daturum se operam, ut errata superiora majoribus suis officiis compensentur. Ad hanc legationem Philibertus majora etiam officiorum praemia proponens liberaliter respondit, et equites nonnullos Italici generis submisit, quibus sibi adjunctis Bertecillus praedas audacius agere, et commeatus, qui ad castra Gallorum importabantur, avertere, magnoque usui Caesarianis esse. Tunc nostrorum quidam hac occasione et fiducia noctu erumpentes, quoquo versus excurrere, et interceptos commeatus in urbem, quibusdam etiam oppidis direptis, deferre coeperunt. Quod hoc etiam expeditius et cum minore periculo faciebant, quoniam morbo in Gallorum castris invalescente multi equites aegrotare incipientes, curandi causa ex castris in salubriora loca oppidaque propinqua cum suis equis excesserant et equitatus, qui excursiones impediret, ad magnam paucitatem devenerat. Nec fere Gallis alio commeatu jam uti dabatur, quam quem ad Marellanum Adversamque congesserant ex Capua potissimum et Nola suppeditatum, qui et ipse aegre, nec sine magno praesidio in castra, nostris vias omnes excursionibus infestantibus, perferebatur.

XXXVII. Ut igitur hostes omni ex parte commeatibus prohiberentur, ad delendam manum, quam, ut praesidio esset commeatui, Marellanum profectam esse exploratores nuntiabant, equites trecenti cum Fernando Gonzaga, centum cataphracti cum Antonio Ixartino, et Hispani scloppetarii sexcenti a Philiberto missi. Hi pri-

ma vigilia profecti, itinere nullam partem noctis intermisso, in locum opportunum insidiis pervenerunt, ibique quarta vigilia constiterunt; his ut praesidio esset, si forte submisso a Gallis auxilio multitudine premente sese reciperent, Joannes Urbina Hispanorum reliquam manum educere et ad paludes Neapolitanas subsistere jussus; sed orto sole, ubi hostile praesidium sese ostendit, Fernandus cum suis invectus equitatum in fugam vertit; peditatus vero, qui mille quingentorum Helvetiorum erat, jaculatores Hispanos et equites cataphractos in se irruentes conspicatus ad proxima aedificia sese recipit, ibique acriter diu repugnavit; ad extremum tamen superatus est, omnesque vel occisi vel capti. Eodem fere tempore cum Simone Romano, qui Calabriam pro Gallis obtinebat, quinque hominum millia a mille Hispanis, et equitatu ex praesidiis deducto fusa fugataque fuisse Neapolim nuntiatur ductore Comite Burelli, quem Philibertus ad patrem Montis Leonis Ducem, qui pro Rege Siciliam procurabat, miserat, ut communi consilio eam manum opprimendam curarent. Sed in tantis jacturis nihil gravius aut molestius Gallis accidit, quam quod in ea rerum iniquitate ductor ipse Lautrechus morbo absumtus est, qui moriens imperii summam Salutiarum Marchioni et Petro Navarro tradidit.

XXXVIII. Caesariani vero ex malis hostium in dies animis augescentibus audacius liberiusque vagari, agros populari, aedificia circumjectaque oppida excursionibus vastare. Itaque Sarnum Sarni Comes cum centum equitibus et quingentis scloppetariis missus deleto praesidio

dio recepit. Hispani milites injussu Philiberti praedandi causa digressi Somam vastato agro diripuerunt; sed iidem paulo post tentata Nola a Valerio Ursino, qui hanc urbem arcemque cum praesidio sexcentorum hominum obtinebat, rejecti. Quo successu magnis spiritibus sumtis Valerius ducibus Gallorum scribit, ut sibi primo quoque tempore jaculatores mille, equites ducenti submittantur; fore, ut auctus ea manu Gallorum Regem exercitumque cum insigni Caesarianorum calamitate magnis officiis prosequatur. Hanc epistolam perferendam scelestissimo ac perfido homini dedit, qui communis erat Gallorum et Caesarianorum explorator, genus hominum sine fide, sine religione, sine humanitate, diversarum partium intestinus hostis ac pestis, Deo et hominibus invisum. Hic acceptam a Valerio epistolam ad Gallorum duces scriptam detulit ad Joannem Urbinam. Is, lecta epistola et consilio cum Philiberto communicato, eamdem exploratori reddit, et praemiis ac pollicitis oneratum pergere porro jubet, et litteras ducibus Gallorum reddere, et sibi, quid ab eis consilii initum fuerit, renuntiare. A quo cum renuntiatum esset septingentos scloppetarios et equites levioris armaturae centum, cataphractos quinquaginta Valerio submitti, ad eos oppugnandos Fernandus Gonzaga cum trecentis equitibus et scloppetariis quingentis missus, qui eos circa Nolam consecutus commisso praelio, magna parte occisa captaque, fudit.

XXXIX. His rebus gestis, cum jam frumentum etiam esset consumtum, nam quod extrinsecus per incursiones supportabatur, tantae multitudini non sufficiebat;

coacto Philibertus praefectorum concilio, quid fieri placeat in ea rerum iniquitate, sententias exquirit. Quidam castra Gallorum oppugnare censebant; alii, hac sententia propter Gallicarum munitionum firmitudinem et hostium multitudinem improbata, relinquendam esse urbem existimabant, castraque inter Marellanum et hostilia castra munienda loco frumentationibus et pabulationibus itemque ad hostes re utraque prohibendos peropportuno; nec enim de urbe cibariorum funditus inani magnopere laborandum esse, si forte fuisset ab hostibus occupata. Atque haec quidem vicerat sententia, et discessus parabatur.

XL. Sed interim Dominicus Arriaranus, de quo supra demonstratum est, vir magno animo et consilio, suorum manipularium quadraginta jaculatoribus ascitis, inscio Philiberto, urbe silentio noctis egreditur et prope hostiles munitiones minoraque castra progressus quatuor locis idoneis suos disponit et, quid fieri velit, ostendit. Ipse caprinas pelles albicantes, quas consutas, adjuncta etiam canina cauda, in hunc usum comparaverat, sibi induit, et incurvatus manibus pedibusque gradiens canem simulat, et munitionibus succedens sine excubitorum suspicione, nam multi canes cadaverum causa loca illa frequentabant, procedit; dumque loci naturam et castrorum munitiones diligenter exploraret, animadvertit magnum quemdam terrae hiatum, a vallo, quantum lapis manu jaci potest, distantem inter bina castra, qua proxima via erat, quaque ultro et citro commeabatur, intercedere, quo intervallo a Caesarianis occupato commodius et minora castra oppugnari, et sub-

subsidium, si a majoribus brevissima via submitteretur, ad hiatum ex superiore loco repelli posse judicabat.

XLI. Nec his contentus tres aut quatuor milites extra castra ad portam Decumanam, quae in clivo erat, conspicatus, proximeque progressus sese erigit, et telum sclopeto jaculatus, simulque suos ad arma magno clamore vocitans proximum excubitorem invadit, arcteque complexus, ut ex eo de rebus hostium cognosceret, secum per clivum trahit convolvitque; eodem tempore manipularibus, quos scloppeti strepitus exciverat, undique cum simili clamore et strepitu accurrentibus, et Hispaniam magna voce ingeminantibus; hostes autem repentino clamore et sonitu conterriti vim majorem aut etiam insidias metuentes castris sese continent, et ad arma concurrunt. Ita Dominico et manipularibus spatium tuto sese recipiendi datum. Ex captivo, quam in angusto res Gallorum essent, quod diu fuerat ignoratum, cognoscit, non solum equitatum defecisse, sed exercitum etiam nuper maximum cum levibus praeliis, tum maxime morbo ex paludum vicinitate melopeponumque usu contracto ad magnam paucitatem esse redactum; itemque minoribus castris quotidiana cibaria, quae parce suppeterent, ex majoribus in dies singulos submitti, ut uno die commeatuum inopiam ad deditionem compelli possint.

XLII. His rebus gestis et cognitis, Arriaranus Joannem Urbinam certiorem facit; aegrotantibus enim Philiberto et Alarcone, hujus potissimum et item Antonii Ixartini et Urriae, qui militum erant magistri, consilio cuncta fere gerebantur. Urbina nihil cunctandum ratus, ex-

extrema ejusdem noctis quarta vigilia cum Hispanorum tribus millibus erumpens in castra minora contendit, et intervallum ab Arriarano notatum occupat, loci opportunitatem agnoscit, et ubi cetera, quae nuntiaverat Arriaranus, ex captivis comperit, relictis ibi militibus in urbem ipse revertit; Philibertum de rebus omnibus certiorem facit, communicatoque consilio copias omnes educere et Gallorum minora castra oppugnare placet. Iis etiam deductis qui montem Divi Martini custodiebant, paucis praesidio cum uno signo militari relictis, minoribus castris appropinquantes, occupatis opportunis et aequioribus locis, acies instruunt sic animo parati, ut, si coepta oppugnatione hostes suis subsidio ex majoribus castris venirent, collatis signis dimicarent.

XLIII. His rebus cognitis Gallorum duces octo circiter hominum millia cum magno tormentorum numero subsidio laborantibus suis mittunt, qui per eam viam, qua hiatus terrae, de quo supra docuimus, interjectus erat, progressi, posteaquam loca superiora a Caesarianis, quibus pares esse non possent, teneri animadvertunt, tormentorum telis eminus emissis re infecta in sua castra ab hostibus rejecti reverterunt. Hoc cognito, qui minoribus castris continebantur, salutem dumtaxat paciscentes facta deditione sese in Caesarianorum potestatem permiserunt. Quam fortunam caeteri metuentes, nec satis majorum castrorum munitionibus fidentes proxima nocte extrema secunda vigilia silentio castris egressi Adversam proximum oppidum, quo tutiores murorum praesidio forent, contendunt. Hoc ab exploratoribus renuntiato, equitatus Caesarianus in fugientes immis-

missus consectatusque bonam eorum partem delevit, adjuncta rusticorum turba, qui, ut in militum, quas diligenter observant, calamitatibus solent, sumtis armis praedandi gratia frequentissimi convenerant, multoque magis, quam hostes, in fugientes saeviebant; reliqui, quorum bona pars erant Italici, cum ducibus Adversam pervenerunt. Huc paulo post Philibertus et Alarcon, viribus spiritibusque in adversa valetudine ex victoriae laetitia resumtis, cum ceteras copias induxissent; tormenta disponere et cetera, quae oppugnationi usui sunt, comparare coeperunt.

XLIV. Hoc animadverso rebusque desperatis tum Gallorum duces, tum oppidani, legatis ad Philibertum de pace missis, sese in ejus fidem et potestatem permiserunt. Ceterum Hispani milites, qui cum scalis se ad oppugnationem comparaverant, teneri non potuerunt, quin irrumpentes oppidum diriperent, quamquam bona pars praedae ad Italicos milites, qui castra Gallorum sequebantur, pervenit. Hi enim mutatis suo more insignibus, et sibi pro albis rubras cruces in hunc usum comparatas assuentes, in oppido diripiendo pro Caesarianis sese gesserunt. Ingressus Adversam Philibertus, militibus armis exutis dat veniam et abeundi libertatem. Sed hi fere domum redeuntes a rusticis invadentibus tunicis et subuculis spoliati, multique peremti; itaque perpauci Romam, qua iter erat, pervenerunt. Salutiarum vero Marchio et Petrus Navarrus, Guido Ragonius et Florentinorum legatus, qui commissarius dicebatur, item Navarrae Princeps vocatus, capti, et Neapolim, ut ibi in arce custodirentur, missi. Sed hi omnes

mnes praeter Guidonem paulo post morbo impliciti naturae concesserunt. Sic Gallorum exercitu ad quartum kalendas Septembris deleto nulla pars Regni Neapolitani in fide Gallorum seu Foederatorum mansit, praeter Apuliae pauca oppida loco et opere munita, quae Veneto praesidio ad oram Sinus Adriatici tenebantur, quae et ipsa non multo post in Hispanorum potestatem redierunt.

JO. GENESII SEPULVEDAE
DE REBUS GESTIS
CAROLI QUINTI
IMPERATORIS ET REGIS HISPANIAE

LIBER NONUS.

I. DUM haec ad Neapolim geruntur, Carolus Caesar, ab initio belli hujus in Germaniam pecunia in stipendium militare missa, Henrico Duci Prunsvicensi per litteras nuntiosque negotium dederat, ut, confecta militari manu, hanc in Italiam et Neapolim deduceret, et Philiberto, qui a Lautrecho et magnis Gallorum Foederatorumque copiis obsidebatur, subsidio veniret. Sed in fines Mediolanenses magnis copiis progressum Henricum monet Antonius Leiva rogatque, ut tantisper in his regionibus moraretur, dum oppida quaedam Mediolanensis ditionis, quod facile et in expedito Hispanis Germanisque conjunctis foret, reciperentur.

II. Quibus postulatis ac precibus cum adquievisset Henricus, communicato consilio Laudem Pompejam primum oppugnare placet, quod oppidum Joannes Paulus Sfortia cum firmo praesidio multisque tormentis obtinebat. Coepta oppugnatione et parte muri tormentorum telis solo aequata, Hispani facta testudine succedunt, magnoque impetu irrumpere conantur; sed propugnatorum virtute et tormentorum multitudine altitudineque

fossarum cum detrimento rejecti. Ceterum quoniam obsessos inopia frumenti, quod peranguste fuerat provisum, laborare constabat, obsidione premere constituunt sic brevi ad deditionem posse compelli rati, nec id quidem temere, jam enim frumentum paene solis militibus tribuebatur, oppidanis fame pereuntibus; sed tam vehemens morbus, qui tota Italia grassabatur, pestisque Caesarianorum castra praecipue Germanos invasit, ut ex his multis absumtis ceterorum bona pars aut jam aegrotantes aut vim morbi metuentes castris paulatim excederent domumque redirent ipso Duce connivente, qui inter moras obsidionis consumto stipendio, quod parce alioquin fuerat suppeditatum, ipse quoque de domum reditione cogitabat.

III. Ad hunc modum castris paene nudatis, obsidione omissa, Henricus in Germaniam revertit eo potissimum tempore, quo Franciscus Borbonius Comes Divi Pauli cum mediocri equitatu et peditum octo millibus in eas regiones a Gallorum Rege missus pervenit, ut, si Henricus Prunsvicensis cum exercitu Neapolim procesisset, ipse quoque Lautrecho subsidio venire pergeret; sin aliter, in finibus Mediolanensibus subsisteret et Venetis Sfortianisque conjunctis Caesarianos oppugnaret. Itaque post Henrici discessum aliquot oppida et castella trans Padum recepit, dum Veneti et Sfortiani, qui sub adventum Germanorum in praesidia discesserant, convenirent. Nam Caesariani ad magnam paucitatem redierant, exiguus erat equitatus, pauci Germani relicti, Hispani vix trium millium numerum explebant, cum quibus copiis et Italicis nonnullis Antonius relicta

cta Laudensi obsidione ad Melignanum consederat. Hostes autem posteaquam praesidiis deductis convenerant, seque Galli cum Italis conjunxerant, in Papiam conversi, hanc oppugnare instituunt, quae ducentorum Germanorum, et Italicorum ad octingentorum praesidio ab Antonio misso tenebatur. A quibus etsi magnis animis strenueque defendebatur, tamen dejecta muri bona parte a magna hominum multitudine acriter urgente ad extremum expugnatur. Antonius enim coepta oppugnatione ex Melignano Mediolanum, ut ibi rei eventum exspectaret et principem urbem tueretur, reversus est.

IV. Diebus aliquot interjectis, cum a Gallis auctore Andrea Doria ad Hispanos Genua defecisset, Hispanorum duo millia, quos Carolus Caesar huic urbi praesidio mittebat, in Liguriam appulisse nuntiantur. Ad hos locorum et rerum Italicarum ignaros excipiendos atque ducendos Antonius Ludovicum Barbianum mittit. Ii paucis diebus sine stipendio et commeatibus in agro Genuensi consumtis, posteaquam intra urbem non recipiebantur, ad Antonium eodem Barbiano duce venire constituunt, et longiore circuitu, ne in hostes inciderent, qui Dertonensem et Alexandrinum agros, qua hi venturi putabantur, obsederant, per Placentinos et Ecclesiasticos fines magnis itineribus non longe a Belgioso oppido ad Padi ripam pervenerunt; quo Antonius cum omnibus copiis progressus amnem navibus trajectos illos ad se recepit Mediolanumque deduxit, ubi se propter hostilis exercitus magnitudinem et propinquitatem continebat. Jam enim tum Veneti, tum etiam Galli et

Sfortiani conjunctis castris ad Melignanum convenerant.

V. Sed Caesarianorum copiis manu illa Hispanorum auctis, Mediolani oppugnatio frustra fore videbatur; itaque Gallus Venetos et Sfortianos hortatus, ut opportunis locis ad Cassianum, Papiam et Viglevenum considentes commeatibus hostes prohibere conarentur, ipse deductis copiis Genuam tentandi gratia, ut a Rege fuerat imperatum, proficiscitur. Sed Laudianum vicum duodecim a Mediolano millibus cum procesisset; Antonius, qui nullam occasionem rei bene gerendae aequo animo praeteribat, Mediolano prima vigilia copias educit, quarta non longe ab hostibus progresso Borbonius, primo agmine antecedere jusso, ipse cum reliquis copiis tormentisque subsequi a praemissis speculatoribus nuntiatur. Tunc vero trecentos Hispanos jaculatores cum parvo equitatu properare ac novissimos lacessere, hostemque morari jubet. Hi cum in conspectum hostium venissent, Germanorum hostium aciem, quae ad tormenta substiterat, scloppetis eminus oppugnare incipiunt. Germani despecta paucitate in eos impetum faciunt, et fugientes, donec in Antonii conspectum ventum est, insectantur. Antonius primam aciem, quae Hispanorum erat, in Germanos immittit. Horum impetum Germani ferre nequeuntes, multis scloppetorum telis occisis, ceteri fugam capessunt, nostris ad locum usque tormentorum, ubi Gallorum Italicorumque acies constiterant, insectantibus. Hic vero praelio redintegrato summa vi ab utrisque contenditur. Sed nec tunc quidem hostes diu Caesarianorum impetum ferre potuerunt. Itaque omnibus fusis fugatisque, magna facta caede, Franciscus ipse

Bor-

Borbonius in fuga comprehenditur; Hieronymus quoque Castilionensis et Claudius Rangonius Italicorum duces capti. Caesariani magna praeda multisque bellicis tormentis potiti; quorum manus qui fugientes evaserunt, hi fere omnes Papiam continenti fuga delati a sociis militibus, qui cum Picenardo huic urbi praesidio erant, spoliati sunt, armisque et equis exuti.

VI. Duobus Gallorum sociorumque exercitibus, altero ad Neapolim, altero ad Mediolanum deletis et Italico bello jam magna ex parte confecto, Carolus Caesar, quamquam in se illatas injurias armis persequi et fractos adversarios ad quamlibet iniquas pacis conditiones compellere facile posse videbatur, maluit tamen otio et publicae Christianorum quieti, pro sua singulari pietate ac moderatione consulere, foedusque cum Clemente Pontifice Maximo aequissimis conditionibus percussit; quarum ea fuit, ut Carolus in Florentiam urbem patriam Medicum familiam, ab adversariis post Romae direptionem casumque Clementis dejectam, reduceret.

VII. His rebus constitutis, Carolus coacta classe in Italiam navigavit, et post Idus Augusti ejus anni, qui fuit Christi nati millesimus quingentesimus vigesimus nonus, Genuam appulit. Huc paulo post tres Cardinales pervenerunt, Alexander Farnesius, qui postea Clementi demortuo in Pontificatum Maximum successit, Franciscus Quignonius Hispanus, quem ipsi assectabamur, et Hipolytus Medices, legati de more a Clemente Pontifice missi. Paucis diebus ad Genuam commoratus Carolus Placentiam progreditur. Appropinquanti Antonius Leiva obviam venit, exceptusque ab eo est honorificentis- ANN. M.D.XXIX.

tissime et cum magna benevolentiae significatione. Sed non diu Placentiae commoratus Antonius in exercitum, quem ad Ardiragum reliquerat, revertitur, et Papia in deditionem compulsa Sanctum Angelum, quod castellum operibus et praesidio permunitum erat, expugnavit, belloque Mediolanensi confecto exercitum Petro Velezio Guevarae ad oppugnandam Florentiam deducendum, ut jussus erat a Carolo, tradidit, ipseque Bononiam contendit. Huc enim Carolus ad Nonas Novembris pervenerat, nam eodem ante aliquot dies Clemens Pontifex Maximus cum collegio Cardinalium venerat, ut ibi Carolo, quemadmodum erat constitutum, Imperatoriam coronam imponeret. Affuit etiam Dux Mediolanensis Franciscus Sfortia, qui fide publica a Carolo facile impetrata ipsum salutandi suique purgandi gratia venerat. De cujus et Venetorum causa (nam et ipsi legatos de pace miserant) Carolus, qui erat sponte sua ad pacem et publicam quietem propensus, deliberare coepit, Clemente quoque Pontifice, qui se in pacificationem interposuerat, cunctis rationibus adhortante, gravibus prudentibusque viris adhibitis, sed quorum erant nonnulli a re militari, vita et institutis abhorrentes. Ergo ceteris fere in pacem et pacis conditiones longe iis diversas, quas victores victis et male meritis dare solent, inclinantibus, Antonius frustra dies aliquot levioribus verbis horum sententia improbata (nec enim semel his de rebus convenerant) ad extremum ira, cujus erat impatiens, incensus hujusmodi orationem habuit.

VIII. „Nunquam putaram, Carole Caesar, in eas „nos angustias conjectum iri, ut de pace his, quae „fe-

„ feruntur, conditionibus cum Francisco Sfortia, vel
„ cum Venetis facienda consultare animum iuducere-
„ mus, non modo post tot in Italia et Insubribus vi-
„ ctorias, ceteris hostibus pervictis et inito foedere cum
„ Pontifice Maximo, sed ne tunc quidem, cum exerci-
„ tus tuus Mediolani intra extraque obsidebatur, et
„ Italiae, Galliaeque et Britanniae viribus et conspira-
„ tione oppugnabatur, aut cum Neapoli dura itidem
„ obsidione nostri ab iisdem premebantur. Quis enim
„ victor in eas pacis conditiones descendere unquam
„ cogitavit, quas victus turpe duceret accipere? At nunc
„ video prosperis laetisque rebus non solum de hujus-
„ modi pace, coacto a te concilio, consultari, sed et-
„ iam, quod maxime doleo, animum tuum in eam
„ ferri praecipitem quorumdam setentiis impulsum, qui
„ si laborum et discriminum fuissent participes et oc-
„ casiones belli longa militia didicissent, sat scio ipsos
„ longe aliter fuisse censuros. Nunc cum hostem arma-
„ tum nullum viderint, neque unquam in castris per-
„ noctaverint, sed nec talia munera obire iis cordi sit;
„ nihil mirum est, homines Togatos et rei militaris
„ insolentes parum strenue aliorum periculo de rebus
„ bellicis statuere. Capto a tuis Rege Francisco, ejus-
„ que exercitu deleto Franciscum Sfortiam Mediolanensi-
„ bus Ducem ipse per summam liberalitatem praefecisti,
„ putans illum tanti beneficii memorem fore, et tuas
„ partes omni studio atque opibus adjuturum; nemo
„ tamen fuit Italorum paulo modo cordatior, quin sus-
„ pectam haberet tuam liberalitatem, et ipse in primis
„ Sfortia, in quem tantum beneficium conferebatur,

„qua-

„ quasi velles ea ratione Mediolanensium animos, nequid „ in te moverent tamdiu continere, donec ceteros tuos „ hostes debellasses, et esset de cunctis victoria confir- „ mata. Neque enim adduci poterant homines rerum „ Italicarum periti, eo te vecordiae (sic enim ajebant) „ procesisse, ut Ducatum Mediolanensem tam magno „ emtum, et quo Italicum imperium maxime contine- „ tur, alteri permittere animum induceres nec jure con- „ sanguinitatis tibi conjuncto, nec aliquid magnum de „ te merito, ad summum cujus fidem nullis periculis „ haberes perspectam. Ex qua suspicione orta est illa „ periculosa et difficillima in te tot Populorum ac Prin- „ cipum, quorum in primis fuit Franciscus Sfortia, con- „ spiratio, dum tuas opes in Italia, nimium Ducatu Me- „ diolanensi augescentes, partim suspectas haberent, par- „ tim invidiosas, a quibus periculosissimum nobis bel- „ lum primum ad Insubres, deinde in Regno Neapoli- „ tano communibus armis illatum est. Obsecro te, Cae- „ sar, si, ut victor utrobique ex summis tuorum pericu- „ lis fuisti, sic victus fuisses, poterasne iniquioribus con- „ ditionibus, aut minus ex tua dignitate pacem cum „ Francisco Sfortia, aut Venetis facere, quam ut tu his, „ quidquid tuum per vim aut dolum occuparunt; illi „ Ducatum Mediolanensem retinere permitteres; ipsi, bel- „ lum a te ne renovaretur, vix unius anni vectigalibus „ redimerent? At bonis viris pace semper est bello prae- „ ferenda: quis negat? Addo etiam justo bello nihil „ aliud, quam pacem peti; sed quam pacem? An eam, „ quae futura sit causa belli multo difficilioris? Fac pa- „ cem istis legibus trans Padum; jam tibi erit in Cam-

„pa-

„ pania pro avito Regno minoribus viribus dimicandum. „ Quamquam quid tandem per optatam inter Christia- „ nos pacem moratur? Aut quanti demum negotii est „ Franciscum Sfortiam totis finibus Mediolanensibus, ut „ meritus fuit, submovere? Quo facto, et Gallorum vi- „ ribus et animis jam saepe repetito vulnere perfra- „ ctis et novo foedere conciliatis, Pontifice in tuam „ amicitiam traducto, Venetis bellum deprecantibus, ni- „ hil obstare potest, quominus, si velis, simul pacem „ tutiorem universae Italiae reddas, simul Imperium Ita- „ licum cum maxima tua dignitate retineas. Nam si „ difficile fore reputas urbes munitissimas a Venetis re- „ cipere, quamquam nihil tale fortibus viris est diffi- „ cile, si tamen eos bello lacessere tibi non est cordi, „ consultetur sane de pace cum Venetis facienda, Du- „ catum vero Mediolanensem in potestatem tuam jam „ totum paene redactum, et qui parvo negotio, siquid „ deest, omnino redigi potest, ei, qui in te tuorumque „ excidium sceleratissime conspiravit, cum tanta imperii „ ac dignitatis jactura permittere, cujus tandem pru- „ dentiae fuerit? Trigesimum jam circiter annum bellum „ in Italia, et Gallia citeriore cum Gallis et Gallica- „ rum partium studiosis gerimus, semper propemodum „ victores; sed vix una parta victoria, quidquid coe- „ pimus, retinentes, ecce rursus bello renovato lacessi- „ mur. Quid fore sperandum est, si ea Provincia cesse- „ rimus, quae per se opulentissima, nobis ad bellum „ propulsandum opportuna, tamquam vallum est Regni „ Neapolitani? Hoc erat, Caesar, quod tot optimi, et „ fortissimi viri tum Hispani nominis, tum Germani

„pugnantes et in castris occumberent, quod copiae „tuae universae maxima saepe discrimina adirent, et „omnium rerum inopia laborarent, ut tu, quem prae- „sentem putabamus universam Italiam subacturum, quod „tui tot laboribus tantoque diffuso cruore paraverunt, „id hostibus traderes ficta eorum oratione victus, qui „te frustra pertinacibus armis oppugnaverant, dum te „per speciem Religionis ad Christianorum pacem, quam „ipsi perturbant, et ad bellum in Turcas, quos in te „solent concitare, adhortantur. Quod si Turcae adhuc „bello Christianos urgerent, et te pietas in patriam „et religionem, ut nuper, properare cogeret; quibus- „cumque conditionibus pacem cum Christianis fecisses, „laudem pii ac religiosi Principis apud omnes bonos „merereris. Nunc hostis ille Germanorum, fratrisque „tui virtute repulsus in suum se Regnum recepit, et „licet tibi commodius rebus tuis Italicis consulere. Quod „cum ita sit, si Mediolanensi Principatu, de quo nu- „per contendentes affectum jam bellum gerebamus, tam „praeter tuam dignitatem et commoda cesseris; quid „omnes homines loquentur, praesertim qui tuae glo- „riae atque imperio invident, nisi quod jam, post- „quam hic rumor increbuit, loquuntur, tibi neque a- „nimum suppetere, neque vires ad Mediolanum reti- „nendum? Qua opinione quid indignius ad tuam ex- „istimationem, aut periculosius ad Italicum tuum Im- „perium dici potest? Sed ut finem dicendi faciam: uti- „nam Carole Caesar sim falsus vates, sic tamen existi- „mo, si nunc volens Ducatum Mediolanensem e ma- „nibus emiseris, fore, ut non multo post in summum

„Re-

„Regni Neapolitani discrimen invitus adducaris.“

IX. Hanc orationem Carolus, etsi nec vanam esse, nec contemnendam intelligebat, tamen quia statuerat publicam Christianorum quietem cunctis rationibus anteferre, tandem aequissimis conditionibus et pacem cum Venetis fecit, et Franciscum Sfortiam ad suam dignitatem Principatumque restituit ea lege, ut nummorum aureorum *coronatorum* nongenta millia intra decennium tribueret; sed ita ut unam dimidiam partem primo anno, alteram novem annis aequis pensionibus solveret, retentis Caroli praesidio Mediolanensi Novocomensique arcibus, donec summae dimidium primo anno ex lege persolveretur. In quam conditionem Carolus hoc minus gravate descendit, quod jam cum Rege Gallorum pax convenerat, Aloisia Francisci Regis matre, et Margarita amita Caroli Caesaris auctoribus et agentibus, quae cum se in pacificationem interposuissent, Cameracum Belgicum oppidum ejus rei gratia convenerunt, et multis proceribus prudentibusque viris adhibitis de concilianda pace diu cum fuisset disceptatum, foedus ex ipsarum sententia, Carolo et Francisco consentientibus, his potissimum conditionibus factum est: ut Rex Franciscus Flandriae civitates liberaret, quae erant eo jure, ut ab eis causae ad Galliae Regium tribunal ex provocatione rejicerentur: ut ad bellum, quo Carolus jussisset, tredecim triremes rebus omnibus instructas in annum submitteret, suisque sumtibus aleret: ut idem Rex Gallus rursus, quod saepe fecerat, jure cederet, quod ad Regnum Navarrense et Neapolitanum, Mediolanensemque Principatum, quod sese habere praedicabat,

et simul annuam centum millium ducatorum ex Regni ejusdem Neapolitani vectigalibus pensionem et multorum annorum non solutam pecuniam, quae summa ducatorum quindecies centena millia colligebat, Carolo remitteret; hanc enim pensionem Carolus inter initia Regni sui Francisco constituerat, auctore Guiliermo Ceverio, qui hac ratione Gallum a bello Neapolitano, quod Caroli aetatem contemnens inferre moliebatur, avocandum esse censuerat: praeterea, ut idem Rex *coronatorum* duodecies centena millia Carolo numeraret, subductis trecentis millibus, quae Henrico Britanniae Regi solverentur, quam summam ab eo Carolum accepisse mutuam supra demonstravimus. Est autem *coronatus* nummus aureus, qui *scutatus* quoque, et utroque modo ab impressis insignibus nominatur, quinta decima circiter parte minoris valoris quam *ducatus*, qui *ducatus* ex auro puriore, et, ut alio in loco demonstravimus, drachmae circiter ponderis erat, et in Castella undenis argenteis nummis, *regalibus* dictis, et binis aereis *blancis* permutabatur; *regalis* autem sexagenis octonis *blancis*; nam nummus *morapetinus*, qui valorem per tempora mutavit, et cujus nomen his quoque temporibus frequentissime usurpatur, jam re prorsus abolevit, et pro singulis *morapetinis* binae *blancae* numerantur.

X. Has igitur conditiones foedere Cameracensi Rex Franciscus, ne Ducatum Burgundiae, quemadmodum fuerat Madritiensi foedere pactus pollicitusque, justo Principi redderet, utque filios redimeret, libenter accepit, nuptiis quoque Eleonorae Caroli sororis denuo pactis. Carolus autem Bononiae coronatus est a Clemente Pon-

Pontifice ipso die natali suo, qui festus agitur Divi Matthiae, id est ad sextum Kalendas Martias insequentis anni, qui fuit Christi millesimus quingentesimus trigesimus, ad fanum Divi Petronii in magna Principum Legatorumque frequentia magnaque caerimonia.

XI. Rebus Italicis constitutis Carolus, et publica Christianorum pace firmata, a Clemente Pontifice Bononiaque post Idus Martias discedens in Germaniam contendit, ut ejus tractus suae fidei commissorum mortalium rebus consuleret, et Religioni Christianae prospiceret, quae Martini Lutheri Haeresiarchae impietate et fraudibus per eas regiones exagitabatur. Quo ex itinere cum Mantuam pervenisset, Federicum Gonzagam, qui titulo Marchionis huic civitati imperitabat, quique accedentem omnibus officiis diligentissime ac studiosissime coluit, pro Marchione Ducem deinde jussit apellari. Erat antiquitus Mantua ex earum civitatum numero, quae liberae et Imperatoriae nominantur. Ceterum civilibus contentionibus exagitati Mantuani, Possenino, qui tyrannidem affectabat, per Ludovicum Gonzagam ejecto, suae civitatis Principatum ad eumdem Ludovicum, cujus probitatem et justitiam perspexerant, volentes detulerunt anno Christi millesimo trecentesimo vigesimo septimo, ab eoque tempore Gonzagarum familia imperitat huic civitati. Ex qua familia Joannem Franciscum Gonzagam Ludovici abnepotem Sigismundus Imperator Mantuae Marchionem constituit, anno Christi millesimo quadringentesimo trigesimo quarto, ut modo Carolus Federicum Ducem effecit. Atque haec quidem apud Carolum ipsum gerebantur.

XII.

XII. In Hispania vero Petrus Fetnandus Velascus Comestabilis Caroli jussa de Regis Galli filiis liberandis exsequebatur. Hos namque initio, cum a patre obsides fidei jurisque jurandi dati essent, Carolus Enecho Velasco Comestabili per Carolum Lanojum ad Victoriam urbem Cantabriae custodiendos dederat, unde Burgos deducti ab eodem Velasco, quoad vixit, custodia indulgentiaque Regia custoditi fuerunt; sed non multo post Enecho vita defuncto, iidem Petro Velasco ejus maximo natu filio et in Principatum titulumque successori, simulque fratri Joanni Tovario Berlangae Marchioni traduntur, ut, si quando Comestabilis ipse a custodia ex causis necessariis evocaretur, Marchio fratris vice functus ipsorum custodiae praeesset. Primum igitur Berlangam, deinde Pedrazam oppidum Comestabilis ditionis munitissimum ad Montem Orospedam non procul urbe Sagovia traducti, ibique custodiebantur: facto autem foedere Cameracensi ipsos liberandi Carolus et Franciscus negotium binis Legatis dederunt; ille Comestabili eidem, et Ludovico Phandio Belgae, quem ante ad Regem eumdem Legatum miserat; hic Annae Memoransiaco, qui postea fuit Galliae Comestabilis, et Tornensi Cardinali. Quibus cum placuisset, ut ad Regnorum confinia et oram Oceani convenirent, Velascus Comestabilis ex Pedraza cum obsidibus Fonterabiam contendit, multis viris principibus propinquis amicisque comitantibus, quorum fuere Joannes Roxas Pozae Marchio, Jacobus Velascus Nievae, Athanasius Ajala Salvaterrae, Alfonsus Mendoza Cluniae Comites; item Bernardinus Velascus Bernardini Comestabilis filius, Petrus Lu-

Luna, qui Fontidognis, Gutierrus Quixada, qui Villagarciae, Franciscus Osorius, qui Valdonquillo, Alvarus Luna, qui Cornago castellis imperitabant.

XIII. Eodem tempore Eleonora Regina, ut cum Regulis in Galliam contenderet, Madritio profecta ad Comestabilem pervenit. Is, ceteris cum Marchione fratre et nobilium virorum comitatu relictis, se subsequi et ad *Pueblam Arganzonis* suae ditionis oppidum, donec rebus confectis atque paratis evocarentur, consistere praecipit; ipse majoribus itineribus ad locum destinatum, quo ceteri Legati convenerant, cum paucis ire perrexit, substititque ad Fonterabiam; nam Regis Legati ad Bajonam, et extrema Regni constiterant. Sed primum utrinque, qui salutem nuntiarent renuntiarentque, missi, deinde Galli ipsi Fonterabiam ad Comestabilem salutandi colloquendique gratia, dum pecunia convehitur, progressi. Tertio demum mense coacta pecunia rebusque constitutis, ut fraus omnis abesset, ad numerandam explorandamque pecuniam cum metallorum peritis ex Hispania Belgioque evocatis Bajonam, ut a Carolo fuerat imperatum, Alvarus Lugus missus est, vir domi nobilis et strenuus, nec solum ad ceteras res gerendas, sed etiam ad civitates moderandas, ut claris documentis ostendit, aptissimus.

XIV. Omnibus rebus comparatis, Reguli evocantur, quos tradendi, simulque pecunias et scripturas recipiendi haec ratio inita fuit Legatorum consensu. Est prope Fonterabiam inter hanc et Bajonam aestuarium fluminis instar, hinc Hispaniam, illinc Galliam attingens. In hujus fere medio navicula constituitur superne

ta-

tabulis tecta, aequataque; deinde transversis asseribus, quasi pariete paulo statura humana humiliore, in duas aequas partes distinguitur, ut Regulorum, pecuniaeque custodibus, cum essent cymbis advecti, quasi duorum ponticulorum vicem in permutatione praeberent. Tum paribus equitum, peditumque praesidiis in utraque terra relictis, Kalendis Julii hinc in unam cymbam ex *gavarris* consuetudine Cantabrica nominatis, ferro pari nummis pondere saburratam, cum Regulis et Delphini (quo nomine Galli stirpis Regiae maximum appellant) nutritio Imperatorii Legati, et nobilium nostrae gentis virorum custodia conscendunt; illinc in alteram ejusdem generis cymbam nummorum arcae obsignatae, a quibus Alvarus Lugus numquam discedebat, imponuntur clavisque affiguntur, et cum Legatis Gallis nobilium ejusdem nationis virorum par Hispanicae custodia conscendunt, totidemque remiges, ut Hispanorum Gallorumque vectorum par esset in utraque cymba et pariter, hoc est, gladiis dumtaxat armatorum remigumque numerus, et par ceterarum rerum omnium conditio, nisi quod Velascus Comestabilis, qui nondum vires ex morbo receperat, in quem gravissimum, nec sine suspicione dati veneni superioribus diebus inciderat, extra ordinem pugione tantum armatus, ut erat constitutum, conscendit. Erant praeterea speculatores utrinque mari terraque, nequid insidiarum lateret, dispositi et praemissi, qui cuncta, ut essent pari conditione, considerarent.

XV. Eodem igitur tempore profectae cymbae ubi ad constitutam naviculam sunt appulsae, Comestabilis in

in alteram ejus partem, Anna Gallus in alteram transcendit, et suos uterque cepit quaternas evocare, binos vectores, remigesque binos, ut eodem tempore Galli, qua erat Anna, ad Regulorum cymbam transirent Hispani, qua Velascus, ad eam, qua pecunia importabatur; quod quo fieret commodius, nec transcedentes inter se incurrerent, utriusque cymbae dimidia pars erat hominum inanis relicta, qua citra impedimentum venientes exciperentur. Ad hunc modum permutatione commodissime facta, Reguli in Galliam simulque Regina Eleonora, quae et ipsa comitatum mutavit, trajiciunt, et cum ingenti omnium gratulatione excipiuntur. Comestabilis autem Ludovicusque Phandius cum pecunia Fonterabiam revertuntur.

XVI. Interea Philibertus Uraniae Princeps, ut ei Carolus per litteras imperaverat, copias ex Apulia Florentiam oppugnandi gratia in Thusciam inducit, Perusiamque progressus, hanc urbem Ecclesiasticae ditionis, quam Malatesta Ballonius cum praesidio militum contra Clementem Pontificem occupaverat, oppugnare parat; sed Perusini suis rebus metuentes, Malatestae civi suo denuntiarunt monueruntque, ut Patriae parceret sibique consuleret, nam se suae salutis ac publicae commoditatis rationem habituros; quorum voluntate perspecta, Malatesta discessum ex urbe cum Philiberto ea conditione paciscitur, ut sibi liberum sit, quocumque velit cum suis cohortibus proficisci. Profectus autem, Cortonam primum, deinde hac praesidio firmata Florentiam pervenit, a Florentinis, ut toti officio ipsorum urbis tuendae cum summa potestate praeesset, evocatus.

XVII. Dum haec ad Perusiam geruntur, copiaeque conveniunt (huc enim Vasti Marchio Hispanas cohortes, Fernandus Gonzaga equitatum et Italicorum peditum octo millia, quae Pontifex mittebat, induxit) Philibertus Joanni Urbinae negotium dat, ut Spelum Perusini agri castellum, quod contra Pontificem arma sumserat, pacaret. Is spreta castelli exiguitate, paucis militibus inductis, contemtim accedit, praemisso, qui periculum, nisi imperata facerent, denuntiaret. Castellani, vicissim militum paucitate contemta, tormentorum telis ex muro rem gerere hostemque submovere coeperunt. Itaque, re infecta, et crure letaliter scloppeto vulneratus Joannes Urbina discessit, obiitque paucis post diebus, vir magno consilio, summaque virtute, multis et illustribus documentis declarata, Carolo ipsi acceptus, totique exercitui carus, et importunis militibus inimicus et formidandus; qui cum esset militum Tribunus, hoc est, exercitus Magister, (sic enim Magistratus dicitur, qui militum controversias minuit inque sontes animadvertit) quosdam tamen, de quorum flagitiis compertum habebat, ad tempus tolerabat, ut his merita nece tempore illata, etiam melioribus, ne ab officio discederent, terrorem utilissimum incuteret quam ipse solertiam Romae post direptionem, nondum Caesariano exercitu digresso, amico viro nobili, qui mihi retulit, indicavit; cui demiranti atque roganti, cur obvium militem levi, ut videbatur, ex causa, dum milites parum dicto audientes ad signa cogeret, se vidente confodisset: *Jam pridem*, respondit, *hoc scelus saepe graviora meritum huic occasioni reservabam, ut unius pessimi ho-*

hominis morte, tali tempore atque modo illata, ceteri perterriti in officio contineantur.

XVIII. Perusia Perusinique agri castellis et oppidis, quae a Pontifice defecerant, receptis Philibertus copias Cortonam induxit, coeptaque oppugnatione oppidanos ad deditionem compulit, militibus, qui praesidio erant, cum singulis vestimentis et gladiis, quo vellent abire, permissis. Florentiam progressus copias generatim distribuit disponitque, et urbem obsidione cingit, quam obsidionem diu et acriter urgente Philiberto, multa parva praelia, oppidanis praesidiariisque militibus erumpentibus, varia fortuna facta. Cum jam Florentini rerum necessariarum inopia tentarentur, Ferruchius Pisanus Joannesque Paulus Chierus cum armatorum tribus millibus magnoque commeatu adventare, et Florentinis subsidio venire nuntiantur. Hoc cognito Philibertus, ceteris in obsidione relictis, cum Germanis mille et totidem Italicis ac parte equitatus obviam ipse venientibus hostibus profectus Pistorium venit; et Italicis cohortibus, cum quibus Fabritius Marramaldus hoc oppidum obtinebat, ex praesidio deductis, cum his Fabritium separatim procedere in hostem jubet, ipse alia via cum ire pergeret, haud longe progressus ad vicum, qui *Sanctus Marcellus* dicitur, in hostes incidit, praelioque commisso Philibertus ipse cum equitatu immissus, dum inter primos praeliatur, duobus scloppeti telis confoditur, et cum quatuor equitibus cataphractis occiditur.

XIX. Hoc casu Germani conturbati consistunt, pars etiam pedem referre incipiunt; hostes alacrius

irruunt; sed accidit magno casu et peropportune, ut Hispani circiter quingenti, qui superioribus diebus, propterea quod jussi in Pannonicum bellum, quod Rex Fernandus gerebat, proficisci imperium detractaverant, cum ignominia dimissi fuerant, ad hunc temporis articulum in locum pugnae pervenirent. Nam dum per ea loca se rusticorum opibus alentes vagarentur, de Ferruchii motibus et Philiberti adventu certiores facti in eam partem, ubi eos congressuros esse judicabant, accurrerunt. Itaque a latere nec opinato invecti et *Hispaniam* magna voce clamantes hosti majorem vim atque multitudinem adesse suspicanti magnum terrorem incusserunt, pedemque referre coëgerunt. Hoc animadverso Germani, et Hispanorum adventu et clamore confirmati, magnis animis procurrunt; Fabritius quoque scloppetorum strepitu et praeliantium exaudito clamore (nec enim longe aberat) cum suis advolat. Itaque hostes repressi in proxima aedificia necessario sese recipiunt. Sed ne hic quidem impetum Caesarianorum sustinere potuerunt, plerique igitur caesi, reliqui fere capti, et in his Ferruchius ipse et Joannes Paulus. Sed gregariis militibus data more Christianorum libertate Fabritius necem Philiberti aegerrime ferens, quasi vellet sui ducis manibus hostis ducis sanguine parentare, Ferruchium obtruncat, Joannem vero Paulum et ceteros praefectos captivos Florentiam in castra deducit; Philiberti quoque cadaver importari jussit, quod ad suburbanum coenobium, cui *Certosa* nomen est, depositum paucis post diebus Uraniam, ut in patria sepultura quiesceret, elatum.

XX.

XX. Hac accepta plaga, et auxilii spe dejecti Florentini, rebus denique desperatis, deditionem facere decernunt; nec enim a Carolo Caesare missis legationibus, ut eam civitatem in suam potestatem fidemque quibuscumque conditionibus reciperet, impetrare potuerant, qui semper ipsos ad Clementem Pontificem rejiciebat. Clemente igitur ipso liberaliter pollicente, se in ejus potestatem permittere constituunt. Sed de conditionibus dum agitatur, magna inter Hispanos et socios Italos seditio in castris exorta est, ex contumelia Italicis quibusdam ab Hispanis nonnullis illata. Quamquam enim Hispanorum prudentiores Romanorum Italorumque virtutem, cui cessit olim maxima pars orbis terrarum, non ignorant; tamen vulgus militare Italos tum hostes, tum etiam socios in bellis Italicis contemnere, ut victores victos consueverunt, propter multas victorias de ipsis sociisque Gallis in Italia partas; Itali vicissim Hispanos odio habent ob eamdem causam, et propter multas injurias in se ab eisdem illatas. Quo fit, ut Italis, si vires adsint et sibi impune id facere posse videantur, raro voluntas desit Hispanos in Italia milites opprimendi, ut tunc accidit ad veteres et communes causas paucorum accedente contumelia, qua impulsi Itali Caesariani, qui numero erant quatuordecim millia, Hispanorum paucitate contemta, qui sex millium numerum non explebant, magna etiam parte ex castris digressa, in horum excidium conspirant, consiliumque cum hostili praesidio communicant, ut commisso praelio illi eruptione facta suae nationi subsidio venirent. Jam enim Italici milites, sed maxime praefecti ex castris

in

in urbem ultro et citro commeabant.

XXI. Igitur constituto die, qui fuit ad quartum Kalendas Septembris, bene mane Itali acie instructa in Hispanos movent, eminusque tormentis et scloppetis rem gerere incipiunt. Hoc animadverso Hispani propere ad arma concurrunt, tantisque animis Italos adoriuntur, ut primo impetu illorum primam aciem propellerent; tum Itali inter se cohortati, ut tot numero milites tam paucis, quos ultro provocassent, cedere puderet, confirmatis animis majoreque impetu relati Hispanos sua multitudine reprimunt, et quantum ipsi cesserant, tantum eos cedere neutris tamen terga vertentibus cogunt, frustra Fernando Gonzaga et ceteris praefectis, ad quos sublato Philiberto et absente Vasti Marchione summa imperii redierat, pugnam dirimere conantibus.

XXII. Hoc animadverso Germani, qui numero erant sex circiter millia, sumtis armis, aciem instruunt; deinde postquam urgeri Hispanos, itemque Italicos urbes custodes tela tormentis in se atque Hispanos ex muro jaculantes cernunt, sibi quoque in media Italia metuentes, ne Hispanis deletis similis ad se casus recideret, infestis signis in Italos impetum faciunt. Hinc igitur Germanis, illinc Hispanis ingruentibus Itali facile usque ad sua castra, quae circum collum *Ogaluchium* nominatum posuerant, repelluntur. Hic vero loci munitione adjuti unam fere horam restiterunt; ad extremum hoc quoque loco dejectos, tormentis exutos, tamdiu sunt insecuti, donec urbis munitionibus muroque succederent. Tunc vero Germani Hispanique ducum

cum monitis precibusque cohibiti ab insectandis Italis desistunt, atque in castra revertuntur, custodibus etiam urbis quiescentibus, qui tela ex muro conjecerant invitis oppidanis ac magna voce monentibus, ne sua temeritate pacem in civitatis exitium perturbarent, quod exitium eis fuerat initio contentionis a ducibus Caesarianis, ni suos a pugna et eruptione continerent, denuntiatum; quo factum est, ne custodes erumperent praeter paucos numero circiter quingentos, qui, ut Italis laborantibus opem ferrent, injussu ducis erumpentes oppidanorum clamoribus revocati sunt, simulque Hispanorum telis intra urbem rejecti.

XXIII. Ad hunc modum sedata seditione militibusque in gratiam reversis, Florentini dictis acceptisque conditionibus se in Clementis Pontificis potestatem permiserunt, cujus voluntate reliquo exercitu circiter nonas Septembris discedente Germanorum praesidium est impositum, statimque missi ab eodem Clemente, qui civibus primariis sublatis viam tyrannidis munirent Alexandro Medici adolescenti, gentili atque propinquo suo, quem ipse debellatae patriae tyrannum imposuit, crudeli et inhumano exemplo, in eo praesertim qui summus esset morum ac Religionis Antistes Christi Vicarius. Sed id malum non ita multo post ejusdem Clementis, et duorum adolescentium Hyppoliti et Alexandri, in quibus spem omnem posteritatis collocaverat, casibus expiatum vidimus. Nam ipse non longo post tempore in morbum incidit gravem et difficilem, quo diu miserabiliter conflictatus interiit; Hyppolitus Cardinalis paucis post ejus mortem diebus Roma pro-

profugiens obiit, a suis, ut suspicio fuit, veneno necatus; Alexander vero tyrannus a Laurentio gentili et propinquo suo, cui suam salutem maxime credebat, dormiens pugione confossus occiditur anno tyrannidis sexto.

JO. GENESII SEPULVEDAE
DE REBUS GESTIS
CAROLI QUINTI
IMPERATORIS ET REGIS HISPANIAE
LIBER DECIMUS.

I. TURCARUM Rex Solymanus, cum ante annos tres Fernandi Regis, et Pannoniorum ac Germanorum industria virtuteque ab obsidione Viennae, quam frustra summis opibus oppugnaverat, rejectus fuisset, bellum Pannonicum summa cura reparabat. Itaque magnum numerum longarum navium exaedificandum, fabris undique conquisitis, mandavit, ut Rex Turcarum esset non solum terrestribus copiis, quas ingentes ex omnibus suis Regnis contrahebat, sed etiam classe potens et formidabilis. Hoc cum esset nuntiatum, magnus timor Christianorum animos incessit, praesertim Pannoniorum et Germanorum metuentium, ut res erat, ne tanta belli moles in se potissimum pararetur, et Italorum, qui fama nauticum apparatum, ut multa solet, exaggerante verebantur, ne magnus pro ratione tantae classis Turcarum numerus invectus, Siciliam et Apuliam, quae parvo militum praesidio tenebantur, invaderet, deinde totam occuparet Italiam, aut certe bello gravissimo vexaret. Quod Solymanus non dissimulanter moliebatur, ut ductus ea solicitudine Carolus, dum rebus

Italicis consuleret, infirmior distractis viribus ad bellum Pannonicum redderetur. Hunc enim paene unum petebat Solymanus, quem ex Principibus Christianis metuebat maxime, suisque conatibus obsistere posse existimabat, praesertim per id tempus, quo Carolus circa ea loca morabatur, qui sumta Bononiae, ut demonstratum est, a Clemente Pontifice Maximo corona Imperatoria, cujus potissimum causa ex Hispania in Italiam navigaverat, et rebus Italicis cum magna suae justitiae ac liberalitatis gloria compositis, in Germaniam pervenerat, siqua ratione posset Lutheranorum tumultus cum magna totius Germaniae pernicie frequenter exsistentes comprimere, ipsosque reducere ad sanitatem.

II. Sed causa religionis diu et multum in conventu Germanorum agitata, postquam citra publicam totius Ecclesiae auctoritatem non posse dijudicari visa est, negotium rejicit in commune Christianorum Ecclesiasticum Concilium, et in Flandriam, ceterasque Belgicae Galliae suae ditionis regiones ad conventus agendos progreditur. Quibus rebus dum est occupatus, gravibus et periculosis nuntiis, qui de Turcarum consiliis et immense augescentibus copiis tum terrestribus, tum etiam navalibus quotidie perferebantur, in Germaniam curamque rei bellicae revocatur. Quamvis enim de Turcarum consiliis nihil dum haberet satis exploratum, prudentiae tamen esse statuebat ob periculi magnitudinem ad omnes casus consilia comparare; hinc Principum Germanorum animis ad bellum, si exsistat, repellendum praeparandis, inde cogenda classe ad Siciliam et oram Italiae defendendam. Itaque ex Hispania, Italia et Sicilia,

lia, per litteras et nuntios primo quoque tempore rescriptas, omnes naves, quo praefectus suae classis Andreas Doria Melphorum Princeps constituisset, et item onerariarum quantum eidem satis fore visum esset, convenire jubet, dato Doriae eidem negotio, ut comparata classe, habitoque militum delectu, Siciliam contenderet, eamque, et Calabriae atque Apuliae oram, siquid a Turcis motum esset, pro sua prudentia atque virtute tueretur. Is rem diligenter exsecutus, submissis ab Hispania triremibus cunctis et onerariis navibus, quae cogi in ea festinatione potuerunt, in Siciliam Messanaeque portum pervenit. Eo naves omnes longae, quae oram Neapolitanam, quaeque Siciliam tutabantur, convenerunt, et item quas Clemens Pontifex Maximus auxilio cum praefecto Laurentio Salviato misit, et quinque Religionis equestris Sancti Joannis nuncupatae, et quas suas Doria ductabat, compulsae; ita classis triremium quadraginta cum totidem navibus onerariis confecta, milites autem Italici et Hispani generis ad octo millia coacti.

III. Dum haec in Italia Siciliaque geruntur, Solymanus, missa classe navium longarum supra centum, quae non modo Graeciam tueretur, sed Italiam etiam et Siciliam infestaret, ipse ex Thracia cum exercitu proficiscitur trecentorum amplius millium armatorum, cujus magna pars erat equitatus, et in Pannoniam superiorem Germaniamque contendit. Hujus belli causa et origo fuerunt Fernandi Austriae imperitantis, et Joannis, qui vulgo Vaivoda dicebatur, de Hungariae Bohemiaeque Regno contentiones. Nam huic Regno

non jure hereditario Reges, sed populorum suffragio, moribus legibusque gentis, praeficiebantur; qua de re non erit alienum pauca breviter, altius summa repetita, commemorare. Quo tempore Maximilianus Imperator, Fernandi paternus avus, et Ladislaus Hungariae Bohemiaeque Rex diuturnas de hoc Regno controversias pactione diremerunt, qui fuit annus Christi millesimus quadrigentesimus nonagesimus primus, foedus inter eos certis conditionibus ictum est, quibus civitates et Principes consenserunt; earum conditionum illa fuit in primis, ut si Ladislaus sine stirpe virili decessisset, Regni successio ad Maximilianum ejusque posteros rediret: quod foedus renovatum est inter Fernandum eumdem et Ludovicum, qui patri Ladislao demortuo successerat; cum Ludovicus Mariam Fernandi sororem, vicissimque Fernandus Annam sororem Ludovici in matrimonium ducerent.

IV. Ludovico igitur sine liberis defuncto, et in praelio, quod cum Turcis fuit, interemto, Fernandus utriusque foederis jure sibi Regnum vindicabat: obstitit tamen Joannes Sepusius, vir potens opibus et clientelis; erat enim Nardillae Dux, et pro Rege Ludovico Transilvaniam procurabat, et ob eam praefecturam *Vaivoda* patrio vocabulo dicebatur. Is enim mortuo Ludovico, in Regnum animum intendit, et parte Principum ac popularium praemiis pollicitationibusque et precibus in suam sententiam perducta, ad Budam primariam urbem Rex fuit appellatus, et Regni bonam partem occupavit, usus ad omnia praefecturae et equitum duodecim millium occasione, quos subsidio ducebat Ludovico,

vico, quo tempore is cum Turcis male pugnavit occubuitque ; sed paulo post Principum et populorum studiis in duas partes scissis, Fernandus quoque Hungariae Bohemiaeque Rex fuit appellatus salutatusque, unde bella et civiles contentiones exstiterunt. Nam Fernandus initio exercitu coacto, hunc in Pannoniam inferiorem induxit, multaque oppida recepit, et ipsum Joannem praelium detrectantem persecutus est, donec ille Budam urbem cum exercitu sese reciperet ; quam urbem, quae opere et natura munita erat, valido praesidio firmatam oppugnare Fernandus cum frustra fore judicaret, praesertim hyeme jam appetente, oppugnatione et obsidione supersedit, et copias in hyberna deduxit eo consilio, ut ineunte aestate bellum renovaret. Tunc Sepusius, relicto ad Budam Georgio Monacho, cujus virtuti et prudentiae plurimum fidebat, et urbis praesidioque praeesse et eam Regni partem procurare jusso, ipse in Transilvaniam proficiscitur, ut ejus imperium sua praesentia confirmaret, simulque ad bellum defendendum necesaria compararet, eodemque tempore ad Solymanum auxilium oratum mittit, quo impetrato, ejus armis et opibus et bellum defendit, et majorem Regni partem occupavit.

V. Ceterum Solymanus parum habens vim et impetum Fernandi exercitus a Joanne Vaivoda cliente repulisse, bellum parat in Austriam, quae superiore Pannonia continetur, avitum Fernandi Principatum ; maximoque exercitu comparato hunc ad Viennam usque primariam urbem perducit, eamque circa Idus Septembris, qui fuit annus Christi millesimus quingente- ANN. M.D.XXIX.

si-

simus vigesimus nonus obsidione cingit, nec tormentis solum, sed etiam cuniculis oppugnat. Ita cum bona pars muri corruisset, milites, magno impetu facto, irrumpere nituntur, diuque acerrime praeliantur; sed virtute et constantia civium, et Germanici praesidii, cui praeerat Philippus Princeps Palatinus et Rocandulfus, et Hispanorum trium millium cum praefecto Ludovico Avalo, qui omnium judicio egregiam laudem reportarunt, fracti repulsique sunt; itaque paucis post diebus Solymanus re infecta domum revertit; sed magna clade belli interim in obvios Christianos illata, rediensque Joannem Vaivodam ad Budam Regem Hungariae constituit in clientelamque recipit; adeoque in suscepti belli curam insistebat, ut triennio circiter quiete dato, dum necessaria comparantur, bellum majoribus copiis et majore apparatu renovaret. Qui sibi nova Regna et magnas victorias de Christianis liberaliter pollicebatur, fretus non solum copiarum suarum magnitudine, sed etiam Germanorum, quos primum invadere constituerat, discordia, populis Lutheranis a Catholicis odio capitali dissidentibus, quippe Lutheranorum viribus et errore se abusurum sperabat ad reliquos Germanos debellandos et Caroli Caesaris et Fernandi Regis fratris Regnum avitum occupandum; quod si contigisset Carolo superato, facilem sibi fore putabat de Christianis reliquis victoriam.

VI. Nec abfuit suspicio eumdem a Francisco Gallorum Rege ad id bellum suscipiendum fuisse solicitatum propter occultas legationes, quas per id tempus ab eisdem ultro citroque missas fuisse constabat, nulla, ut ex-

existimabatur, neque necessitate cogente, nec intercedente causa, quae legationes inter ipsos praeter morem et approbationem Christianorum, tali praesertim tempore, postularet, sed instimulante Regem non dolore tantum saepe repetiti vulneris, multis ipsius exercitibus per duces a Carolo deletis, ipsoque ad Ticinum capto atque inde in Hispaniam perducto, sed etiam metu potentiae et auctoritatis Caroli magis in dies augescentis, quam ut suo Regno tutum esse reputaret; itaque cohiberi illius incrementa et opes quacumque ratione minui cupere Gallus putabatur. Quam suspicionem adauxit etiam ejusdem Regis ad Caesaris legationem responsum.

VII. Carolus enim, simul atque Solymani consilium Christianos bello lacessendi ex profectione ipsius cognitum est, licet Italiam an Pannoniam superiorem, Germaniamque peteret, dubitaretur, legationes ad Franciscum Gallorum, Henricumque Britannorum Reges mittit, et eos de Turcarum adventu et magnitudine hostilium copiarum certiores facit, commune periculum esse docet, sive Italiam hostes peterent, sive Germaniam. Nam alterutra debellata Solymanus Rex juvenis et praepotens, gloriae atque regnandi cupidissimus, quique uno nomine Christianos omnes odisset, cui quieturus esse videretur? Vires Christianorum Principum et nationum, quae singulae in dissidio, siquis bono publico privatas rationes anteferret, objici Turcarum copiis sine maximo suo periculo nequirent, conjunctas in concordia longe fore superiores. Proinde hortari, ut in communi periculo publicam religionis libertatisque Christianae causam susciperent; se ita esse animo paratum, ut pro Re-

Republica Religioneque Christiana nullum sit nec laborem, nec sumtum, nec periculum denique recusaturus; ceterum vereri, ne solus ipse cum fratre Fernando immensis Turcarum copiis obsistere non possit, cum omnia praestiterit, quae ratio locorum atque temporis pateretur tam longe positus ab Hispania suorum Regnorum capite, unde serum esset auxilia, stipendia et commeatus hostibus jam iter ingressis exspectare. Quod malum si accidisset in vicinorum Principum desidia et negligentia, et magnam aliquam cladem Respublica Christianorum accepisset, culpam et notam apud Deum et homines non suam fore, sed eorum, qui se in publica causa deseruissent: quam perniciem et vituperationem se non dubitare, quin ipsi essent magnopere pro sua virtute et in Christum pietate vitaturi.

VIII. Hac legatione eodem fere tempore et in eamdem propemodum sententiam Regibus exposita, Gallus haec in summa respondit: Religionis et libertatis Christianae, quarum semper fuisset studiosus, publicam causam se numquam esse neglecturum; ceterum neque suas partes esse Germaniam, si bello a Turcis lacesseretur, defendere, nec Germanorum virtutem et vires animis, ut par esset, consentientibus externa auxilia ad bellum quamlibet grave defendendum desiderare. Daret igitur operam Carolus, ut quod a se peteret in alieno; hoc Principibus et populis Germanis in ipsorum periculo persuaderet; se tamen, quod sui officii magis esse videretur, Italiae tutelam, si ita Carolo placeat, sibi non gravate sumturum, confecto exercitu, cujus summa esset cataphractorum equitum trium, peditum quinquaginta mil-

millium horumque Germani triginta millia, et cum his copiis Turcarum adventum se in Italia, si huc forte procederent, exspectaturum.

IX. Haec Regis responsa Caesariani, quibus ille, quo diximus, nomine suspectus erat, sic interpretabantur: velle ipsum milite subducto Germaniam reddere ad resistendum infirmiorem et quam in partem Turcarum exercitus duceretur, non ignarum statuisse per occasionem belli Germanici, siquid Caesarianis accidisset, Italiam invadere et Ducatum Mediolanensem, quo se dejectum a Carolo iniquissime ferebat, occupare ac ulterius etiam progredi, si tempus invitaret; quam suspicionem Rex postea conscientia stimulante diluendam sibi putavit, edito excusoque libello, cujus summa fuit, „Mali„gnos esse rerum interpretes, qui suum illud officio„se pieque factum calumniarentur, quippe tantum abes„se ut ipse Solymani amicitiam expetiverit, eumve ad „bellum cuipiam Christianorum inferendum solicitaverit, „ut ultro sibi per legationem a Solymano conditionibus „non rejiciendis oblatam pacem constanter repudiaverit", *nisi pios ceteros*, inquit, *eriperem mecum omnes ab ejus hostis injuria*; nam his ipsis verbis est usus.

X. Ceterum quamvis Britanni Regis responsa nihilo his fuerunt vel liberaliora vel humaniora, neutrum tamen Carolo praeter spem aut opinionem evenit. Noverat enim utrumque Regem animos a se alienissimos gerere, propter eas, quas supra demonstravimus causas. Itaque non tam impetrandi spe ductus auxilia ab his petitum miserat, quam nequis se posset, quasi superbe aut negligenter fecisset, calumniari, si eam curam in tanta re-

rerum difficultate neglexisse videretur. Omni ergo spe deposita externorum auxiliorum, praeterquam a Clemente Pontifice Maximo, qui et ipse legatione compellatus liberaliter pro sua facultate pollicebatur, Ratisbonam Germanos in concilium advocat. Eo postquam ex omni Germania Principes et legati civitatum frequentes convenerant, apud eos verba facit de Turcarum adventu; eorumque copiis innumerabilibus docet periculi magnitudinem omnibus Germanis populis, si negligenter agant, imminentis proponi. Non esse cum Turcis de religionis quibusdam et morum institutis contendendum, quae civiles essent quaestiones et finiri possent doctorum hominum disputationibus; sed pro vita et libertate ipsiusque religionis summa dimicandum. Religionis igitur controversias, quas inter ipsos Lutherus et alii quidam excitassent, facile posse generali Christianorum Ecclesiastico Concilio componi et dijudicari, ad quod primo quoque tempore cogendum omnem suam operam, curam et auctoritatem, quam prius detulisset, tunc sanctius etiam polliceri. Proinde omnium injuriarum, ac discordiarum obliti illud tantum meminissent, omnes se Christianos esse, omnes Germanos, iis opibus et gloria bellica, eo corporum animorumque robore praeditos, ut nulla alia ratione, quam sua discordia et dissensione possint a quamlibet magna hostis externi potentia debellari; summe non modo levitatis esse verum etiam stultitiae, quae longe abessent a Germanorum gravitate et sapientia, inter se tali tempore dissentire, civilibusque discordiis, quae multas saepe non modo civitates, sed etiam Regna et gentes perdidissent, perniciosis conatibus in-

infestissimi Christiani nominis hostis per desidiam, aut pertinaciam suffragari. Rogare et monere, ac per Deum immortalem obtestari, ut memores majorum gloriae, cum quibus raro quisquam bello sine sua pernicie contendisset, pro sua pietate, virtute et sapientia ita se comparent conspiratione facta, ut versutus hostis, qui non minus spe ipsorum discordiarum, quam suis viribus fretus pristina bella renovaret, sentiat Germanis nec virtutem abesse ad pugnandum manu, neque consilium ad fraudes et insidias hostiles solerter evitandas.

XI. His et talibus Caesaris admonitionibus, ejusdemque gratia et auctoritate ducti Germanorum Principes et legati civitatum, liberaliterque polliciti, soluto concilio ad suos quisque cohortandos et bello necessaria comparandum discedunt, cunctisque simultatibus et contentionibus ad tempus depositis per totam Germaniam delectus militum haberi coeptus; quod magno studio, magnaque properatione fiebat, jam enim hostis appropinquare nuntiabatur. Ceterum nisi Deus, ut saepe alias in maximis rerum angustiis, sic in ea difficultate res Caroli praecipuo quodam admirandoque favore respexisset, prius hostis dispersos et imparatos Pannonios superiores et Germanos oppressisset, quam plane possent Caesarianae copiae convenire. Sed volente Deo magnum periculum a Christiano populo depellere et Caroli Principis optimi ac religiosissimi piis coeptis adesse (nec enim fortuito tantam rem tam opportune accidisse credi oportet) factum est, ut Danubius, ceteraque flumina aquis solito multo majoribus aucta, (erat enim mensis Julius, cum nives in montibus liquescunt) iter hostium multos

dies morarentur, pontibus disjectis, qua erat exercitus trajiciendus, et afflictis navibus, quibus magna pars commeatus et tormenta adverso Danubio comportabantur. Haec enim mora nostris spatium dedit non solum ex Germania, sed etiam ex Italia conveniendi. Nam bellici apparatus initio Carolus conquisitores cum pecunia miserat ad militem ex Italia conducendum, ac paulo post ad Alfonsum Avalum Vasti Marchionem, qui copiis praeerat Hispanorum, scripserat, ut eas primo quoque tempore ex Gallia Cisalpina in superiorem Pannoniam perduceret. Quae res idcirco non fuerant in tempore administratae, nec exercitus in hostis adventum comparatus, primum quia dubium erat, priusquam moveret Solymanus, quo tantae copiae pararentur, in Christianos, an in Persas, cum quibus Turcae continenter paene bellum gerebant; deinde quia si vel maxime constaret illas in Christianos parari, difficillimum tamen erat Germanos, antequam ipsis periculum instaret, adducere, ut tantum exercitum, quantum ad obsistendum immensis copiis desiderabatur, diutius alerent. Ita cum omnia post Solymani profectionem, comparari coepta fuissent; jam hostis Pannoniam inferiorem ingressus finibus superioris appropinquabat, nec dum tamen Germanorum copiae convenerant, praeter admodum paucos, quos Caesar statim Viennam properare jussit, ut urbem illam refectis munitionibus tuerentur, in quam potissimum hostes impetum facturi esse credebantur.

XII. Itaque inter has hostium moras confectus est exercitus armatorum circiter centum millium ex Germania, finitimisque populis Caroli et Fernandi clientibus, aut

aut vectigalibus, praeter Italorum duodecim millia et veteranas Hispanorum cohortes; quae licet esset parva manus, nec enim numerum octo millium excedebat, non tamen parum vel spei addebant nostris, vel timoris hostibus incutiebant non modo propter usum belli gerendi, et quod erant plerique eorum majoribus sclopetis, quos *archibusos* vocant armati, ipsorum tractandorum peritissimi, sed etiam propter gloriam bellicam et multarum victoriarum ab eisdem in Italia de multo majoribus copiis partarum memoriam, fama sub ipsorum adventum in utrisque castris referente, id quod plerisque notum erat, hos esse potissimum, qui multis antea Gallorum ducibus superatis, nuper ad Ticinum eorumdem Regem Franciscum magno fuso exercitu cepissent; qui ad Mediolanum Italiae, Galliaeque et Britanniae in se conspirantium viribus, magnisque copiis restitissent; qui Romam expugnassent; qui magnas item Gallorum copias ad Neapolim delevissent.

XIII. Neque vero Hispani nominis haec solum cohortes illi bello interfuerunt et Antonius Leiva itidem ex Insubribus evocatus, sed multi praeterea viri principes, frequensque juventus ex nobilitate, qui Turcarum adventu in Hispaniam nuntiato magnis itineribus partimque per equos dispositos, officii ac pietatis gratia, ad Regem Imperatoremque suum et sacrum bellum ex omnibus Hispaniae finibus advolarunt; ac in primis Franciscus Stunica Sotomajor Bejaranorum Dux, Ajamontis et Gibraleonis Marchio, et idem Comes Bellalcazaris, qui non solum cum equitum magno comitatu properavit, venitque, sed etiam ad alendum mille Germa-

manos milites stipendium suppeditavit. Affuit quoque Fernandus Toletus Dux Albanorum, et Fernandus Silva Comes Centifontanus, qui postea missus est a Carolo Legatus Romam ad Clementem Pontificem Maximum, eodemque munere apud Paulum Pontificem, qui Clementi successit, cum haec proderemus, cum sua magna laude fungebatur. Item Ludovicus Cerda, Cogolluti, et Joannes Manricus, Aguilaris Marchiones. Ad haec Joannes Heredia, Fontium, Alfonsus Azevedus, Montisregii, Petrus Arellanus, Aguilaris, Ludovicus Portucarrerus, Palmae Comites. Praeterea Jacobus Mendoza, Gallaeciae praefectus (*Adelantatum* vulgo nominant) et religiosorum equitum praefecti quatuor, quos vulgari consuetudine *Commendatarios majores* appellant, Joannes Stunica Castellae, qui praefectus idem Caroli praetoriae cohortis erat, Franciscus Covus Legionis, Petrus Cueva Alcantarae, Garcias Padilla Calatravae, qui ex Hispania et Italia cum Carolo in Germaniam pervenerunt; ut ceteros taceam, quos longum esset nominatim recensere amplissimo genere natos, fortissimosque viros et magnae indolis adolescentes, qui praesenti Imperatori suam operam navare studebant. Germaniae illiusque tractus Principes taceo. Quis enim praesertim externus tot summo loco natos fortissimosque viros nominatim recenseat? Qui magno animo ad id bellum corruerunt et singulari studio pietatem patriae, officiumque suum Carolo Caesari praestiterunt. Itaque summa copiarum erat in castris Caesaris armatorum ad millia centum viginti, fortissimarum gentium invicta acies, et certe hostibus, licet numero longe pluribus, non toleranda.

XIV.

XIV. Potuerunt ex Pannonia inferiore fortissimi equites levis armaturae numero ad decem millia conduci, qui propter locorum peritiam et equorum velocitatem, tum adventante, tum recedente hoste, magno usui nostris esse potuissent; idque jam Caroli cura et diligentia perfectum erat, nec ipsorum adventum aliud morabatur, quam pacti stipendii solutio; sed culpa Hippolyti Medices Cardinalis, quem Clemens Pontifex Maximus cum auxiliari pecunia, non admodum grandi, legatum miserat, rem, nescio quo consilio, per causas excogitatas extrahentis factum est, ut prius a nostris Pannonii per adventum hostium excluderentur, quam ipsis stipendium, cui eam pecuniam Carolus destinaverat, numeraretur, praeter quinque circiter millia, qui accepta stipendii parte Viennam cum Petro Zapata Hispano viro nobili, egregiaque virtute et rei militaris perito, venerunt, quem Carolus initio Possidonium cum mandatis praemiserat, ut oppidanorum animos confirmaret, deque ipsius adventu cum magno exercitu ad Turcis obsistendum et praelio, si facultas esset, dimicandum certiores faceret et equitatum, de quo demonstratum est, conducendum curaret.

XV. Est autem Possidonium urbs nobilis in ripa Danubii, Hungarorum conventus, Regiique consilii sedes. Prope hanc urbem Danubius insulam angustam, sed quae in longitudinem patet duo circiter millia passuum, efficit; hanc initio, qua se scindit Danubius, transverso vallo muniri et valido praesidio firmari ad Turcarum navigationem impediendam Carolo Fernandoque placuerat, missis hujus rei et Possidonium custodiendi gratia Bohemorum duobus millibus, Alemanisque mille.

Nam

Nam Turcae commeatus, ac fere impedimenta omnia et tormenta navigiis fluviatilibus (*nazaras* patrio vocabulo nominant) adverso Danubio comportabant ; hae autem esse mille numero confirmabantur tricenis remigibus, qui re poscente armis depugnarent, singula compellentibus, et singulis gubernatoribus dirigentibus, qui gubernatores etiam tormentorum, quae singula singulis navigiis ad pugnam erant attributa, curam gerebant. His navigiis praesidio erant equitum ad quindecim millia, qui per terram ripamque Danubii eamdem classem assectabantur, utrique populabundi et obvia quaeque tum per continentem, tum per insulas Danubii devastabant.

XVI. Ceterum Bohemi Alemanique, ut transitu Turcas prohiberent, missi, ubi nondum perfecto vallo de hostium adventu et numero cognoverant, insulam, quam defendi posse desperabant, deserentes, Possidonium omnes sese receperunt. Hoc Viennam nuntiato, quo jam Regii Consiliarii ex Possidonio migraverant, et Germanorum decem millia, Hispanique circiter mille cum praefecto Ludovico Cueva praesidii gratia a Carolo missi convenerant, convocatis in concilium primorum ordinum praefectis, permagni publicae salutis interesse constitutum est, ut ex Possidonio, insulaque Turcarum navigia ulterius progredi prohiberentur. Quae res difficilis sine magno praesidio et plena periculi cum videretur, Petrus tamen Zapata, de quo supra mentionem fecimus, sibi negotium deposcit, sperans Bohemos et Alemanos, qui se nuper Caroli Caesaris legatione ad Possidonium insulamque fungentem conspexissent, sua au-

auctoritate et precibus adduci posse, ut in custodienda insula obsidendoque Danubio suum officium praestarent. Itaque collaudatus ab omnibus cum Hispanis militibus quinquaginta et totidem Italis Possidonium venit; a laetisque militibus exceptus et suam operam liberaliter deferentibus Bohemos ad urbis custodiam reliquit, cum Alemanis et eo, quem diximus, Hispanorum ac Italorum comitatu in insulam transivit, inchoatumque vallum magno militum studio et labore perficiendum curavit. Huic paulo post Caroli Fernandique jussu scaphae multae, quae tormenta et cetera, quae his usui sunt, comportarent, cum mille hominibus auxilio submissae et quatuor praeterea Bohemorum millia, qui cum illis alteris Possidonium tuerentur.

XVII. His rebus Petrus Zapata ubi se ad obsistendum comparavit et jam hostes non longius sex passuum millibus aberant; aliquot homines, quae hostibus falso nuntiari vellet, edoctos, diversos dimittit. Hi ad hostes per speciem transfugiendi progressi, insulam pronuntiarunt valido praesidio teneri et multam variamque materiam singulari artificio ad ignem concipiendum comparatam esse, quae ex vallo in Turcicas naviculas jaceretur. Praeterea scaphas complures arida materia plenas esse, quas Christiani vellent accedente Turcica classe injecto igne demittere, ut secundo flumine delatae obvias Turcarum naviculas ignem diffundentes incenderent. Hujus rei fideique faciendae gratia Petrus Zapata naviculas aliquot ad ripam deligatas arida materia, stramentisque et pice repleri jusserat. His rebus Turcae creditis (multorum enim consentiente voce ferebantur) de-

deterriti sunt, quominus naviculis ulterius proveherentur.

XVIII. Jam exercitus Solymani magna pars cum Abrahamo Bassa praefecto praeire jussa tam longe processerat, ut paucorum dierum itinere abesset a Vienna. Ceterum difficultatibus affectus Solymanus et cognito de convenientium copiarum magnitudine, Germanorumque consensu, quos imparatos et discordes offensurum se speraverat, desperata victoria suis jam rebus timere coepit et Abrahamo per nuntios et litteras ex itinere missas, quod fieri vellet, ostendit. Is omisso itinere, quo Viennam ferebatur, et magna parte impedimentorum cum gravioribus tormentis in navibus Danubioque relictis, agmen in laevam flectit, quacumque iter haberet, nihil temperans ab injuria et maleficio. Obiter igitur vastatis agris, vicis, aedificiisque incensis, Guinzium parvum oppidum cum pervenisset, oppugnare ipsum statuit, indignatus inde nullam fuisse missam de pace legationem; itaque despecta ipsius parvitate, denuntiatum mittit oppidanis, nisi vellent extrema pati, se protinus oppidumque dederent. In hoc oppidum, quoniam paulo erat natura manuque munitius, magnus mulierum et virorum per aetatem ad pugnam inutilium numerus ex agris finitimis, vicisque confugerat. Nam qui arma ferre possent, ad octingenti reperti sunt cum Nicolizio Pannonio viro maximi tum animi, tum etiam consilii, qui fuerat eidem a Rege Fernando praefectus; eratque notus Abrahamo ex legatione, qua fuerat functus non ita pridem ad Solymanum a Fernando Rege missus; qui Nicolizius, audita legatione, renuntiari jubet Abrahamo Nicolizium *jurischitium* hominem ipsi non ignotum a Fer-

Fernando Rege cum praesidio missum esse, qui oppidum illud tueretur, eumdemque statuisse sibi non esse ulla ratione a fide et officio discedendum, nec porro esse Pannoniorum consuetudinis prius deditionem facere, quam belli fortunam experirentur, essentque in angustias iniquissimas omniumque rerum desperationem redacti; sibi autem spem esse ad oppidum defendendum nec opem divinam, nec militum virtutem defuturam.

XIX. Hoc responso accepto Abrahamus, qui praeter Solymani suamque dignitatem esse, minuique tantarum copiarum famam statuebat, siquid singulare oppidum eis, quocumque incubuissent, auderet aut posset obsistere, Guinzium jubet omni impetu cunctisque rationibus oppugnari, gravioribusque tormentis ad murum quatiendum non suppetentibus (fuerant enim, ut supra ostendimus, ad Danubium relicta) placuit agere cuniculos, qua milites latenter ingressi oppidum occuparent, aut subjecto tormentario pulvere murum demolirentur et aditum aperirent. Sed hoc multis partibus ingenti studio, festinationeque fabrorum tentato, magnum tamen laborem ingenium loci frustrabatur, aqua succedente undecumque terra paulo altius fuisset egesta. Hac via re non succedente altiores muris aggeres excitantur, unde scloppetarii frequentissima tela in nostros jaculabantur, multosque vulnerarunt. Praeterea collocatis tormentis quantacumque suppetebant (erant enim quaedam mediocria) murus concutitur et oppidum modis omnibus oppugnatur.

XX. Interim oppidani nihil sibi reliquum ad summam diligentiam facere, murum quacumque parte in-

firmior esset, reficere, et unde majus esset periculum, illuc potissimum occurrere, debiliores partes aggesta terra confirmare, hostem appropinquantem tormentis ac telis ex muro fortissime repellere. Quae omnia licet tunc maximo ab ipsis studio administrarentur, quum murus frequentissimis tormentorum telis quatiebatur, impedire tamen nequiverunt, quin hostes diruta parte muri, sibi aditum patefacerent. Tunc vero Abrahamus promtissimos milites magno numero magnoque impetu oppidum invadere jubet et in hostem absque sexus aut aetatis discrimine saevire, ut de his ob ausum temerarium supplicio graviore sumto ceteri fierent ad obsistendum cunctantiores. Illi vero alacri animo, accepto signo, convolant strenueque pugnantes in oppidum irrumpere conantur. Ceterum nostris, ut in extrema spe salutis, accerrime propugnantibus et impetum hostium fortissime sustinentibus, mulieres et pueri quosdam ex Turcis, qui se intra muros pugnantes conjecerant, conspicati, oppidum ab hoste jam ingredi incipiente teneri existimantes et praesentem mortem horrescentes, tantum repente clamorem sustulerunt, ut speciem praeberent magni exercitus ingruentis; qua opinione deterriti hostes et magnas copias oppido contineri rati, nostrorumque virtute repulsi pedem retulerunt; quae opinio hoc etiam magis Turcis confirmatur, quod praeter omnem fidem esse videbatur, tantulum oppidum sine firmissimo praesidio maximi exercitus oppugnationem tam pertinaciter exspectasse. Non putavit igitur Abrahamus e re fore dubia victoria tempus amplius terere in oppugnatione ejus oppidi, in qua frustra quindecim jam dies consumsisset: quo

quo nuntiato multum crevit in Solymani animo timor et rei bene gerendae desperatio, dum Guinzium cum Vienna, et unius oppiduli praesidium confert cum tantis taliumque gentium re atque fama quotidie augescentibus copiis; itaque ab eo die nihil jam, nisi de tuto et honesto receptu cogitabat.

XXI. Ceterum a Guinzio re infecta discessurus Abrahamus experiendum sibi statuit, siqua ratio iniri posset, ut non diffidentia aut timore aliquo, sed honesto et a liberalitate profecto consilio ab incepta oppugnatione desistere videretur. Igitur misso caduceatore Nicolizium sibi, ut dixi, ex legatione familiariter notum hortatur fide interposita tum privata, tum etiam publica, rogatque, uti ad se colloquendi gratia venire ne gravaretur; habere se, quae cum eo vellet de re communi et magnis ipsius commoditatibus agere. Huic legationi libenter annuit Nicolizius, eoque animo in castra hostium venit, ut verbis etiam ipsorum de praesidii magnitudine errorem augeret, quem facile ex eorum repentino receptu cognoverat; cum quo sic egit Abrahamus: „Idcirco a se accersitum esse Nicolizium, quod „cuperet pro singulari sua in eum benevolentia ipsius „saluti, commoditatibusque consulere, cujus rem videret „in extremum periculum, ac summam rerum iniquitatem „esse deductam, solo aequata parte muri, qua miles, „qui pridie negligentius egisset, majore impetu, numeroque irruens facile posset praesidio deleto Guinzium „occupare. Quomodo enim posse tantillum opidum, et„iam si plenum esset armatis hominibus, tantis Solyma„ni copiis, si pertinacius agant, obsistere? Se tamen hu„ma-

„ manitate et ipsius amicitia duci, paratumque esse ex „ auctoritate sibi a Solymano tradita potestatem ipsi et ce- „ teris omnibus, qui oppido continerentur, facere eo reli- „ cto, quocumque velint, sine injuria, cum veste et supel- „ lectile, quantum quisque secum ferre posset, discedendi.“

XXII. Ad haec Nicolizius respondit: „Se pro tanta „ benevolentia magnam habere gratiam Abrahamo; ce- „ terum et sibi, et cunctis militibus, quos Fernandus ad „ praesidium oppidi misisset, persuasum esse majori cum „ periculo se ad Regem oppido tradito reversuros, quam „ cum hostilibus copiis, quamlibet magnis, pugnaturos; „ redeuntes enim certum supplicium manere, atque mor- „ tem cum cruciatu et ignominia; pugnantibus spem esse „ in armis et virtute; et si quid eis durius accidisset, „ tamen vitae jacturam multo majore bono sempiternae „ laudis compensari, pulcherrima morte pro fide in Re- „ gem, proque officio ac pietate fortiter oppetita.“ His auditis Abrahamus, quando Nicolizius tantopere sui Regis iram et conspectum reformidaret, hoc quoque se velle, dixit, mutuae benevolentiae tribuere, ut pro sibi a Solymano potestate tradita oppidum Nicolizio in ditionem perpetuam permittat, dum ipse modo det fidem, se auctoritatem Solymani secuturum, Joannem Sepusium, qui in Pannonia inferiore beneficio Solymani regnaret, et multos praeterea ejusdem Provinciae Christianos, honestissimosque viros imitatus. Ad ea Nicolizius „Nullum „ non oppidum modo, sed ne Regnum quidem sibi „ tanti esset, *respondit*, ut fidem violet, quam suo Regi „ dederit pro qua, si fortuna ferret, ne mori quidem „ esset recusaturus. Proinde precari Abrahamum, ut, „ siqua

„ siqua sui Nicolizii benevolentia tangeretur, velletque pro „ sua humanitate rebus ipsius liberaliter prospicere, pri„ ma illi cura esset ejusdem existimationis et famae, quae „ res sibi essent, ut bonis et honestis viris soleant, ac „ debeant, ipsa quoque vita potiores."

XXIII. Haec responsa hominisque constantiam Abrahamo perpendenti vehementer opinio confirmatur, magnum praesidium oppido contineri. Nec enim probabile videbatur omnium quemquam, nisi fretum firmissimo praesidio, tam confidenter tamque constanter omnes eas conditiones fuisse rejecturum. Ne tamen suum animum et consilium indicaret, sed omnia videretur amicitiae, virtutibusque Nicolizii tribûere, ubi se parumper intra silentium continuerat, „ Ut intelligas, *inquit*, „ quantum apud me valeat amicitiae nostrae ratio, tua„ rumque singularium virtutum opinio, tibi nomine ma„ gni domini Imperatorisque nostri oppidum et quidquid „ in eo est, cum ceterarum rerum, tum etiam hominum „ condono, qui omnes tibi suas non modo fortunas, „ sed etiam libertatem, vitamque debebunt. Illud modo „ pro tanto beneficio paciscor, ut siqui forte nostro„ rum morbo vel languore tardati, hac praetergredien„ tur, longiore, ut assolet, intervallo castra nostra se„ quentes, tuos prohibeas ab eorum injuria, nostrosque „ patiaris incolumes transire."

XXIV. Nicolizius gratias agit Abrahamo et conditione accepta, liberaliter pollicetur. Abrahamus, motis castris, magis in dies a Vienna, nostrorumque castris, ut a Solymano erat imperatum, discedere; quacumque transiret, omnia late ferro, igneque devastare; nostro-

rum

rum nemine suspicante Solymanum, qui fama belli hujus totum orbem replevisset, nullo praelio fortuna tentata, cum tantis tamque instructis copiis infinito sumtu et duorum aut trium annorum cura et labore comparatis, fugam moliri; sed alii, ne Italiam a milite vacuam imparatamque invadere pararet, metuebant, alii eum idonea loca ad bellum ducendum captare suspicabantur, ut praelio vitato Carolum, quem tunc dimicando vinci posse diffideret, mora et cunctatione frangeret, dum eumdem putaret tantis copiis diutius alendis non esse suffecturum. Ipse vero, ut fugae consilium occultaret, partem equitum, quorum fuit ad duodecim millium numerus, in Austriam procedere jubet et incursionibus quoquoversus faciendis agros infestare; simul ut de fuga tardius nostri cognoscerent, nemine omnium, ut credebat, existimaturo fugere eum, qui ultro etiam bello lacessisset, simul ut occupati nostri in illorum equitum injuriis et maleficiis repellendis minus tardiusque possent se fugientem insectari. Nam quo die equitatum immisit Solymanus, eodem ipse deflexa via cum reliquo exercitu domum coepit magnis itineribus contendere.

XXV. Carolus autem intercluso concisoque bona ex parte hoc, de quo diximus, equitatu, non putavit e re fore persequi fugientem hostem; quoniam ubi de fuga ipsius plane cognitum est, longius processerat, quam ut consequi esset multis diebus, praeterquam expeditis equitibus, quibus noster exercitus multo minus pro ratione et consuetudine rei militaris, quam peditatu, aut equitibus cataphractis valebat. Deinde quia nostri, qui

vix

vix dum ex diversis partibus in locum unum convenerant, paratiores erant commeatibus et ceteris rebus necessariis ad bellum, quod inferebatur, defendendum, quam ad insectandum hostem, praeter omnium opinionem fugientem, et omnia, quocumque iter faceret, devastantem, et pontes, postquam de equitatus occisione cognoverat, rescindentem, ut nostris, quacumque ratione posset, se insequendi facultatem tolleret. Porro bellum in Moesiam, vel Hungariam, aut Thraciam, finesque hostium transferre nec ferebat anni tempus hyeme appetente, et ad ea conandum nova erant ineunda consilia et novus Germanorum consensus impetrandus.

XXVI. Solymanus multis acceptis et illatis detrimentis in Thraciam reversurus Joannis Hungariae Regis rationibus non deerat, seque illum cum Regno incolumem servaturum ostendebat; sed eo animo (quod facile appareret) ut ipse sibi totam Hungariam, cum bene maturum esse videretur, occuparet. Ceterum non ita multo post Joannes ipse a vita discessit, filium infantem relinquens, cujus tutores matrem et Georgium Monachum testamento cum scripsisset, eorum precibus Solymanus adductus pueri patrocinium suscepit; sed ea lege, ut Buda merces esset patrocinii et belli, si lacessitus foret, defendendi. At Fernando Rege per Salmae Comitem, quem suis copiis praefecerat, bellum renovante et Transilvaniam potissimum armis repetente, res ad pacem aequis conditionibus deducta est; hoc facilius adductis tutoribus, quod hinc periculum metuebant, illinc Solymani communis Christianorum hostis fidem suspectam habebant. Foedere igitur facto Transil-

silvania in Fernandi Regis potestatem cessit, ipse puerum in suam fidem recepit, eique in Islesiae Principatu nummorum aureorum, quos *Florinos* vocant, millia quadraginta in annos jure perpetuo constituit, filiamque despondit. Ita Fernandus Transilvania potitus est, nam Hungariae reliquam partem Solymanus paene totam occupaverat; Bohemia enim quo longius aberat, hoc Turcarum injuriis minus patebat, et cum ob eam causam, tum quia Bohemi propter Imperii vicinitatem Carolum Caesarem respiciebant, facilius initio a Fernando fratre recepta est et postea minore negotio retenta, praesertim pacata Germania, et Joanne Federico Saxoniae, finitimae regionis Duce, capto.

XXVII. Sed quamquam volente et agente Georgio Transilvania in Fernandi potestatem venerat, tamen non multo post Georgius idem Fernando Regi in suspicionem venit res novas eum moliri et consilia per litteras et occultas legationes cum Solymano communicare. Eaque re vel indicata, vel alias comperta, Joannes Baptista Castaldus, natione Italus, vir magnae virtutis magnique usus rei militaris, quem post obitum Salmani Comitis Rex suis copiis praefecerat, quinque viris fortissimis, tribus Italicis et duobus Hispanis, quorum omnium principem locum tenebat Sfortia Palavicinus, negotium dat Georgium de medio tollendi, qui eum domi suae imparatum et nihil tale metuentem adorti multis illatis vulneribus interfecerunt. Erat Georgius natione Dalmata, ante et post susceptum Monachatum in domo Joannis Sepusii educatus et indulgenter habitus, vir magnae virtutis et consilii, atque ideo Joanni

in

in primis acceptus, cujus favore Episcopus Varadiensis factus jam erat, et Ecclesiae Romanae Cardinalis. Sed de his hactenus; non est enim instituti nostri historiam texere belli Pannonici, cujus finem nullum videmus. Eo igitur, unde huc digressi sumus, redeamus.

XXVIII. Ad ceteras causas, cur Solymanus omisso bello Pannonico domum sibi redeundum properandumque putaret, ille quoque timor accesserat, quo non mediocriter solicitabatur, ne se absente aliquis in Graecia magnus motus exsisteret, concitatis erectisque Graecorum animis ad spem libertatis pristinae recipiendae nostrorum militum adventu, qui classe in Peloponnesum delati, expugnataque Corone graviora moliri suorum crebris litteris fiebat certior. Nam Andreas Doria, quem ad Siciliam cum Caesariana classe constitisse demonstravimus, animadvertens a classicis Turcarum copiis, quae in Sinu Adriatico ad Aulonem Macedoniae urbem metu videlicet classis nostrae se continebat, nihil moveri, non sibi amplius exspectandum putavit, dum se hostis adoriretur, aut oram Italiae vel Siciliam infestaret, sed ultro in Graeciam procedendum, siquam fortuna rei bene gerendae tulisset occasionem, aut saltem posset hostem ad pugnam elicere, quem sibi navali praelio imparem fore non dubitabat. Nam licet nostri navium praesertim longarum numero, quarum praecipuus est usus in pugnis navalibus, inferiores essent, tamen genere militum et peritia rerum nauticarum longe praestabant.

XXIX. Nactus igitur tempestatem ad navigandum idoneam, ex Messana solvit mane octavo Kalendas Septembris,

bris, qui fuit annus a Christo nato trigesimus secundus supra millesimum quingentesimum. Sed cum ad multam diem esset commoda navigatione usus, non longe a Promontorio, quod vulgo *Spartaventum* appellant, turbato repente coelo vehemens ventus cum imbre commistus flare coepit, ita ut classe disjecta naves onerariae, quae se in altum vento dederant, contractis omnibus velis quinque circiter horas cum magno suo periculo jactarentur. Nam rostratae remigio in Calabriae proximam oram delatae in anchoris constiterunt; et quamvis non sine periculo, impetum tamen nimbi vitaverunt. Ubi ventus quievit in Peloponnesum ire pergunt, quo magistri omnes navium jussi fuerant, si tale quiddam accidisset, cursum dirigere. Ad Zacynthum, Peloponneso adjacentem insulam, triremibus appulsis, Doria in anchoris naves onerarias, quae dispersae ferebantur, exspectare constituit. Assectabatur triremes navis quaedam forma et magnitudine onerariae, paulo tamen et depressior et latior (*Galeonem* vulgo nominant) quam omni genere armorum, praecipue bombardis primae magnitudinis, tam instructam habebat Doria, ut instar esset arcis munitissimae; quare ipsam a triremibus discedere nunquam patiebatur, a quibus remulco in malacia non sine magno labore trahebatur. Hanc jubet circa Zacynthum ultro citroque vagari, ut vectoriae naves ad hanc prospectam cursum dirigerent. Ita post aliquot dies onerariae ad Cephaloniam insulam, inde Zacynthum pervenerunt, unde tota classis secundo flatu eodem die proficiscitur, non intermisso cursu, donec ad oram Peloponnesi circa Methonem oppidum appellerentur,

tur, hinc enim vento commutato naves onerariae adverso vehementique flatu rejectae et in Zacynthi portum sese recipere coactae.

XXX. Doria cum triremibus proxima terra petita Portum *Sapientiam* a nostris dictum ad Sphragiam insulam non procul a Methone cepit, ibique reditum vectoriarum navium in anchoris dies septem exspectavit, quae adverso flatu iterum in Zacynthum e via repulsae commodiorem tempestatem nactae cursum tenuere seque cum reliqua classe conjunxerunt. Hic Doria, cui de invadenda Graecia nihil fuerat imperatum a Carolo, convocatis militum Tribunis ac Centurionibus, primum quid sibi mandatum esset, exponit, deinde, quid illi consilii pro tempore et re nata capiendum putarent, exquirit; et re diligenter deliberata placuit, ut exposita copiarum parte Coronem oppugnarent, quod oppidum in littore situm ab eo loco passuum millibus circiter decem et octo distabat, et minore praesidio, quam Methone, ut exploratum erat, custodiebatur, praedasque agerent atque agros devastarent; hoc enim ad augendam classis opinionem et metum hostibus incutiendum magni interesse videbatur. Ad ea conandum Doria, ut erat constitutum, quindenos hastatos milites et totidem jaculatores ex singulis centuriis delectos, ac in triremes impositos Coronem versus praemittit, qui situm oppidi locique naturam mari terraque considerent et aditum explorent, qua commodius oppugnari posse videatur.

XXXI. Erant hi numero circiter duo millia, qui de tertia vigilia profecti Coronem albente coelo perve-

ne-

nerunt, et quamvis custodias accedentes non latuissent, tamen sine contentione idoneo loco mille circiter a Corone passibus expositi sunt. Tum Hispani et Itali separatim progressi circumfunduntur omnia diligenter considerantes, quorum nonnulli dum explorandi studio temere propius murum succederent, hostium talis, qui diligenter nostros bombardis et scloppetis submovebant, concidere. Dum haec in terra geruntur, milites, qui triremibus praesidio relicti fuerant, navem onerariam intra portum conspicati, hanc invadere ac diripere constituunt, eamdemque multis tormentorum telis ex quibusdam triremibus, quae fuerant admotae, concussam, scaphis advecti ac portum ingressi adoriuntur, praeliumque grave committitur. Dum navigium pugnacissime nostri ex triremibus et scaphis oppugnant, hostes tum ex eodem navigio, tum ex muris defendunt; tandem nostri expugnata direptaque navi ad triremes cum praeda paucis desideratis sese receperunt.

XXXII. His rebus primo die primoque appulsu gestis quinque praeterea dies expediendae muniendaeque viae dati sunt ad tormenta vehiculis importanda, aliisque rebus, quae oppugnationi usui forent, comparandis. Deinde ceteris copiis praeter paucas centurias praesidio navibus relictas expositis tormenta invecta et idoneis in sicco locis collocata; in navibus autem quatuor pontes hac ratione fabricati: antennas longarum navium binas intervallo quatuor aut quinque pedum inter se jungebant, easdemque lignis disclusas atque revinctas transversis tabulis injectaque materia sic contexebant, ut essent omnia inter se confixa clavis et colli-

ligata. Hos quatuor pontes in quatuor naves onerariarum maximas imponunt, et ad malos hoc artificio ex utraque parte funibus constringunt, ut demitti ac vicissim, cum esset usus, attolli possent, ut navibus admotis pontibusque supra murum demissis milites possent terni quaternique transcendere, ipsumque murum occupare.

XXXIII. His rebus comparatis, nacti serenum diem tranquillumque mare admovent classici milites propius, disponuntque naves. Pedestres copiae tripartito dividuntur; duae partes ad tormenta, in duas itidem partes divisa, consistunt, Itali ab oriente sole, Hispani ab occasu; tertia pars extra ordinem vagari jussa ad hostilem ducentorum circiter equitum manum, quae obsessis auxilio veniens jam sese nostris ostenderat, excludendam; coeptaque oppugnatio est terra marique hora diei prima, nec intermissa in octavam; sed tanta erat muri firmitudo, ut plurimis tormentorum ictibus concussus parum tamen labefactaretur. Itaque dato signo et ex omni parte militibus invadentibus, tamen qui a terra pugnabant, murum conscendere frustra nitebantur, scalis applicatis altitudinem moenium non aequantibus; ex navibus autem, quae pontibus erant instructae, una dumtaxat, quae cohortem Hispanorum invehebat, admoveri potuit, unde pontem demissum, necdum tamen satis commode collocatum frequentes e vestigio milites compleverunt; sed altera pontis parte fune, quo tenebatur, sublata, in praeceps dati, partimque in mare, partim in terram dejecti, multi periere. Nec tamen horum casus ceteros deterruit, cunctatioresve ad pugnam effecit.

Hac

Hac enim navi tela conspectumque hostium pro sua magnitudine non mediocriter avertente, ex hac et ceteris navibus scaphis deductis tutius ad murum cum scalis accedendi nostris facultas data, qui per saxa cohaerentia nitentes et super his scalas applicantes subeuntesque murum celeriter oppidi priorem partem occuparunt, hoste in interiorem, quae altero muro cincta erat, repulso.

XXXIV. Deinde tribus diebus interjectis, dum oppidum terra marique arctius obsidetur, et quae usui mox forent ad oppugnationem renovandam, comparantur; equites, de quibus supra demonstratum est, adsunt nullum periculum, dum suis laborantibus subvenirent, recusaturi, castraque nostra extra teli jactum obequitando praetergressi in oppidum citatis equis per viam contendunt, quae hinc inde altioribus crepidinibus, quam ut semel ingressis equis daretur in dextram vel sinistram evadere, continebatur. Huic viae nostri, ne aditus per eam exitusve hostibus pateret, fossam transversam non procul oppido perduxerant; hanc igitur viam equites ingressos conspicati nostri, arboribus a tergo succisis eos intercludunt. Ita illi a fossa redeuntes, ubi ex altera quoque parte viam interruptam et equitibus penitus obsessam animadverterunt, equis dimissis pedites effugere nituntur. Ceterum expeditorum cohorte a nostris immissa, omnes ad unum conciduntur. Hoc oppidani cognito et auxilio rebusque desperatis, ea lege deditionem faciunt, ut Judaeis exceptis, liberum eis sit, quo cujusque ferat animus, discedere et vestis ac supellectilis, quantum quisque secum humerisque ferre possit, as-

asportare. Sic oppido tradito, Turcae omnes, tum qui praesidio erant castello, tum etiam oppidani cum liberis et uxoribus onusti dato viginti quatuor horarum spatio discedunt; nam Graeci Christiani fere cum Hispanorum praesidio restiterunt. Fuere tamen milites paulo praedae cupidiores, qui pueros aliquot ad servitutem abstractos in naves abderent; cujus rei factus certior Doria, molestissimeque ferens contra jus gentium fidem hostibus datam violari, diligenter conquisitos pueros in unam triremem imponit; ita prope Methonem devecti expositique (huc enim fere sese oppidani receperant) incolumes ad suos pervenerunt.

XXXV. Corone recepta, rursusque coacto concilio, placuit eam Hispanorum manum, quae fuerat e Sicilia deducta, quorum numerus erat mille circiter octingentorum, ad praesidium oppidi relinqui, et cum reliquis copiis Patras, nobilem in ora Peloponnesi opulentamque urbem navigare. Nec Hispani imperium quamvis difficile et periculosum detrectarunt. Igitur commeatu et stipendio aliisque rebus, quae usui praesidio forent, expeditis et reliquis militibus impositis, tota classis ad occasum versus proficiscitur, Xanthumque praetergressa jam iter tridui secundo flatu processerat, e conspectuque Patrarum tranquillo mari ferebatur, cum repente tremor quidam inusitatus et terraemotui simillimus omnes naves invasit, alternisque motibus vibratas parumper concussit, omnibus tum militibus, tum etiam nautis perculsis ac rei novitatem demirantibus, ob ignorantiam scilicet physicae rationis, quae docet tales motus, ut in terra, sic interdum in mari ab eisdemque causis exsistere.

XXXVI. Ubi Patras perventum et copiis atque tormentis expositis oppidum oppugnari coeptum est, ad primos tormentorum ictus, quibus murus feriebatur, oppidani perterriti, alii oppidum deserunt et ad mediterranea per aversam partem diffugiunt, alii sese in arcem recipiunt. Itaque nemine prohibente milites irrumpunt, oppidumque diripiunt; sed ea praeda parva fuit, nam argentum et aurum, et cetera, quae magna ducuntur, navibus prospectis in mediterranea missa fuerant, pauca in arcem comportata; sed arcem, quae parum vel natura vel opere munita erat, intentata modo oppugnatione paulo post oppidani vitam modo cum libertate pacti tradiderunt. Hos omnes Doria in suam fidem receptos, nequid injuriae a militibus, ut Coronenses, acciperent, in naves imposuit, et post aliquot dies aversis et occupatis militibus exposuit, incolumesque dimisit, praedam vero in arce repertam in suis navibus condidit, inani spe militibus justae inter omnes partitionis, nequid seditionis oriretur, injecta.

XXXVII. Deinde castellum quoddam in littore situm, septem millium passuum a Patris intervallo, oppugnare placet, sed hoc ad classis accessum, antequam pedestres copiae, quae simul profectae fuerant, perveniirent, sese Doriae in potestatem permisit. Hoc nuntiato milites Italici nominis praedam, quam sibi Doria, hostibus in deditionem acceptis, vindicaret, ipsis eripi dolentes atque jactantes facta secessione vociferari, queri ac debitum stipendium exposcere coeperunt, more hujus aetatis corruptissimo, qua saepe milites praeter morem majorum et disciplinam militarem levissimis ex cau-

causis, cum magna reipublicae jactura, secedere vidit. Ad hanc secessionem comprimendam, sedandosque militum animos Hieronymus Tutavilla Sarni Comes, vir magnae inter ipsos auctoritatis missus; sed clamore militum dicere incipiens cum fuisset rejectus, transiit ad Hispanos, qui pauci imposito Corone praesidio superfuerant, et ut erant in priore parte agminis collocati, ulterius paulo processerant, eosdemque sese protinus ad naves recipere jubet; sed his paucis redeuntibus furentes Italici denuntiatum mittunt, ut nisi malint vires et iram ipsorum experiri, suum consilium institutumque sequerentur. Ita cum pauci multorum studio atque furori resistere nequirent, omnes in unum convenerunt. Sed dum varia et pleraque stulta temerariaque consilia, ut inter iratos tali tempore solet, agitarent, tam largus imber septem continentibus diebus consecutus est, ut nec frumentari eos, nec loco moveri permitteret. Ita deficientibus commeatibus, paulatim discedere coeperunt, receptaque sanitate supplices omnes ad naves redierunt.

XXXVIII. Tum Doria fauces Sinus Corinthiaci, quae minus mille passibus in latitudinem patent, in Aetoliam trajectis et expositis copiis, in castellum movet, quod duobus millibus passuum a mari aberat, viris et armis tormentisque permunitum. Itaque castellani nostros accedentes tormentis et sagittis submovere nitebantur; sed proxima nocte tormenta nostri locis idoneis disponunt et cetera, quae mox usui oppugnationi forent, expediunt, nocturno labore a nostris militibus non intermisso; postridie a prima luce in multum diem

producta tormentorum oppugnatione et bona parte muri labefactata, magno impetu irrumpentes nostri castellum capiunt, diripiuntque. Ex castellanis nonnulli capti sunt, complures sese in arcem receperunt, sed haec pro sua infirmitate parumper eos tutata est. Itaque nostri, brevi interposita mora, certatim adorti et scalis applicatis arcem quoque expugnant et omnes in arce repertos ad unum obtruncant. Ex nostris in oppidi et arcis expugnatione haud plures viginti desiderati, praeter milites triginta, qui proxima nocte sua cupiditate perierunt; nam ceteris direptis, arcis secretiora loca cupidius isti temereque incensis facibus dum rimantur, tormentarius pulvis concepto igne turrim, ubi asservabatur, disjecit, quae sua ruina milites eosdem, siquibus flamma pepercerat, oppressit.

XXXIX. His rebus gestis Doria, rursus copiis citra Sinum, de quo diximus, trajectis reductisque, pergit illam oram incursionibus et populationibus longe lateque vastare; nec prius a Peloponneso discessit, quam anni tempus inciperet, affecto jam autumno, triremium navigationem excludere. Tunc vero in Italiam, quo jam Carolus pervenerat, cum tota classe navigavit.

JO. GENESII SEPULVEDAE
DE REBUS GESTIS
CAROLI QUINTI
IMPERATORIS ET REGIS HISPANIAE

LIBER UNDECIMUS.

I. FIRMATA Corone novo validioreque praesidio, quod Andreas Doria per mediam Turcicam classem, quae oppidum obsidebat, irrumpens navali certamine victor invexerat et rebus omnibus, quae ad obsidionem perferendam usui forent, munita, Carolus Caesar et Solymanus Turcarum Princeps diversis curis solicitabantur. Dum hic bellum in Graecia domique timet, ille cum suo animo volvit, quomodo possit absque magno suo incommodo contra vires hostis potentissimi Coronem ad meliores rerum occasiones retinere. Nam primum sine magno praesidio impendiisque maximis conatum frustra fore intelligebat; deinde verebatur, ne si distractis suis copiis Italica praesidia minuerentur, aliquid a suis adversariis, quos magis infirmitas et metus, quam voluntas aut officium contineret, per occasionem moveretur. Itaque in publica et difficili causa nihil statuendum conandumve ratus, nisi conspirantibus et adjuvantibus Principibus Christianis, Clementem Pontificem Maximum consilii institutique sui per Legatum Fernandum Silvam Comitem Centifontanum facit certiorem, pre-

precaturque et monet, ut cum ipse rem communem consilio stipendiisque juvaret, tum pro suo officio et auctoritate dimissis legationibus ceteros Principes Christianos cohortaretur, ne gravarentur suam quisque partem oneris subire in ea causa, quae communiter ad omnes Christianos pertineret, si quando placuisset bellum inferre Turcis ad Graeciam et Thraciam recipiendam, miserosque illarum regionum Christianos a dominatu Barbarorum liberandos; quod non videretur futurum difficile, si res consensu Christianorum conjunctis armis ac viribus administraretur, praesertim aditu ad Graeciam per Coronem patefacto.

II. Ad hanc legationem Clemens probato Caroli consilio studioque in Rempublicam Christianam collaudato, quod ad se pertineret, liberaliter pro sua consuetudine pollicetur. Nec cetera postulata neglexit. Verum missis ad Principes Christianos legationibus, hoc responsum relatum est ab eis, qui rem communem in primis juvare poterant, et erant Carolo omnium maxime suspecti: „Consilium retinendi Coronem ambitiosum si„bi magis videri, quam necessarium: quod si forte „cum bono aliquo Reipublicae Christianae succesisset, „gloriam fore non suam, sed Caroli Caesaris: ut au„tem magni celsique animi haberetur nulli vel sumtui „vel labori parcentem egregiam sibi laudem ex rebus „honestis et difficilibus quaerere, sic stultum esse ma„gnis suis impendiis alienae gloriae servire; Carolus i„gitur, cui laudi sit Coronem expugnasse eamdemque „praesidio retinere, quid sui officii esset, consideraret, „sibi propriae laudis occasiones, quibus sapientius ute„ren-

„ rentur, non esse defuturas.“

III. Acceptis his responsis, Carolus, ne illud quidem eisdem obsistentibus impetrare potuit, ut Magister Equitum Religionis Militaris Sancti Joannis, qui tunc natione Gallus erat, ex Melita insula cum suis militibus Coronem migraret, eamdemque copiis auctis communi Principum Christianorum sumtu tueretur. Ita propter eas, quas demonstravi, causas praesidium jubet a Corone deduci, et cum Graecis Christianis, siquibus nostros sequi placuisset, in Italiam transportari; quod factum est praeter opinionem et votum adversariorum, qui praesidia Caroli cupiebant in Graeciam ex Italia transferri, ut haec Hispano milite destituta redderetur novis rebus opportuna.

IV. Solymanus autem initio, dum adhuc Corone nostrorum praesidio teneretur, omnem suam curam in hoc oppidum recipiendum intendebat: quippe verebatur ne majoribus Christianorum copiis importatis illud malum, nisi provideretur, latius serperet, aditu ad interiorem Graeciam et quasi gradu per Coronem facto. Itaque ad arctius Coronem obsidendam Graeciamque tutandam classem cunctis rationibus augere constituit; ad cujus robur intelligens magis ducem idoneum, et militem navalibus praeliis assuetum, quam numerum navium rostratarum deesse (hoc enim Caesarianam superabat); utrumque se facile consecuturum putavit, si adduxisset ac suae classi praefecisset Charadinum *Barbaroxam* cognominatum, cujus virtutis et industriae in bellis pugnisque navalibus magna erat opinio apud omnes nationes mare internum accolentes. Is humili loco in

Les-

Lesbo, quae eadem ex urbe ipsius vetusta Mitylene nominatur, AEgei maris insula, natus fuerat patre Mahumetano, nomine *Mahaemedino*, qui cibariis tenuibusque mercibus cymba importandis ac exportandis victum quaerebat, et matre Christiana *Catherina*; sed eo magnitudinis evaserat strenuo magnoque animo favente fortuna, ut ex figulo primum Pyrata, deinde factus esset Rex Argeliae, longeque in Africa maritimis populis imperitaret, et per id tempus mare internum cum gravissimis Christianorum incommodis infestabat.

V. Hunc igitur ad se magnis praemiis Solymanus et pollicitationibus adsciscit, et communicato consilio cupide conditionem arripientem toti classi praeficit, quae non parum aucta est illius navibus adjunctis. Suscepta provincia Charadinus arma, tormentaque, et commeatus, omnia demum, quae usui ad navigandum praeliandumque forent, nulli parcens sumtui comparare, militesque ad imponendum deligere jubetur, quae ut fierent omnia cum majore illius auctoritate, *Bassa* idem creatur, qui Magistratus inter Turcas amplissimus est, et summae secundum Regem auctoritatis. Nam licet post adventum Charadini in Thraciam, a nostris relicta Corone, Solymanus jam esset magna solicitudine liberatus; angebatur tamen accepti incommodi ad oram Peloponnesi, atque ignominiae recordatione, turpissimum sibi in tanto suo imperio simulque periculosum esse reputans impune nostros, quoties liberet, in Peloponnesum reliquamque Graeciam navigare, spectante sua classe et prohibere nequeunte. Quae mala, ne sibi semper essent extimescenda, cunctis opibus providendum

si-

sibi ratus rebus maritimis nihilo segnius studere et classem augere pergebat, nec jam de Graecia defendenda solicitus esse, sed de Africa, et per hujus occasionem de Italia et Hispania adjacentibusque insulis vexandis cogitare. Cunctis igitur rebus ex sententia et voluntate Charadini comparatis, confectaque et imposita delectorum militum manu Solymanus ipsum in Italiam et Africam properare jubet, ac cetera, prout erat constitutum, administrare.

VI. Charadinus, cum classe longarum navium supra centum Byzantio profectus, reliquis ad oram Graeciae tutandam circa Coronem relictis, cum sexaginta triremibus et viginti sex biremibus (*Fustas* et *Galeotas* nunc appellant) in Italiam pervenit, et castello, quod *Sanctus Nicetus* dicitur, vastato ad Citrarium, castellum alterum in ora Calabriae, septem triremes, quae aedificabantur, nec multum aberant ab eo, quin brevi deduci possent, incendit. Tum Neapolim, et Cajetam praetervectus ante Circaeum Promontorium noctu copias exponit, et Spelunca ad littus vastata et incensa Fundos majus oppidum in Apia via, passuum a mari quinque millium intervallo, nihil hostile metuentibus oppidanis aggreditur capitque sine certamine; eoque direpto omnes inde mortales, quibus gladius pepercerat, captivos ad naves ducit, praeter eos, qui fugientes evaserunt cum Julia Gonzaga nobilissima matrona, quae huic oppido imperitabat.

VII. Hoc Romam nuntiato, nonnihil etiam affingente rumore magnus timor omnium animos invasit, plerisque non solum Ostiae, qua salus Romae continetur

tur propter annonam, quae adverso Tiberi comportatur, agroque Romano, sed Urbi etiam ipsi metuentibus. Itaque decreto Senatus Cardinalium (nam Clemens Pontifex Maximus letali morbo laborabat) habitus est militum delectus per Hippolytum Medicem Cardinalem, confectusque numerus ad sex millium, quarum pars Ostiam missi praesidii gratia, et Pyrgos veteres, atque Gravissas (sic enim veteribus vocabulis appellari putant oppida, quae nunc *Veterem Civitatem* et *Cornetum* vocant) ceteri ad Urbem tuendam et agrum Romanum relicti. Nec vero solum Romae, sed tota fere Italia, praesertim ad oram maritimam trepidatum est cum praesenti periculo, cui resisti hoc erat difficilius, quoniam hostis, quacumque libuisset, celeritate navium improvisus aderat, tum maxime impendentium malorum timore, quippe infesto mari impeditisque navigationibus Italia nihil aliud, quam obsideri videbatur, interclusa re frumentaria et annona cetera, qua vivit ipsius bona pars, ex Sicilia et aliis adjacentibus insulis importata.

VIII. Charadinus autem in Africam conversus Tunetem urbem ejus regionis opulentissimam Regnique caput partim suo dolo, partim oppidanorum proditione capit, pulso Hazeno Rege, qui jure hereditario civitati et regioni huic imperitabat. Erat Hazeno frater Rexetus, qui cum esset gratiosus apud populares, metuens Regis saevitiam, qui quosdam alios fratres, dum sibi Regnoque metueret, crudelissime necaverat, ad Charadinum confugerat, eumdemque secutus erat in Thraciam navigantem. Hunc Byzantii reliquerat Charadinus Solymano com-

commendatum. Ceterum appulsa classe, non ignarus Hazenum cunctis ordinibus odio esse ob avaritiam et crudelitatem, quosdam suorum praemittit, qui secreto primarios cives ad defectionem solicitarent, falsoque nuntiarent adesse cum Rexeto Charadinum, qui classem et exercitum duceret hoc animo, ut Hazeno pulso extremae crudelitatis et avaritiae Tyranno Rexetum, quem omnes nossent perhumanum et liberalem, ad Regnum recuperandum jubaret ejus civitatis, cujus commodis et dignitati pro singulari suo in eamdem studio etiam atque etiam consultum cuperet. Praemissisque nuntiis cum hujusmodi mandatis, interim ipse simili dolo Bisertam in littore, quod oppidum abest a Tunete duodecim circiter millia passuum, primo appulsu, mox Goletam occupat. Et jam Tunetensium per illa mendacia praeparatis animis, quos iidem alioquin alienissimos, ut demonstratum est, gerebant a Rege, paulo post Charadinus ipse cum copiis adest. Fama enim de Rexeti adventu per urbem dissipata conturbatus Hazenus suorum quemdam, cui maxime fidebat, cum armata manu mittit, qui classem hostilem specularetur, daretque operam, ut de fratris adventu certiora cognosceret.

IX. Is postquam per errorem a se ipso Rexetum in triremis puppe visum esse falso renuntiavit; Hazenus convocata frequentissima concione coepit humanissimis verbis magnisque pollicitis popularium fidem et officium contra venientes hostes implorare. Illi vero crudelitatem ei palam et avaritiam exprobrantes advenisse tempus optatum responderunt, quo se a tyrannide servituteque vindicarent; proinde consuleret ipse suae salu-

luti ; nam sibi certum esse Rexetum virum justum et perhumanum in civitatem Regnumque recipere, et cunctis officiis pro Rege colere. Ita rebus ille desperatis arcem urbemque relinquens ad Nomades quosdam prope vagantes confugit, fretus amicitia, quae ipsi cum illorum Principe intercedebat. Tunc vero placuit popularibus tredecim Legatos ad Rexetum mittere, qui eum nomine civitatis Regem salutarent. Ubi in Goletam atque classem Legati pervenerunt, eos ad triremem quamdam, quasi ad Rexetum devehi scapha jubet Charadinus ibique retineri, donec ipse cum expositis copiis Tunetem pervenisset. Ceterum quidam Legatorum, antequam imponerentur, ad Goletam fraude cognita, quemdam suorum occulto mittit, qui de dolo Charadini Rexetumque abesse tum Hazeno, tum etiam civitati renuntiaret.

X. Hoc nuntio accepto Hazenus in urbem revertitur, a popularibusque recipitur ; sed eodem tempore Charadinus cum millibus Turcarum et Christianae Religionis desertorum et transfugarum circiter quinque (nam bonam partem in classe reliquerat) per alteram urbis partem ingrediebatur, qui desertam arcem, nemine propter magnam rerum omnium turbam et ignorationem defendente, protinus occupavit. Tertio post die cum Hazenus urbem, Charadinus teneret arcem, quam sine commeatibus offenderat ut pote ab oppidanis post Hazeni discessum direptam, facta eruptione qui arcem tenebant numero ad tria millia, urbem interiorem invadunt, et bona parte direpta multorum dierum commeatum in arcem reportarunt. Tunc oppidani partim de-

desperatione arcis recipiendae, partim odio ducti, quo Hazenum prosequebantur, consilium inire coeperunt de Rege in gratiam Charadini necando.

XI. Hoc Hazenus per amicorum indicium cognito ad amicos Nomades confugit. Tum oppidani, etsi vehementer dolebant quod fuissent spe novi Regis, quem civitas maxime cuperet, a Charadino delusi, tamen in tanta rerum iniquitate pacem ab ipso petere constituunt; missaque legatione per primos civitatis in fidem se ac potestatem Charadini permittunt, quos ille cohortatus liberaliter oratione prosequitur. Petentibus autem, ut Regem sibi renuntiaret, pro quo esset more civitatis in sacrificiis nominatim supplicandum, se respondit paulo post praestituto die declaraturum. Quo die illucescente, Solymani Turcarum Principis vexillum in arce propositum apparuit, et hunc pro Rege habendum esse pronuntiatum est. Quod quamvis iidem dolenter ferrent, animis tamen oratione blanda et liberali Charadini delinitis eam conditionem et statum civitatis Hazeni hominis avari et importuni crudeli dominatui longe sibi praeferendum putabant.

XII. Haec Tunetis occupatio Italiae et Siciliae periculum vehementer auxit propter opportunitatem loci, qua usi quondam vicini Carthaginenses Sicilia et multis praeterea ejusdem maris insulis debellatis Italiam et Populum Romanum variis diu difficillimisque bellis vexaverunt. Quorum secundo Romanorum vectigalis a Scipione Africano Majore facta est, Annibale devicto: tertio a Minore penitus deleta, incensaque igne ab ipsis Carthaginensibus, rebus desperatis, injecto. Quae ta-

tamen postea fuit a Romanis instaurata, colonia quoque militum Romanorum a Dictatore Caesare eo deducta; iterumque Carthago tantopere floruit, ut Cypriani, et Augustini illustrium Sanctorumque virorum temporibus ceteras omnes Africae civitates dignitate atque opibus anteiret, ut indicant Carthaginensium Conciliorum monumenta, quae multa fuerunt in hac urbe, convenientibus ex omni Africa Pontificibus, et praesidente Episcopo Carthaginensi, celebrata. Sed rursus temporum ac bellorum injuria usque adeo deleta est, ut in solo Carthaginis, quod vicatim et per exigua castella a vocatis etiam nunc Carthaginensibus incolitur, vix tenuia quaedam vestigia urbis opulentae supersint; unde Tunes urbs vetusta abest sexdecim circiter millia passuum interjectam paludem obeuntibus, nam recta regione navigantibus brevior est via.

XIII. Carolus cognito Solymani consilio atque motibus Charadini non sibi putavit in tanto Christianorum timore atque periculo quiescendum, aut Charadini conatus negligendos, quem intelligebat jam etiam suis, non modo Solymani viribus esse potentem, ac bellum imminere non unius archipiratae, aut Reguli facultatibus, sed Principis etiam Turcarum magnis opibus gerendum, qui eo duce vellet aditum sibi ad Italiam occiduumque Christianorum orbem aperire. Quibus malis Carolus ut occurreret, primo quoque tempore classem comparare constituit ad Charadinum bello navali simul et terrestri persequendum, eoque dejecto Tunetis imperio Regem exactum reducendum, qui per Legatos auxilium contra communem hostem implorabat, et se restitutum

in

in clientelam a Carolo quibuscumque legibus recipi precabatur. Carolus igitur pro sua consuetudine legationes ad Paulum Tertium Pontificem Maximum, qui demortuo Clementi successerat, et quosdam Principes Christianos, ac liberas Italiae Civitates mittit, si vellent rem communem, cujus ipse curam princeps suscepisset, aliqua ex parte juvare. Interim ipse longas naves Barcinone Neapolique properanter aedificari jubet, vectorias autem et onerarias portubus omnibus retineri. Tum in Germania per Maximilianum Eborsthenium, in Italia per Alfonsum Avalum Vasti, in Hispania per Ludovicum Mendozam Mondejarae Marchiones, delectum militum habendum mandavit. Ad legationes missas Pontifex Maximus et Rex Portugalliae liberaliter, nec secus Senenses, Lucenses, Genuenses et Florentinorum Dux Alexander responderunt. Franciscus autem Rex Gallorum negavit sibi per inducias, quas cum Charadino fecisset, licere quidquam vel auxilii, vel triremium, quae ex foedere Cameracensi petebantur, ad bellum, quod in eum pararetur, submittere.

XIV. Carolus, rebus Hispaniae ex publico consilio compositis et constitutis, rerum omnium summam potestatem et sibi parem auctoritatem Isabellae uxori detulit, simul tamen Regnorum Castellae administrationem duobus praeterea viris primariis commendavit, Joanni Taverae Ecclesiae Romanae Cardinali Archiepiscopo Toletano, et Petro Fernando Velasco Castellae Comestabili; jusso Cardinale, ut jam ante Regio Consilio praeerat, curam habere Magistratus et Praefecturas civitatum idoneis hominibus mandandi, et populos in justitia atque

que pace continendi; Comestabili vero, ut si quid a Gallis se absente moveretur, habito delectu rebus bellicis praeesset, ac fines Regni tueretur: nec enim aberat suspicio Gallos studere novis rebus, bellumque moliri. Sic igitur Castellae administratione constituta Barcinonem contendit, eoque praecipit nobiles viros, qui se sequi vellent, convenire. Hoc divulgato magnus nobilitatis ac principum virorum concursus ex omni Hispania factus est. Affuit Ludovicus Portugalliae Regis frater germanus. Affuerunt Fernandus Toletus Dux Albae, et Antonius Pimentelus Benaventis Comes. Item Ludovicus Mendoza, Mondejarae; Petrus Osorius, Asturicae; Ludovicus Cerda, filius natu maximus Ducis Methymnae Salonis; Joannes Manricus, Aguilaris; Franciscus Cueba, filius natu maximus Beltrani Ducis Alburquerquii, Cuellaris; Rodericus Mendoza, Montium Clarorum; Bernardinus Cardenas, Elchium Marchiones. Comites autem Claudius Quignonius, Lunae; Manricus Lara, filius natu maximus Ducis Najarensis, Valentiae; Alfonsus Mendoza, Cluniae, cum Laurentio natu maximo, et altero filio; Jacobus Velascus, Nievae; Petrus Arellanus, Aguilaris; Alvarus Petrus Guzmanus, Orgazii; Petrus Bovadilla, Chinchonis. Jacobo Sarmento Salinarum Comiti per adversam valetudinem initio Carolum sequi non licuerat, venit tamen postea, sed ante praelium, quo fusus fuit ad Tunetem Charadinus, pugnaeque pedes in acie prima cum Hispanorum veteranis interfuit. Ex Praefectis equestrium Religionum, quos vulgo *Commendatarios majores* vocant, Franciscus Covus, ejus, quae Sancti Jacobi ex Regno Legionensi nun-

nuncupatur ; Petrus Cueva , ejus, quae ab Alcantara nomen accepit. In quorum principum commemoratione, perpaucis exceptis, nec census, nec vetustatis claritatisve familiarum difficilem nobis quidem ad constituendum inter nonnullos rationem aut ordinem secuti sumus ; sed ipsorum nomina, prout quisque nobis in mentem venit, digessimus, ut quantum in nobis fuit, ultimo loco positi potuerint inter primos numerari. Qui omnes magno animo singularique studio cum suis quisque familiis gratuitum officium hoc in bello Regi Imperatorique suo praestiterunt. Multi praeterea Procerum Hispanorum, quibus ipsis Carolum sequi per aetatem, aut alias necessarias justasve causas non licebat, filios suos, aut proximos quosque, vel cognatos suo sumtu cum militari comitatu miserunt.

XV. Perfectis deductisque triremibus Germani milites circiter octo millia in Italiam littusque Ligustici maris ad portum Lunae pervenerunt, et in his multi viri nobilissimi, quorum principes fuerunt Christophorus Truches, Joannes Marquardus, et item Joannes Rademburgus, filius nothus Bavariae Ducis, qui ordines ducebant, et, qui copiis omnibus praeerat, Maximilianus Eberesthenius. Cumque Italorum coacta manus, quae numero fuit ad quinque millia, in eumdem locum, ut erat jussa, convenisset, utrosque Alfonsus Vasti Marchio, quemadmodum erat ei praeceptum a Carolo, in naves eo coactas imponendos curavit, namque legens ad Portum Veteris Civitatis primo appulsu deduxit, quo Paulus Pontifex Maximus, cum esset de ipsius atque classis adventu cognitum, processit ; ibi

enim sex triremes, quibus Virginium Anguillariae Comitem praefecerat, milite commeatibusque instructas Carolo ad id bellum auxilio mittendas habebat, praeter sex alias Genuenses, quas Andreae Doriae tributas suis sumtibus alebat; ac ubi se Virginius cum Caesariana classe conjunxisset, omnibus inde proficiscentibus sacro Pontificioque ritu est bene precatus; quae res non parum vel spei, vel alacritatis ad pium bellum contendentibus adjecit. Ubi Neapolim perventum est, tantisper ibi cum classe moratus est Vasti Marchio, donec veterani milites Hispani generis deducti ex proximis hybernis convenirent, quorum numerus erat mille circiter septingentorum. His partim in naves onerarias, quae ibidem erant cum magno commeatu comparatae, partim in duodecim triremes, quibus Garcias Toletus praeerat, impositis, in Siciliam ire pergit, quo quinque Hispanorum veteranae cohortes, rostrataeque naves equestris Religionis Divi Joannis et quaedam aliae, quae praesidio insulae erant attributae, Panormum Messanamque convenerant; quibus sibi adjunctis Vasti Marchio in Sardiniam (huc enim placuerat totam classem convenire) navigavit pervenitque.

XVI. Interea Carolus Ludovico Mendozae Marchioni, qui Malacae cum peditatu equitatuque levis armaturae nuper in Hispania conscriptis Caesaris jussum exspectabat, conscribit, ut his in naves onerarias, quae ibidem aderant, impositis ad se Barcinonem venire properaret; jam enim classis pervenerat auxiliaris, quam Joannes Rex Portugalliae officii amicitiaeque gratia cum Duce Antonio Saldagna mittebat. Hae autem erant vi-

viginti tres vectoriae naves, tres graviores, et harum una ex his, quos *Galeones* vocant, reliquae viginti generis ejus, quod *Caravelas* dicunt, velis magis, sed non nihil etiam remis utentes, omnes armis, tormentis, atque viris instructissimae. Andreas quoque Doria, beneficio Caroli Caesaris Melphorum Princeps, et quem idem toti officio maritimo praeesse voluit, aderat cum munitissimis suis sexdecim triremibus. Paucis diebus naves ex omnibus Hispaniae oris Barcinonem, ut erat imperatum, cum convenissent, non expositis militibus in anchoris consistebant; ceteras vero copias, quae per terram concurrerant, Carolus jubet naves in statione paratas conscendere. Illud autem, ut plures milites imponi possent, interdixit imprimis edicto publico, ut nec jumenta sarcinaria, neve impuberes aut mulieres in naves reciperentur, ac ne Monachi quidem, aut Sacerdotes, praeter paucos pro curandis sacris, et faciendae rei Divinae nominatim destinatos; quo factum est, ut hujus generis hominum numerus minor imponeretur; ut enim plane interdicto pareretur, id perfici nulla ratione potuit.

XVII. His rebus expeditis, et equis impositis, quorum multos relinquere navium inopia coëgit, ipse rite *confessus* (ut frequenter pro singulari sua religione solebat) Eucharistiae divino cibo reficitur; et Sacris in fano Divae Mariae, quod ad *Mare* cognominatur, peractis quadriremem conscendit, Praetoriam earum navium, quas suas ducebat Doria; ibique eo die ac nocte in anchoris, dum omnes conscendissent, exspectavit. Postero, qui fuit pridie Kalendas Junii anno Christi

nati millesimo quingentesimo trigesimo quinto, nactus ventum idoneum naves solvit, et quinto die Balearibus Majoribus appulit; sexto Minoribus, et in utramque insulam ipse cum paucis descendit, dum vectoriae naves, quae intervallo propter remissiores flatus sequebantur, convenirent; undecimo Sardiniam pervenit, contrariis ventis et tempestate retardatus, ibique cum reliquis navibus se conjunxit, quae ex Italia Siciliaque fuerant a Marchione Vasti compulsae. Convenit igitur universa classis ad Sardiniae Promontorium, *Pullae* vocatum, in statione tegente a ventis quibusdam, aquatione et lignatione commodissima, intervallo ab urbe Callari passuum fere quindecim millium. Erat ea classis navium plus trecentarum et quinquaginta; ex his vectoriae, et onerariae circiter ducentae sexaginta; triremes septuaginta octo; biremes viginti quinque; cetera speculatoria navigia, et annotinae naviculae. Quae omnes exercitum vehebant peditum viginti sex millium, equitum cataphractorum septingentorum, levioris armaturae quingentorum circiter.

XVIII. Ex Sardinia Carolus cum tota classe progressus, ususque trasciae venti secundo flatu postridie mane ad Uticae portum, qui nunc *Farinae* cognominatur, abestque a Tunete viginti quatuor circiter millia passuum, cum triremibus pervenit, ceteras naves quatuor horas antevertens; dumque eas ibidem operitur, Marchionem Vasti cum viginti duabus triremibus explorandi gratia praemittit. Sed Promontorium praetervectus Marchio nullam ad littus navim prospexit, praeter duas scaphas Gallicas, quas fugientes consecutus, alteram cum utri-

utriusque praefecto ad Carolum misit; a quo rogatus Gallus de causa ipsius in Africam adventus se respondit, ut captam a Charadino navim redimeret, trajecisse cum praefecti Gallicae classis, ipsiusque Gallorum Regis litteris, quibus Charadino commendatus posset tutus in Africam navigare, a quo rescriptas etiam litteras ostendebat. Sed, num ejus rei gratia ad Charadinum ille venisset, an a Rege ob amicitiam et alias causas fuisset missus confictis in omnem casum epistolis, cum esset anceps conjectura, retineri eum tunc Carolus jubet; sed paucis post diebus liberatus Legato Regis Gallorum, qui classem sequebatur, traditur. Ex Uticensi progressus in Carthaginensem portum cum universa classe eodem die, qui fuit sextus decimus, quam Barcinone decesserat, pervenit, et jactis anchoris ea nocte constitit contra Carthaginis ruinas.

XIX. Postridie mane pedites expositi, quos rostratae naves ex vectoriis exceptos ad littus frequentes importabant, tum ab his, qua loca vadosa erant, minora navigia scaphaeque in terram intervallo brevi perferebant, ne paulatim emissi paterent injuriae atque periculo, si (quod exspectabatur, et fieri solet) hostes in egredientes impetum facerent. Vixdum parte dimidia peditatus exposita, Carolus, nequid incommodi militibus sine imperio vagantibus accideret, in terram descendit, memor quasdam in his regionibus calamitates ob eam rem potissimum fuisse a nostris acceptas, quod dissipati, nec ordine servato a littore procesissent. Itaque Vasti Marchione, ne Hispani temere vagarentur, curare jusso, ipse vestitu, et armatura, parum abhor-

rens

rens a communi et militari, conscenso equo in Germanos, quorum sermonis nonnullum usum habebat, curaturus imperaturusque contendit. Ex quibus militem scloppetarium paulo longius excedentem conspicatus in eum hasta infensa, quam parvam manu gestabat, verbis increpans invehitur. Germanus autem, cui Carolus erat ignotus, nec antea visus, contra vim sese defendere parat, ratus scilicet Carolum praefectum aliquem Hispanorum esse, qui sibi vellet vulnus, aut etiam mortem more Hispanorum ac Italorum inferre, non ignarus videlicet harum gentium consuetudinem ferre, ut in bello militis pervicacia, vel licentia interdum manu ducis coerceatur, et severius quam pro ratione culpae ad ceteros deterrendos vindicetur, a qua consuetudine multum abhorrent Germani, gens natura liberrima, libentius legibus, quam Magistratuum Principumve arbitrio aut voluntati parens; quo fit, ut neminem ipsorum patiantur, ne in bello quidem, indicta causa plecti, nec ab alio, quam a suis Magistratibus condemnari.

XX. Germanus igitur sibi metuens a Carolo, quem telo infesto se invadentem conspiciebat eo sublato, suae saluti consulere parans scloppetum in Carolum intendit, igniculum, quem flando prius excitaverat, si propius Carolus accedere pergeret, admoturus. Carolus, hoc animadverso, ancipitis ac inopinati periculi justo et naturali timore perculsus equum inhibet, paulisperque consistit: tunc auctoritatis et existimationis suae memor, ne turpe videretur Imperatorem metu unius sui militis ab instituto desistere, rursus in Germanum invehitur,

non

non tamen recta, ne militis suspicionem et metum, suumque periculum augeret, sed paululum in latus deflectens; ad quem ubi pervenit, sublata teli cuspide illum timore, seque periculo liberavit. Tum enim Germanus, scloppeto deposito, laetus Carolum sic est affatus: *Germanorum et Hispanorum eadem mens est, et idem animus*; simulque ab eo dextram dextra contingendam more amicorum et familiarium petivit. Carolus errori hominis minime malitiosi ignoscendum ratus data dextra respondit: *Est*, ut ais, *sed nisi me vos posthac noveritis, faxo, ut vestra poena edocti cognoscatis*. Sic eo die Carolus corpore, quod ajunt, magnum periculum prudentissime vitavit: tam tenui filo pendet summorum etiam Principum salus, et maxima rerum momenta! Is casus nos admonere potest, non inutili consilio quosdam magnos Imperatores, quorum fuit Caesar Dictator, insigni veste fuisse usos in praeliis, quo scilicet a nemine possent, quocumque processissent, ignorari; quod multas et magnas habet commoditates; primum quod insigni aliquo cunctis notus Imperator nullius injuriae fit per errorem opportunus; deinde quod sive laborantibus suis opem ferens adsit, magnos spiritus studiumque protinus conspectus omnibus et cognitus addit; sive ipse forte laboret, facilius studio et concursu suorum repulsis hostibus eripitur; postremo, siquid durius accidat, ipsi quoque hostes victores compendii sui causa vitae illius diligenter parcunt.

XXI. Erant in littore duae turres, quae militum praesidio atque tormentis custodiebantur, altera ad salinas quasdam, altera ad puteos, unde aqua dulcis ex

Go-

Goleta vicinisque locis petebatur. Hae ex triremibus parumper tormentis concussae accedente agmine, a custodibus metu perterritis, ut alia, quae cum fano in cacumine Promontorii Carthaginis custodiebatur, missa Hispanorum cohorte desertae; vici quoque, et castella sita ad Carthaginis ruinas habitatoribus fuga subtractis occupata; eisdemque in locis frumenti, lini, olei, leguminumque non mediocris pro ipsorum magnitudine copia reperta. Haec autem gesta sunt nulla nostrorum militum jactura, praeter paucos, qui ad proximas vineas uvarum atque ficuum jam maturescentium aviditate digressi in hostium equitatum inciderunt, qui emissus ex urbe nostrorum agmen obequitando neminem patiebatur impune divagari. His locis occupatis, Carolus stativa in eis habere constituit, dum equi exponuntur, et de reliqua belli faciendi ratione deliberatur.

XXII. Jam serum diei erat, cum equitatus Nomadum et Turcarum majore numero, peditumque non parva manus, et in his multi scloppetarii sese ostenderunt, ac propius accedentes duobus mediocribus tormentis, quae vehiculis imposita equi velocissimi trahebant, nostros lacessere coeperunt. Contra hos scloppetarii nostri procedunt, factoque ab his certaminis initio, jussis Germanis ceterisque copiis in acie consistere, Carolus veteranas Hispanorum cohortes se sequi jubet, ipsoque cum his appropinquante hostes mira celeritate se tam longe fuga subtraxere, ut peditibus consequi non esset. Hoc animadverso Carolus suas copias in castra reducit, militesque jubet corpora curare, quippe omnis exercitus in acie fuerat toto ferme die. Itaque

que ipse cum proceribus in uno, Vasti Marchio in altero soli Carthaginensis vico consedit, copiis intra et extra circumjectis, praeter Hispanos nuper conscriptos, qui ad turrim cum fano in monte sitam jussi fuerant considere.

XXIII. Hic Carolus inquirendo ex captivis cognoscit, Hazenum Regem, quem fama in vulgus edita cum magno equitatu Tunetem obsidere Caroli adventum exspectantem nuntiaverat, procul hinc abesse inopem ab amicis, Arabum auxilia convocantem. Arabes autem vocantur in Africa Nomades genus hominum agreste, quibus nec oppida sunt ulla, nec certa domicilia, sed omnia sua, et tentoria, sub quibus habitant, camelis et bobus circumferentes more pastorum incertis sedibus errant, pecori magis studentes, quam agriculturae. Hi latrociniis assueti reliquis Afris bellicae virtutis opinione praestant, nomenque retinent veterum mortalium, qui quondam ex Arabia profecti Mahumeti hujusque in Arabum et Saracenorum Imperio successorum auspiciis, ut plerisque aliis regionibus, sic Africa omni, Romanis dejectis, potiti sunt, et hoc potissimum vitae genus, locis invitantibus, patrio Numidicoque more sequebantur; nam utrobique, hoc est in Arabia et Numidia Nomades olim fuisse constat. Ad hos igitur Arabes solicitandos Hazenum longe digressum esse captivi pronuntiabant; quod Carolo praeter opinionem evenit, et praeter legatorum pollicita, qui Regem suum cum exercitu et maximo commeatu praesto nostris fore confirmaverant, cujus fidem Carolus non tam auxilii militaris, quam commeatus gratia desiderabat. Sed neutrum

Hazenus, ut postea cognitum est, praestare potuit, partim propter inopiam, ad quam miserabiliter erat redactus, partim quoniam Charadini diligentia et magna mercede Nomades abducti fuerant, quos Hazenus precibus et pollicitationibus duci posse, ut auxilio sibi contra tyrannum Charadinum essent, speraverat. De cujus Charadini consiliis et bellico apparatu res poscere videtur, ut jam, quae post ejus fugam ex quibusdam, qui cum eo fuerant, cognita sunt, pauca quaedam memoremus.

XXIV. Charadinus initio cum de bellico apparatu Caroli nuntiatum fuisset, falsum esse rumorem et ad se territandum confictum crediderat, aut certe rem hujusmodi fore, quae impedire magis posset suos conatus, quam Regni classisque summam in discrimen adducere. Sed posteaquam Christianorum quorumdam, Caroli coeptis nihil faventium, ac invidentium potius, cura et indicio de magno classis et exercitus apparatu Caroliique voluntate plane cognovit, variis curis atque timoribus distrahebatur. Nam classem suam, Tunetemque defendere contra tantas navales, terrestresque copias difficile fore reputabat, praesertim Regno nondum satis confirmato. Rursus opulentissimam Africae urbem, et ad bellum Christianis faciendum peropportunam, sponte sua citraque pugnam, deserere stultum simul et ignavum esse videbatur. Hoc cum diutius secum agitasset, adhibitisque suorum fidissimis deliberasset, ambitio tamen et cupiditas timorem vicit in elato animo, gloriae atque Regni cupidissimo. Nec quorumdam suorum consilium et monita putavit admittenda, qui eum dehorta-

tabantur, ne vires tam potentis hostis, quibus saepe Rex praepotens Gallorum, ipsiusque magnae copiae, nuper etiam Solymanus ipse in Pannonia cessisset, temere vellet experiri, cui res futura esset non cum duce aliquo mediocris auctoritatis, sed cum ipso Carolo Imperatore potentissimo, classem munitissimam et magnum fortissimarum gentium exercitum ducente, cujus praesentia accensi militum animi nihil non essent ardenti studio praestituri.

XXV. Haec et talia proponentibus suis Charadinus, quemadmodum cum animo suo deliberaverat, respondit: „Hoc ferre cujusque belli naturam, ut exitus ejus i„gnoretur; ad haec, oppugnantium ex aperto, et eo„rum, qui ex muris urbem defendant, longe disparem „esse conditionem; saepe a paucis multos fuisse repul„sos, atque adeo fusos nonnumquam; se vero in spem „venisse militum numerum parem hostibus, aut etiam „superiorem sibi non defuturum; cum igitur imminen„tis belli, ut ceterorum dubius esset eventus, hoc sibi „minus esse cunctandum in bello suscipiendo, quod „intelligeret, si suorum virtute ac fortunae beneficio, „cujus saepe singularem favorem esset expertus, victo„ria fuisset potitus, sibi maximam immortalemque glo„riam paratam esse, et viam aperiri ad res maximas ge„rendas; sin aliquid durius accidisset, tamen decorum „esse in iis conatibus exstingui, in quibus non tam „vinci turpe futurum esset, quam pulchrum decertasse, „propter victoris magnitudinem, ac dignitatem.“

XXVI. His rationibus ductus Charadinus, ut postea cognitum est, belli fortunam experiri, Tunetem-

que defendere constituit, et legationes quoquoversus tum ad finitimas civitates, tum ad vagantes Nomades dimittit rogatum auxilia contra Christianum hostem, toti Africae, si servire recusaverit, necem et vastationem minitantem, quique sibi cetera facilia factu fore non ignoret, si, quod primum omnium moliretur, Tunetem occuparet, urbem Africae potentissimam; id se malum prohibere, Tunetemque vel cum suae vitae periculo defendere paratum esse; sed ne frustra hic conatus sit, ceteris Africae populis, quorum nihilo secius salus et libertas ageretur et in Tunetis defensione consisteret, etiam atque etiam mittendis auxiliis esse providendum.

XXVII. Hujusmodi legationibus adducti ceteri auxilia parare, Nomades vero praemiis et pollicitis Charadini ducti, neglecto pulsoque Hazeno, arma capere, et Tuneti appropinquare. Charadinus interea callidis verbis oppidanorum animos, ut perstarent in officio, confirmare non desistebat, et cuncta, quae ad urbis defensionem usui forent, diligenter comparabat. Nec vero solum Africanas gentes talibus legationibus solicitare, sed Turcis omnibus, qui Mare Tyrrhenum et Ibericum piraticis infestabant, scribere, proque summa auctoritate, quam sibi tribuisset Solymanus, imperare, ut primo quoque tempore ad se venire properarent, classem novumque Solymani Regnum adversus Christianorum conatus bellum in se parantium secum viribus collatis defensuri. Nec piratae imperium *Bassae* detrectarunt, sed propere ad Charadinum convenerunt, auctusque Turcarum numerus est ad decem millia fortium et vetera-

ranorum militum, qua vel sola manu Charadinus contra quamlibet magnas vires posse Tunetem atque classem ex Goleta defendere confidebat.

XXVIII. Est autem Goleta aedificium in littore, passuum a solo Carthaginis quatuor, a Tunete sexdecim millibus, siquis circuitu paludem interjectam vitare velit. Hic merces navibus advectae excipiuntur, solutisque portoriis compendio per paludem scaphis dumtaxat et piscatoriis cymbis navigabilem in Tunetem sitam in ultimo paludis flexu transportantur. Forma ejus quadratae domus, sed arcis tamen firmitudo cavedium majus, quam pro ratione aedificiorum, nam crassioribus undique cingentibus parietibus nihil intus adjungitur praeter cellas omni ex parte per continuatas fornices adhaerentes, condendis mercibus comparatas. Una dumtaxat porta ad occidentem versa patet aditus ad interiorem, et ea parva, et humili, quales arcium esse solent. Fornicum, et parietum una est superne aequalis atque lata superficies, qua duo contrarii currus ducerentur, strata opere signino. In hujus superficiei extrema parte brevis alter murus pinnis distinguentibus surgit, frequentibus fenestris ex intervallo patens ad tormenta disponenda. Qua solem orientem spectat Goleta, passibus circiter triginta discedit a mari, contraria parte paludem habet, de qua modo demonstravimus, passuum Romanorum trecentorum circiter intervallo, quod pluviis et siccitatibus profertur, et vicissim contrahitur. A meridie Euripus, quo quasi gutture sive gula, unde nomen arci, mare cum palude committitur, Goletam propemodum alluit, pauloque superius li-

ligneo ponticulo jungebatur. Itaque a septentrione dumtaxat, nec magno inter paludem et mare interjecto spatio, pedestribus copiis est accessus, qua parte nonnihil etiam tegebatur muro, quem Charadinus aedificare coeperat ab angulo Goletae circa mare in septentrionem aliquatenus ductum, deinde in occasum brumalem deflexum, ad breve tamen spatium.

XXIX. Hunc locum Charadinus novis praeterea munitionibus firmare pergebat, utrinque a terra vallum firmissimum et latissimum ex malis, remisque, et ceteris armamentis navium opponens; hinc ab inchoato muro, illinc ab ipso mari in paludem munitionibus perductis, ut areis interceptis locus redderetur militum capacior; in quibus vallis et Goletae partibus superioribus frequentia tormenta disposuit, in Euripo rostratas naves collocaverat, remis ademtis propter angustiam loci, sic tormentis per singulas nonnihil exstantes supra terram et Euripi ripas aptatis, ut tum in mare, tum in terram, prout hostis ingruisset, facile converti possent. Atque haec quidem apud Charadinum et hostes gerebantur.

XXX. Carolus expositis equis levia praelia nonnulla fecit continentibus diebus, non equestria solum, sed etiam equites subsequentibus jaculatoribus. Quae certamina fere omnia per se obibat intrepido animo, hostes submovendi gratia, qui se crebro ad territandos nostros ostendebant, praemissis equitibus, quorum illi numero multis partibus superiores erant. Equis etiam utebantur expeditis et velocissimis, quorum pernicitate freti quotidie fere castris nostris obequitabant, non sine magno pe-

periculo calonum, ac interdum militum, praedandi, aut uvas et ficus ex arboribus petendi gratia castris, vel ordinibus excedentium. Equestria parva certamina ob hoc hostes incunctantius inibant, et cum leviore jactura faciebant, quoniam ipsi nulla corpus armatura tegente numquam nostrorum equitum cataphractorum impetum exspectabant. Cum ceteris autem equitibus, qui levius erant armati longe impari numero et conditione congrediebantur, quippe paucos nostrorum semper illi longe plures adoriebantur, hastis quoque superiores, quas binas plerique Nomadum gestabant, alteram missilem, quam certamen ineuntes in hostem aut hostis equum contorquebant, alteram incredibilis longitudinis, vulgo triginta pedibus proceriorem, interdum etiam quadraginta complentem, qua scite librata tam vehementem ictum incutiebant, ut per ferreas armaturae laminas in corpora nostrorum equitum adigerent, qui duplo brevioribus subtilibusque lanceis utebantur Hispanorum veteri ritu, quem vulgo *Ginetam* dicunt, praeliis horum temporum non perinde accomodato. Corpus thorace tegunt ex laminis ferreis compacto, gladiis utuntur, et brevioribus ac tenuibus hastis. Insident equo contractis cruribus, quo habitu licet aptior sit eques ad jaculandum, qui erectus in pedes vehementer hastam contorquet, est tamen ut ad hostem equo deturbandum, sic ad hostilem impetum sustinendum infirmus. His legitimum est non infestis hastis cataphractorum more cum hoste concurrere, sed per occasionem nunc agredi, nunc consulto cedere, rursusque invehi et variis flexibus hostem ferire vel eludere; ad quod equos habent mira celeritate parentes.

XXXI.

XXXI. Hoc genere pugnae Mahumetani Granatenses utebantur, unde nostri sic pugnare didicere. Sed hac consuetudine jam propemodum abolita longe utilior altera successit, equitis armatura, quae caput, corpus, femoraque tegit, item clavae, hastaeque forma et crassitudine, parum a cataphractis abhorrente, nisi quod omnia sunt paulo leviora, et equus nulla sua gravatur armatura. Idem habitus insidentis, similis congrediendi modus. Qua ratione armati pauci quidam equites natione Graeci, qui sponte sua ex Italia paulo post classis appulsum trajecerant, longe tutius et cum majore hostium damno, quam ceteri expediti equites pro sua paucitate depugnabant. Hostium autem haec erat in tumultuariis praeliis pugnandi ratio: praemissis equitibus cum tormentis eminus jaculando certamen inire, nostris autem ordine servato in eos ingruentibus facile multo etiam paucioribus cedere, longius porro celeritate equorum, quos Africa gignit velocissimos, subtracti consistere, et siquos nostrorum equites avidius insequentes ac dispersos a multitudine removissent, terni et quaterni, et saepe plures in singulos referri, ac circumventos concidere. Tum si conferti nostri laborantibus subsidio processissent, rursus cedentes ipsorum impetum periculumque vitabant. Quo genere pugnae ubi Carolus suorum virtutem astu eludi animadvertit, nostrorum conatum frustrante hostilium equorum pernicitate, statuit deinceps talibus praeliis abstinere, ac nequis injussu suo praeliandi gratia e castris excederet, interdicit; eoque magis, quod intelligebat hostes id agere, ut nostros sine intermissione territando, continenterque solicitando a reliqua belli gerendi cura his pugnis intentos et occupatos averterent.

JO.

JO. GENESII SEPULVEDAE
DE REBUS GESTIS
CAROLI QUINTI
IMPERATORIS ET REGIS HISPANIAE

LIBER DUODECIMUS.

I. HIS rebus gestis constitutisque, Carolus vicos ac loca superiora reliquens castra propius Goletam in planiciem quamdam sabulosam inter duas turres, de quibus supra scripsimus, et opportuniorem locum ad arcem munitionesque hostium oppugnandas transfert. Nam quibus ex causis Charadinus Goletam sibi primum omnium muniendam defendendamque putabat, ob easdem Carolus sibi vicissim hanc ante omnia oppugnandam esse statuebat; primum, quoniam navium quidquid aderat Charadino, locus ille, ut dictum est, dispositis superne tormentis tutabatur, quas naves summis opibus, omniumque maxime alter defendere, alter expugnare aut capere constituerat et conabatur: deinde quoniam uterque magnam esse facultatem in Goleta ad nostros, si Tunetem obsessum oppugnatumque processissent, commeatibus intercludendos intelligebat, qui commeatus, cum terra omnis esset hostilis, necessario erant a navibus ex intervallo longiore petendi. Quapropter post Caroli adventum Charadinus Goletam praesidio delectorum militum numero ad duorum millium

firmavit. Initio enim tam tenui praesidio tenebatur, ut primo die nondum peractis munitionibus capi potuerit, si Carolus infirmitatem ejus habuisset exploratam, ac eodem die, quo appulit, expositis militibus huc protinus incubuisset, primoque impetu Goletam oppugnasset. Sed hac occasione, quae sero ex captivis cognita est, praetermissa, Carolus nihilo secius totus mente et animo in Goletae oppugnationem insistebat, ac ut tutius copias tormentaque munitionibus admoveret, unum vallum Hispanis a mari, alterum Italis a palude excitandum mandavit, non prorsus ex obliquo, sed ut paulatim Goletae appropinquando, quasi duo latera trianguli in obtusum angulum exirent in medio fere spatio. Hos vallos milites silentio nocturnoque labore, ne a videntibus hostibus tormentis laederentur, conficiebant: die vero, ne ab eisdem opera diruerentur, tuebantur.

II. Deinde Charadinus animadvertens totam belli molem in Goletam esse conversam, quatuor praeterea millibus Turcarum, quorum fidei spectataeque virtuti maxime fidebat, duobusque Poenorum praesidium augere constituit, ceteris Turcis secum ad Tunetem arcisque, qua ipse continebatur, praesidium retentis. Turcas autem, dum bella memoro, commune consuetudine voco non eos solum, qui Turcae sunt natione, sed Thraces etiam, Macedones, Graecos et finitimas gentes, quae sub Turcarum imperio sunt; ut olim Romani dicebantur Italici omnes, quicumque Romanis mixti externa bella gerebant. Ceterum cum nostrae copiae in parte, quae septemtrionem spectat, consedissent; hostibus non solum per paludem naviculis, sed etiam pedibus per aversam

sam partem abeundo, impune licebat ultro et citro commeare. Praesidium igitur Goletae jam ad octo millia fortissimorum propugnatorum creverat, eoque congesta fuerant quadrigenta amplius variae magnitudinis tormenta, praeter multos *Archibusos*, idest, scloppeta majora singulis militibus habilia. Itaque tormentis operibus et milite tam munitus erat ille locus, ut nullius jam humanis viribus expugnari posse videretur. Sed Carolus nihil his difficultatibus deterreri, nec segnius rem administrare, cunctaque, quae oppugnationi usui sunt, diligenter comparare, fretus non modo virtute suorum, sed multo etiam magis ope Divina, cui potissimum, ut fas erat, vir singulari religione et pietate accepta ferebat multa secundissima praelia, quae in magnis rerum angustiis praeter hominum opinionem per duces fecerat.

III. Ceterum hostes non solum ex suis munitionibus tormentorum telis eminus nostrorum opera et utrumque vallum inchoactum impedire ac demoliri nitebantur, sed interdum etiam erumpentes cum praesidiis fortiter depugnabant. Quippe inter initia eruptione facta, dum turbinem ac secundum ventum, qui vehementissime flare coepit, sequuntur, alii ventilabris arenam, qua plenum erat intervallum, excitare, alii scloppetis et arcubus tela jaculantes, nostros lacessere, et adverso pulvere obcoecatos atque inusitato genere pugnae attonitos conturbare coeperunt. Sed cum ventus subito remisisset, a nostris rejecti sunt, et in suas munitiones compulsi. Paucis diebus interjectis, ubi dies illuxit, ab erumpentium minore numero Italorum duae cohortes

repulsae sunt, ablato uno signo militari, et Hieronymus Tutavilla Sarni Comes vir fortissimus, ipsarum praefectus, cum militibus egregiis circiter quadraginta caesus: qui dum ceteri parum scilicet bellicis rebus assueti cederent, ipsi turpi fugae, ut viros decet, pulchram mortem praeferentes fortissime dimicando concidere; vulnerati praeterea sexaginta, priusquam Hispanorum veteranae cohortes, quae alterum vallum ad mare pertinentem tutabantur, auxilio pervenirent, a quibus hostes repulsi et aliquot concisis in fugam conversi.

IV. Hoc die Poenus quidam a Charadino, ut postea cognitum est, explorandi gratia missus in castra venit, qui perductus ad Carolum se missum a Rege Hazeno affirmavit, ut praesens cognosceret, num verum esset, quod ad illum fama de adventu Caroli et copiis ejus pertulisset, simulque nuntiaret Regem ipsum re cognita cum exercitu et commeatu prope diem affuturum. Qui rogatus, cur nihil a Rege litterarum attulisset, callido consilio id factum esse respondit, ne si in hostes incidisset, litterarum indicio proditus ipse occideretur, et Rex frustra reditum suum exspectaret. Carolus, quamvis suspectum haberet hominis adventum, quem magis speculatorem ab hostibus, quam nuntium a Rege venisse judicabat, tamen ne aut leviter credulus, aut rursus parum humanus videretur, utriusque partis sibi rationem habendam statuit. Itaque copiis omnibus in aciem eductis ostentandi gratia, Poenum circumduci jubet, ut viris et armis metuendum hostibus exercitum consideraret, eumdemque post ad se vocatum, quacumque ex causa, et a quocumque missus venisset,

suis

suis renuntiare jubet Carolum in eam regionem cum exercitu trajecisse, non quod imperiis novis studeret, aut Africam bello vellet insectari, praesertim Tunetem, cujus Regem Hazenum in suam fidem et clientelam recepisset, sed ut Charadinum tyrannum et piratam perniciosissimum, non Christianorum modo, sed generis humani communem hostem opprimeret, et gravissimo praedone sublato mare internum ex infestissimo quietum redderet, omnesque accolas mortales a magno timore et incommodis liberaret. Nam sibi cum Poenis non esse bellum, fidem esse debere, quod quicumque ipsorum a suis fuissent capti, hos protinus ipse liberasset, et incolumes abire permisisset. Quod vero ad Regem pertineret, si ille suam fidem et amicitiam sequeretur, ut legatione missa se facturum ostendisset, se pro sua consuetudine commodis ejus ac dignitati consulturum; sin aliter statuisset, quicumque Charadinum fovendum putassent, ipsumque volentes adjuvissent, eos omnes loco se hostium habiturum.

V. Tertio post die vixdum certa luce hostes ex Goleta iterum eruptione facta milites Hispanos continenti labore nocturno ad vallum alterum defessos et securos improvisi adoriuntur, excubitoribus paulo ante digressis, qui post vallum fuerant ex more ad motus hostium observandos et renuntiandos dispositi, ac Germanorum cohortibus, quae in praesidium operi incumbentium excubabant, in castra reductis. Itaque cohors Hispanorum, quae in opere erat parte maritima, repentino hostium impetu deterrita (nec enim vel arma sumendi spatium dabatur) amisso signo uno militari, cede-

dere coepit, conturbatis etiam reliquis, qui rei causam ignorabant; sed armis sumtis, ubi se Hispani recepe-runt, hortatu mutuo in hostem conversi ipsum impres-sione facta repulerunt, fugientem paene ad Goletam usque persequentes. Neque vero ceteris nostrorum co-piis interim a Tunete et Charadino quies erat, sed quotidiana consuetudine frequens hostium equitatus pe-ditatu subsequente sese castris ostendebat, nostrosque ad parva certamina provocabat, duce Azanaga eunucho, natione Sardo, Charadinique liberto, a quo puer ca-ptus Christianam Religionem deseruerat, et turpissimis obsequiis carus patrono ab ineunte aetate fuerat, et tunc propter animi promtitudinem ingeniique soler-tiam primum auctoritatis amicitiaeque locum apud i-psum obtinebat.

VI. Hoc itaque duce hostes a Tunete quotidianas excursiones faciebant, tanto etiam incunctantius, quod nostros videbant a Carolo diligenter castris contineri, licet quidam interdum, ipsius injussu, privatim exce-derent, quorum nonnullos ab hostibus praesens poena sequebatur. Quod accidit Joanni Xuario homini notis-simo in Principis aula. Hic enim, ut erat paulo glo-riosior, quam fortem prudentemque virum decet, cum in praetorio multis audientibus magna verba loquere-tur, Franciscus Covus, quem saepe nominavimus, in eum cavillatus: *Commodius*, inquit, *in bello fortiter factis, quam verbis magnificis virtus ostentatur; facilius igitur cum hoste, qui prope adest, pugnando, quam loquendo, nobis te virum esse fortem probabis*. His ille verbis commotus ac pudore correptus postridie redeuntibus in castra expe-

di-

ditis equitibus, qui ad reprimendam eruptionem hostilis equitatus ex Goleta factam emissi fuerant, solus ex turma equo insidens ac loricatus in hostes ad olivetum obequitantes procedebat; cui factus obviam Alfonsus Cueva expeditorum equitum praefectus, qui ad reducendum paucos quosdam vagantes equites discesserat: *Quid cunctaris*, per jocum inquit, *vir fortis, in illos, qui adsunt, hostes irruere, et spectanti exercitui specimen insitae virtutis ostendere? Ego vero*, respondit ille, *nihil cunctor*; et citato equo procurrit in hostes; nec potuit ullis vocibus revocari; sed quatuor equites a ceteris hostibus remotos conspicatus, hos invadit, consertoque certamine, cum his strenue dimicabat; at circumventus ab eis impactis hastis, elabente simul ephippio, quod laxe haerebat, equo deturbatur. Hoc animadverso Alphonsus Cueva, et Andreas Pontius, et unus alius eques accurrunt, ut laboranti atque educto gladio repugnanti subvenirent; sed eodem tempore ex hostibus quatuor suis opem ferentes ad locum pugnae perveniunt. Itaque tres nostri equites cum octo Nomadibus magno animo congrediuntur, Xuario locum non deserente ac potius suos juvare conante. Sed dum ab utrisque acerrime dimicatur, reliqui Nomades ad septuaginta, quae manus excurrerat ea parte, citatis equis concurrunt.

VII. Tum Bernardinus Mendoza, cum paucis expeditis equitibus, nobilibus cunctis, advolat; cui frater Marchio negotium dederat, ut aliquem ex hostibus cognoscendi gratia excipiendum curaret, sic enim fuerat imperatum a Carolo; qui equites conjuncti confertique tam strenue dimicarunt, ut quatuordecim vim et impe-

petum circiter octoginta Nomadum sustinerent, et prostratum Xuarium, quamvis letaliter vulneratum subtraherent. Horum fuere, cum supra memoratis Jacobus Mendoza Bernardini frater, Joannes Cueva, Petrus Godojus, qui equitum ordinem ducebat, Franciscus Benavides, et Garcias Lassus, nobili genere nati, ut demonstratum est, fortissimique viri. Ea pugna Alfonsus Cueva multis plagis confossum equum amisit: Garcias Lassus ore unum, brachio vulnus alterum accepit: Xuarius ipse, dum in castra reducitur, efflavit animam. Tam magna mercede nonnunquam contingit inepte magnis verbis gloriari, quod qui faciunt apud viros intelligentes, pro virtutis opinione, quam stulte petunt, famam levis ac pusilli animi reportant, quam ignominiam quidam ferre nequeuntes despondentesque animum in magna pericula temere ruunt, si forte possint infamiam hac ratione delere: et simile faciunt, ut qui sibi mortem conciscunt, dum scilicet ignorant, hoc quoque timidi esse et perfracti animi, ut appareat recte traditum esse a viris prudentissimis omnes malos in rerum expetendarum ignoratione versari.

VIII. Direptum est autem certamen utrisque paulatim ad suos sponte discedentibus, deterritis videlicet atque repressis Nomadibus castrorum nostrorum propinquitate. Sed paucorum licentia paulo durius a Carolo objurgata, ceteri deinde magis ab inutilibus his praeliis abstinebant, quamvis hostes quotidie ad eam oliveti partem excurrerent, et inde castra tribus expeditis tormentis oppugnarent. Nec ullo die per id tempus ab ipsis cessatum praeter natalem Joannis Baptistae, quem Ma-

Mahumetani quoque, non solum Christiani festum agunt, magnaque religione celebrant. A quo ubi dies tertius illuxit, hostes quotidiana consuetudine multis hinc inde tum peditibus, tum etiam equitibus dispositis ex oliveto castra sub ortum solis eisdem tormentis oppugnare coeperunt; quod licet fieret cum parva nostrorum jactura, Carolus tamen jam non ferens indignitatem Mondejarae Marchionem ad se vocat, et pari equitibus scloppetariorum, qui simul equis inveherentur, attributo numero, cum his praecurrere atque praelium inire jubet, et id maxime curare, ut hostes tormentis exueret.

IX. Marchio dimidium fere interjecti spatii progressus jaculatores ad pedes desilire jubet; ipse ad olivetum tormentorumque locum paucis sequentibus equitibus advolat, ceteri namque sinistrorsum ad paludem, quam partem hostilis equitatus repleverat, deflexerunt; consertoque praelio, acriter utrobique dimicabatur. Verum Marchio, dum hostes pertinaciter ad tormenta repugnantes magno animo repellit, circumventus ab eis, et multis undique vulneribus appetitus, equo letaliter vulnerato, ipse quoque ancipitem plagam accepit sinistro latere, hostili hasta per laminas thoracis et bonam corporis partem adacta; sed a proximis suorum, qui laboranti sucurrerunt, adjutus et servatus est, ac in castra reductus. Hostes deinde nostris equitibus ingruentibus cedere more suo, et tormenta retrahere, interdum consistere, ut nostros dissipatos et raros frequentes ipsi adorirentur. Sed huic dolo nostri ut occurrerent, ipsi quoque auctore potissimum atque duce Bernardino

Mendoza Ludovici Marchionis fratre se sustinebant, et subinde colligebant, donec Carolus, parte peditatus se subsequi jussa, cum equitibus cataphractis in suorum subsidium venit.

X. Tum vero hostes tormentis relictis effusius fugere perrexerunt; ast longius paulo progressi, cum animadverterent nostros nullo ordine progredi, et quosdam cupidius insequentes sese ab aliis disjunxisse, subito et magno cum impetu revertentes Graecos illos, quos supra demonstravimus, nam hi ceteros antecedebant, terga vertere coëgerunt; a quibus cum fugae factum fuisset initium, ceteri quoque pedem retulerunt, nec ante constiterunt, quam in conspectum Caroli venirent, qui cataphractos districto gladio antecedens suo adventu nostros confirmavit, hostesque non modo repressit, sed etiam in fugam conjecit, exuitque tormentis, et multo jam die, cum aestus invalesceret, suos perpaucis desideratis in castra reduxit. Huic praelio interfuit Fernandus Alarcon Marchio Sicilianae Vallis, qui paulo tardius Neapoli profectus pridie multis ex Hispana Neapolitanaque nobilitate comitantibus pervenerat. Hic, ut erat magna prudentia et rei militaris, in qua scilicet consenuerat, peritissimus, auditis partimque perspectis discriminibus, quae Carolus frequenter adibat, supplicibus quidem, sed tamen gravissimis eum verbis dehortatus est, primum, ne tam praeceps in pericula rueret cum magno suo et totius exercitus discrimine in tanta tormentorum volantiumque telorum frequentia; deinde, ut suos quam maxime posset a praeliis non necessariis continere.

XI.

XI. Per id tempus tres Hazeni legati in castra pervenerunt, nuntiantes Regem ipsum adventare, qui veritus insidias Charadini ad Budiam regulum amicum suum non longe a Tripoli, quae urbs jam pridem sub imperio Regis Hispani erat, confugisset. Ex his cognitum est Poenum illum, qui se missum ab rege dixerat, dolo in castra venisse, missum videlicet ab hostibus, ut copias Caroli specularetur. Eoque triduo Rex ipse affuit, cui castris appropinquanti Carolus officii gratia Fernandum Toletum Albanum Ducem, et Antonium Pimentellum Beneventi Comitem cum magno nobilium virorum comitatu obviam procedere jussit; a quibus honorifice deductus, supplex Carolum salutavit, exceptusque ab eo est cum egregia comitate. Venit autem cum turma dumtaxat quadringentorum circiter equitum patrio more longissimis hastis, et item brevibus, binis scilicet, armatorum; ipse cultu parum, aut nihil abhorrens a communi, et vulgari. Hos omnes Carolus, et quidam principum Hispanorum sericis honestioribusque sagis, quibus tritis et laceris seminudi venerant, vestiendos curaverunt. Rex tamen accepto munere adduci non potuit, ut quidquam ex pristino habitu mutaret, scilicet, ut doceret vestimentorum illam vilitatem non ab inopia proficisci, sed a frugalitate et parsimonia, qua singulari uti constat Afrorum gentem, ut in victu, sic in omni corporis cultu.

XII. Post certamen superius hostes tormentis amissis ab impugnandis quidem pristina ratione castris destiterunt; sed animadvertentes turriculam quamdam in conspectu castrorum positam a paucis Christianis mili-

tibus teneri, qui omnes ipsorum motus ex edito loco speculabantur, atque nostris significabant; hanc impugnare summis opibus aggrediuntur. Et quamvis custodes, qui numero quindecim erant ex nuper conscriptis Hispanis, fortissime repugnarent, tamen cum acerrime a magna multitudine hostium oppugnarentur, non multum aberant ab eo, quin cum turre parum vel loco, vel opere munita caperentur. Sed Carolo cum equitatu et Germanorum manu castris egresso, et Hispanis copiis, quae in monte separatim a castris consederant, ut imperatum erat, procurrentibus, hostes duabus simul partibus appetiti, omissa oppugnatione, nec exspectato nostrorum impetu, sese fugae mandarunt; qua in fuga nonnulli ab equitibus et jaculatoribus nostris caesi, plures vulnerati, et in his Sacerdos quidam Poenus, qui magnam multitudinem ex finitimis populis ad hoc bellum defendendum religiosis admonitionibus concitaverat, et tunc eorum animos non solum verbis, sed schedulis etiam superstitiose conscriptis confirmabat, quas ante agmen spargens sic eos fore tutiores asseverabat. Carolus hostibus repulsis, turre colleque relicto, illas Hispanorum copias ad inferiora castra descendere jubet, ut tutius exercitum et commodius contineret, utque tumultuariis praeliis vitatis milites omnes ad vallum ducendum, et comparanda, quae usui expugnandae Goletae forent, intentiores ac expeditiores essent.

XIII. His incommodis acceptis hostes nonnihil ab incursionibus temperaturi cum viderentur, calonum magna turba cum parvo praesidio, cui praeerat Fernandus Alarcon, pabulatum mittitur; sed hoc hostes propere

per

per exploratores cognito advolant, factoque impetu non pabulatores modo, sed praesidium etiam conturbant et urgent; ita ut in munitiorem quemdam locum Alarcon se recipere cogeretur, quo posset hostilem impetum sustinere. Hoc nuntiato Carolus, quibusdam Germanorum Hispanorumque cohortibus se subsequi jussis, ipse cum equitatu accurrit, a quo repulsi hostes, in fugamque conjecti. Ceterum cum exercitus etiam nunc pabulatione premeretur, quarto Nonas Julias cum bona copiarum parte, ac expedito equitatu Fernandus Toletus Dux Albanus ad vicos et pagos, Promontorio Carthaginis adjacentes, pabulum petendi gratia missus est, qui magnum hostium numerum in pabulatores cunctis ex partibus procurrentem repressit. Sed nostris cum magna non pabuli tantum, sed frumenti etiam copia redeuntibus Turcae, qui Goletam tuebantur, sive invitante occasione, quod bona pars copiarum pabulandi a castris, et triremium lignationis munitionisque causa ab statione discesserat, sive duobus praeliis superioribus, quae secunda sibi fecisse videbantur, elati rursus erumpunt duce Hadino nobili praedone (vulgo *Cacciadiabolum* appellabant) qui paucis illis diebus ex Hippone cum Turcis ad quadrigentis adveniens hostium ut numerum, itidem animum adauxerat, et magno impetu magnisque animis in veteranas Hispanorum cohortes, quae vallis praesidio erant, procurrunt.

XIV. Sed Hispani tum insita virtute et consuetudine pristina usi, tum ut delerent eam labem, quam nuper ab his de improviso adortis paululum repulsi accepisse videbantur, fortissime repugnarunt, nec hostem mo-

modo sustinuerunt, hortante magnoque animo pugnam ciente Alfonso Vasti Marchione, cujus equus fuit sclopeti telo secundum cervicem vulneratus; sed repulerunt etiam ea contentione, ut fugientium tergis inhaerentes ad ipsas usque Goletae munitiones pervenirent ibi quoque edita pugna; qua pugna, si scalae suppetissent ad munitiones conscendendas, expugnari Goleta potuisse visa est ab Hispanis eo die, antequam hostes se ex fuga atque metu reciperent; tantus erat foris animorum ardor, nostrorumque contentio, intus timor et trepidatio defensorum! Sed qui ad hostium munitiones levissima jactura dimicaverant, his se recipientibus majus damnum illatum est, tormentis eminus tela jaculantibus. Hoc praelio ex nostris circiter ducenti desiderati; vulnerati plus quadringenti; hostibus longe majus damnum illatum, qui hac pugna conterriti non ausi sunt amplius nostros eruptionibus lacessere, satis habentes suas munitiones Goletamque tueri.

XV. Carolus animadvertens diebus singulis aquam et quotidiana cibaria praesidio per paludem naviculis a Tunete submitti, conandum sibi statuit, siqua ratione posset hostes hac quoque parte commeatibus intercludere. Jamque erant ad imponendum militem scaphae nonnullae cum tormentis per terram transvectae in fossam a Charadino, cupiente hoc quoque loco paludem cum mari committere, inchoatam, qua fossa nonnihil aquae continebatur; sed missis noctu, qui altitudinem stagnantis aquae metirentur, compertum est stagnum, nisi parte media, ne scaphis quidem continenter esse navigabilem. Hac igitur omissa cura Carolus animo to-

totus in ultimum vallum perducendum insistere coepit, qui post duos memoratos propius Goletam a palude in mare ducebatur. Quo peracto, spatium interjectum longius esse, quam ut ab eo Goleta commode tormentis quati posset, cum videretur, alter post hunc ad passus circiter centum brevior erigitur, ubi seco magna tormenta collocata, cetera per priorem vallum disposita; tum ad Hispanorum cohortes, quae nunquam ab vallo discedebant, Italorum quatuor millia, Germanorumque duo, qui Goletam oppugnarent, adjecta, Hispani ad mare, Italici ad paludem collocati, Germani inter utrosque consistebant, jussi in eam partem, quo res adhortaretur, incumbere.

XVI. His ita compositis, et omnibus rebus comparatis, dies exspectatur serenus, quo mare tranquillum esset, et usui navium ad oppugnationem accommodatum. Quem diem Carolus appropinquare sperans, ut militum ad oppugnationem Goletae destinatorum animos confirmaret, eos, ut divisi erant, generatim adit, et pro sua quosque natura paucis quidem, sed prudentibus verbis ad strenue pugnandum adhortatur. „Germanos jubet, ut, quas reliquae copiae pro muro ha„berent, memores insitae virtutis ac roboris essent, et „quam spem de se praebuissent bellicae virtutis suae „gentis opinione, hanc in ea oppugnatione, si un„quam alias, sibi etiam, atque etiam praestandam pu„tarent. Italos gentis ac loci, ubi res gereretur, ad„monet, in conspectu esse Carthaginis ruinas, quae „dum opibus et imperio floreret, ac esset ceteris gen„tibus formidabilis, ipsorum tamen majoribus, Italicis„que

„que gentibus par esse non potuerit, bis victa, ad ex-
„tremum solo etiam aequata; turpe ipsis fore non ta-
„lia virtutis documenta in ea regione praebere, ut po-
„steri gentis devictae sentiant Italos hujus memoriae ni-
„hil ab illa gloria et virtute majorum degenerasse. Hi-
„spanis continuatas multorum annorum de fortissimis
„gentibus victorias ipsorum virtute partas in Europa,
„expugnatas urbes, magnos exercitus fusos summatim
„proponit; hortaturque, ut virtutem et officium, quod
„saepe suis ducibus praestitissent, sibi Imperatori, in cu-
„jus conspectu res esset gerenda, ut pium atque fas esset
„praestarent; nam si ad illos triumphos accecisset Africa
„devicta, quae res in Goletae oppugnationis discrimine
„verteretur (hac enim expugnata facile futuram esse de
„Tunete victoriam) nihil eis fore reliquum ad summam
„immortalemque gloriam consequendam, et Hispano-
„rum imperium longe et late terra marique stabilien-
„dum, et confirmandum. Praeterea cunctis honestatem,
„pietatemque causae considerare praecipiebat, bellique
„genus meminisse, quod pro Religione, pro salute, et
„libertate Christianorum gereretur, non tam cum Cha-
„radino, quam cum Solymano Turcarum Principe, ho-
„ste Christiani nominis infestissimo, cujus ille viribus
„et opibus niteretur, et qui animum in Regna Chri-
„stianorum intendens Charadinum cum classe ad ca-
„ptandas rerum occasiones misisset, si Goleta expugna-
„ta, quod positum esset in ipsorum virtute (nihil e-
„nim fortibus viris et piam causam foventibus esse dif-
„ficile) Charadinum devicissent, qui classem eo suasque
„vires contulisset, in eo Solymanum esse devicturos,

„et

„ et Orbem Christianum ab ingenti periculo et maximis „ incommodis liberaturos.“

XVII. His et talibus verbis militum, quos ad vallum constituerat, animis confirmatis et ad pugnam incensis praemium proponit his, qui primus, qui secundus, qui tertius hostiles munitiones transcendisset. Ubi dies oppugnationis illuxit, ceteras terrestres Germanorum Hispanorumque copias instruit ad avertendos hostes, quos cunctis erat persuasum ex Tunete magno numero ad impediendam oppugnationem esse venturos, jaculatores ad castrorum vallum disponit, et equitatum separatim idoneo loco collocat. Caepta est autem oppugnatio oriente sole quadraginta tormentis a terra, ex his quos consuetudo militaris *Cagnones* vocat, et *Colubrinas*. A mari vero octoginta naves rostratae depositis malis rem gerebant, quarum quadraginta triremes erant, nam ex octoginta tribus, quem numerum jam triremes complebant, ceterae ultra citraque classem locis idoneis erant ad hostes tormentis, si forte maritima parte invasissent, abigendos dispositae. Tot igitur rostratae naves, ac ex vectoriarum genere *Galeones* tres, et amplissima quaedam navis Religionis Sancti Joannis, et viginti Lusitanae *Carabelae* innumeris variae magnitudinis tormentis Goletam concutiebant. Nec hostes interim rem segnius gerere, sed omni ex parte tormentis terra marique propugnare, et tum ex arce et munitionibus, tum ex rostratis quibusdam navibus, quae in statione ad ostium Euripi cum suis armamentis erant, frequentia tela jaculari. Edebatur undique fragor horrendus diu tonitri-

bus continuatis; omnia sulphuris gravissimus odor, densissimusque fumus repleverat.

XVIII. Octava circiter oppugnationis hora, Carolus cum satis jam Goletam labefactatam et munitiones hostium dissipatas judicaret; in locum oppugnationis, quam Doria et Vasti Marchio curabant, progreditur, rogatque, num satis ad militem immittendum, irrumpendumque profectum esse tormentis videretur. His negantibus, in breviorem et proximum Goletae vallum, unde propius certiusque munitionum ruinas cernere et considerare liceret, eisdem comitantibus procedit. Sed quoniam ea parte, quam extra turrim in angulo sitam totam amplissimus firmissimusque vallus tegebat, parum aut nihil erant munitiones dissipatae, invadendi tempus non videbatur, donec redeuntibus ad alterum vallum centurio quidam missus ab Alvaro Bazano eam a mari tribus partibus dirutam, et paene solo aequatam nuntiavit, nec esse, quod amplius irruptio militum, atque invasio differretur; tum vero Carolus nihil cunctandum ratus, hortatusque duces, ipse ad curandam aciem, si hostes a Tunete emissi, quemadmodum exspectabatur, ingruerent, pedes regreditur: nam equo insidens telis hostium tormentisque magis patebat.

XIX. Milites autem accepto signo certatim cuncti munitiones hostiles invadunt; Hispani tamen ante omnes advolant, praecedente ipsos, et piis verbis adhortante monacho quodam suae gentis Franciscano, qui miles fuerat ante susceptum monachatum, et imaginem Christi crucifixi dextra manu quasi vexillum praeferente; pri-

primeque murum circa mare labefactatum signis illatis occuparunt; omnes tamen propere adsunt, vallumque repulsis hostibus conscendunt. Hostes partim munimentorum ruina et disjectione, partim nostrorum militum in tormenta irruentium audacia deterriti, locum deserentes, fugam capessunt; quidam per paludem in naviculis, quae aderant, annotinis, alii per pontem Euripi in partem aversam a pugnantibus evadentes, quidam instantibus urgentibusque nostris se in paludem conjiciebant, et in aqua ipsa ab insequentibus trucidabantur; ex quorum insperata jactura caedeque duos ex captivis remigibus Andreae Doriae natione Turcas tantus moeror incessit, ut angorem animi ferre nequiverint: itaque alter nactus gladium tonsorium protinus inter suorum fugam sibi mortem dissecto gutture, antequam furentem prohibere quisquam posset, conciscit: alter telo deficiente vitam inedia finire decernit; sic ut omni cibo et potione quatriduum abstinuerit, vixque mitescente dolore potuerit ab incepto revocari.

XX. Quis primus Goletae munitiones transcendisset, tres milites Hispani disceptabant, et sibi quisque primum deberi praemium contendebat: Franciscus Torus, Joannes Bejar, et Petrus Avila. Desiderati ex nostris mari terraque circiter centum quinquaginta, ex hostibus ad duo millia, quorum in primis pugnando conciderunt *Genizari* circiter ducenti, et cum his Orossus amplo genere natus vir, et magnae inter Turcas auctoritatis; nam reliqui magna ex parte in fuga nostris insectantibus periere. Tormentorum magnus numerus

inventus, sed maxima et mediocria circiter quadringenta. Triremes captae quadraginta: biremes quadraginta sex, et multae preterea minores naviculae; nam ceteras triremes Charadinus partim Hipponem Regium miserat, partim Argeliam, ut sibi essent locis opportunis ad extremam fortunam reservatae.

JO. GENESII SEPULVEDAE
DE REBUS GESTIS
CAROLI QUINTI
IMPERATORIS ET REGIS HISPANIAE

LIBER DECIMUS TERTIUS.

I. HUJUS victoriae nuntio in Italiam perlato magna ubique gratulatio non per urbes tantum et oppida, sed per vicos etiam atque villas facta est; tanta certe in urbe Roma, quanta nulla, nec tam ex animo multos annos ante. Auxit enim vehementer publicae laetitiae causas magnus timor atque moeror ex plurimorum animis depulsus, quem rumor injecerat ab invidis obtrectatoribusque Caroli, cum de illis, quas diximus, eruptionibus nuntiatum fuisset, confictus et in vulgum editus, Carolum desperata Goletae expugnatione, utpote viris, tormentis, atque operibus munitissimae, statuisse re infecta discedere, et in Siciliam cum praetoria dumtaxat cohorte trajicere, relicto traditoque exercitu duci, qui Goletam obsidione urgeret, et reliquum bellum administraret. Qui rumor, quamquam a viris prudentibus, quique ingenium Caroli perspexerant, ut vanus et commentitius rejiciebatur, plerosque tamen commovit, accedente ad eam famam longiore Goletae, quam ab omnibus exspectabatur, oppugnationis mora. Nam id dedecus si admissum fuisset a Carolo, nemo erat quin

quin de nostrorum victoria desperaret; nec dubitabatur, siquid eis accidisset, quin hostium viribus et spiritibus auctis, ac vicissim Christianorum imminutis atque fractis Roma bonaque Italiae pars magnum discrimen esset aditura, et frumenti, ac ceterarum rerum, quae mari comportantur, summam inopiam perpessura.

II. Ut igitur Christianis omnibus, praeter paucos inimicos invidosque Caroli, expugnatae Goletae nuntius gratissimus fuit, sic gravissime tulit eam jacturam Charadinus; primum propter loci opportunitatem, qua Tunetis obsidionem multum impedire posse confidebat; deinde ob simul amissam classem, in qua maxime ipsius auctoritas et potentia consistebat; tum vel maxime ob eam causam, quod cum omnes Tunetenses, et ipse in primis judicasset Goletam novis operibus tantoque praesidio militum atque tormentorum permunitam inexpugnabilem esse factam, hac virtute nostrorum expugnata ingens timor Tunetensium animos invaserat, ipso quoque Charadino non mediocriter metuente, ne tantis per se animis nova praeterea victoria sublatis obsisti non posset, si pari contentione Tunetis oppugnationem, oppidanis tanto timore perculsis, aggrederentur.

III. Sed in ea civitatis trepidatione haec Charadinum spes magnopere solabatur, quod Nomadum ac ceterorum subsidio venire non desistentium maximus numerus convenerat, quibus sibi adjunctis facile urbem defendi posse confidebat, dum oppidani modo in officio ac fide perstarent; nam his invitis nihil conandum esse statuebat; quorum ut adhortaretur simul et tentaret animos, concione convocata confirmare deterritos ni-

nititur oratione callida, eosdemque simul in Caroli invidiam et capitale odium concitare, recens ipsius in Mahumetanos Aragonenses factum, velut immane ac impium exaggerando. Carolus enim legem promulgaverat ante paucos annos, edixeratque, ut Mahumetani omnes Valentiae, et Aragoniae Christiani fierent, aut omni Hispania decedere cum sua quisque veste et supellectile maturarent, Fernandi et Isabellae religiosorum optimorumque Principum exemplum secutus, qui pulsis Judaeis ex omnibus suis Hispanorum Regnis eamdem legem tulerant in Mahumetanos. Quae tamen lex in Aragoniae, Valentiaeque Regnis non fuerat accepta, deprecantibus magna contentione principibus, quibus illarum regionum Mahumetani plerique erant vicatim subjecti, et lege victis antiquitus data propemodum serviebant; nam qui Regi tantum subjecti erant, aequioribus legibus utebantur.

IV. Haec igitur diligenter commemoravit, commentitia quaedam, sed tamen probabilia gestis affingendo in hunc maxime modum. „Scio plerosque vestrum, „viri Tunetenses, facta in Goleta jactura non medio„criter esse conturbatos: nec miror vos acerbo nuntio „commoveri, qui mihi omnium maxime gravis fuit at„que molestus, non quod de amisso loco sit magno„pere dolendum, qui licet ad hostes commeatibus in„tercludendos nonnullam praeberet facultatem, parum „tamen faciebat ad belli summam; sed quoniam non „possum non molestissime ferre amissae partis mearum „navium, et desideratorum militum jacturam, pauco„rum quidem, sed tamen fortissimorum, qui ad Go„le-

„ letam concidere. Ceterum fortium prudentiumque vi-
„ rorum est incommodis non conflictari acceptis, sed ve-
„ nientibus occurrere; proinde vos facite pro vestra vir-
„ tute et sapientia, ut levem jacturam, et quasi pla-
„ gam, quae stante urbe facile sarciri sanarique poterit,
„ obliti jam nihil aliud, quam de Tunetis defensione
„ cogitetis, in cujus discrimine totius Africae salus li-
„ bertasque vertitur. Carolus adest Christianus hostis, et
„ nomini Mahumetano, siquis unquam, infensissimus;
„ cum quo nobis non de finibus agrorum, non de glo-
„ ria, et Principatu, ut inter Principes aut vicinos
„ populos fieri solet, sed de libertate, de religione,
„ de vita denique certamen est. Nisi forte putatis
„ vobis victis, aut deditis Carolum aequiorem fore,
„ quam Mahumetanis omnibus in Hispania fuerit, quos
„ jam olim pacatos, et lege Regum superiorum libe-
„ ros, sine injuria cujuspiam sancteque degentes, non
„ contentus dura servitute premere, nuper ad extremam
„ desperationem compulit data optione crudeli simul at-
„ que nefaria, ut paternis sedibus bonisque relictis tota
„ Hispania breviore tempore, quam res aut natura pa-
„ teretur, excederent, aut a Mahumetana sacra divi-
„ nitusque tradita religione deficientes Christianae super-
„ stitioni impietatique servirent; cujus conditionis turpi-
„ dini ac iniquitati honestam piamque mortem praefe-
„ rentes plerique illorum viri fortes et religiosi in mon-
„ tem quemdam secesserunt, unde a multo majore Chri-
„ stianorum multitudine jussu Caroli obsessi fortissime
„ dimicantes ac egregie sese ulti conciderunt. An non
„ stultum esset modo victos Mahumetanos, vel metu

„ad

„ ad deditionem compulsos saniora vel mitiora exspectare
„ ab hoste Christiano, qui tanta crudelitate nuper in olim
„ pacatos nullo ipsorum merito desaevit? Nam quamobrem
„ putatis, Hazenum perfidum ac ignavum transfugam in
„ amicitiam Caroli pervenisse, nisi quod in ejus gra-
„ tiam sacram religionem nostram detestatus se Christia-
„ nae sectatorem professus hosti se suasque in perpetuam
„ servitutem addixit? Quare, si libertatem, si salutem,
„ si religionem salvam vultis, majorum vestrorum vir-
„ tutem et veterum Carthaginensium gloriam aemulami-
„ ni, qui quamdiu concordes fuerunt, non solum Afri-
„ cae libertatem ab exteris hostibus defenderunt, sed
„ mari transmisso his ipsis gentibus, quae Carolum se-
„ quuntur, saepe devictis imperium in Hispania et Ita-
„ lia multos annos tenuerunt. Nequis hostes istos vehe-
„ menter putet esse metuendos, aut ipsorum virtuti ma-
„ gnopere tribuat, quod Goletam expugnaverint; nec
„ enim magnum facinus est paucos a multis mari ter-
„ raque urgentibus superari, ad quos hostes non modo
„ sustinendos, sed etiam superandos intelligo mihi satis
„ superque virium fore; adsit modo vester, viri Tune-
„ tenses, consensus et conspirantes animi. Convenerunt
„ enim numerosa populorum auxilia, Nomadumque ma-
„ gna et fortissima manus; certumque habeo quotidie
„ plures milites undique conventuros. Verumtamen sic
„ habetote, me, nisi vobis volentibus et juvantibus, ni-
„ hil esse conaturum. Proinde vos etiam atque etiam
„ rogo, ut jam nunc, quid vestri consilii et voluntatis
„ sit, aperiatis. Nam si tam demisso prostratoque ani-
„ mo estis, ut malitis deditione facta crudeli simul im-

„ pioque hosti servire, quam fortiter pugnando urbem, „ fana, libertatemque tueri, haud equidem vobis obsta- „ bo, sed protinus urbe discedam, quo facilius cogita- „ ta perficere valeatis. Sin adhuc in vestris animis quid- „ quam residet veteris majorum vestrorum virtutis, qui- „ bus libertas et gloria ipsa quoque vita carior fuit, ego „ vestrae saluti vobisque consentientibus nullo loco de- „ fuero. Postremo si vultis, ut viros decet, sacrae reli- „ gionis, et non modo civitatis vestrae, sed totius et- „ iam Africae libertatem et salutem cum dignitate de- „ fendere, bona spe concepta me duce utimini. Sen- „ tient hostes cum suo forsitan magno malo, quas gen- „ tes, quos viros temere bello lacessiverint."

V. Hac oratione confirmati animo Tunetenses, magnoque odio in Carolum et Hazenum incensi, pro libertate religioneque vel mori se paratos esse, et imperatis Charadini diligenter parituros conclamarunt. Tum Charadinus sumtis spiritibus, et meliore spe concepta, quae usui forent ad urbem defendendam, alacrius ac diligentius comparare pergit; copiarumque inita ratione, quae pugnatorum centum millium numerum excedebant, Turcas, qui ex Goleta projectis armis effugerant, et siqui alii inermes erant, armat, et cunctos blandis amicisque verbis et pollicitis confirmare non desistit. Quumque omnes non solum oppidani, sed etiam auxilia largiter suam operam et officium pollicerentur, tantum ei fiduciae ac spiritus accessit ut non jam quomodo ex muris urbem defenderet, solicitus esset (quod tantis copiis indignum judicabat) sed de hoste ad pugnam provocando et pari conditione dimicando cogitaret.

VI.

VI. Haec postquam Carolus per exploratores cognovit, proceribus ac praefectis suis convocatis, Charadini de urbe defendenda consilium, oppidanorumque consensum exponit, ac hostilium copiarum magnitudine proposita sententias de bello gerendo deque ratione obsidendae ac oppugnandae Tunetis exquirit. Nec parva exstitit inter consultantes controversia, quorum plerique nihil temere agendum esse censebant, nec contra tantam multitudinem Tunetis oppugnationem aggrediendam; consuetudinem rationemque belli ferre, ut castra, vel urbes quas pauci defendant, a longe pluribus oppugnentur, aut obsideantur; plurimos autem ex vallo aut muris propugnantes quem unquam vidisse a longe paucioribus oppugnari, vel obsideri? Praeterea non modo fabrorum magnam esse paucitatem, quorum esset ad oppugnationem necessaria opera, sed ne jumenta quidem suppetere tum ad tormenta, quibus multis et magnis opus esset, invehenda, tum ad commeatus comportandos necessaria: ad haec incidisse bellum in durissimum anni tempus, et nostris gentibus iniquissimum propter aestivos ferventissimosque calores in ea regione, ubi summa esset aquarum inopia: quae mala, ut hostibus natura et consuetudo leviora reddidisset, sic orbis nostri gentibus, frigoribus assuetis, eadem natura et insolentia perniciosa ac intolerabilia faceret, ut periculum esset, ne non tam armis nostri ab ingenti multitudine, quam quotidie augescere necesse esset, quam caloribus et siti debellarentur, quod ea memoria in eadem regione Hispanis non semel accidisset. Commemoratur etiam vetus Ludovici Gallorum Regis exemplum, qui dum Tunetem

oppugnare pararet, tamdiu difficultatibus est affectus, donec peste per exercitum grassante ipse dysenteria iisdem illis locis periisset. Nec vero metuendum esse, ne parum vel ad famam, vel ad bonum publicum Christianorum profectum esse videretur; expugnatam esse Goletam, quam plerique inexpugnabilem esse putassent, captam classem Charadini, quae gravissima causa, et paene sola fuisset ejus belli suscipiendi: censere igitur, ut operibus firmoque praesidio Goleta munita, reliquus exercitus conscensis navibus Argeliam, aut in alia loca cervicibus Christianorum magis imminentia, et quae minore negotio possent debellari, comportarentur.

VII. Contra haec pauci quidam Caroli tantique exercitus famam, qua bella constarent, magnopere minui contendebant, si omissa Tunetis, ubi Charadinus contineretur, oppugnatione discesisset, timoris id factum, non prudentis esse consilii plerisque omnibus interpretaturis; quae hominum opinio in tanta Christianorum omnium exspectatione posset non modo in Africa, sed etiam in Europa rebus Caroli non mediocriter officere; fabrorum vicem, ut ad Goletam, sic ad Tunetem milites pro ipsorum virtute ad diligentia subituros, et cibum sibi quemque in dies aliquot comportaturos; tormenta partim ab eisdem trahi posse, partim a nautis, et remigibus; aestus ac sitis difficultates consilio provideri posse, ut tolerabiles efficerentur, importata uterculis aqua, ligneisque lagunculis, quae militibus singulis essent attributae: porro convenientium hostium multitudinem non esse valde metuendam, nam collectitii ac tyronis exercitus, qualis esset ille, maximas copias, saepe for-

fortium ac legitimorum militum longe minori numero cessisse: virtutem oportere, magis quam multitudinem spectare; nec vero quos virtus desereret, eis moenia multum esse profutura, cum praesertim constaret oppidum non admodum esse nec operibus, nec natura loci munitum.

VIII. Tali disputatione habita, cum ab aliis resisteretur negantibus hostem in parvis praeliis vel pedestribus, vel equestribus ea virtutis praebuisse documenta, ut tantopere contemnendus videretur; Carolus omnibus consiliis antevertendum ratus, ut Tunetem oppugnaret, plura hos dicere vetuit, nam sibi, quod expugnata Goleta sit, et exutus classe Charadinus, nihil factum videri, nisi fuerit Charadinus idem, Solymanusque Tunetis etiam imperio dejectus; se vero, qui nec eas difficultates spernendas, nec Charadinum cum tantis copiis contemnendum putaret, ut nec rursus valde metuendum, non tam hostium ignaviae, quam suorum virtuti fidere, sed omnium maxime in favore Christi Dei spem victoriae collocasse, quem eo bello, quod esset contra impios susceptum, sibi ac pio populo non crederet esse defuturum; his dictis, concilium dimittit.

IX. Rebus, quae ad Tunetis oppugnationem pertinerent, constitutis, Carolus Andrea Doria classis curam habere et Goletam cum praesidio attributo tueri jusso, ipse sexto die, quam haec fuerat expugnata, agmen ad Tunetem versus inducit, servatis ordinibus instructisque in hunc maxime modum. In prima acie, in qua Vasti Marchio curabat, praecedente armaturae levioris equi-

equitatu, Hispanorum veteranae cohortes cornu dextrum obtinebant, sinistram Italica manus { cui praeerat Fernandus Sanseverinus Salerni Princeps; } post utrosque in media Germani bipartiti procedebant: tum equitum cataphractorum major pars, et in his proceres fere omnes, ducibus exceptis cum vexillo Imperatorio inter Italos et Germanos ibant, qua parte tormenta quoque invehebantur. Post Italos circa paludem Rex Hazenus cum sexaginta circiter Afris equitibus pergebat. Extremam aciem, cui praeerat Dux Albanus, Hispanorum nuper conscriptae copiae cum ducentis equitibus claudebant. Ceterum peditatus hunc ordinem in acie tota servabat, ut extimi essent jaculatores, scilicet, ut quacumque parte hostes ingruerent, eodem modo ab his primum exciperentur. Impedimenta, quae servi magna ex parte bajulique ob magnam jumentorum inopiam portabant, agmine medio et palude claudebantur, ut essent ab hostibus penitus aversa; tormenta sex ejus generis, quod *Cagnones* dicunt, circa Germanos nautae servitiaque remigio deducta vehiculis, ut solent, imposita trahebant; ipsi Germani ex vocatis dimidiis *Colubrinis* duo, totidemque Hispani proxime conscripti. Hoc ordine servato, quadratum agmen, cupiens ad locum castris destinatum, ubi putei erant commodioris aquae, pervenire, procedebat. Tantus enim erat aestus ardente sole, cum dies paululum processisset, ut itineris accedente labore, milites sudore ac siti conficerentur, quidam etiam exspirarent. Nam etsi plerique lagunculas, et uterculos singulis attributos, aqua seu vino diluto proficiscentes repleverant, tamen potio vehementer calefacta sitim et-

etiam et aestum augere videbatur.

X. Charadinus, ubi de nostrorum adventu cognovit, fretus suarum copiarum magnitudine non sibi cunctandum ratus, quin rei summam in discrimen deduceret, et aequato loco dimicaret, ipse quoque suos ex urbe deduxit, et puteos, ad quos Carolus castrametari constituerat, qui absunt ab urbe quatuor millia passuum, post tergum reliquens, constitit patente loco, et sic copias instruxit, ut primam aciem Turcae tenerent numero ad octo millia, scloppetis fere et arcubus armati, reliquo peditatu latius post eos explicato; equitatus vero, qui ex mille Turcis, et Nomadum quatuordecim millibus constabat, extra ordinem per oliveta vagaretur. Hi postquam exercitus in mutuum conspectum venerunt, per oliveta, quae patent latissime, discurrentes totum agmen nostrum praeterquam a palude circumfusi obequitabant; Charadinus ipse equa insidens in acie prima versabatur, accedentesque nostros provectis decem tormentis lacessere coepit, ac dimicandi potestatem facit.

XI. Hoc animadverso Carolus, qui agmen praecedebat, exsultavit laetitia, ut nihil minus sperabat, quam posse Charadinum ad parem pugnandi conditionem deduci, quem utiliore consilio muris contentum putabat urbem defensurum, et eruptionibus dumtaxat nostros vexaturum. Itaque, conversus ad suos, et laetitiam ac spem maximam victoriae motu et concussione brachii significans: „Estote, *inquit*, bono animo milites; ho„stem praeter spem nacti sumus aequo loco; scio vos „tumultuaria ac bello insueta multitudine non deterreri;

„si

„ si, qua virtute aliis in praeliis usi estis, hanc hodie „ praestiteritis, vicimus." Ad hunc maxime modum primam aciem cohortatus, ad mediam regreditur, et Germanis progredi jussis tormenta inter Hispanos Italosque in fronte collocat, ipse cum equitatu, qui vexillum sequebatur, in sinistrum cornu procedit; et cum jam intra teli jactum ventum esset, tormentis certamen inire jubet; deinde jaculantibus eminus scloppetariis paulatim ad manus conserendas procedere; constitere parumper acies, dum tormentis utrinque tela emitterentur, tum vero progredi utrinque coeptum ad rem cominus gerendam.

XII. Carolus dum, quae necessaria viderentur, imperandi gratia agmen obequitaret, equo prolabente concidit: ceterum ipse se protinus erexit illaesus, antequam Ludovicus Avila perveniret, qui, ut fere ipsum assectabatur, celeriter equo desiliens, ut laboranti ferret opem, accurrit. Mox igitur mutato et conscenso equo, ad reliquum praelium administrandum laetus, nec quidquam omine, ut superstitiosi solent, territus procedit. Ergo primo nostrorum jaculatorum impetu nonnullis hostium cadentibus, ceteri deterriti fugam capessunt, nostris ad duo circiter millia passuum insectantibus, nec tamen propter laboris calorisque ferventissimi lassitudinem consecutis, praeter paucos expeditos equites, qui agmen in itinere praecedebant; ii enim fugientes hostes, quatuor aut quinque suorum jactura multos pro sua paucitate conciderunt. Ceterae copiae insistere jussae ad locum puteorum, ubi stativa Carolus habere constituerat, cum jam advesperasceret, reducuntur; tormen-

mentorum enim gravitas, cum inopia jumentorum ab hominibus per loca arenosa traherentur, obstitit, quominus posset ante horam diei nonam in locum pugnae perveniri.

XIII. Charadinus tormentis aliquot amissis, et suorum circiter sexcentis desideratis, quos potuit, ex fuga colligit (Nomades enim et quidam alii regionis interiora petiverunt) et in urbem sese recipit; dispositisque per muros defensoribus, ac ceteris, quae usui forent, diligenter administratis, in arcem, ut solebat, in sequente nocte secedit. Hic postquam multa secum agitaverat, tum oppidanis, tum etiam auxiliis diffidere coepit, quippe omnes duobus adversis praeliis hesterno, et quo Goleta fuerat expugnata, prostratos animis esse videbat, ad omnesque casus consilio sibi providendum statuit. Quamquam igitur urbem, nisi rebus desperatis, deserendam non putabat, metuens tamen, ne vel oppidani, quorum fidem suspectam habebat, de se prodendo consilium inirent, vel alia quacumque ratione oppido cedere cogeretur, argentum et aurum, et quidquid erat pretiosae supellectilis, jumentis Hipponem versus deportari jubet; itaque mulae camelique aliquot onusti ante lucem Hipponem mittuntur, dum ceterae sarcinae comparantur; nam multae supererant, quae paulo post captivis Christianis fuere praedae. Erant enim intra eamdem arcem ergastula capacissima Christianis captivis repleta, quippe sub appulsum Caroli servos omnes Christianos, quicumque erant in urbe, qui arma ferre possent, in arcis ergastula concludi jusserat, quo et ipse magnam servitiorum turbam remigio subductarum navium

vium deductam conjecerat, ne sibi ac civitati esset a domesticis etiam hostibus cavendum, neve qui per occasionem in castra Caroli transfugerent. Hos omnes, quoniam numerus erat plus octo millium, Charadinus tormentario pulvere injectoque igne, si fugiendum esset, comburere decreverat, ne prorsus inultus discessisse videretur.

XIV. His rebus compositis et constitutis, prima luce ex arce digreditur, ut oppidanos auxiliaque confirmaret, et ad propugnandum cohortaretur, quaeque usui forent, administraret. Turcae vero, quibus credita erat arcis custodia, animadvertentes supellectilem Charadini diligenter ex arce et urbe deportari, idque fugae consilium esse interpretantes, arcem deserere constituunt, ipsi quoque saluti suae consulturi, quorum magna parte ad Charadinum digressa, quidam ex transfugis ac Christianae religionis desertoribus (nam horum non pauci erant in familiarissimis Charadini) captivis saluti fuit, qui conscius consilii de illis occidendis, subeunte animum sceleris et impietatis poenitentia, ductusque misericordia et humanitate, ne tot innocentes Christiani momento temporis crudeli morte absumerentur, captivos de Charadini consilio et Turcarum discessu certiores facit, monetque, ne sibi desint in tanto periculo, sed egressi, quacumque ratione detur, arcem occupent, parumperque defendant, donec sibi a Carolo urbi jam appropinquante subveniatur. Illi vero in maximo discrimine praesentem salutis occasionem non omittendam rati, lignis et vectibus, quos forte nacti sunt, fores refringunt, et parietem infirmiore parte suffodiunt, seque ce-

le-

leriter ex ergastulis effundunt; et cum plerique sinistris catenas, quibus erant alligati, sustentarent, dextra tamen lignis et lapidibus, et quidquid casus subministrabat, pro telis utentes, paucos, qui nondum discesserant, Turcas invadunt, et his occisis aut fugatis arcem occupant, et portas occludunt.

XV. His motibus nuntiatis Charadinus aegerrime ferens Turcarum ex arce discessum eodem recurrit; sed portas occlusas et arcem a captivis teneri comperiens, amissa cum arce spe Tunetis defendendae, Turcis sequentibus, per partem urbis a nostris aversam egreditur, et fugam capessit. Captivi signis militaribus, quae hostes ex vallorum custodibus ad Goletam in iis, quas diximus, eruptionibus ablata reportaverant, explicandis et agitandis novitatem rei nostris significare non desistunt. Quod animadvertens Vasti Marchio a Carolo jam urbi admoto agmine cum Hispanorum manu ad vicum suburbanum occupandum missus captivis subsidio venit, et in arcem cum parte militum recipitur. Tunc Carolus Hazenum ad se vocat, et eorum civium nomina dare jubet, quorum in se fides et officium exstitisset, ut jam tunc provideretur, ne quid mali in direptione urbis aut ipsis, aut ipsorum bonis inferretur. Ad ea Rex nihil videlicet dissimulans nullos sibi in urbe amicos esse respondit; nam, siqui essent, eos ad se fuisse venturos, aut aliquo documento benevolentiam in ipsum declaraturos, quorum neutrum sibi quisquam civium praestitisset; ergo, quominus Carolus omnes oppidanos eodem haberet loco, se nihil vel impedire, vel deprecari.

XVI. Tunc militibus permissa praeda, signum invadendi datur, captaque urbs est nemine jam defendente; quippe Charadino digresso plerique, quibus vires ad fugam suppetebant, urbem deseruerunt, quin etiam infirmiorum non pauci sunt digressi, quorum multos in fuga properantes anima defecit, siti ac sudore miserabiliter efflata. Excedentes autem pecuniam, et ex iis rebus, quae cuique carissimae essent, quidquid properantes minimum moraretur, secum afferebant; et haec causa fuit, ut multum praeda minueretur, quae nulla fuit major, quam ex pretio captivorum, quippe omnes in urbe reperti citra sexus et aetatis discrimen capientium servi facti sunt, vicissimque Christiani captivi in libertatem vindicati; quorum ea fuit multitudo virorum et feminarum, ut viginti duo millia ex omnibus Europae nationibus ad internum mare pertingentibus complevisse confirmentur. Horum liberatione tantopere delectatus est Carolus, ut sibi videri confirmaret, vel ex hac una re satis se magnum fructum laborum et periculorum tulisse, qui suo sumtu omnes alendos, et in Italiam et Hispaniam, prout cujusque ferebat animus, reducendos pie ac perhumaniter curavit.

XVII. Erant in captivis Gallici generis circiter centum. Hos Carolus in unum locum coactos Francisci Gallorum Regis oratori (hic enim, ut alii multi Christianorum Principum, ac Civitatum Legati, Carolum ex Hispania fuerat secutus) tradi jubet, simulque denuntiari, ut ad Regem suum conscriberet postularetque verbis Caroli, ut quando ipse ex captivis Tunete repertis Gallos eodem loco ac Hispanos ceterosque suos ha-

habuisset, ne gravaretur ille Hispanos quosdam, quos Italici belli tempore a suis captos remigio mancipasset, tunc saltem liberare, quemadmodum inter ipsos foedere cautum fuisset ante aliquot annos. Quae postulata non frustra fuerunt; nam paulo post Rex a Legato ipsisque liberatis Gallis admonitus quadringentos Hispanos ex remigio abductos non solum libertate, sed singulis etiam sagis donavit. In hac direptione ex oppidanis pauci gladio conciderunt, et hi suo magna ex parte stulto consilio, qui muros rebus desperatis, ne conati quidem tueri suas domos, uxoresque et liberos, defendere quidam tentaverunt. Qua temeritate milites irritati in nonnullos sine discrimine initio parumper saevierunt, praesertim Germani, qui oppidis expugnatis solent indulgere magis hostili odio, quam studere praedae, cujus praedae Hispani, et Itali sunt paulo cupidiores, diligentiusque solent captivos hostes non solum humanitatis, sed etiam compendii gratia conservare; licet quidam eorum pessimi homines reperiantur, qui barbaram quamdam immanitatem captivis hostibus ad conditas opes extorquendas adhibeant.

XVIII. Octavo die post captam Tunetem Carolus tradita urbe Hazeno copias inde Radam deducit, quod oppidum a meridie abest a Goleta passuum millia circiter octo, praeterlabente flumine Catada, quod in mare a Goleta passuum ad tribus millibus exit. Huc postquam Afris omnibus data venia est, et per praeconem pronuntiatum, siquis in castra venire vellet, licere; multi eorum confluxerunt, partim suos redimendi, partim vestem mercesque direptas vili, ut a militibus distrahe-

hebantur, coëmendi gratia, qui olivae ramulos pro pacis insigni capite praeferebant.

XIX. Per id tempus Adamus Centurio, et cum eo Joannetinus Doria Hipponem Regium ad oppugnandas duodecim Charadini triremes, quae in praeterlabente flumine continebantur, proficisci jubetur; expugnata enim Goleta Carolus cum nondum ad Tunetis oppugnationem processisset, Andream Doriam, ut erat totius classis praefectus, jussit, ut praefectum aliquem cum firmiore classe mitteret, qui eas Charadini naves vel capere, vel incendere curaret. Ad haec ille respondit: milites nauticos oppugnationi Tunetis interesse cupientes a triremibus discessisse, quos esset perdificile a terra ante oppugnationem revocare, et satis posse hostiles triremes ne interim in altum exirent, a totidem, quas cum duce statim mittere vellet, prohiberi; et sic res dilata est, nec Adamus ante missus, quam Tunes expugnaretur.

XX. Adamus igitur, et Joannetinus cum quindecim parum milite instructis triremibus missus Hipponem navigavit, sed extra tormenti jactum in anchoris contra fluminis ostium diebus tribus constitit, donec Charadinus Tunete relicta fugiensque cum suis Hipponem pervenit; cujus adventu ex Christianis captivis, qui ad nostras naves confugerant, cognito Adamus Joannetinusque haud se suamque classem parem hostibus fore existimantes, missa trireme Andream Doriam certiorem faciunt supplementumque submitti postulant. Charadinus autem spectantibus nostris, nec tentantibus modo prohibere suas triremes deduxit, armamentis tormentisque munivit, et ceteris rebus necessariis, ut suis impositis Ar-

Argeliam versus navigaret, instruxit; necdum eo cum navibus profecto in Goletam illi re infecta ac ne tentata quidem reverterunt. Tunc vero Andreas in triremes quadraginta veteranorum militum Hispani generis tribus millibus impositis, cum his Hipponem profectus, postridie, quam Charadinus discessisset, pervenit, offenditque oppidum mortalium inane; nam omnes oppidani a Christianis metuentes oppido relicto diffugerant, seque in silvas atque montes abdiderant. Itaque nonnullis inde tormentis et cibariis, quae reperit, ablatis, in Goletam ipse quoque re infecta revertitur, Carolo ministrorum negligentiam periniquo animo ferente.

XXI. Interea Carolus cum copiis in Goletam et priora castra reversus Hazenum ad se, ut de conditionibus foederis inter ipsos faciendi transigeretur, acciri jubet; cui ad imperatum venienti et castris appropinquanti Carolus equo insidens paululum obviam progressus ad pedes descendere volentem prohibuit. Ille accedens more suae gentis dexteram suam exosculatus demisso capite supplex Carolum salutavit, et Carolus vicissim caput aperuit, ipsumque in sinistrum latus accepit, et sic per interpretem colloquendo in praetorium deduxit. Huc ingressurus Hazenus pedes calceis suo quoque more nudavit, nec multis verbis ultro citroque habitis magna concordia de foedere et conditionibus transegere; quod in hanc maxime sententiam scriptum est.

XXII. „Hazeno Regi ejusque successoribus cum „Carolo, et qui post eum in Hispania regnabunt, foe„dus et amicitia his legibus et conditionibus esto. Ca„ptivos omnes Christianos in sui Regni finibus servien„tes

„tes Hazenus liberato, et domum incolumes redire per-
„mittito, nec a suis capi, aut in servitutem abstrahi
„Christianorum quemquam ex his, qui sub imperio
„Caroli erunt aut fratris Fernandi Regis Romanorum,
„sinito. Idem Carolus et Fernandus Hazeno, et iis, qui
„sub ditione illius erunt, praestent. Christianos, qui-
„cumque intra fines ejus Regni fuerint, benigne Haze-
„nus, et aequo jure, ac ceteros sibi subjectos morta-
„les habeto, et Christianae religioni in suis veteribus
„templis publice palamque servire, ac nova etiam tem-
„pla aedificare sinito. Christianos novitios a secta Ma-
„humetana conversos, qui ex Caroli Regnis transfuge-
„rint, ne recipito. Arx Goleta, et quod agri undique
„circa ad passuum duo mille patet, quo turris ad pu-
„teos aquae dulcis, ac ipsi putei continentur, Caroli
„ditionis sit; nec tamen usu aquae Cathaginenses fini-
„timi prohibeantur. Tributa, et portoria ex mercibus
„Goletam importandis, et in foro ipsius vendendis ac
„emendis in Regis vectigal cedant; ad alendum Go-
„letae praesidium duodena nummorum aureorum millia
„in annos singulos Rex binis aequis pensionibus dato
„ad diem pridie Kalendarum Februariarum, et octa-
„vum Kalendas Augusti, qui dies festus agitur Divo
„Jacobo, qui praesidet Hispaniae; in quo si Rex ne-
„gligens fuerit, tantumdem sumendi ex vectigali mer-
„cium Goletae praefecto jus esto. Eodem die festo pro-
„bos equos Numidicos senos, et accipitres duodenos,
„*Falcones* vulgo dictos, Rex in auctoramentum cliente-
„lae Carolo, proque ipso Goletae praefecto dato. Prae-
„dones cujusque gentis Hazenus ne recipito; neu hos,

„alios-

„ aliosve Caroli hostes commeatu, neve qua ope alia „ juvato; neque per suos fines transire sinito. Cum „ nullo Principe aut civitate foedus in Caroli detri- „ mentum, ipsove inconsulto aut nolente facito. Ca- „ rolus itidem in Regis malum cum nomine amicitiam „ societatemve coëat. Christianis militibus Goletae cu- „ stodibus Tunetem pedibus et naviculis commeare liceat, „ et quae usui fuerint, emere communi pretio, nec „ praestationi vectigalium subjiciantur, habeantque in „ omnibus contractibus immunitatem, nisi siquis mer- „ caturam exercuerit; nam is immunitatem publici ve- „ ctigalis solvendi usurpare nullam possit. Ad minuen- „ das Tunete Christianorum mercatorum controversias, „ et lites aestimandas, judex esto summa potestate, „ quem Carolus huic muneri praefecerit; nec alius quis- „ quam possit ipsorum causas dijudicare. Corallium ex „ Africo mari, ejusque vectigal Caroli esto. Siqua op- „ pida in Africae maritima ora occupata a Charadino „ Carolus bello receperit, ipsius ditionis sunto. Aphro- „ disium quacumque ratione in Caroli, seu Hazeni po- „ testatem venerit redieritve, Carolo subjaceto. Hujus „ foederis semel ab Hazeno neglecti, maxime qua par- „ te stipendium attingit, mulcta esto quinquaginta mil- „ lium nummorum aureorum; iterum violati poena du- „ pli; tertio si negligatur a Rege, jus esto Carolo Re- „ gnum illius invadendi.“

JO. GENESII SEPULVEDAE
DE REBUS GESTIS
CAROLI QUINTI
IMPERATORIS ET REGIS HISPANIAE

LIBER QUARTUS DECIMUS.

I. AFRICO bello confecto, cum nulla esset inter Christianos nec belli causa nec suspicio, quam quidem aliqua militum coacta manus afferret, Carolus, ceteris omnibus copiis impositis, eas domum redire jubet, ipse cum sola Hispanorum veterana manu, quam sibi praetoriam cohortem esse voluit, in Siciliam Italiamque navigare constituit, ut eam insulam Neapolitanumque Regnum inviseret, et quae ad illarum gentium, quas adire per graviores occupationes ante nequiverat, optimam administrationem pertinere praesens cognovisset, constitueret; sed eo maxime consilio, ut Paulum Pontificem Maximum, cum quo idem saepe per legatos et litteras egerat, cunctantem fortassis ac dubitantem sua praesentia auctoritateque impelleret, uti Concilium Sacerdotum indiceret, ex universoque orbe Christiano convocaret, cupiens pro singulari sua pietate ad multiplicem Lutheranorum haeresim exstirpandam, et rebus Ecclesiasticis multifariam exulceratis medendum id remedium adhibere, quo prudenter utiliterque veteres Sanctos Patres, ad haereticorum detegendas fraudes, et er-

errores convincendos, usos fuisse constaret.

II. Ex Africa igitur Goletaque solvens Carolus tertio die in Siciliam appulit, tempestate prohibitus, ne Aphrodisium urbem navigaret: hanc enim ex itinere cum praetoria cohorte, nauticisque militibus tentare decreverat, cumque magna omnium gratulatione a Siculis exceptus, rebus ipsorum cupiditate ac injustitia nonnullorum praefectorum afflictis diligenter prospexit, quibusdam gravi judicio damnatis, et Prorege viro singulari virtute atque justitia Fernando Gonzaga constituto. Ex Sicilia digresso, ut Neapolim atque inde Romam procederet, de obitu Francisci Sfortiae Mediolanensium Ducis nuntiatur. Huic Carolus in foedere, quod Bononiae cum Principibus Populisque Italiae fecerat, Mediolani Principatum ex lege volenti et adstipulanti permiserat, ut si Franciscus idem absque liberis decessisset, Mediolanum in jus Caroli potestatemque rediret; cui legi cum orbitas Ducis locum fecisset, Franciscus Rex Gallorum, partim suspectas habens in dies augescentes opes Caroli, partim caecus Mediolani cupiditate, quae multas ipsi et magnas calamitates invexerat saepe fortuna belli ob eam rem infeliciter tentata, nihil inexpertum relinquere statuit, siqua ratione posset aditum sibi ad Mediolanensem Ducatum aperire. Itaque simul precibus agere, et pecuniarum vim magnam offerre, simul periculum armis ostentare Carolo instituit, qui sine exercitu in Italiam trajecerat.

III. Conquisitoribus igitur quoquoversus dimissis, Vasconum, Italorum, Germanorumque copiae celeriter convenerunt, quibus delectos e suis Gallis milites, quos

legionarios voluit appellari, et equitatum adjunxit; ita confectus est exercitus millium circiter triginta. His copiis *Almiralium* suum, sic enim Gallico nomine dicitur, quem nostri *Almirantum* vocant, praeposuit, et cum eis in Allobroges et ejus regionis, quam nunc Sabaudiam dicunt, fines per speciem jus, quod in Sabaudiam sese habere praedicabat, persequendi properare jubet, et Carolum quidem Sabaudiae Ducem insectari bello; sed ab Insubribus, et quaecumque civitas Carolo Caesari pareret, diligenter abstinere; hoc videlicet consilio, ne palam Carolum Caesarem bello contra foedera lacessere videretur, neve quem precibus et muneribus aggredi cogitabat, ejus animum aperta contumelia incenderet.

IV. His rebus cognitis Carolus Caesar vehementer est pro rei magnitudine commotus; non quod suis rebus magnopere metuendum putaret ab eo, quem tam saepe devicisset, sed quoniam Gallico bello impendente, magno cum dolore prospiciebat impediri posse consilia sua piosque conatus non solum de Concilio convocando, sed etiam de bello Saracenis inferendo. Quippe ineunte vere, classe comparata, exercitum in Mauritaniam trajicere constituerat ad oppugnandum Argeliam, Charadini sedem, praedonumque perfugium et receptaculum; deinde ad reliquam Povinciam et omnem Africae maritimam oram debellandam, ut Christianum orbem a repentinis navalibus incursionibus piraticisque redderet tutiorem, exagitante ejus animum miserandae calamitatis recordatione, quam Magonensibus Charadinus paucis illis diebus invexerat. Charadinus enim cum ad Tunentem fuso exercitu superatus Hipponem Regium,

gium, ut demonstratum est, fugiens pedibus venisset, inde Argeliam cum duodecim triremibus navigavit; nactusque praeterea quatuordecim longas naves, quibus filius Argeliam eamque oram asservabat, in has non modo pecuniam, sed etiam supellectilem atque vestem imposuit, quo longius esset a periculo, si bellum Carolus, ut exspectabatur, in eam regionem transtulisset; ac cum Turcis militibus, qui eum assectabantur, Byzantium proficisci hoc animo parat, ut occasionem arripere, siqua rei benegerendae in itinere sese ostendisset; primumque cursum in Baleares minores direxit, Magonisque portum post solis occasum, luce dubia, nec opinantibus oppidanis ingreditur, dispositis per naves signis militaribus in hoc ipsum comparatis, ut falsa specie vexilla Imperatoria mentirentur; sed a Monachis Franciscanis ex suburbano coenobio, qui forte cymba ad portum gestabantur, qui mortales essent, primum, deinde qua navi Carolus veheretur, rogati, ipsa oratione sonoque vocis dolum prodiderunt.

V. Monachis igitur in oppidum confugientibus, et periculum nuntiantibus portae occlusae, et ad arma concursum. Charadinus militum duobus circiter millibus et quingentis tormentisque expositis oppidum magna vi oppugnare aggreditur et muri partem demolitur; ad quam oppidani facto concursu acriter, ut in extremo discrimine, propugnabant. Hoc *Cibdadellam* majus oppidum nuntiato, Oliverius praefectus inde cum trecentis circiter armatis hominibus, et paucis equitibus subsidio Magonensibus venit, in hostiumque conspectu loco edito et natura munito substitit, cui primoribus adhibitis

de

de ratione, qua Magonenses de suo adventu certiores faceret, et cum eis consilia communicaret, anxie deliberanti homo quidam impiger et animosus, qui capite damnatus fuga se poenae subtraxerat, suam operam detulit, ac impunitate veniaque proposita negotium eundi et redeundi suscepit. Is per partem ab hostibus aversam sese mari committens in oppidum adnatavit, per quem eadem via redeuntem oppidani Oliverio pro maximo beneficio immortales gratias agunt; quam in angusto res sit, docent; partem muri ab hostibus stratam esse, nec posse tantae multitudini tam paucos, nisi mature subveniatur, obsistere; orare et per Deum immortalem obtestari, ut coeptum beneficium absolvat, factaque in hostes impressione in oppidum irrumpere conetur; aliter impetum hostium diutius a se sustineri non posse.

VI. Oliverius officio et humanitate ductus, ne se inspectante et quiescente, expugnato oppido suae fidei commisso, et bello melioribus concissis, reliquus pius populus miserabiliter ab impiis in servitutem abstraheretur, statuit vel cum suo auxiliarisque manus maximo periculo fortunam belli tentare. Hortatur igitur suos, ne in extremo periculo vicinis, et amicis, denique religione quasi fratribus deessent, seque ducem ad opem miserabiliter laborantibus ferendam sequerentur; viam esse per medios hostes non sine periculo aperiendam; sed fortibus viris, et piam causam foventibus nihil esse difficile, qui re expedita, laudem immortalem et gratiam ab hominibus essent inituri, sin autem secus accidisset, ipsam quoque mortem gloriosam fore, et gradum

dum ad vitam alteram longe optabiliorem cum beatis aevo sempiterno degendam. Ac talibus quidem verbis suos hortatus Oliverius in hostes procurrit, omnesque magnis animis, magnoque impetu in medias hostiles copias pugnantes penetrarunt: sed undique facto concursu pauci a multis circumventi, omnes fere vel caesi sunt, vel in hostium potestatem vivi pervenerunt.

VII. Hac spe oppidani dejecti, tamen in quartum diem vim hostilem sustinuerunt. Ubi quintus illuxit, misso caduceatore Charadinus incolumitatem statim deditis pollicetur; si moram interpossuerint, jam eosdem vim iratorum militum, quos adhuc aegre ab invasione et caede continuerit, experturos denuntiat. Erat forte in oppido Avila homo militaris ex continente Hispania, cujus consilio atque etiam ductu Magonenses obsidionis initio propter singularem virtutis ac rei militaris opinionem libenter utebantur, tunc autem aegrotabat igne ambustus, quem cadus tormentarii pulveris, dum ipse inter tormenta versaretur, conceperat. Hic audita Charadini denuntiatione bono fortique animo esse ac perstare ex lecto jubet oppidanos, quippe id magnum esse indicium discessionem moliri ac urgere Charadinum, Imperatoriam classem metuentem, cui hac iter esset ex Tunete in Hispaniam redeunti. At illi magno timore correpti et desperata defensione oppidi, si hostes summa ope per interrupta muri niterentur, quinque popularium, qui opibus et auctoritate pollebant, unoque Sacerdote auctoribus et internuntiis, qui ceteris incolumitatem, sibi vero suisque etiam libertatem cum bonis pepigere, sese et oppidum in hostium potestatem permi-

miserunt. Ita oppidum direptum, mortalesque omnes numero ad mille ducenti in servitutem abstracti, et in naves impositi, praeter sex illos miserandae, et calamitosae deditionis impios et nefarios interpretes, quibus ipsis hostes, praeter miseram et infamem animam, nihil, quod auferre possent, reliqui fecere, non uxoribus, non liberis, non suppellectili pepercerunt, solam vitam, quae paulo post damnatis cum supplicio et ignominia erepta est, relinquentes.

VIII. Hoc igitur dolore stimulante Carolus, et tollere cupiens omnes hujusmodi malorum occasiones, bellum Africum primo quoque tempore renovare cogitabat, et jam huic rei officioque praefecerat, qui commeatus et reliqua, quae usui bello navigationibusque sunt, in Sicilia potissimum atque Baetica per hyemem compararent, ut cum primum per anni tempus navigare exercitumque trajicere liceret, nihil esset, quod profectionem moraretur. Talibus igitur tantisque malis primo quoque tempore Carolus obviam ire cum statuisset, suum pium institutum injustis Regis Gallorum motibus impediri molestissime ferebat, cujus copiae cum Alpibus jam appropinquare nuntiarentur, ad eas reprimendas, ne post Allobroges, et Taurinos, Insubres, Mediolanensesque fines invaderent, in Belgium Germaniamque scribit, ut dimissis conquisitoribus, auxilia celeriter in Cisalpinam Galliam Antonio Leivae mitterentur. Huic enim summa belli administrandi permissa erat communi Foederatorum nomine et voluntate, qui amicitiam Bononiae societatemque cum Carolo coïerant, ad Italiam tutandam communibus armis, et injuju-

jurias, siquis publicam ejus pacem perturbaret, repellendas.

IX. Rex autem Gallus post exercitus in Allobroges profectionem missa legatione sic egit cum Carolo Caesare: „Existimare sese Caroli in Italiam adventum non „casu quodam, sed Dei singulari providentia tam op„portune in id tempus incidisse, cum ille posset citra „suarum rerum jacturam perpetuae Christianorum paci „et Italiae tranquillitati prospicere. Quando igitur for„tuna, sive Deus potius ita tulisset, ut Franciscus „Sfortia sine liberis defunctus jus liberamque facultatem „Carolo tribuendi, cui vellet, Mediolani Principatum „reliquisset; ab eo petere et pro vetere amicitia et af„finitatis necessitudine orare, ut Henricum filium Du„cem Mediolani faceret; quem Principatum sibi aequis „conditionibus aliquando petenti non aliam negandi „causam Carolus attulisset, quam quod facta Francisco „Sfortiae promissione impediretur; adderet igitur hoc „firmissimum vinculum amicitiae sempiternae, qua so„la ratione videret pacem Regni sui et filiorum con„cordiam sanciri posse. Nam quod ingenium Henrici „filii ambitiosum et audax perspexisset, vereri sese, „ne cum ipse migrasset a vita, hic humilitatem fortu„nae vitamque privatam pertaesus novis rebus atque im„periis studeret, et in Franciscum maximum natu fra„trem, cujus esset Regni jus hereditarium, mitioris in„genii adolescentem, aliquid moveret, quod in mu„tuam ipsorum perniciem et Regni maximum malum „recideret. Qua solicitudine et periculo si se Galliam„que Carolus sua liberalitate ac humanitate liberasset, „me-

„ memoriam tanti beneficii apud se et liberos fore sem-
„ piternam; nec id ab ipso, sine magno emolumento ut
„ faciat, postulare, sed accepta magna pecunia ad sti-
„ pendia militaria, ut commodius bellum gerere posset,
„ quo Carolus diceretur persequi Saracenos cogitare.“

X. Ad haec Regis postulata Carolus in hunc maxime modum respondit: „ Cupere quidem sese Regi pro
„ mutua amicitia et necessitudine morem gerere, et
„ ipsius Regni atque liberorum tranquillitati et concor-
„ diae prospicere, ita tamen ut commodo id fiat Rei-
„ publicae Christianae, nec abhorreat a publica pace et
„ quiete, cujus rationem primum omnium sibi haben-
„ dam statuisset; ac proinde se vicissim a Rege postu-
„ lare, precarique, ut de pace confirmanda tractaturus
„ ab armis ante discedat, neve causis excogitatis velit
„ Carolum Sabaudiae Ducem bello vexare, et simul pu-
„ blicam Italiae pacem praeter foedera inter ipsos inita
„ et saepe renovata solicitare. Haec si Rex fecisset, per-
„ petuam sibi gratiam cum ipso fore, seque vicissim
„ tum amicitiae et necessitudini, tum publicae quieti
„ hoc esse daturum, ut Carolum, qui ex tribus ipsius
„ Regis filiis natu minimus esset, Mediolani Principatui
„ praeficeret eis conditionibus, quae multum haberent
„ aequitatis, et tollerent omnes rerum novarum occa-
„ siones, et majoribus vinculis per novae affinitatis ne-
„ cessitudinem mutuam amicitiam constringerent. Nam
„ Henrico non se putare Mediolanum recte committi pos-
„ se; primum, ne si Francisco stirpis maximo quidquam
„ humanitus accidisset, Henrico succedente Mediola-
„ num accessio Regiae ditioni fieret; quae res cunctis Italiae

„ Prin-

„ Principibus, ac liberis Civitatibus, quibus ipse con-
„ sultum in primis vellet, ingrata futura esset ac pe-
„ riculosa. Deinde cum tale nihil accidisset, tamen ve-
„ rendum esse, ne opibus ille Mediolanensibus auctus
„ propinquitatem loci et matrimonium Catherinae, quam
„ ex Medicum familia in Clementis Pontificis Maximi
„ gratiam patris voluntate duxisset, suam occasionem
„ putaret ad Florentiam aut Urbinum armis per speciem
„ juris hereditarii repetendum. Nam quid aliud exspe-
„ ctandum esse, cum Galli novam nuptam titulo Du-
„ catus Urbini palam salutassent? Sin autem Rex earum
„ conditionum aequitate neglecta bellum Christianae Rei-
„ publicae id temporis, si unquam alias, perniciosum
„ salutiferae paci praeferendum putaret, se Carolo Duci
„ Sabaudiae non esse defuturum, cujus dignitas et for-
„ tunae sibi essent jure non modo foederis et clientelae,
„ sed etiam amicitiae ac necessitudinis carae; nec ejus
„ injurias et damna neglecturum, ut simul publicae
„ Christianorum quieti, cui cunctis opibus atque ratio-
„ nibus consultum vellet, etiam in posterum prospi-
„ ciatur. “

XI. Cum haec Carolus responsa dabat, jam Regis copiae Sabaudiam ingressae magnam ejus partem occupaverant, parum, ac potius nihil Duce Carolo repugnante, qui nec se, praesertim imparatum, armis parem Regi fore existimabat, et magis Caroli Caesaris amicitia et patrocinio, quam suis opibus fidebat. Cum Neapolim Carolus Caesar pervenisset, Pauli Pontificis Maximi, Venetorumque, et ceterarum Italiae liberarum Civitatum Legati tum gratulandi de Punica victoria of-

officiique gratia convenerunt, tum ut cum eo de re communi agerent, in primisque ab eodem peterent, ut de Principatu Mediolanensi hoc statueret, quo publicae tranquillitati Italiae, ac perpetuae paci consuleretur: nulli videlicet eorum placebat, ut Carolus sibi Mediolanum retineret, dum metuunt omnes, ne tantis ille opibus auctus, in Italia quidquam in se suamque libertatem moliretur. Carolus Legatis liberaliter pollicitus, Romam, quo paulo post venturus esset, cuncta negotia publica rejiciebat.

XII. Constitutis rebus Neapolitanis, Carolus cum equitibus cataphractis quingentis, quos eductos ex hybernis Fernando Toleto Duci Albano ducendos attribuit, et Hispanorum, de qua demonstratum est ante, veterana manu Romam progreditur. Venienti Paulus Pontifex Maximus tres Cardinales Legatos obviam officii gratia mittit, jussos ad extremos fines Ecclesiasticos more majorum procedere. Ab iis Carolus in coenobium ad Pauli fanum, quod est in Ostiensi via, deducitur, ut postero die rebus comparatis in Urbem cum majore pompa reciperetur. Postridie Cardinalium Collegio, et reliquo Clero Senatuque Romano ad fanum Pauli obviam progressis, in Urbem per portam Capenam ingreditur, equitatu et magna parte militum procedente (pars enim subsequebatur) et nova via deducitur, ad quam superioribus diebus honoris ejus causa aperiendam et dirigendam multa aedificia diruta fuerant, vineaeque vastatae. Tum per Constantini arcum, qui est ad Amphitheatrum, et Arcum Titi, et eum, qui Severo Pertinaci ad radices Montis Capitolini dicatus est, qua olim

erat

erat Via Sacra, contendit. Deinde Pontificias aedes, *Sancti Marci* cognominatas, praetergreditur, quas ad Montem Quirinalem Paulus Secundus Pontifex Maximus aedificaverat. Hic arcus Carolo ipsi dicatus, ligneus quidem, sed diu duratura firmitate erectus erat, multis fictis pictisque imaginibus exornantibus. Hinc per Florae campum et pontem, quo Tiberis ad Mausolaeum Adriani arcemque committitur, in Vaticanum montem et Petri fanum pervenit, ante cujus fani extimam portam Paulus majestate Pontificia in suggesto regaliter strato Pontificalibus vestibus indutus sedebat, et triplo diademate, quod *Regnum* consuetudo Romana vocat, aurum multis cujusque generis pretiosissimis lapillis distinguentibus coronatus ipsum opperiebatur. Accedentem porro ac venerabundum hilari quidem vultu, sed Pontificia cum gravitate recepit; cumque in templum ambo pariter progressi Deum adorassent, Pontifex in suum conclave discessit, Carolus ad alteram palatii partem divertit.

XIII. Hic cum singulis fere diebus, utentes loci opportunitate, de rebus summis colloquerentur; Pontifex lenire animum Caroli, et in Galli Regis gratiam pacemque traducere conabatur; sed Carolus nec precibus ejus nec cohortationibus locum relinquebat, confirmans sibi nihil magis esse cordi, quam pacem; et facile sibi posse cum Rege de compositione convenire, si modo ille ab armis discedere animum induceret, et iis pacis conditionibus esset contentus, quibus uterque in officio contineretur, nec eas mallet, quae semina essent graviorum discordiarum. Carolusque vicissim a Pontifice postulavit, enixeque oravit, ut commune Sacerdotum

Con-

Concilium tam necessario tempore, tamque longe et late in dies Lutheranorum haereticorum quasi peste serpente, indicere et primo quoque tempore convocare ne gravaretur. Qua de re Pontifice ad Senatum Cardinalium referente, nemo omnium fuit, quin rei honestate victus Caroli pium animum laudibus efferret, et postulata aequissima esse confirmaret. Sed non defuere, qui vel studentes rebus Gallicis, vel suis metuentes, difficultates proponerent, quae nisi fuissent sublatae, Concilium convocari non posse videretur: oportere prius Principum Christianorum sedatis discordiis pacem constitui, et tunc de cogendo Concilio deliberare.

XIV. Accidit enim praeter multorum opinionem, ut Carolus eo tempore Concilii mentionem faceret, quem plerique omnes existimaverant cura et solicitudine belli gravioris implicatum nihil minus, quam de Concilio cogitaturum, quod cum pacis proprium esse videretur, tamen multos annos quietis tranquillisque rebus neglectum fuisset. Quarum difficultatum consideratio varie Sacerdotum animos exagitabat; nam bonis omnibus et religiosis tam necessarium remedium Ecclesiae ac Religionis, improborum hominum atque haereticorum scelere et impietate laborantis, Principum dissensionibus impediri permolestum erat, et auctores tam importuni belli gravi judicio condemnabant; haereticorum autem magistris, et parum piis hominibus contra gratissimum, quippe quibus Christianorum dissidia, velut induciae suorum flagitiorum et patrocinia videbantur; sed neque iis erat ingrata temporum perturbatio morumque licentia, qui magnos honores Ecclesiasticos fuerant non do-

doctrina et morum probitate, sed malis artibus pretioque adepti.

XV. Harum rerum non ignarus Carolus, cui erat insitum Religionis morumque causam cunctis rationibus esse praeferendam, rem acrius urgebat, nec desistebat tum per se, tum per Franciscum Covum, et Nicolaum Granvelam suos consiliarios et administros, quibus summam rerum omnium fidem habebat, Pontificem et Cardinales cohortari, ut ipsi suum officium Ecclesiae difficillimis ejus temporibus praestarent, nequis forte privatas suas rationes a bono publico abhorrentes in simulationem difficultatum videretur conferre, quominus Concilium tam necessario tempore indiceretur; nam sibi curae fore, ut ad diem constitutum omnes difficultates essent sublatae. Itaque omnibus partim honestate rei, partim auctoritate monitisque praesentis Caroli ductis placuit tandem Concilium in festum diem Pentecostem anni consequentis post mensem ab eo tempore tertium decimum indici. Locus autem huic rei peropportunus visus est Mantua cum propter regionis ubertatem, tum quod ea urbs medium fere locorum, unde convenien-
dum erat, tenet, et ab omni violentia tutissima fore videbatur.

XVI. Tredecim omnino dies Carolus Romae commoratus est, quibus cum ejus adventus in extremam quadragesimam incidisset, non desistebat pro singulari sua pietate religiosissima quaeque delubra adire, et Sanctorum reliquias venerari, tum antiquae Urbis vestigia ruinasque visere, animo cuncta atque oculis collustrando, idque nullo armato milite stipatus praeter admodum paucos

cos praetorianos ex iis, quos in Hispania circum se habere custodiae causa consueverat: qua securitate magnitudineque animi mirum est quantopere se Romanis ac ceteris Italis commendaret, illud in primis demirantibus, quod cum arx imposita Adriani ponti firmo praesidio Pontificis teneretur, quae res alios suspicione ac timore injecto a transitu pontis penitus deterruisset, ipse tamen non desistebat singulis fere diebus per eumdem pontem commeare. Septem vero celeberrima templa, quae venerandi gratia jejuniorum temporibus adire solemne est, cum eorum aliquot extra Urbem ejusque frequentiam sita sint, tamen sine ulla militum custodia paucis Principibus comitantibus obivit.

XVII. Exspectabatur interea Legatus a Rege Gallo cum novis liberisque mandatis, et cum quo de compositione transigeretur. Hic tamen non modo nullus affuit, sed contra hostilis animi multa et clara indicia quotidie a Rege perferebantur, qui per suos administros quosdam Principes, ac populos Italiae in societatem belli solicitare nuntiabatur, et in primis Galeotum Picum Concordiae Comitem ex Caroli clientibus in suam fidem recepisse, qui Francisco Pico patruo suo singulari doctrina, religione, ac virtute viro, per scelus insidiasque sublato, Mirandulam occupaverat, jamque eidem Galeoto pecuniam submisisse, qua milite conducto se Mirandulamque adversus Carolum, a quo sui sceleris poenam metuebat, tueretur, ut per eam speciem Rex castelli locique opportunitate ad militem Italicum conducendum et incursionibus eum tractum infestandum abuteretur. Porro, ut facilius expeditiusque ex Gallia exer-

exercitum in Italiam transmitteret, hujusmodi legationem ad Carolum Ducem Sabaudiae mittit: „Sibi esse in „animo exercitum sine injuria et maleficio per Allo„broges, Sabaudiaeque fines in Italiam mittere; petere, „ut hoc sibi Ducis voluntate facere liceat, et idem si„mul Nicaeam et Vercellas, quae oppida magno usui „esse possent ad bellum, quod animo agitaret, geren„dum, suis praefectis tradat; quod si fecerit, gratiam „inter ipsos perpetuam fore, seque vicissim, quidquid „in Sabaudiae finibus ad id tempus occupasset, Duci „traditurum; et confecto bello Italico ipsas quoque „Vercellas, et Nicaeam redditurum."

XVIII. Sed hanc suspectam conditionem Dux constanter cum repudiasset, Rex suas copias Alpes circa Genevam transire jubet, quarum primae Alpibus superatis in Augustam Taurinorum, ubi Dux Carolus continebatur, incubuere; ille vero, ne loco parum vel operibus vel natura munito obsideretur, Vercellas sese recepit, relicto ibidem Gutierro Lupo Padilla Caroli Caesaris ad se legato cum militum Italicorum ad quatuor millium manu; sed Gutierrus quoque jussu Antonii Leivae Augustam relinquens eam manum Vercellas versus reduxit; quo digresso Galli ab oppidanis reciuntur, nec inde moverunt, donec Almirallius cum parte copiarum et bellicis tormentis equitatuque pervenit. Tunc vero Almirallius conjunctis copiis Vercellas oppugnandi gratia progressus constitit ad Duriam amnem; nam transitum altitudo fluminis, quod imbribus creverat, prohibebat. Octavo die postquam flumen subsedise videbatur, Galli vadis transire tentantes concursu et te-

telis militum nostrorum repulsi sunt. Sed insequente die commodioribus usi vadis, et majore impetu nitentes flumen transivere; quibus nostri, cum pares esse non possent, in castellum, quod *Sanctus Germanus* dicitur, sese receperunt. Hinc ceteris praesidii gratia in Casale et Trinum oppida, ut Antonius imperaverat, deductis, Joannes Jacobus Medices et Philippus Torniellus cum Italorum duobus millibus et quingentis, Culphus vero Dictacus cum mille Germanis Vercellas praesidii gratia missi, Gutierrus ipse ad Antonium in Candiam oppidum pervenit.

XIX. His rebus nuntiatis Carolus Caesar non amplius sperans Regem aequis conditionibus ab instituto deduci, et in mentem saniorem revocari posse, simulque praesente indignitate, sed multo etiam magis recordatione foederum saepe a Rege violatorum commotus statuit armis decernere, et Regem, qui ad se territandum alienaque invadendum in Italiam exercitum misisset, non reprimere tantum, sed etiam, ut suis ipse rebus metueret, bello in ulteriorem Galliam translato compellere. Ut vero suum animum semper ad pacem proclivem, et boni publici studiosum, apud omnes Christianos bonosque testatum relinqueret, statuit in celeberrimo loco orbis terrae apud Pontificem et Senatum Cardinalium de Regis injuriis, et violatis foederibus, deque sua constante in Rempublicam Christianam voluntate aliqua commemorare; quod eo magis faciendum sibi existimabat, quod se Fernandumque fratrem apud eosdem saepe tum per litteras, tum etiam per legatos calumniis et contumeliis a Rege vexatos fuisse co-

cognoverat ; nec enim ferendum videbatur ipsos , qui pacis ac boni publici semper fuissent auctores , in discordiarum invidiam ab eo vocari , qui cuncta dissidia atque bella inter Christianos excitasset , expetita etiam communis Christianorum hostis amicitia ; sed omnium maxime recente indignitate et callidi facti Regis recordatione permotus est , qui cum simulatione Allobrogici belli ruptis foederibus exercitum in se coëgisset , tamen non dubitasset paucis illis diebus per legatum apud Pontificem expostulare , se in suo jure , quod adversus Sabaudiae Ducis injustam pertinaciam persequeretur , impediri a Carolo Caesare , qui foedere neglecto prior arma sumsisset , seque invitum ad bellum Christianis perniciosum compulisset .

XX. Convocatis igitur ipsius Regis , et Venetorum, ceterorumque Principum , et Civitatum , qui ad Urbem aderant , legatis , in curiam Pontificiam procedit , quo non modo Cardinales omnes , sed plerique alii Sacerdotes Praesulesque convenerant , ut Pontificem rei divinae gratia ad sacellum ex more deducerent : erat enim dies festus secundus eorum , quibus Christi resurrectio celebratur . Ergo , Pontifice salutato , verba se in eo loco velle facere cum dixisset , et se omnes (neminem namque excludi voluit) ad audiendum cupidissime comparassent ; in hanc sententiam locutus est . „ Primum „ omnium gratias agit Pontifici Maximo Cardinaliumque „ Senatui pro justo pioque Senatus consulto , quod se „ hortante fecissent de convocando Concilio Sacerdotum „ universali , quae fuisset gravissima causa sui adventus „ in Italiam , Charadino debellato . Deinde Francisci Regis

„ Gallorum injurias in se, multaque ab eodem violata
„ foedera demonstrat, ejusdemque belli Pannonici tem-
„ pore in publico et maximo Christianorum periculo
„ summam incuriam et singularem in repellendis injuriis,
„ quae orbi Christiano ab impiis inferebantur, negli-
„ gentiam commemorat. Tum aequitatem suam pa-
„ tientiamque proponit, qui omnes contumelias Chri-
„ stianae Reipublicae ac Religioni condonasset, ne Ca-
„ tholicorum Christianorum dissidia fierent haereticorum
„ ac impiorum occasiones. Itaque se malorum omnium
„ ac simultatum oblitterata memoria, multa de suo jure
„ remittentem saepe cum Rege in gratiam redivisse, ad
„ quam arctiore necessitudinis vinculo constringendam ei-
„ dem Regi carissimam sororem Eleonoram natu majo-
„ rem in matrimonium dedisset, cum interim Rex mul-
„ ta in se, irrito quidem conatu, sed inimico animo
„ tentasset, huc quoque progressus, ut incusatus, quod
„ accepta a Carolo libertate in eo, quod convenisset,
„ dataque fide non maneret, se in certamen singulare
„ controversias minuendi gratia per caduceatores provo-
„ casset, et quidem iis verbis, quae gregarios milites
„ multo magis, quam aut suam aut Regis personam du-
„ cerent; quae conditio cum a se jure ac honeste pos-
„ set recusari, tamen scirent omnes, per quem tandem
„ stetisset, quominus ea ratione controversiae dirime-
„ rentur. Praeterea Regem docet multa bella sibi suis-
„ que clientibus, ut injuste, sic infeliciter intulisse, et
„ cuncta fecisse inflammatum cupiditate Mediolanensis
„ Principatus, a quo juste dejectus, ejus etiam jure, si-
„ quid sibi esset, renovatis foederibus saepe decesisset.

„Sed

„ Sed cum multa, *inquit*, violatis ruptisque foederibus „ a Rege fuissent facta, per injuriamque tentata proxi- „ me, ut quod jam diu parturiebat ejus animus, ali- „ quando pareret, bellum callido consilio in me dissimu- „ lanterque renovare constituit, dum mortuo Francisco „ Sfortia sine herede Mediolanensis Principatus, hanc oc- „ casionem Mediolanum occupandi sibi non praetereun- „ dam putaret. Causis igitur illatis Carolo Sabaudiae, „ Duci avunculo suo, contra foedus Cameracense, quo „ idem Dux, Princeps cliensque Imperii Romani, no- „ minatim fuerat comprehensus, bellum indixit, ut per „ eam speciem exercitu coacto suas copias Mediolano per „ Allobroges, et Taurinos nobis imparatis admoveret; „ scilicet, ut meis rebus periculum conflaret, quem vi- „ debat in Italiam sine exercitu trajecisse, cum nihil „ hostile metuerem, nec, cur mihi metuendum esset, „ commisissem; meque territando compelleret, ut sibi „ Mediolanum, quod ad me jure redierat, iniquis pacis „ conditionibus permitterem, aut ipse per occasionem „ nobis invitis occuparet. Quibus conatibus ut obsiste- „ rem, et Sabaudiae Ducis injurias, quas sine crimine „ et nota negligere nequeo, repellerem; necessaria prae- „ sidia comparanda mihi esse putavi, sed cum me con- „ silia animusque Regis ab initio non laterent, tamen „ delectum militum habendum non ante curavi, quam „ esset allatum Germanorum ab ipso conductam manum „ in Galliae fines pervenisse. Nec interim recusavi, par- „ tim tuo hortatu, Pater Sanctissime, et precibus ac „ litteris Reginae Galliae meae sororis adductus, partim „ mea natura et consuetudine, sed ne nunc quidem

„re-

„ recuso, quin aliquem filiorum ejus Mediolanensi Prin-
„ cipatui praeficiam, quae summa est ejus postulatorum,
„ modo ne ille hac in re Carolo minimo natu Henri-
„ cum liberorum secundum praeferat, cui notissimis de
„ causis nec recte, nec ex bono publico Mediolanum com-
„ mitti potest. Haud enim vereor, ne Rex putet etiam
„ nunc consiliis ejus patefactis me timore belli ductum
„ ad has pacis conditiones descendere, praesertim cum
„ ignorare nequeat, id quod saepe fuit expertus, quan-
„ tum inter suorum Gallorum, et earum gentium, quae
„ meo parent imperio, laudem virtutemque bellicam in-
„ tersit: nam si genere militum tam longe superarer a
„ Rege, quanto sciunt omnes me illo esse superiorem,
„ haud equidem turpe putarem ab ipso pacem quibus-
„ cumque conditionibus petere. Haec cum ita sint, ta-
„ men pro meo publicae tranquillitatis studio aequas pa-
„ cis conditiones non recuso. Quod si Rex tam caeca
„ belli cupiditate flagrat, ut pace et conditionum aequi-
„ tate neglecta satius pulchriusque putet armis decerne-
„ re, hoc saltem demus publicae saluti, ne Christiano
„ popularium nostrorum sanguine commissis exercitibus
„ abutamur, et vires atque opes piorum exhauriamus,
„ sed nos duo singulari certamine controversias dirima-
„ mus, honestissimo praemio proposito, ut victor a vi-
„ cto pecunia militeque juvetur ad repellendas injurias,
„ quae Christianis ab impiis inferuntur, recipiendasque
„ res ablatas, et communem hostem communibus armis
„ persequendum. Haec apud te, Pater Sanctissime, et
„ in hoc venerando et amplissimo loco visum mihi est
„ testata relinquere, ut omnes intelligant me invitum et

„mul-

„multis injuriis a Rege provocatum ad arma procede-
„re, idque non ulciscendi, sed repellendi contumelias
„et propulsandi causa, et me nihil magis expetivisse,
„quam pacem, ut si bello a me, quemadmodum tot
„et tantarum indignitatum ratio postulat, suscepto Re-
„gem sui consilii poenitere coeperit, ego meum fa-
„ctum consiliumque apud Deum et homines gravissimo
„vestro testimonio tueri possim, si, quod ratione ac
„benevolentia toties, ut assequerer, frustra tentavi, id
„bello et armis semel assequi conabor."

XXI. Dum haec Romae geruntur, Antonius Leiva accepto nuntio Gallos jam Duriam flumen transivisse, Vercellas ire contendit, impositoque firmiore Germanorum Italicorumque praesidio Carolum Ducem ac uxorem Beatricem Isabellae Augustae sororem, quas Portugalliae Rex Emanuel ex Maria Caroli consobrina procreaverat, inde deducit, et cum his in Candiam oppidum revertitur. Huc Germanorum decem millia cum pervenissent, et alii appropinquare nuntiarentur; Italicos milites ex Alexandriae praesidio, paucis relictis, deduci, et Candiam convenire ac custodire jubet; ipse, conjunctis copiis, in Cegiam flumen, quod Mediolani fines a Subalpinis dividit, non longe a Vercellis progreditur, unde Almirallius cum exercitu peditum viginti millium, et equitibus levioris armaturae sexcentis, et quadringentis cataphractis aberat passuum millia non amplius duo.

XXII. Per id tempus Joannes Lorena Cardinalis, magnae vir auctoritatis, qui a Rege legatus de pace ad Carolum mittebatur, in castra Gallica pervenit. Is Al-

Almirallium, ne ulterius progrederetur, monet, quippe se non dubitare, quin Carolus cognitis, quae ipse deferat, postulatis conditionis aequitatem sit accepturus. Itaque Cardinalis hortatu suas copias Almirallius in *Sanctum Germanum* (castello id nomen est) passuum sex millia reduxit. Hinc Cardinalis idem misso caduceatore ab Antonio petit, ut sibi liceat ejus voluntate per Mediolani fines ad Carolum Caesarem, ad quem legatus de pace veniat a Gallorum Rege missus, transire. Antonius, ut spatium intercederet, dum milites, qui propediem exspectabantur, convenirent, se respondit, si per Almirallium liceat, virum gravem ad Cardinalem cum mandatis missurum, qui prospecta ipsius adventus causa, si visum utrique fuerit, eumdem colloquendi gratia in sua castra deducat. Cum per caduceatorem ultro citroque commeantem relatum esset licere, missus est Gutierrus Padilla, et ab eo Cardinalis in Antonii castra deductus. Sed postquam multa de compositione inter Principes, et sedandis discordiis fuerunt collocuti, de exercitibus sic inter ipsos convenit, ut Gallorum copias Almirallius in Augustam usque Taurinorum reduceret, Antonius citra Cegiam flumen cum suis se contineret, et decem dierum inducias paciscuntur: quod tempus satis fore visum est, ut Cardinalis mandata Regis ad Carolum jam Roma profectum perferret, et de conventis inter ipsos cognosceretur. Sed Carolo, cui ad urbem Senas Cardinalis occurrit et legationem exposuit, parum aequitatis habere postulata Regis visa sunt; quippe in eo persistebat, ut filiorum non Carolus, sed Henricus Dux Mediolani constitueretur; Cardinalis igitur re infecta discessit.

XXIII.

XXIII. Induciarum diebus exactis, Antonius cum peditum Germanorum tredecim, Italicorum sex millibus et mille quingentis Hispanis, equitibus autem levioris armaturae octingentis, et cataphractis octoginta, Cegiam trajecit, et in hostes progressus est, donec ab eis et Augusta Taurinorum, quo ex pactis induciis sese receperant, quinque millia passuum abesset. Tum vero tantae pluviae sunt consecutae, ut fluminibus interclusus exercitus vehementer cibariorum inopia premeretur: pontibus enim aquarum impetu rescissis, non erat, qua possent commeatus importari. Almirallius interea non intermittit Augustam cunctis rationibus et opibus ad oppugnationem et obsidionem perferendam diligentissime munire. Sed cum statuisset se in ulteriorem Galliam cum exercitu, antequam majores hostium copiae convenirent, recipere, Augustam eamdem peditum sex millium cum equitibus cataphractis ducentis quinquaginta praesidio firmat: ipse cum reliqua manu magnis itineribus domum redire contendit, usus pluviarum beneficio, quae nostris obstiterunt, quominus discedentem insequerentur.

XXIV. Carolus a Senis Florentiam, inde Lucam pervenit, exceptus ubique cum ingenti gratulatione; tum superatis Liguriae montibus in Insubres ad Antonium et exercitum, qui ad Astam oppidum consederat, pervenit. Multos dies Carolus ad Astam moratus est, dum milites imperati conscriptique tum ab Hispania, tum a Germania conveniunt, et de ratione belli deliberatur. Nam saepe coacto Principum praefectorumque concilio, plerique in ea sententia permanebant, ut

ut Carolus exercitum in Galliam ulteriorem transmitteret, praefecto duce, quem omnium praestantissimum judicaret (Antonium Leivam non obscure designantes) qui cum minore vel dignitatis, vel Reipublicae periculo fortunam belli subiret; ipse vero tutiore aliquo loco cum praesidio in Italia remaneret, unde sua praesentia posset Italos in officio continere, et siquid opus esset, undique auxilia, quae suis submitteret, evocare. Quae non tam libero, quam amico animo magna ex parte dicebantur, dum omnes tutiora suadere, nemo, siquid forte durius accidisset, periculosi consilii auctor fuisse videri vellet tanto Principi, cujus vita cunctis ordinibus propter innocentiam excellentiumque virtutum opinionem erat carissima.

XXV. Igitur multis dissuadentibus, Carolus tamen Alpes cum exercitu transire, et ipse per se bellum administrare constituit. Sed jam illorum importunis dehortationibus et tempus bello gerendo idoneum effluxerat, et ipse ad aliqua factus erat cunctantior. Inter hanc consultandi moram Fossani custodes deditionem facere a nostris compulsi adjuvante deditionis causas Francisco Salutiarum Marchione, qui Gallorum partes ipsi potissimum a discedente Almirallio commendatas deserens, dum suis rebus metueret, ad Carolum transivit. Ceterum Augusta Taurinorum, quo oppido expugnato nullus hostis a tergo relinquebatur, ne tentata quidem a Carolo est, eisdem consultoribus obtestantibus, videret etiam atque etiam, ne cum oppidum operibus et militum praesidio permunitum esse constaret, tanti exercitus fama, ipsiusque Imperatoris auctoritas minueretur, si res ab ipso prae-

praesente imperata et administrata parum processisset.

XXVI. Jam milites a Germania, Italiaque convenerant; et ex Hispania electorum, et magna ex parte veteranorum militum tria millia fuerant ab Alvaro Bazano triremibus ad oram Hispaniae maritimam asservandam ipsi attributis deportata; qui ea manu ad Savonam exposita, et Garciae Lasso militum Tribuno tradita, Astam cum pervenisset; Carolus hunc, et Doriam, qui summam Imperii universae classis obtinebat (nam et ipse aderat) Genuam contendere jubet, quo naves compulsae fuerant, et Germanorum quatuor, quos ducebat Thomas, ac totidem Italicorum millia, quibus praeerat Fernandus Sanseverinus Salerni Princeps, imponere; nam utrique eodem convenire jussi fuerant, et in Galliam navigare, et dum ipse superatis Alpibus exercitum traduceret, oram maritimam infestare. His igitur militibus ad Nicaeam et portum Herculis expositis, Antipolis oppidum, quod non longe abest, in Galliae finibus oppugnatur; nec fuit magni negotii, cum murus tum a terra, tum a mari tormentorum telis vehementer quateretur, oppidanos ad deditionem cogere. Itaque omnes facta, ut convenerat, potestate, cum suo quisque vestimento et suppellectile, quantum modo secum ipse portare posset, oppido arceque relictis discesserunt, succedentibus militibus, qui Caroli Caesaris jam iter ingressi hic adventum exspectarunt.

XXVII. Eodem ferme tempore Henricus Nassaus, ut a Carolo fuerat imperatum, per Belgium parem promodum exercitum in fines Galli Regis populabundus inducit; et castellis nonnullis receptis, Peronnam frustra ten-

tentatam magnis tamen incommodis affecit, et eam regionem longe lateque vastavit. Carolus ad Augustam Taurinorum cum Germanorum Italicorumque militum manu Gutierrum Padillam, qui oppidum obsidione premeret, relinquens in Galliam ulteriorem proficiscitur, et equitatu per oram maritimam commodioremque viam praemisso, ipse per Alpes angustiore ac difficiliore itinere peditatum ducit, adjuncto sibi Antonio Leiva, quem propter singularem ejus rei militaris prudentiam gloriamque bellicam, veluti legatum totius exercitus fecit ea scilicet auctoritate, ut siquid ille jussisset, vellet dicto sic omnes audientes esse, quasi ab ipso Carolo fuisset imperatum. Usque adeo non in viribus aut velocitate, sed in consilio et industria firmior spes est res maximas gerendi. Erat enim Antonius tam tenui ac nulla potius valetudine, ut manibus et pedibus articulari morbo contractis sella insidens gestaretur.

XXVIII. Ad diem octavum Kal. Augusti, qui dies festus agitur Divo Jacobo, Custodi Hispanorumque Praesidi, Carolus equitatum consecutus Nicaeam praetergreditur, nec ante consedit, quam fines Galliae Regis ingrederetur, et Sanctum Laurentium vicum perveniret. Hic paucos dies commoratus classem, quae prope in anchoris erat, cum ea Germanorum Italicorumque manu, quae Antipolim ceperat, ad Forum Julii, quod praesidio tenebatur, oppugnandum praemittit. Sed appulsa classe ac militibus expositis custodes non exspectata oppugnatione oppidum deseruerunt. Tunc Alvarus Bazanus cum viginti quinque triremibus et nauticis militibus omnia oppida vicosque maritimos Massiliam us-

usque parvo negotio in suam potestatem redegit praeter Taurentium, quod oppidum paulo post accedente tota classe in deditionem venit praeter arcem portui impositam, quae praesidio tenebatur; haec enim, licet accessum navium ad interiorem portum tormentorum telis prohiberet, non tamen oppugnata est, hic quoque censente Andrea Doria caveri oportere, ne qua fieret auctoritatis jactura, si praesidii et arcis, quae non multum obesset, firmitudo susceptam oppugnationem frustraretur. A Sancto Laurentio copias hoc ordine instructas deduxit Carolus: Fernandum Gonzagam cum equitibus levioris armaturae, qui numero erant ad duo millia, praecedere et antecurrere jubet; in agminis primo loco, ubi Marchionem Vasti curare jusserat, Hispanorum sex millia totidemque Germanos collocavit, et item cataphractos equites mille Belgas, Germanosque cum Sistano praefecto; deinde pars fere tertia peditatus procedebat; et cum vexillo Imperatorio Caroli familia, cui praerat Antonius Beneventanus Comes; haec autem erat trecentorum fere nobilium virorum manus; et praeterea centum, quibus ad sui custodiam Carolus uti consueverat, omnium cataphractorum equitum, quibus centum item cataphracti equites ex Bavariae Ducis, et Comitis Palatini, atque Ducis Brunsvicensis familiis se conjunxerant; nam ipsi Principes Carolum ultro et citro, quae necessaria viderentur, imperandi gratia commeantem semper fere assectabantur. Extremum agmen et impedimenta Fernandus Toletus Dux Albanus cum sexcentis cataphractis equitibus et reliquo peditatu claudebat.

XXIX. Dum hoc ordine in Forum Julii procedi-

tur,

tur, Galli, qui ex proximis vicis castellisque profugerant, propinquas silvas incenderunt, quo incendio pauca quaedam jumenta, et, qui haec agebant, calones interclusi perierunt. Ubi Forum Julii ventum est, quod jam, ut demonstravimus, erat in nostrorum potestate, secundum littus Carolus castra muniri jubet, et ex navibus onerariis huc, ut imperaverat, compulsis tormenta et commeatus exponi; tum quia jam hinc a classe et littore recedendum erat, cibaria in dies octo singulis militibus distribuit, et oppido Italicorum praesidium imponit. Ex Foro Julii cum Aquas Sextias versus movisset Carolus, Montijanum praefectum cum peditum expedita manu et equitum turma ad Brignolam castellum esse speculatores nuntiarunt, missum a Rege, ut frumenti et pabuli quidquid in agris et vicis haberetur, qua nostris esset iter, igne corrumperet. Ad hunc opprimendum Carolus Fernandum Gonzagam mittit; ab eo pars equitum, quae hostem adequitando pugnandoque moraretur, praecurrere jussa; hi paulo citra Brignolam hostem nacti praelium committunt et dum cedentes urgent, permisti cum Gallis pugnandoque castellum irrumpunt; ceterum cum se Galli ex fuga et timore recepissent, perspecta et contemta nostrorum paucitate praelium magno animo restituunt, et nostrorum nonnullos longius progressos capiunt, quosdam etiam occidunt. Sed Fernando cum reliquo equitatu superveniente rursus Galli in fugam versi, pars etiam caesi, dux ipse Montijanus captus.

XXX. Carolus Massiliam praetergressus non longe a Rhodano flumine copias cum deduxisset, ad Aquas Sextias

tias consedit, quod oppidum desertum, et ab hominibus vacuum, non tamen sine commeatibus offendit. Quamquam enim initio muniri hoc oppidum et impositio firmo praesidio custodiri Regi placuerat, tamen id vel sero imperatum, vel negligentius administratum fuerat. Itaque nostris accedentibus oppidani militum contumelias et maleficia metuentes sublatis rebus, quae primae ducebantur, quasque in ea festinatione deferre poterant, diffugere, satis frumenti et reliquorum commeatuum, qui congesti fuerant, relinquentes, nisi quod in his perpauca erant molita cibaria, et molarum, quae ruptae fuerant, occasio nulla.

XXXI. Carolus, coacto concilio, rursus de belli ratione cum praefectis deliberat, quorum aliis Avenionem, quod oppidum magno praesidio tenebatur, aliis Arelate oppugnari placebat; nam ut Massilia tentaretur, urbs tum loco, tum operibus et milite munitissima, frustra fore cunctis videbatur. Itaque in magna controversia et sententiarum varietate Carolus Taurentium ad Andream Doriam aliquem ex his, qui consultationi interfuissent, mittere statuit, ut delatis propositisque sententiis, ab eo, quid sui judicii esset, exquireret, eidemque nuntiaret, ut classem, unde commeatus erant petendi, propius admoveret, ad ostiaque Rhodani, quae aberant a castris novem circiter millia passuum, traduceret. Missus est Alfonsus Idiacus, Caroli consiliarius, a quo sententias aliorum edoctus Doria consultusque respondit: „Sibi ve„ro optimum factu videri, ut Massilia primum omnium „terra, marique oppugnaretur, quae, si recepta fuisset, „plurimas et maximas commoditates ad bellum geren„dum,

„dum, et omnem Provinciam debellandam et retinen-
„dam haberet."

XXXII. Hoc responso accepto Carolus, apud quem Andreae Doriae sententia multum ponderis habebat, cum peditum expedita manu et parte equitatus, ut Massiliae situm naturamque loci certius perspiceret ac consideraret, sese in ejus conspectum dedit, et factus intra teli jactum frequentibus tormentorum telis appetitus est cum tanto suo periculo, ut ex proximis equitibus quidam glandibus juxta ipsum vulnerarentur, nonnulli etiam caderent. Ceterum ex captivis cognovit Massiliam, quae bonam partem ambitur mari, multorum praeterea dierum operibus, et delectorum mortalium ad octo millium firmissimo praesidio, et magna tormentorum vi munitissimam esse; itaque si Massiliam oppugnare aggrederetur, conatum frustra fore judicavit.

XXXIII. Interea Rex Gallus, qui trans Rhodanum recesserat, quamquam exercitum habebat, poteratque copiis majoribus coactis flumen per pontes, quos firmissimis praesidiis obtinebat, libere trajicere, tamen praeter morem Gallorum et Caroli opinionem lentis consiliis uti constituit, nihil agere ferociter, abstinere praelio, bellum omni ratione ducere, suis videlicet malis edoctus, quam esset periculosum cum hoc hoste quidquam temere conari, praesertim eo tempore cum summa rerum ageretur. Itaque, ne Regnum fortunasque suas in dubium, uniusque praelii discrimen adduceret, munitis locis trans flumen se diligenter cum suis copiis continebat, satis habens vim atque impetum hostis quacumque ratione sustinere; atque eo magis, quod ex Italia,

quae

quae paulo felicius in Taurinis gesta essent, plenius et uberius Regi a suis nuntiabantur.

XXXIV. Carolus enim in ulteriorem Galliam cum exercitu proficiscens, Germanorum quatuor, Italicorum sex millia reliquerat jusso Gutierro Lupo Padilla praefecto, Taurinorum Augustam, ut supra demonstratum est, obsidere, et rei bene gerendae occasiones non omittere. Hoc oppidum Anibus Gallus cum equitibus quingentis firmoque praesidio Vasconum et Italicorum obtinebat. Gutierrus, cum imperii summam in Caesarianas copias teneret, tamen consilia cum Joanne Jacobo Medice Melignani Marchione communicabat: is enim erat militum tribunus, et Gutierro consiliarius a Carolo Caesare propter ejus et virtutis et usus militaris opinionem datus. Igitur ex utriusque sententia sic erant copiae distributae, ut alia circumjecta et opportuna loca impositis praesidiis tenerentur: Gutierrus cum mediocri manu Monchalesium castellum, passuum ab Augusta circiter quinque millibus, obtineret: Joannes Jacobus cum maxima copiarum parte castra ad pontem, quo Padus ad Augustam committitur, haberet, qua parte parva praelia frequenter varia fortuna fiebant. Sed cum Italicorum bona pars ex castris partim majore mercede proposita, partim spe praedae ad Gallos transfugisset; brevi factum est, ut hostes essent nostris numero superiores, et auderent excursionibus vicos et castella remotiora populari. Itaque Marcus Antonius Cussanus Mediolanensis cum Italicorum tribus amplius millibus, et equitatus parte ex Augusta digreditur, ut Savianum tentaret, quo pleraque tormenta,

et quae his usui sunt, Caesariani ex Fossano contulerant.

XXXV. Gutierrus autem profectionis ejus et consilii factus per exploratores certior in castra ad Marchionem, ut consilium communicaret, venit. In qua deliberatione Marchio, ut ipsorum alter cum dimidia copiarum parte Marcum Antonium insequeretur, censebat, Gutierrus exercitum tantopere minui haud tutum esse judicabat, et in sententia permansit; Monchalesiumque regressus Schalengum praefectum, qui locorum erat peritus, cum peditum duobus millibus, et equitibus centum in Marcum Antonium proficisci jubet, et cum oppidanis Savianum defendere, hostesque rapinis et populationibus prohibere. De cujus profectione Marchio litteris et nuntio Gutierri certior factus, consilio improbato, ipse postero die Monchalesium ad Gutierrum venit, eoque in suam sententiam adducto sexcentos inde Germanos, et quadringentos Italos abducit, cumque his profectus Schalengum certiorem facit, ut primo quoque tempore copiae conjungantur, et res communi consilio administretur.

XXXVI. Schalengus postridie mane se ad Vigonum vicum affuturum, ibique ipsum exspectaturum cum respondisset, tamen postero die in eumdem vicum progressus ad Marchionem mittit, certioremque facit se fugientes hostes et de via fessos insectari. Quo ille nuntio accepto militibus corpora curare jussis Villam Francam, quo iter hostes habere nuntiabantur, contendit; nam Marcus Antonius, Faula castello expugnato, ubi Banetam praefectum cepit, et Fabiano castello frustra tentato incensisque suburbanis aedificiis ad Augustam

stam Taurinorum suos reducebat. Sed ad Villam Francam conspecta et propter paucitatem contemta hostili manu, quam Schalengus in se tamquam fugientem inducebat, convertere signa suos jubet, et in hostes referri. Quo facto adversarii, qui erant et numero pauciores, et re insperata conturbati, haud diu sustentato impetu terga verterunt, ipso tamen Marco Antonio letaliter vulnerato. Marchio de suorum adverso praelio cum esset perlatum, in eam partem, qua hostibus iter, agmen convertit, praemisso equitatu, qui postremos moraretur. Quo nuntio et timore perculsi Antoniani, quos praefecti acceptum vulnus conturbaverat, per avia et montana loca flexo itinere sine imperio et ordine contendere coeperunt. Sed castellani ex Pegnarolo cum agrestium manu perturbatos adorti, quingentos amplius eorum armis et vestimentis exuerunt. Itaque dimisso in via Marco Antonio, qui ex biduo animam efflavit, dispersi et male habiti Augustam pervenerunt, indignante Joanne Jacobo Marchione, quod spreto suo consilio, magna rei bene gerendae occasio periisset.

JO. GENESII SEPULVEDAE
DE REBUS GESTIS
CAROLI QUINTI
IMPERATORIS ET REGIS HISPANIAE

LIBER QUINTUS DECIMUS.

I. HIS nuntiis sublatus Rex Franciscus, speransque Carolum posse rebus Italicis, si parum ei feliciter cecidissent, a bello Gallico revocari, Genuam tentare constituit, quam eidem Carolo propter loci opportunitatem magnam facultatem praebere ad bellum gerendum animadvertebat, et hac occupata posse magnopere commeatibus exercitum illius intercludi intelligebat. Itaque conandum sibi statuit, si posset per occasionem absentis cum triremibus Andreae Doriae eam urbem, quae parvo praesidio tenebatur, occupare. Ad hoc perficiendum non parum momenti fore confidebat in Caesare Fregoso, qui princeps suarum partium habebatur; nam civitas Genuensis, quae caput est Liguriae, in duas factiones scissa erat, quarum alterius principatum Fregosi tenebant, alterius Adorni.

II. Ex his, ut rei summa paulo altius repetatur, Fregosi cum ab adversariis essent urbe depulsi, reducti sunt ab Hispanis anno Christi M. D. XIII. Sed Octavianus Fregosorum princeps relicta Hispanorum amicitia partes Gallorum, qui ad id tempus Adornis faverant, se-

secutus est; et cum esset Genuensium Dux (sic enim ipsi summum Magistratum appellant) coepit Galli Regis praefectum agere, ejusque nomine et arbitratu rem Genuensem administrare. Tunc vicissim Adorni ab adversariis pulsi ad fidem Caroli confugerunt, ab eodemque, ut ipsius armis reducerentur, impetrarunt. Itaque anno Christi M. D. XXII. Genua ab Hispanis, duce Prospero Columna et Fernando Piscariae Marchione, expugnata et ex parte direpta in patriam Adorni redierunt, tenueruntque Reipublicae gubernacula, donec eos Caesar Fregosus, quem supra nominavimus, expulit, Regis Galli, qui paulo ante fuerat a Carolo libertate donatus, et Foederatorum armis terra marique adjutus, cum tota ferme Italia, Pontifexque et Gallorum ac Britannorum Reges in Carolum conspirassent; cujus conspirationis malum usque adeo recidit in ipsius auctores, ut hinc urbis Romae direptio, captioque Clementis Pontificis: hinc Gallorum gemina in Insubribus, et ad Neapolim clades nasceretur, ipsorum duobus exercitibus fusis atque deletis. Ceterum Andreas Doria ex bello Neapolitano, quo ducibus Caroli Caesaris egregiam operam navaverat, Genuam, quae a praeside Gallo et Caesare Fregoso tenebatur, victricibus armis reversus coepit expositis militibus populares ad libertatem vocare; quo tempore Gallis cum Caesare Fregoso pulsis Genuenses suis malis edocti, quantum civitates soleant factionum studiis et dissensionibus labefactari, Andrea Doria auctore paci atque concordiae studere instituerunt, seque in libertatem a tyrannide factionum vindicare.

III. Ut autem Magistratus, et commoda ex publi-

cis

cis muneribus, quae solis nobilibus patebant, unde studium rerum novarum ac dissensiones oriebantur, compluribus communicata omnes in officio continerent, placuit ac lege confirmatur, ut familiae quaedam populares, auctoritate ac opibus inter ceteras eminentes, nobilitate donarentur; praeterea viri singulares, qui divitiis atque prudentiae opinione praestabant, numero ad quatuor millia perinde nobiles efficerentur: hi tamen, ne multitudine familiarum nobilitas vilesceret, cognomen sibi quisque ex nobili quapiam familia sumerent. Atque ea ratione Genuae civilis administratio ex paucorum dominatu atque tyrannide in eam formam transivit, quae communi vocabulo Respublica nominatur; sed ita ut Andreas Doria, qui hujus formae ac libertatis auctor fuerat, plurimum in ea posset tum gratia, tum etiam auctoritate.

IV. Cum igitur Carolus civitatis patrocinio suscepto Genuenses suis legibus uti permitteret, et largiter faveret ipsorum libertati; omnes diligenter Caroli rebus studebant, hunc quoque honorem illi et auctoritatem in sua civitate tribuentes, ut ejus legatum publicis fere consultationibus adhiberent. Itaque per id tempus Carolo, quascumque poterant, commoditates ad bellum Gallicum suggerebant. Quod animadvertens Rex Franciscus, nequid intentatum relinqueret, magnam vim pecuniarum ad militem conducendum Guidoni Rangonio, et Cagninio Gonzagae, ac Caesari Fregoso mittit, qui dimissis quoquoversus conquisitoribus, per Venetos, Ecclesiasticosque fines occulto ac sine strepitu milites conducendos curarunt. Paulo Pontifice Maximo, ac Ve-

ne-

netis, qui Caroli potentiam nimium augescere nolebant, conniventibus, milites, ut quisque nomen dederat, Mirandulam convenire jubebantur: hujus enim castelli tyrannus Galleotus Picus, a quo per insidias Comitem Joannem Franciscum Picum virum optimum et doctissimum sublatum dixi, sui sceleris poenas a Carolo metuens Gallicis rebus studebat.

V. Haec cum Genuam fuissent perlata, cognitumque Caesarem Fregosum in ducibus esse; magnus timor Genuensium animos invasit, metuentium, id quod erat, ne copiae illae in suum malum pararentur. Quamobrem ad Carolum litteras, nuntiosque rogatum auxilium mittere maturant. Carolus nihil cunctatus milites Italici generis ad mille ducentos ex iis, quos Fori Julii praesidio reliquerat, ab Augustino Spinola Genuam deduci jubet, misso simul Antonio Doria cum octo triremibus, qui eam manum Genuam adveheret, essetque portui praesidio. Quibus advectis expositisque militibus, Germani tertio post die ad mille ducenti huc properare jussi pervenerunt, ex tribus millibus qui ex Germania paulo ante ad comprimendos Italiae motus missi fuerant, ut Carolus per litteras imperaverat. Itaque adjunctis qui pro portis urbis in stationibus esse consueverant, factum est praesidium militum amplius trium millium; et ex oppidanis fere totidem ad muros custodiendos armati.

VI. Tertio Kalendas Septembris Guido, Cagniniusque, et Caesar Fregosus, de quibus supra dictum est, cum peditum novem millibus, et equitibus quingentis in conspectum urbis progressi caduceatorem mittunt denun-

nuntiatum Genuensibus, ut nisi hostilia pati urbemque diripi vellent, sese nulla interposita mora in potestatem permitterent. Sed caduceatore in urbem non admisso, postridie nondum satis certa luce eam oppugnare aggrediuntur, cujus ipse rei spectator fui, ac periculi particeps; murisque succedentes, et scalis admotis magno impetu magnoque animo urbem ex parte, quam Italici milites asservabant, oppugnare coeperunt. Hic acriter utrinque cum pugnaretur, vox exaudita est extrinsecus clamantium: *Quid stulte propugnatis, commilitones? Praeda est in urbe, quae possit utrisque nobis, vobisque sufficere*. Quae vox oppidanis timorem vehementer auxit, jam ante metuentibus, ne Itali cum Italis cupiditate praedae urbis opulentissimae in suam perniciem conspirarent.

VII. Erat id temporis Genuae Gomezius Xuarius Figueroa legatus Caroli, cujus fidei Genuenses suam urbem in his rerum angustiis commendarunt. Is multis nobilibus comitantibus ad forum argentariorum cum oppidanorum armata manu totam noctem excubuerat, cunctis viis, nequis tumultus a Fregosae factionis civibus exsisteret, obsessis. Cum autem hostes in illam maxime partem, quam diximus, incubuisse vehementerque urgere nuntiarentur; oppidanorum manum extra ordinem vagantem laborantibus subsidio mittit, quae tempore opportunissimo subvenit, cum jam custodes remissius agerent, atque aegre sustinerent, et hostes admotis scalis conscendentes jam paene summa cepissent. Oppidanis igitur opem ferentibus et magna contentione propugnantibus hostes repulsi, et quibusdam ipsorum ab sca-

scalis et muro deturbatis, pedem retulere, hoc minus immorati, oppugnationique urbis insistentes, quod Gutierrum Padillam cum Germanorum Italicorumque manu in Genuensium auxilium appropinquare cognoverant; quippe hoc Gallorum consilio cognito Guardinadus Charachiola Mediolani praefectus et Gutierrus Padilla, communicatis ad Papiam consiliis, optimum factu esse statuerunt, ut primum omnium ex tribus illis Germanorum millibus, qui ad *Castellum altum* non procul Mirandula consederant, mille ducenti Genuam subsidio mitterentur; deinde praesidiis deductis, et militibus in unum locum contractis cetera, prout res posceret, administrarentur.

VIII. Igitur Germanorum parte Genuensibus, ut demonstratum est, subsidio missa, copiis Felicianum convenire jussis, ipsi ex eodem castello, quid hostes molirentur, observabant, quorum numerum cum multum augescere cognoscerent, et opinio consilii de invadenda Genua in dies confirmaretur, nec suspicio domesticarum insidiarum abesset; ad Melignani Marchionem scribunt, ut omissa Augustae Taurinorum obsidione relictoque ad Monchalesium praesidio cum reliqua manu ad se venire maturaret. Is cum prope affuisset, conjunctis copiis Padilla et Marchio magnis itineribus Genuam contendunt; sed Fornarum progressis, quod castellum abest a Genua quatuordecim millia passuum, hostes oppugnatione Genuae frustra tentata repulsi discessisse nuntiantur. Tantisper igitur ibi constiterunt, dum, quid hostes consilii caperent, aut quam in partem contendestes consilii caperent, aut quam in partem contendestes, cognosceretur; cumque Taurinos versus iter dirirent, cognosceretur; cumque Taurinos versus iter dirigerent,

gere nuntiarentur, Caesariani quoque in eamdem partem, si consequi praelioque lacessere possent, proficiscuntur. Sed illi, ut erant expeditiores et minus sarcinis impediti, celerius itinere confecto Augustam pervenerunt, et cum praesidio conjuncti libere vagabantur, multaque castella in Subalpina regione receperunt.

IX. Erant Caesariani hostibus numero inferiores; tamen quia genere militum praestabant, consultari ad Monchalesium coeptum est, num ex usu esse videretur hostes praelio, cujus facultas non defore videbatur, lacessere. Marchio Germanorum potissimum virtute fretus hostium multitudinem magna ex parte collectitiam facile contemnens non esse cunctandum censebat, quin res praelio committeretur. Gutierrus Padilla contra longe disparibus praemiis vicissimque jacturis propositis stulte praelio decernere dicebat, qui de re majore periclitentur. Ut igitur uno oppido potiantur, Principatum Mediolanensem, et quidquid est in Italia Caroli et Hispanorum imperii, in unius pugnae discrimen adducere nec prudentis esse, nec sani consilii; et in hac sententia perstitit, suaque cunctatione magnam hoc quoque in loco rei bene gerendae occasionem, ut plerisque visum est, amisit. Itaque deductis inde praesidiis, suas copias in Astam oppidum reduxit, qua data libertate Galli omnem Subalpinam regionem in suam potestatem redegerunt. Atque haec quidem in Italia gerebantur.

X. Carolus ad Aquas Sextias cum exercitum induxisset, triginta ibi amplius dies consumsit, dum exspectat partim, ut classis, quae contrariis ventis ad Taurentium de-

detinebatur, propius, ut imperatum fuerat, cum commeatibus appelleretur, partim si posset Regem elicere, ut se in conspectum daret, et pugnandi copiam faceret, quae ratio expeditissima erat belli conficiendi. Nam pugnandi facultatem non defuturam sibi ex ingenio Gallorum pollicebatur, qui libentius alacri quodam ardore magnoque impetu in praelium irruere, quam longioris belli molestias et calamitates perferre solent. Accedebant Regis magnifica verba, quibus fuerat usus in litteris ad Pontificem et Cardinales missis, ut se de iis, quae ipsi in oratione Romae habita Carolus objecerat, purgaret, quippe respondens ei loco, quo Carolus affirmaverat, si pugnandum esset, libenter se, ut multitudini parceretur, singulari certamine cum Rege controversias diremturum, Rex, conditione recusata, se tamen, si cum exercitu Carolus affuisset, minime pugnam detrectaturum, sed obviam potius iturum ostenderat.

XI. Sed jam Rex mutato consilio cuncta praeter opinionem caute cunctanterque agere, et locis munitis contentus objectoque Rhodano bellum cunctis rationibus ducere; quod animadvertenti Carolo spes rei bene gerendae, quam in praelio maxime et Regis temeritate posuerat, debilitari coepit. Augebant diffidentiam nuntii, qui de rebus Italicis parum ad ipsius voluntatem fluentibus, deque hostium exercitu afferebantur, qui exercitus ex perditorum hominum latronumque colluvie conflatus in dies augescebat, rapinisque et populationibus alebatur. Accedebat, quod exercitus jam cibariorum inopia tentabatur, quae propius appulsa classe aegre et magno misso praesidio ex navibus petebantur, in agris enim atque vicis, pa-

parumque munitis locis nec frumentum nec pabulum reperiebatur, omnibus, quae nostris usui esse possent, a Rege in munitissima loca conferri, aut, si hoc minus liceret, igni corrumpi jussis. Praeterea Germanorum complures morbus absumserat, contractus, ut creditum est, ex nimia musti potione, quod, parce vino suppetente, ex uvis non satis maturis expressum ebibebant.

XII. His difficultatibus affectus Carolus, accedente etiam ad causas Antonii Leivae morte morbo in castris absumti, statuit exercitum in Italiam reducere; nam bellum in Galliam interiorem transferre, ubi hyemes Septentrionum propinquitate sunt maturae, tempus anni aequinoctio instante prohibebat. Castra igitur sine tumultu movet servatis ordinibus, nequid simile fugae profectio habere videretur, et agmen nemine impediente aut iter remorante ad Alpes produxit, nullo suorum nisi per morbum desiderato, exceptis iis, qui adversa valetudine aut alia causa impediti lentius longiusve castra sequentes in manus hostium inciderunt. Galli enim vicos metu deserentes, quacumque agmen transivisset, eos, qui rari ex intervallo sequebantur, ex insidiis invadebant.

XIII. Cum Nicaeam ventum est, paucos ibi dies commoratus Carolus, imperii summa in totum exercitum Vasti Marchioni tradita, ipsum jubet in Taurinos agmen deducere, ibique Germanorum atque Italicorum parte certa dimissa, cum reliquis copiis operam dare, ut Augustam et reliqua circum oppida a Gallis occupata in potestatem redigeret. Alvarum Bazanum cum vi-

viginti triremibus in Hispaniam mittit, simul ut pecuniam in stipendium Barcinone paratam reportaret, simul ut sicubi nactus esset Gallorum Turcarumque classem ex Massiliensi portu paucis ante diebus egressam, occasione rei bene gerendae diligenter uteretur.

XIV. His rebus imperatis Carolus Hispanorum duo millia praesidii causa ad Nicaeam relinquens, ipse sine praetoria cohorte, sine milite custode, praeter ipsius familiam et comitatum, Genuam navigavit, et extra urbem quinto Idus Octobris descendens, in Andreae Doriae portu impositum praetorium divertit, eoque usus est, donec in Hispaniam proficisceretur, cunctis demirantibus intrepidum ejus animum, ac securitatem, qui ad urbem non ita pridem in factiones scissam, et bona ex parte rebus Gallicis studentem, et unde hostes non procul aberant, sine milite custode tam securus agebat, quasi esset in media Carpetanorum, aut Vaccaeorum regione. Huc Principes Italici nonnulli, partim salutandi atque officii gratia, partim suarum rerum causa convenerunt, ac in primis Alexander Medices Dux Florentiae, et Dux Mantuanus Federicus Gonzaga, cui Carolus Marchionatum Montisferrati, de quo is, et Dux Sabaudiae, Marchioque Salutiarum jure disceptabant, adjudicavit, causam a sex viris jure peritis, nam totidem Genuae cognoscendam delegaverat, edoctus, cujus muneris principem locum obtinebant Majus Aragoniae Chancelarius, qui Romae superioribus annis legatione Caroli functus fuerat apud Clementem Pontificem Maximum, et Fernandus Guevara secretiorum causarum Caroli consiliarius.

XV.

XV. Ad diem decimum septimum Kal. Decembris, Carolus, cum res Italicas constituisset, Alvari adventu non exspectato, qui ad Veneris portum adversis tempestatibus detinebatur, per urbem Genuam equo invectus in molem procedit, quae portum efficit fluctibus objecta; et vento dumtaxat subinvitante, nam coelum erat non satis serenum, quadriremem cum Andrea Doria jam sero diei conscendit, triremibus viginti septem sequentibus, quibus viri principes, et qui aliquo numero et honore erant, cum paucissimis comitibus vehebantur. Cetera turba cum impedimentis jumentisque impositis ad naves onerarias tempestatem commodiorem exspectare jussa. Proxima nocte Carolus cum tota classe in anchoris constitit ante Savonam. Postridie sub Solis occasum in portum Herculis, qui nunc *Villae Francae* nominatur, duobus a Nicaea passuum millibus advehitur. Hic Carolus Sabaudiae Dux cum uxore Beatrice in suis scilicet finibus expositus remansit.

XVI. Cum dies posterus nubilus illuxisset, et mare ventis agitaretur, incertum errore, an praecipite consilio portum classis egreditur, validaque tempestate jactata vix tenuit duas parvas insulas, quae olim, ut opinor, Lero, Lerinaque dictae, nunc *Sanctae Margaritae* cognominantur, humiles, importuosae, et inhabitatae, nisi quod in altera coenobium erat, quod Monachi aemuli Sancti Benedicti tenebant. Appulsa est autem compluribus remis confractis, quam fluctuum injuriam cum nulla non navis senserit, Imperatoria quadriremis quadraginta amplius remos amisit. Insulas igitur magno impetu praetergressa classis cum ingente remigum labore,

re, in eam partem, quae a fluctibus erat aversa, deflexit, quo maris impetum longarum navium maximam pestem, objecta terra, vitaret, et naves jactis anchoris, aut etiam ad terram alligatae ventorum flatibus resisterent, quippe insulae propter ipsarum humilitatem parum ac nihil potius a ventis parte aliqua tegebant.

XVII. Hujus tam praecipitis consilii, et periculosae profectionis culpam quidam in Carolum Caesarem conferebant, existimantes eum in Hispaniam ad res paci belloque necessarias providendum properantem, taedio quoque morae et Italicis Allobrogumque molestiis periculum maris praetulisse. Sed interrogatus Andreas id a se per errorem commissum esse confirmavit, qui jussus a Carolo, ut postridie prima luce, si per tempestatem liceret, naves solveret, deceptus fuisset ab iis, qui extra portum explorandi tentandique gratia praemissi mitiora tranquillioraque vero renuntiassent. Septem diebus circum eas insulas brevi intervallo tum inter se, tum a terra Gallia disjunctas, incommodissime classis obversata est, stationes subinde pro ratione flantium ventorum commutans. Nam cum nullus esset portus, et brevitas atque humilitas objectarum insularum aegre fluctus averterent, flatibus autem, ut demonstratum est, nihil propemodum obsisterent; necesse erat, quicumque ventus paulo vehementius afflaret, valide naves agitari. Itaque ventis saevire non intermittentibus naves, quae, ut laxius consisterent, neve mutuo concursu alliderentur, in duas partes erant divisae, continenter non sine suo periculo jactabantur. Sed illa nox gravissima fuit, cum ventus corus, qui a Solis occasu vehementissime fla-

flaverat, tandem quarta vigilia consecutus imber repressit, et fulgor in antennis apparuit, quem nostri nautae *divum Anselmum* appellant, et quasi divinitus missum atque salutarem certis verbis et incondito carmine salutantes adorant; olim Castor dicebatur, et vulgo a veteribus mortalibus colebatur pro numine, cum sit fulgor interdum cum imbre causis naturalibus editus, quippe imbris ea vis est, ut humiditate sua ventos, quorum est sicca natura, coërceat tempestatemque sedet.

XVIII. Cum tot difficultatibus ac periculis laboraretur, nec idonea tempestas ad navigandum contingeret, tamen septimo die placuit fortunam maris experiri (jam enim nonnihil altum resedisse videbatur, et ventus flabat euronotus nostrae navigationi non alienus) et ad Staechadas insulas, quae nunc ab *areis* cognominantur, procedere, quae ut in montes editiores exsurgunt, commodiores habent stationes, et tum aquationi, tum lignationi sunt opportunae, quae res ad illas alteras insulas anguste suppetebant; perventumque est eodem die vesperi satis incommoda navigatione, quo tempore Turcarum sex biremes, quae ad eas insulas locis videlicet opportunis dispositae, faventibus Gallis, ceterorum Christianorum navigationibus insidiabantur, prospecta nostra classe, in proximum portum atque inde Massiliam confugerunt, ut eis erat tutus, quocumque libuisset, in oram Galliae receptus, propter amicitiam et societatem jam non occultam, quam Rex Gallus inierat cum ipsorum Principe Solymano.

XIX. Ad has insulas dies aliquot non sine multorum timore et solicitudine consumti sunt, dum tempe-

pestas paulo commodior ad sinum Narbonensem proximo trajectu in Hispaniam transeundum exspectatur; nam oram legere, cum omnia essent hostilia, temeritatis esse videbatur; timoris nec una erat, nec parva causa; nam in portu Massiliensi triremes erant duo de triginta, et Turcarum sex biremes, de quibus ante dictum est, viris et armis munitissimae, praeterea multae naves onerariae, et circum ea loca multi milites hybernabant. Metuebatur igitur, nec id sine magna ratione, ne Rex despecta nostrorum non modo navigiorum, sed militum etiam paucitate in omnes naves, quae portu Massiliensi continebantur, imposito frequente milite, eas cum praefecto ad nostram classem oppugnandam mitteret; quam occasionem, etiamsi foret pari pugnandi conditione dimicandum, tamen, cum tam disparia et praemia victoribus, et damna victis proponerentur, non esse a Rege praetereundam omnes judicabant, ac in primis ipse Carolus, quem paucis diebus ante discessum, cum, facta re divina, in corona principum adstantium sermo incidisset de Gallicae classis apparatu, in hanc vocem prorumpentem ego audivi: *Si viri*, inquit, *sunt isti, huc venient ad nos praelio lacessendum*.

XX. Haec igitur gravis exspectatio multos angebat; tum maris periculum animis omnium obversabatur reputantium, cum cetera mala vitarentur, tamen alienissimo tempore anni, instante die brumae, saevientibus ventis sibi esse navigandum, et quo tempore mercatores etiam cupidissimi et desperati nautae deterreri soleant, et naves etiam onerariae in portubus contineri, hoc sibi esse vastum sinum extra terrae prospectum conti-

nente navigatione transmittendum, idque navibus longis, quae nullo anni tempore a littore paulo longius sine periculo in altum provehantur. In harum rerum consideratione timorem nonnullis addebat Judaei cujusdam, qui fuerat in castris Caroli, praedictionis recordatio, qui se vatem esse profitebatur, idque nonnullis persuaserat, propterea quod ex multis pauca quaedam ab eo praedicta, casu scilicet, ut solet, evenerant. Is enim solvente Carolo Genuae praedicaverat, naufragium classi, quo naves quatuordecim deperirent, portendi; fecerat quoque nonnullam istius vanitati fidem jactus fulminis, quo ab ea parte, quae maris est, aquis etiam anfractu quodam propemodum perstrictis, demisso, praetorium, ubi Carolus diversabatur, ictum fuerat paulo ante discessum. Nec enim deficere, qui hoc ostentum Carolo ipsiusque classi periculum portendere, inani scilicet superstitione, interpretarentur.

XXI. Tertio Nonas Decembris, cum jam biduum euronotus continenter flaret, et passim per omnes naves voces non modo vectorum, sed etiam nautarum audirentur, non oportere diutius exspectare, quin relictis insulis in Hispaniam navigaretur; Carolus Andream compellat jubetque, ne navigandi eam occasionem interlabi patiatur. Andreas, quamvis certum haberet mare apertum extra insulas fluctibus propter vehementes flatus saevire, tamen, ne temere tam multorum sententiam damnare videretur, nihil contradicens pariturum se ostendit, signumque profectionis dat, facta re divina, cujus gratia Carolus singulis fere diebus in terram descendebat, propter legem Pontificiam, qua res divina,

quae

quae *Missa* dicitur, in navibus patrari vetatur, nequid videlicet sinistrum in *Sacramentum* ipsarum mobilitate accidat.

XXII. Sublatis igitur anchoris, naves solvit, et Imperatoriam, quam ceterae sequebantur, contractis velis jubet in eam partem remis impelli, quae inter austrum et euronotum spectat; hoc consilio, ut si tumor patentis maris, quod fore non dubitabatur, a navigando deterreret, facilis esset vento non impediente ad easdem insulas receptus. Superatis insulis cum nihilo tranquilliora opinione sua reperisset, et periculum Carolo atque ceteris ostentasset, classem coepit explicato velorum minimo retorquere, et unde fuerat profecta, reduxit. Quod factum Carolus, qui in tanta temporis iniquitate aliquid audendum, et opi divinae committendum censebat, parum aequo animo ferens jubet omnes navium praefectos, atque magistros in Imperatoriam convenire, et coram de tempestatis navigationisque ratione cum Andrea disserere ac deliberare. Coacto concilio, plerique discedendum esse censebant, utendumque euronoti secundo flatu, non quod tempestas concitato mari esset ad navigandum peridonea, sed quia commodiorem multis diebus per anni tempus adversissimum sperare non liceret. Itaque boni consulendum esse, si mari non concitatissimo ventum nacti essent institutae navigationi accommodatum, praesertim commeatibus jam anguste suppetentibus.

XXIII. Contra haec Andreas mare, quod prope insulas paulo concitatius esse videretur, fore, confirmabat, ut interiorem sinum penetrantibus concitatissimum repe-

riretur. Quae tandem igitur temeritas esset, fluctibus saevienti mari naves longas committere, in altumque provehere ad vastum pelagus continenti diurno nocturnoque cursu transmittendum? Errare porro, qui putarent euronotum esse huic navigationi accommodatum, quem observatum esset fere ad medium sinum Narbonensem in africum mutari, qui africus ipsis esset cunctis rationibus vitandus, ne, cum vim fluctuum, quos ille ingentes ad orbem nostrum evolvat, effugissent, in terram Galliam adacti in manus hostium inciderent, qui, nisi essent prorsus vecordes, ad omnes non solum portus, sed etiam navium stationes praesidiis ac tormentis dispositis, siquid tale accideret, observarent: temeraria et periculosa consilia rebus etiam difficillimis, nedum tamen desperatis, quoad fieri possit, esse vitanda: proinde censere, ut flatus aquilonis exspectetur, quo serenitas induci, et mare ad eas regiones sedari solent; hunc enim anni tempore non magis, quam ceteros ventos excludi, cujus obliquo flatu commode possit in Hispaniam navigari; quod si vehementius hic quoque ventus instituta navigatione saevisset, tamen levius esse malum in oram Africae depelli, cujus bona pars in clientela, vel potestate Caroli sit, et certe, quae minus possit officere, praesertim imparata, quam in Galliam, quae recentibus damnis et contumeliis ardens intento animo nostrorum malorum occasiones observat, siqua forte ex ea temporis iniquitate detur.

XXIV. Haec cum dixisset Andreas, Berenguellus Sicularum navium praefectus, vir in periculis animo praesente et vigilante, idemque nauticae rei peritissimus, ro-

rogatus sententiam plane assensus est Andreae. Quod vero pertineret ad commeatus, se confirmavit in suis navibus habere molita cibaria, quae ad alendam classem in mensem amplius sufficerent. His in utramque partem disputatis, Carolus, licet sua sponte et animo magis in eorum sententiam inclinaret, quibus profectionem differri non placebat, tamen Andreae Berenguelique auctoritati et sententiae concedendum putavit, quae tutior esse, et providentiae plus habere videbatur; concilioque dimisso, denuntiatum per singulas naves mittit, ut commeatibus, quoad fieri posset, parceretur, qui hoc negligentius fuerant Genuae a plerisque provisi, quod persuasum habebant, Carolum ad Nicaeam Alvarum Bazanum cum triremibus opperiendi, aut certe milites imponendi gratia nonnihil commoraturum, ut spatium foret recentiora cibaria conferendi. Ceterum Andreas, fluctuans animo, invidiamque metuens, si ex diuturna mora quidquam durius accidisset, euronoto non intermittente, eodem die vesperi extra insulas, qui maris statum considerarent, mittit; cumque renuntiatum esset fluctus mitiores evolvi, iterum post Solis occasum dat signum profectionis; et sublatis anchoris Imperatoriam navem, qua proximus erat exitus, educit; sed non ita longe progressa classe, fluctuum magnitudine deterrente, cursum deflectit contractis velis, magnoque remigum labore in eamdem stationem revertitur.

XXV. Postridie prima luce cum idem ventus continenter flaret, classis ad imperium Caroli, nec Andrea jam invito, eadem parte insulis egreditur, et sic paulatim provehitur in altum, ut non recta regione tende-

deret in Hispaniam, sed in sinistram, Africamque bene conversa, ut si forte, cum longius esset processum, africus ventus successisset, liceret eodem parum obliquo, si non etiam secundo, cursum ex intimo mari in Hispaniam dirigere. Sed cum totum illum diem laetum omnes traduxissemus, usi ut vento, item mari peridoneo, tamen post Solis occasum ventus increbescere, et fluctus invalescere coeperunt. Secunda vigilia euronotus in africum se vertit tam vehementem, ut omnes naves validissime concuteret, duarum etiam antennas confringeret, quarum altera Comes Fontanus, altera Petrus Cueva equitum militaris Religionis Alcantarae praefectus vehebatur.

XXVI. Sed profuit initum consilium, quippe classis eousque processerat in altum, ut jam quominus in terram Hispanam cursum teneret, impedire africus ventus non posset. Itaque ante peractam tertiam vigiliam confectis millibus passuum plus ducentis, hora circiter decima octava, quam fuerat ex Staechadibus insulis discessum, naves omnes incolumes in portum, qui *Ligatus* dicitur, pervenerunt, praeter duas illas, quarum antennas ventorum vi fractas fuisse demonstravimus, quae cum laborantes, dato signo, ut solet, tormentorum bombis auxilium implorassent, tamdiu remulco sunt a proximis deductae, donec transmisso sinu in Hispaniae conspectum ventum est, cum jam per se posse portum capere viderentur, tunc vero relictae, cursum quidem cum aliis tenere nequiverunt, tamen paulo citra, nec sine periculo dejectae, portum Veneris ceperunt, qui primus est Hispanae ditionis, quamvis in Gallia situs ad ra-

radices saltus Pyrenaei, et promontorii, quod item *Veneris* cognominatur, ubi Alvarus Bazanus etiam tunc detinebatur, tempus idoneum exspectans ad sinum Narbonensem trajiciendum, unde ter fuerat adversa tempestate rejectus, ut ipse praedicabat; quamquam non defuerunt, quibus Alvarus Bazanus Carolo, dum ad Staechadas insulas flatibus detineretur, non satis suum officium praestitisse videretur. Nam Regis et Imperatoris periculo etiam cum suo, triremiumque mediocri discrimine consulendum fuisse, et aliquid fortunae committendum, praesertim cum eodem tempore naves quaedam onerariae ab Hispania profectae Staechadas nobis prospicientibus praeterlaberentur; quamobrem non multo post tempore cum idem Bazanus se sua sponte praefectura triremium abdicasset, quam sibi detrimento esse, nisi meliores conditiones ferrentur, praedicabat, id eum Carolo minime invito fecisse plerique putaverunt.

XXVII. Igitur Alvarus Bazanus, cum nuntio Caroli de ipsius et classis appulsu celeriter cognovisset (abest enim portus Veneris a *Ligato* passuum millia circiter triginta) ante Solis exortum cum triremibus adest, et conjuncta eductaque classe in Palamosi portum eodem die perventum. Hic naves onerariae, quae jumenta ad Genuam impedimentaque sustulerant, repertae. Nam post Caroli discessum cum frustra idonea tempestate dies aliquot exspectata sese dubiae commisissent, per gravi usae et periculosa navigatione, omnes tamen incolumes in eam oram Hispaniae sunt appulsae, praeter duas, quarum altera in ipso conspectu portus Genuensis vi ventorum ad scopulum allisa cum jumentis et homini-

nibus fere omnibus naufragio perierat; altera circa Savonam in terram dejecta, cum ad brevia et vadosa loca haerens afflictaretur, et fluctibus paulatim impleretur, spatium dedit mortalibus descendendi, quos Savonenses officiosa diligentia cum scaphis accurrentes excipiebant.

XXVIII. Unam modo noctem Carolus ad Palamosum commoratus, Valdolitum, ubi uxor et liberi morabantur, ad Concilium Castellanorum indicendum agendumque per equos dispositos paucis comitantibus proficiscitur, Francisco Covo, et Nicolao Perenoto Granvela pro sua consuetudine ad ea, quae fieri velle docuerat, expedienda et pro sua prudentia administranda remanere jussis, ut sine horum consilio, quod saepe demonstratum est, nihil fere paulo modo gravius secreto constituere solebat, propter singularem utriusque industriam, et in consiliis ineundis prudentiam. Hic de societate et foedere, quod Rex Gallus cum Principe Turcarum inierat, certiora ex captivis Turcis cognita sunt, quippe Bazanus, quem ab Herculis portu in Hispaniam missum fuisse demonstravimus, sinu Narbonensi transmisso, non procul Veneris portu in sexdecim triremium et septem biremium classem incidit. Harum navium duodecim triremes erant Gallicae, et his praeerat Samblancardus, ceterae Turcicae, quas Aduramahellus ducebat; utrique conspicati modo Hispanicam classem sese fugae in altum dedere. Alvarus fugientes parumper insecutus, consequi posse propter remigum lassitudinem, qui sinum Narbonensem remigando transmiserant, diffidens, capta Turcica una bireme, quae clas-

classem ex intervallo sequebatur, eo conatu destitit. Hac bireme legatus a Solymano ad Regem Franciscum missus vehebatur; ex quo legato cognitum est foedere inter illos percusso convenisse, ut anno proximo Franciscus exercitum in Insubres, et reliquam Citeriorem Galliam induceret; Solymanus eadem aestate Turcarum manum in Apuliam transmitteret, et classe oram Italiae maritimam infestaret; ea lege, ut quidquid Italiae fuisset in ipsorum potestatem redactum, Regi Gallo traderetur; porro Italia devicta, bellum communibus armis in Africam transferretur; eaque debellata, in ditionem Turcarum cederet.

XXIX. Rebus nauticis ad Palamosum constitutis, et stipendio ac ceteris navibus longis Andreae Doriae in Italiam revertenti traditis, Alvarus cum duodecim triremibus, ut ad Calpem, quae nunc Hispanica consuetudine *Gibraltare* dicitur, hybernaret, proficiscitur; et Barcinone, propter quinqueremem, quam illic suo sumtu aedificatam armamentis instrui, et cum primum liceret, deduci volebat, paulisper commoratus, sex ibi triremibus relictis, ac paulo post se sequi jussis, cum totidem domum ire pergit, si posset Calpem ante Christi Natale pervenire. Sed ostium Iberi amnis praetergressus, ad locum e regione Paniscolae prima vigilia cum processisset, et anchoris jactis parumper constitisset, tanta tempestas subito exorta est euronoto saeviente, ut naves omnes partim anchoris perfractis, partim ipsarum funibus abruptis ad littus et scopulos adactas perfringeret, excepta praetoria, quae, ut erat a littore paulo remotior, summo studio ac diligentia gubernatoris et

nautarum Alvaro cohortante sublatis anchoris in altum magna remigum contentione, fluctibus ex obliquo renitentibus, compulsa est. Tunc vero cum nullus esset in propinquo portus (est enim tota illa ora Dianium usque importuosa) vento et fortunae relinqui navem Alvarus jubet, sperans fore, id quod evenit, ut dum navis haerens vado paulatim afflicta frangeretur, aut impleretur mari, homines desilientes servarentur. Itaque celeriter magnoque impetu delata, dum fixa vado fluctibus compleretur, omnes ad unum partim adnatantes, partim per loca vadosa ingredientes in terram evaserunt. In ipsa enim tempestate rebus desperatis vincula tum captivis, tum ceteris remigio damnatis hominibus ademta fuerant, quod quoniam aliis in navibus per temporis brevitatem fieri non licuerat, complures remiges illarum naufragio perierunt, nam ceterorum non ita multi ob terrae propinquitatem desiderati.

XXX. Huic ego, meique naufragio Dei numine erepti sumus. Constitueram enim cum Alvaro Bazano ex Barcinone Valentiam compendii minuendique laboris gratia navigare, ut inde quemadmodum instituti mei ratio poscebat, itinere flexo Valdolitum contenderem. Jamque sarcinulas libellosque meos, oneraria navi ad id locorum advectos, in triremem imponendos curabam, cum me ipse Bazanus admonuit triremes non ante Dianium quadraginta octo passuum millibus ultra Valentiam appellendas esse. Igitur mutato consilio, comparatisque jumentis per terram proficiscimur; Iberoque amne ad Dertosam transmisso, nauticam naufragamque turbam, quae viam compleverat, antecedentem con-

conspeximus, a qua de naufragio edocti in alienae calamitatis dolore nobis gratulati sumus.

XXXI. Hoc anno mense Julio Desiderius Erasmus Roterodamus Basileae decessit, cum vixisset annos circiter septuaginta, vir eloquentia et multarum rerum cognitione clarus, acri ingenio, et copioso, arguto, et supra quam credi potest, festivo, cujus nomen diu, dum viveret, adeo fuit multorum vocibus celebratum, ut homines nihil nisi de Erasmo loquerentur, utique trans Alpes; nam Itali non tantopere ejus vel doctrinam, vel eloquentiam demirabantur. Plurimos libros edidit, partim suos, suoque Marte lucubratos, partim alienos Sacrorum Auctorum, Sanctorumque Patrum a se diligentissime correctos, ac prudenter emmendatos, non nullos etiam doctissimis scholiis enarratos. Quibus rebus id erat assecutus, ut de litteris non modo profanis, sed etiam sacris ac litterarum studiosis optime meritus esse videretur, si de rebus Sacris, ac eorum Ministris majore adhibita reverentia, temperatusque disseruisset, nec rebus Sacrosanctis jocos, et ludos miscuisset; postremo, si periculosis suspicionibus serendis abstinuisset; quae mala multi viri graves, eruditi, et religiosi non dubitaverunt seminaria Lutheranarum insaniarum fuisse confirmare. De qua hominum opinione Erasmum in *Antapologia pro Alberto Pio* ipse certiorem feci, et amice etiam per litteras monui, ut suorum scriptorum ancipitia loca definiret, dubia et obscura declararet, omnique ratione sibi, suisque libris consuleret, et posteritatis rationem duceret, quasi divinans fore, id quod accidit, ut eo mortuo librorum ejus lectio Catholicae fi-

fidei cultoribus interdiceretur. Nam viventi Pontifices Maximi parcebant, non quod ejus mentem, et scripta probarent, sed ne exagitatus ab ipsis palam desciscceret ab Ecclesia Catholica, et in castra Lutherana conjectus apertius Ecclesiae rationibus officeret, ut mihi Clemens Septimus indicavit, cum *Antapologia*, quam dixi, perlecta modestiam, qua usus in Erasmum fuissem, commendaret.